

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**GELENEKLİ DİNİ GRUPLARDAN ALEVİ-BEKTAŞİ
KÜLTÜRÜNDE KADIN ANLAYIŞI
(MALATYA ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. A. Faruk SİNANOĞLU

HAZIRLAYAN
Ayşe Nur KÖSE

MALATYA-2020

**T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GELENEKLİ DİNİ GRUPLARDAN ALEVİ-BEKTAŞI
KÜLTÜRÜNDE KADIN ANLAYIŞI (MALATYA ÖRNEĞİ)**

**HAZIRLAYAN
Ayşe Nur KÖSE**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. A. Faruk SİNANOĞLU**

MALATYA – 2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GELENEKLİ DİNİ GRUPLARDAN ALEVİ-BEKTAŞİ
KÜLTÜRÜNDE KADIN ANLAYIŞI
(MALATYA ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. A. Faruk SİNANOĞLU

HAZIRLAYAN
Ayşe Nur KÖSE

Jürimiz 03.02.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu Yüksek Lisans Tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

1. Prof. Dr. A. Faruk SİNANOĞLU
2. Doç. Dr. Abdulkadir KIYAK
3. Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman GÜNEŞ

İmza

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve
.....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yaptığım çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların kaynakçada uygun bir biçimde gösterildiğini belirtir ve bunu onurum ile tasdik ederim.

Ayşe Nur KÖSE

ÖNSÖZ

Gelenekli dini gruplardan birisi olan Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın anlayışını ele aldığımız bu çalışmada söylemde, hayatın her aşamasında erkeğinin yanında yer aldığı ifade edilen kadının pratik hayatta da bu söylemi yansıtır yansıtmadığı araştırılmıştır.

Konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla Tezin birinci bölümünde Alevi-Bektaşîlik ile ilgili kavramlara ve konuyla ilgili tarihsel sürece yer verilmiş. İkinci bölümde ise söylemde ve örnek şahsiyetlerin hayatında kadın anlayışına yer verilmiştir. Aile ve toplumsal hayatta kadının konumuna yer verilen ikinci bölümde kadın konusu objektif olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümünde ise Alevi-Bektaşî inanç ve kültürüne mensup nüfusun yoğun olduğu illerimizden birisi olan Malatya ilinde yapılan görüşme, gözlem ve bunların değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Tezin toplumsal bütünleşmeye, karşılıklı sevgi ve saygıya, hoşgörüye katkı sağlamasını, Alevi-Bektaşî inanç ve kültürünü anlamaya vesile olmasını diliyorum.

“Gelenekli Dini Gruplardan Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın Anlayışı (Malatya Örneği) adlı tez çalışmam boyunca verdiği bilgi ve desteklerden dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Faruk Sinanoğlu’na, Prof. Dr. Mehmet Dönmez’e, Doç. Dr. Abdulkadir Kıyak’a ve Hasan Çelik’e özel olarak teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmalarım sırasında manevi desteğini hiç esirgemeyen başta annem Şakire Arslan olmak üzere tüm aileme, teşekkürlerimi sunarım.

Ayşe Nur KÖSE

Malatya – 2020

ÖZET

Gelenekli dini gruplardan Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın anlayışının oluşumu eski Türk inanç ve kültürüne kadar götürülmektedir. Eski Türk toplumunda kadınların dini ve günlük hayatın her alanında eşîyle birlikte hareket etmesi, Hoca Ahmet Yesevî döneminde kadınların erkeklerle birlikte dini toplantılara katılması, Bektaşî inancında “Kadıncık Ana” gibi şahsiyetlerin varlığı, insana cinsiyet ayrımı gözetmeden sırf insan olduğu için kıymet verilmesi bu inançta kadına verilen önemin temellerini oluşturmuştur.

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın anlayışı üzerine çalışan kimi araştırmacılar, bu inanç ve kültürde insana verilen kıymetten dolayı kadına da doğal olarak değer verildiğini, bazıları kemalata ermiş kadına, özel bir değer verildiğini söylerken, Hz. Fatma'nın temsilcisi konumunda olduğu için, kadına saygı duyulduğunu söyleyenler de olmuştur. Bazı yazarlarımız da bu toplumda kadına özel bir yer verilmesini, eski Türk inanç ve kültürüne dayandırmıştır. Sünnî İslam anlayışı ile karşılaştırmalı olarak kadın konusunu ele alanlar ise Kur'an ve Hadisler üzerinden bazı yorumlar yapmıştır. Son yıllarda özellikle kadın araştırmacıların yaptığı bazı çalışmalarda ise söylemde ifade edilen kadın anlayışı ile pratik hayatta uygulananın farklı olduğu şeklindedir. Bu araştırmacılara göre, Türk ataerkil toplum anlayışı Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe de aynıyla devam etmiştir.

Malatya merkezde Alevi-Bektaşî inancında kadın anlayışı Dede, Ana, Bacı gibi bu toplumun önde gelenleri ve kadın, erkek örneklemeden oluşan kişilerle yapılan mülakat ve çeşitli zaman ve mekanlarda yapılan gözlemlerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tezde konunun daha iyi anlaşılması için birinci bölümde kavramsal ve tarihsel çerçeveye, ikinci bölümde kadının aile ve toplumsal hayattaki konumuna, üçüncü bölümü ise Malatya ilinde yaptığımız mülakat, gözlem ve değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Bektaşîlik, Kadın, Alevilikte Kadın

ABSTRACT

The formation of women perceptive in the Alevi-Bektashi belief and culture, which is one of the traditional religious groups, goes back to the old Turkish belief and culture. Women acting together with their spouses in every field of religious and daily life in the old Turkish society, women participating in religious meetings together with men during Hoca Ahmet Yesevi period, presence of personalities such as “Kadincik Ana” in Bektashi belief, cherishing women just for being a humankind without taking gender discrimination into account construct the foundation of the importance attached to women in this belief.

Some researchers working on the area of women perceptive in the Alevi-Bektashi belief and culture suggest that women are naturally cherished because of the importance attached to humankind in this belief and culture. While others mention that spiritually mature women are attached special value, women are also respected since they are perceived as representatives of Hz. Fatma. Some writers suggest that giving a special status to women in this society roots back to old Turkish beliefs and culture. The ones who approach the topic of woman in comparison to Sunni Islam provide some comments based on the Holy Qur’an and Hadith. In recent years, especially in some studies conducted by women researchers, it is stated that the understanding of women expressed in discourse is different from the practice. According to these researchers, the structure of Turkish patriarchal society continues unchanged in Alevi-Bektashi belief and culture.

The understanding of women in Alevi-Bektashi belief in central Malatya is tried to be presented through interviews with prominent people of the society such as Dede, Ana, Baci, as well as ordinary Alevi women and men, and also through observations at various times and places. In order to better express the subject, we included the conceptual and historical framework in the first section, the position of women in the family and social life in the second section, and the interviews, observations and evaluations we conducted in central Malatya in the third section.

Key Words: Alevism, Bektashi Belief, Woman, Woman In Alevism

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	4
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE TEKNİKLERİ.....	5
I. BÖLÜM.....	11
ALEVİ-BEKTAŞİ İNANCININ KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVESİ....	11
1.1 Gelenekli Dini Grup Olarak Alevi-Bektaşilik'in Sosyolojik Terimlerle Analizi..	11
1.2 Alevilik ve Bektaşilik İle İlgili Temel Kavramlar.....	17
1.2.1 Alevilik.....	17
1.2.2 Bektaşilik	21
1.2.3 Cem-Cemevi	24
1.2.4 Dede Ana Kavramları	28
1.2.5 Semah.....	30
1.2.6 İkrar Verme-Musahiplik.....	34
1.2.7 Düşkünlük, Dara Çekme ve Dardan İndirme.....	38
1.2.8 Gülbang ve Deyişler	41
1.2.9 Aşure, Lokma.....	42
1.3 Türklerde Alevi-Bektaşî İnanıcı ve Tarihi Temelleri	43
1.4 Eski Türklerde Kadın Anlayışı ve Kadının Yeri	46

II. BÖLÜM	52
ALEVİ-BEKTAŞI KÜLTÜRÜNDE KADININ YERİ VE KADIN ANLAYIŞI	52
2.1 Alevi-Bektaşî İnanç ve Kültüründe Kadının Yeri	52
2.1.1 Söylemde Alevi-Bektaşî İnanç ve Kültüründe Kadının Yeri	52
2.1.2 Alevi-Bektaşî İnanç ve Kültüründe Örnek Şahsiyetler ve Kadın	65
2.1.2.1 Örnek Şahsiyetler Olarak Hz. Ali, Hz. Fatma ve Kadın Anlayışı.....	66
2.1.2.2 Kadıncık Ana ve Hacı Bektaş-ı Veli’de Kadın	71
2.1.2.3 Hüsniye Bacı.....	72
2.1.3 Değişlerde Kadın	74
2.2 Alevilik ve Bektaşilikte Kadının Aile ve Toplum Hayatındaki Konumu	79
2.2.1 Kadının Aile Hayatındaki Yeri.....	79
2.2.1.1 Kadının Aile İçi Sorumlulukları ve Söz Hakkı.....	79
2.2.1.2 Doğumla İlgili Uygulamalar	84
2.2.1.3 Nikâh, Evlenme ve Boşanma.....	85
2.2.2 Kadının Toplum Hayatındaki Yeri	91
2.2.2.1 Kadının Eğitim Hayatındaki Yeri.....	91
2.2.2.2 Kadının Çalışma Hayatı ve Miras Hukuku.....	93
2.2.2.3 Kadının Dini Hayattaki Yeri	96
2.2.2.4 Kadının Yönetim İlişkileri İçindeki Yeri.....	104
2.2.2.5 Alevi-Sünnî İlişkileri İçinde Kadın.....	107
III. BÖLÜM	110
ARAŞTIRMANIN BULGU VE DEĞERLENDİRMELERİ	110
3.1.1 Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler ve Bulguların Elde Edilmesi	110
3.1.2 Deneklerin Alevilik ve Bektaşilik ile İlgili Temel Kavramları ve Kadın Anlayışları.....	111

3.1.2.1 Alevilik-Bektaşilik	111
3.1.2.2 Cem İbadeti, İbadet Mekânı Olarak Cemevi ve Kadın Katılımı	115
3.1.2.3 Alevilik-Bektaşilikte “Dede” ve “Ana” Kavramları	122
3.1.2.4 Semah.....	124
3.1.2.5 Musahiplik	127
3.1.2.6 Düşkünlük-Dara Kaldırma.....	128
3.1.2.7 Gülbang ve Deyişler	130
3.1.2.8 Muharrem Orucu-Aşure-Lokma	134
3.1.2.9 Hızır İnancı-Türbe Ziyareti.....	136
3.1.3 Alevilik ve Bektaşilikte Kadının Aile ve Toplum Hayatındaki Konumu	140
3.1.3.1 Kadının Aile Hayatındaki Yeri.....	140
3.1.3.2 Toplumsal Hayatta Kadının Yeri.....	154
3.1.3.2.1 Kadının Çalışma Hayatı ve Miras Hakkı.....	155
3.1.3.2.2 Kadının Yönetim İlişkileri İçerisindeki Yeri.....	159
3.1.3.2.3 Kadının Eğitim Hayatındaki Yeri.....	162
3.1.3.2.4 Kadının Dini Hayattaki Yeri	165
3.1.3.3 Alevi-Sünni İlişkileri İçinde Kadın.....	175
3.1.4 Kadınların Gözüyle Örnek Kadın Şahsiyet Olarak Hz. Fatıma.....	179
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	183
KAYNAKÇA	187

KISALTMALAR

c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl
KK	: Kaynak kişi

GİRİŞ

Gelenekli dini gruplardan biri olarak Türk toplumunu oluşturan Alevi-Bektaşî inanç yapılanmasında eski Türk inançlarının ve farklı kültürler ile etkileşimin etkisinin olduğunu bilimsel araştırmalar göstermektedir.

Türklerin İslam dinine girme sürecinde Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli gibi mutasavvıflar, kadın erkek ayırmaksızın Türklerin İslam'ı benimsemesine katkı sağlamışlardır. Eski Türk kültüründe kadın erkekle eşdeğer tutulmuştur. İslamiyet öncesi Türk kültüründe bu hakların çok önceden verildiği görülmektedir. Eski Türk geleneklerinin uzun yıllar sözlü kültürle yaşatıldığı Alevi-Bektaşî inancında kadın, dini ve toplumsal hayatta her zaman eşinin yanında bulunmuş ve çoğu zaman kadın erkekle aynı haklardan yararlanmıştı. Gelenekli dini gruplardan Alevi-Bektaşî inancı geçmişten günümüze kadar kapalı bir toplum yapısına sahip olmuştur. Geçmişte kadın ve erkeklerin aynı mekânda ibadet etmeleri o dönemde bir takım gerçek dışı söylemlere sebep olmuş ve bu söylemler maalesef yıllarca devam edip günümüz toplumunda da etkisini sürdürmüştür. “Eline, diline, beline sahip ol” düsturunu kendisine ilke edinmiş bu toplum için ifade edilen bu söylemler, Alevi inancına sahip kadına farklı bir gözle bakılmasına hatta Alevi kadının toplumda ötekileştirilmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı bu toplumda kadınlar, hem Alevi-Bektaşî kimliğine sahip olması hem de ataerkil Türk toplumunda kadınlık vasıflarından dolayı ayrımcılığa maruz kaldıklarını düşünmektedir.

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın anlayışı üzerine özellikle son zamanlarda akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu yüzden tezde Türkiye’de Alevi-Bektaşî inancına sahip vatandaşların yoğun olarak yaşadığı şehirlerden birisi olan Malatya ilinde Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın konusu araştırılmaya çalışılmıştır. Alevilik-Bektaşîlik kavramlarını ve bu inancın tarihi sürecini bilmeden kadına bakışın anlaşılamayacağından yola çıkarak kaynak taraması yaparak çalışmaya başlanılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise söylemde ve yapılan araştırmalarda kadın anlayışı ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir. Konuya din sosyolojisinin kullandığı yöntemler dikkate alınarak yer verilmiştir.

Ayrıca, Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadının aile ve toplumsal hayattaki konumu açıklandıktan sonra, üçüncü bölümde Malatya merkezde Alevi-Bektaşî inancına sahip kadın erkek vatandaşlarımızla görüşerek söylemde ifade edilenle pratik hayattaki

uygulamaların aynı olup olmadığı görülmeye çalışılmıştır. Farklı zaman ve mekânlarda yapılan dolaylı ve katılımlı gözlemlerde anlatılan ile uygulananın örtüşüp örtüşmediğine bakılmıştır. Dede, Ana, Bacı konumundaki Alevi-Bektaşî inancında söz sahibi kişilerle de görüşülerek kadın anlayışına yöneltilen eleştirilere de birinci elden cevap aranmıştır.

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın anlayışına dair yapılan bazı çalışmalarda bu kültürde kadın ile ilgili söylemlerin gerçek hayatta karşılığını bulmadığını, özellikle Dedelik makamında kadının yok denecek kadar az temsil edilmesi, kadın ile ilgili söylemlerin pek çoğunun erkekler tarafından söylenmesi ve bir kısmının da Sünnî inanç üzerinden bir karşılaştırma yapılarak verilmesi eleştirilmiştir.

Alevi-Bektaşî inancında kadın anlayışına yer veren muhtelif kaynakların bir kısmına göre ise Alevî inanç ve kültüründe insana verilen kıymetten dolayı kadına da doğal olarak saygı duyulması, Dede ve Anaların ortaya çıkan sorunlarda arabuluculuk yapması, olumsuz tavırlarda düşkünlük kurumunun varlığı, musahiplik kurumu ile ailelerin birbirini denetlemesi ve ihtiyaçlarına cevap vermesi, razılık esasına ve verilen ikrara riayet edilmesi, Hz.Fatma ve Hz.Ali'nin evliliklerinin örnek teşkil etmesi ve özellikle ahlaki ilkelere gösterilen hassasiyet, “eline, diline, beline sahip ol” düsturunun ilke edinilmesi ataerkil Türk toplum yapısının dışında Alevi-Bektaşî kültüründe kadına yönelik daha farklı bir bakış açısı kazandırdığı yönündedir.

Günümüzde teknolojinin ilerlemesi, modernleşme ve şehirleşme ile birlikte Türk toplumunun aile yapısında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Alevi-Bektaşî toplumu da bu değişimden etkilenmiş, değerlerde eksilmeye ve kültürel yozlaşmaya maruz kalmıştır. Bundan dolayı toplumda bir takım farklı örneklerle rastlansa da gelenek ve kültürden gelen bazı alışkanlıkların hala devam ettiği Alevi-Bektaşî inancında kadına özel bir konum verildiği araştırmamızda pek çok kişi tarafından dile getirilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araőtirmamızın konusu, Türkiye'nin önemli bir problemi olan kadın konusu üzerine inşa edilmiştir. Özellikle cinsiyet eŐitsizliđine bir de etnik kimlik ve inanç üzerinden bir ayrımcılık ve ötekileştirme de eklenince kadınlar için hayat daha da zorlaşmaktadır. Ülkemizde kentleşme ve modernleşme ile birlikte kadının çalışma hayatına katılması ile aile yapısında ve ailedeki kadının konumunda da değişiklikler olmuştur. Daha önceden yapmış olduğumuz gözlemlere göre, Türkiye'de dini gruplardan birisi olan Alevi-Bektaşilerde söylemde kadın erkek eşitliği vurgulanmakta, kadınlara bu inançta özel bir değer verildiği ve kadınların zgr bir yaşama sahip olduğu söylenmektedir. Bununla birlikte bu inanç ve kültürde bazı kadınlar hem bir kadın olduğu için hem de Alevi- Bektaşi inancına sahip olduğu için ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir.

Alevi-Bektaşi inancına mensup nüfus yoğunluğunun fazla olduğu illerden bir tanesi olan Malatya İli'nde daha önce böyle bir çalışma mevcut olmadığı için söylemde Alevi- Bektaşi inancında kadın anlayışı ile gerçek hayattaki uygulamaların benzer olup olmadığının ortaya konulması ve Alevi- Bektaşi inancındaki uygulamalarda kadının yerinin tespit edilmesi, modernleşme, kentleşme ile birlikte Alevi-Bektaşi inanç yapısındaki değerlerdeki deđiŐimin, bu toplum içindeki kadın anlayışına yansımalarının ortaya konulması amaçlanmıŐtır. Bundan başka, kadın olmanın dışında yıllarca etnik kimliği, inanç ve kültüründen dolayı ötekileştirildiğini düşünen Alevi- Bektaşi kadınına günümüz toplumunun bakış açısında bir değişme olup olmadığının tespit edilmesi de amaçlanan konular arasındadır.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Alevi-Bektaşi inancında kadın anlayışı üzerine yapılan çalışmada, Alevilik-Bektaşilik kavramları ve bu inanca dair kavramlar konumuzun anlaşılması için kısaca açıklanmıŐtır.

Alevi-Bektaşi inanç ve kültürünün oluşmasında etkili olan tarihsel ereve konunun ana teması olmadıŐı için sadece konumuzun daha iyi anlaşılması için sınırlı olarak verilmiştir.

Araştırmamız mekân olarak Malatya merkezle sınırlıdır. Malatya'nın evre illeri ve köylerinde yapılacak çalışmalarda farklı sonuçların ortaya çıkması mümkündür. UlaŐılan bulgularda araştırmanın yapıldıŐı zamanla sınırlıdır. Hem bireyler hem de toplumsal yapı zamanla deŐiŐtiŐi için algıların da zamanla deŐiŐmesi muhtemeldir.

Araştırmamızda mülakat ve gözlem tekniklerini kullanmayı uygun bulduk. Farklı envanterlerle ve tekniklerle farklı sonuçlara ulaşmak mümkündür.

rnekleminiz kırk yaş üzeri bayan ve erkek grubundan oluşmaktadır. Araştırma sonucu kırsal kent arasındaki farklar, yaş farkı ve Alevi-Bektaşi inancına yönelik bilgisi ve baŐlılıŐı nispetinde farklılaŐabilir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE TEKNİKLERİ

Metod (yöntem) kelimesi, araştırma yolu ile bulunup ortaya konabilecek somut sebep- sonuç ilişkisini ve bu ilişkilerin temelinde yer alan soyut ilmi kanunları tespit edebilmek için izlenmesi gereken yoldur (Bilgiseven, 1989: 3). Yöntem, araştırmanın amacını gerçekleştirebilmek için kullanılan genel yaklaşımdır; araştırma tekniği ise, araştırma yönteminin gerçekleştirilebilmesi için kullanılan bilgi toplama aracıdır (Türkdoğan, 2000: 207).

Çalışmaya Alevilik –Bektaşilik inançlarını ve bu inançlara ait kavramları, muhtelif kaynaklardan tarama yaparak başlanmıştır. Daha sonra kadın konusu farklı kaynaklardan incelenmiştir.

Literatür taraması, araştırılan konuda farklı düşünür, araştırmacı ve uygulayıcıların ürettikleri bilgilerin bulunması, değerlendirilmesi ve sentezlenmesi ile mevcut durumun öğrenilmesi için yürütülen sistemli bir süreçtir (Booth A., Papaionnou, D. ve Sutton, A., 2012'den aktaran Karasar, 2016: 94). Bir araştırma problemi için genellikle iki tür literatür vardır. Bunlardan biri, ilgili kavramsal ve kuramsal literatürü içeren kitap ve benzerleri, ötekiler ise ilgili araştırma raporlarıdır (Fox, 1969'dan aktaran Karasar, 2016).

Tezin yazım sürecinde Alevilik-Bektaşilik konusunu, bu kültüre ait kavramlar, bu inanç ve kültürün tarihi arka planı bilinmeden anlayamayacağı düşünüldüğünden kaynaklardan bu bilgilere ulaşmaya çalışılmıştır. Alevilik–Bektaşilik konularında yazılmış kitap, tez çalışmaları, makaleleri incelenmiş, araştırmamızın ikinci aşamasında eski Türklerde kadın anlayışı hakkında bilgi toplanılmıştır. Daha sonra kadın ve din konusunda yapılmış çalışmalar incelenenerek, bizim tezimizin ana konusu bağlamında Alevi-Bektaşi inancında kadın anlayışı farklı kaynaklardan taranmıştır.

Literatür taraması tamamlandıktan sonra konumuzla ilgili daha güvenilir bilgilere ulaşmak için nitel araştırma yönteminde kullanılan mülakat tekniği ve gözlem metodu çalışmada kullanılmıştır. Tasvir metodu, bir sosyal araştırmada sosyal olay ve olguların olduğu gibi, değiştirilmeden ortaya konması ile yapılır. Bu tür incelemeler mevcut durumları, şartları ve özellikleri olduğu gibi ortaya koymaya çalışır. Mevcut bilgi kaynaklarının zenginliğine rağmen, bir araştırma probleminin cevaplandırılabilmesi için gerekli bilgilerin, her zaman bunların arasında bulunması mümkün olmayabilir. Bu

durumda anket ve mülakat teknikleriyle bu bilgilerin esas kaynağına müracaat edilir (Arslantürk, 2014: 126, 127).

Betimleme yöntemi genel olarak araştırmanın sadece bir kısmında kullanılır ve her araştırmanın bir bölümünü oluşturur. Araştırmanın diğer kısımlarında başka yöntem ya da yöntemler kullanılır. Örneğin sosyal betimleme yöntemi, insan grupları üzerinde anket, görüşme ve gözlem teknikleri kullanılarak yapılan çalışmalardır. Bu yöntem günümüzde mevcut durumların tespiti ve mevcut problemlerin çözümü ile ilgili araştırmalarda kullanılır (Cebeci, 2018: 20, 22).

Görüşme, bilgi alınacak kişilere özgürce ya da belli bir soru cetveline bağlı kalınarak sorular sorulmasına dayalı bir gözlem yoludur. Görüşme, anket tekniğinin taşıdığı yöntemsel sakıncaları gideren, daha derinliğine bilgiler toplayabilen ve geniş sondajlama sorularıyla yanıtların güvenilirliğini sağlayan esnek bir gözlem tekniği olarak günümüzde toplumbilimsel araştırmalarda çok sık başvurulan bir tekniktir (Güven, 1999: 106).

Çalışmamız genellikle ev ziyaretleri yapılarak birebir yüzyüze görüşmeler şeklinde gerçekleşmiştir. Dini grubun inanç önderleri ile cemevi ve derneklerde farklı zamanlarda birden fazla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bazı özel gün ve haftalarda yapılan törenlerde iki üç kişiden oluşan grup görüşmeleri de yapılmıştır. Yapılan konuşmalar görüşme esnasında notlar halinde yazılmıştır.

Nitel yöntemler, araştırma sonuçlarının geçerliliğini artırır. Görüşmelerde araştırmacılar, katılımcılara onların tepkilerini nasıl yorumladıklarını söyleyebilir ve bu yorumların doğru olup olmadığını sorabilirler. Olası bir yanlış anlaşılma düzeltilebilir (Esgin, 2014: 67). Nitel araştırmalarda olay ve olguların hangi şartlarda, neden ve nasıl ortaya çıktığı araştırılır. Araştırmacı gözlem ve görüşme gibi tekniklerle kişilerle karşılıklı etkileşime girmekte onların deneyim, algı ve olaylarla ilgili yorumlarını elde etmektedir. Nitel araştırmanın asıl amacı, araştırmanın sonucunda söz konusu olay ve olgu hakkında gerçekçi ve betimsel bir tablo ortaya koymaktır (Gürbüz, F. ve Şahin, F., 2015: 375-377).

Yapılandırılmamış, informel veya derinlemesine görüşme, açık uçlu sorulara ve ya görüşmecinin tartışmayı arzu ettiği konu başlıklarına dayanır. Görüşmeci, deneğe açık uçlu sorular sorar ya bir tartışmayı başlatır ya da yeni soruların sorulmasını gerektirir. Görüşmeci, deneğin gevşemesini sağlayacak rahat, samimi bir atmosfer yaratır ve

deneğin düşüncelerini ve duygularını ifade etmesi için onu cesaretlendirir (Browne, 1951: 75). Yapılanmamış görüşmede ise görüşmeci daha serbesttir ve belirli birkaç soru dışında sorular genellikle görüşmenin akışına göre sorulur. Böylece açıkça anlaşılamayan belirsiz cevaplara yeni sorular eklenerek daha fazla bilgi alınmaya çalışılır. Yapılanmış görüşmelerde sorular önceden belirlenip cevaplayıcılara eşit sıra ve süre ile sorulur. Böylece cevaplayanlar arasında karşılaştırma yapılabilir. Yarı yapılanmış görüşmeler ise yapılanmış ve yapılanmamış iki uç görüşme arasında yapılan görüşmelerdir (Baloğlu, 2009: 94). Yarı yapılandırılmış görüşmede bazı sorular olmakla beraber, bazı konularda sadece temel kavramlar vardır. Önceden belirlenmiş başlıklar bellidir ve ama bunların sırası tam belli değildir. Görüşme esnasında daha derinlemesine bilgi edinmek mümkündür (Geray, 2006: 168).

Tez çalışmamızda kapalı bir dini grup yapısı araştırıldığı için önceden bazı sorular hazırlanmış ancak görüşmelerimiz esnasında görüşmenin akışına göre araştırma grubundaki kişilere konunun daha iyi anlaşılmasına yönelik farklı sorular da sorularak yarı yapılandırılmış bir görüşme gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelerimiz için çoklu örneklem tercih edilmiş bunun için kartopu örnekleme ve amaçlı örnekleme göre araştırma grubu oluşturulmuştur. Amaçlı örneklemede araştırmacı belli bir örnek sayısına gelinceye kadar en yakını, sevdiği, beğendiği çevresindeki kişileri örnekleme alır. Ayrıca kişiler, araştırmacının amaçlarına en uygun yanıtı verebilecek bireyler arasından seçilir. Seçimde ölçüt, kolaylık yanında, amaca uygunluktur. Kartopu örnekleme ise örnekler en başta araştırmacının yakın çevresinden seçilir. Onların da kendi yakın çevrelerinden seçtikleri kişilerle örneklem az denekle başlayıp giderek çoğalır. Bir kartopunun yuvarlanarak büyümesine benzediğinden “kartopu” yöntemi olarak adlandırılmaktadır (Aziz, 2008: 55).

Araştırma grubu seçilirken Alevilik-Bektaşilik inanç ve kültürüne dair bilgisi ve tecrübesinin daha iyi olacağı düşünüldüğü için daha çok 40 yaş ve üzeri Alevi- Bektaşi inancına sahip kadınlardan 32 kadın örneklem ile görüşülmüştür. Bunun dışında araştırmada Alevi-Bektaşi inancına sahip 40 yaş üstü 19 erkek örneklem ile de görüşme yapılmıştır. 40 yaş altı 7 kadın örneklem, 40 yaş altı bir erkek örneklem ve iki Sünni kadın örneklem de araştırmaya dâhil edilerek görüşme tamamlanmıştır. Araştırma grubu Malatya’da yaşayan, Alevi-Bektaşi inancına sahip kişilerle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada toplam altmış bir kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sayısı otuzu bulduktan sonra artık yaklaşık aynı cevaplar alınmaya başlanmış ve bu süreçte konumuza açıklık getireceği düşünülen başka sorular da eklenmiştir.

Görüşmeler, görüşülmek istenen kişiye göre önderler, uzmanlar ve halk ile yapılanlar olmak üzere 3'e ayrılır. Önderlerle yapılan görüşmeler genellikle geniş kitleleri ilgilendiren belli konularda oluşan ana görüşlerin ve sorunların ortaya çıkarılması için yapılır. Uzman kişilerle yapılan görüşmelerde, belli uzmanlık alanlarında, ayrıntılı teknik bilgi toplanır. Halk ile yapılan görüşmelerde ise belli konularda, genel bilgi, tutum ve davranışların öğrenilmesi amaçlanır (Karasar, 2016: 202).

Araştırmada altı Dede, üç Dede eşi, bir Dede kızı, bir bayan semah hocası, iki dernek başkanı, bir rehberin de görüşlerine yer verilerek konuya birinci kaynaklardan açıklık getirmeye çalışılmıştır.

Yarı yapılandırılmış bir teknik kullanılarak, kartopu örneklem ve amaçlı örneklemden oluşturduğumuz araştırma grubumuza önceden hazırladığımız Alevilik–Bektaşilik inanç ve kültürünün ritüellerini ve bu inanç ve kültürdeki kadın anlayışına yönelik soruları yöneltilmiştir.

Görüşmede, söylenenlerin yüzeysel anlamları yanında, gerçek ve derinliğine anlamları da çıkarılabilir. Yapmacık cevapların ayıklanması ve gerçeklerin ortaya çıkarılabilme ihtimali yüksektir. Araştırmacı karşılaştığı her karanlık noktayı anında soracağı sorularla aydınlatma imkânına sahiptir. Görüşme de ses tonu, mimikler ve soruları cevaplama gösterilen istek, söylenenlerin değerlendirilmesinde önemli ipuçları niteliğindedir (Arslantürk, 2014: 132). Ancak derinlemesine mülakatın bazı dezavantajları olabilir. Mülakat yapılan kişi gerçeği çarpıtabilir veya kişi mülakatçının duymak istediği cevapları verebilir (Cole, 1999: 143).

Görüşmeler esnasında bazı örneklerde çalışma hakkında bilgi vermeden doğrudan kadınlar konusunda sorular yöneltilmiştir. Böylece kendi ailesi ve akraba çevresinde kadın algısına yönelik sorduğumuz sorularda araştırma grubunun (kendi dini inanç ve kültürünü savunma amacı gütmeyen) tarafsız, cevapları çarpıtmadan doğru bir şekilde vermesi amaçlanılmıştır. Ayrıca yapılan türbe ziyaretlerinde ve mevlit, anma töreni gibi etkinliklerde, kadın çalışanların iş yerlerinde ve bir araya geldikleri ev toplantılarında kadınlarla yapılan konuşmalarda kadınlara yönelik sorular sorulmuş,

konunun tarafsız bir şekilde ele alınması sağlanmıştır. Ancak görüşmelerin çoğu birebir ev ziyaretleri yapılarak, uzun zaman ayırarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin güvenilirliğini karşılaştırmak amacıyla Alevi-Sünni evli çiftlere de sorular yöneltilmiştir. Sünni inanca sahip olduğu halde Alevi-Bektaşî inancına sahip olan arkadaş, meslektaş ve akraba ilişkisi olan kişilerle de konuşulmuştur.

Görüşmeler yapılırken özellikle iki, üç kişiden oluşan birliktelikler de ve toplu ortamlarda kendi aralarında yaptıkları şahsi konuşmalara da doğal olarak şahit olunmuştur. Doğal ortamda anlatılanla tarafımızdan gelen sorulara verdikleri cevaplar yorumlanmıştır.

Bütün bilimler başlangıçta gözleme dayanır. Gerçekte bütün diğer metotlar gözlemin birer türüdürler. Bilimsel yollarla varılan sonuçların geçerliliğini denemek içinde yine bu gözleme başvurulur. Problem ile muhtemel çözüm yolları, dikkatli bir gözlem sonucu algılanabilir. Gözlem, olaylar arasındaki nitel ve nicel olabilecek bağların bulunmasına ve onların istenen biçimlerde etkilenmesine imkân sağlar (Karasar, 2016: 200, 201). Gözlem, katılımlı ve katılımsız olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilir. Katılımlı gözlemlerde araştırmacı araştırdığı grubun bir bireyi olarak hareket eder, onların sorunları ile yaşar ve olaylara dâhil olur (Aziz, 2008: 80). Katılımsız gözlemde araştırmacının kimliğini saklaması, gruba veya olaya katılması söz konusu değildir. Katılımsız gözlemlerde gözlemci araştırmacı kimliğini korumakta ve olayın dışında kalmaktadır. Böylece araştırmacı bir ölçüde gözlemlerine nesnellik, genişlik ve genellik kazandırmak olanağı bulur (Özkalp, 2016: 39).

Araştırmada güvenilir bilgilere ulaşmak için ve bu inanç ve kültürü yakından tanımaya çalışmadan doğru bilgilere ulaşamayacağından hareketle özel toplantılarda, cenazelerde ve merkez de bulunan vakıf ve cem evlerinin hepsinde katılımsız gözlemci olarak bulunmaya çalışılmıştır.

Araştırma esnasında ev ziyaretlerinde gerek cemevi ve Muharrem sohbetlerinde, anma etkinlikleri ve türbe ziyaretlerinde kadın erkek ilişkileri bizzat gözlemlenmiş elde edilen gözlemler araştırmada sunulmuştur. Dini mekânlarda ve sosyal mekânlarda ayrı ayrı yapılan gözlemlerde kadın erkek ilişkilerinde söylemde ifade edilen ile uygulamada ortaya konulan anlayışın farklı olup olmadığı da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma esnasında bizim doğru bilgiye ulaşmamız için örnekleminizin istekli olması ve bilgilerini bizimle paylaşmaları çalışmamızı kolaylaştırdı. Araştırma grubumuzu, Ali Kapısı Derneği'nde katıldığımız, Hızır Cemi, Alevi Eşit Yurttaşlık Derneği'nde Muharrem sohbetleri, Zeynel Abidin Türbe ziyareti ve yine burada yapılan Abdal Musa Birlik Lokması programı ve cem töreni, Kırılmaç Köyü'nde yapılan Hüseyin Doğan Dede'yi anma töreni, Erdoğan Ünverdi Dede için yapılan mevlit programı, cenaze törenleri, Hacı Bektaş Veli Derneği aşure etkinliği ve ölen bir kimse için yapılan mevlit programı, Hasan Basri Türbe ziyareti, Paşa Köşkü Mahallesi'nde yapılan cem programı gibi ortamlarda bulunarak gözlemlemeye çalıştık. Bunların dışında öğretmen olarak çalıştığım okulda Alevi inanç ve kültürüne sahip öğretmen ve öğrencilerimizi de doğal ortamda gözleme imkânı bulunulmuştur. İş yeri açılışı gibi toplu ortamlara da katılarak doğal ortamda yapılan konuşmalarda kadınlara yönelik tespitler elde edilmiştir.

Tezde araştırılan grubun inanç ve kültürel değerleri tarafsız bir şekilde anlaşılmasına çalışılmıştır. Grubu rahatsız edebileceği düşünülen sorulara girilmemiş ve açıklamak istenmeyen sorular zaman zaman atlanılmıştır. Toplumda ötekileştirildiğini düşünen ve hala günümüzde yanlış anlaşıldığını, yanlış tanındığını ifade eden araştırma grubunun isimlerine (mahremiyete saygımızdan dolayı) çalışmada yer verilmemiştir.

Alevi-Bektaşî inanç ve kültürüne sahip bazı yazarların konuya yaklaşırken objektifliklerini koruyamadıkları kanısına varılmıştır. Bu yüzden araştırmayı yaparken tarafsız kalmaya ve mevzuya objektif olarak bakmaya dikkat edilmiştir.

Sonuç olarak araştırmada nitel araştırma yöntemini kullanılmıştır. Mülakat tekniğine başvurulmuş görüşmede altmış bir kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış. Örnekleme amaçlı ve kartopu örnekleme metoduna göre seçilmiştir. Katılımsız gözlemler gerçekleştirilerek konu ile ilgili daha güvenilir verilere ulaşmaya çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

ALEVİ-BEKTAŞİ İNANCININ KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVESİ

Alevi- Bektaşî inancının kavramlarının anlaşılması, bu toplumda insana verilen değer ve haliyle bu anlayışın kadına yansımaları konusunda önem arzemesinden dolayı gerekmektedir. Özellikle eşitlik söylemi dini yaşayış üzerinden temellendirildiği için, bu bölümde Alevi Bektaşî inancının temel kavramlarının açıklanmasına yer verilmiştir. Yine bazı araştırmalarda Alevi Bektaşî inancında kadın anlayışının kültürel tarihi açısından İslamiyetten önce Türk toplumunda kadın anlayışıyla bağdaştırılması, bu inanç ve kültürde kadının yerinin anlaşılması açısından tarihi bağlamından ayrı tutulamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

1.1 Gelenekli Dini Grup Olarak Alevi-Bektaşîlik'in Sosyolojik Terimlerle Analizi

a) Gelenek: Gelenek veya an'ane terimi, toplum kültürünün eski kuşaklardan devraldığı, toplumda değerler ve kurumların en ağır değişen, toplumun eski devirlerini yenilerine bağlayan ve üyeleri arasında sağlam bir bağ oluşturan alışkanlıklar olarak, "sosyal ve kültürel mirası" ifade eder (Günay, 2012: 27,28).

Din, geleneksel toplumda ahlakın, örf ve adetlerin ve kültürün bir çeşit koruyucusudur. Kişilerin bütün manevi ve toplumsal hayat sorunlarının çözümünü kendisinden bekledikleri din, bu yüzden geleneksel toplumda grubun ve onun kültürünün, onun vasıtasıyla kemale ermeyi umdukları bir ideal olmaktadır. Muhakkak ki bu tür bir toplum da "din adamı" en büyük manevi ve içtimai bir otoriteye sahiptir (Günay, 2012: 396).

Yıldırım'a göre (2018: 84-95) geleneksel Alevilik inanç merkezlidir ve omurgasını dede, ocaklar, musahiplik ve cem oluşturur. Dede-talip ilişkisi önemlidir. Geleneksel toplum merkezli olup, İslami geçmişe dayalı bir ortak bellek ve tarih algısına sahiptir ve sözlü bir kültürdür. Geleneksel Aleviliğin bilgisi, sözden çok "hal" ile taşınan bir toplumsal yapıya sahiptir. Aleviliğin iyi bir şekilde anlaşılması onun pratik uygulamaları ve kurumlarının yapısal ve işlevsel bakımdan incelenmesi ile mümkündür.

b) Değerler: Değerler, hangi toplumsal davranışın iyi, doğru ve istenilen olduğunu belirten, paylaşılan ölçüt veya fikirlerdir. Her toplumun kendine ait, önem verdiği

değerleri vardır. Bu değerler toplumdan topluma değişir. Değerler zamanla değişebilir, yerlerine yenileri gelebilir, eskiyen birtakım değerler atılabilir. Her toplumda değer sistemleri isteyerek veya istemeyerek bozulabilir veya bireyler her zaman değerlere uygun davranmayabilir (Özkalp, 2016: 93,94)

Değerlerinin temelini dinin kutsallıklarından alan geleneksel toplumun kültürü bir bütün oluşturur ve bu kültürü alan kişi, toplumla bütünleşmiş olmaktadır. Geleneksel toplumda, günlük hayatın yıllık devri, hem dini ve hem de sosyal bir anlam taşıyan birçok bayram ve törenlerle ortaya koyulur (Coşkun, 2013: 171).

Alevilik inanç ve kültüründe en çok vurgulanan değerleri, insana sevgi saygı, dürüstlük, kul hakkına riayet etme gibi kısaca “eline, diline, beline sahip ol” anlayışı oluşturur. Ve Alevi- Bektaşî geleneğinde, Nevruz, Hıdırellez, Muharrem gibi özel zamanların yanı sıra; Kербela, Hacı Bektaş Veli başta olmak üzere türbeler gibi mekânların da önemli bir yeri vardır.

c) Dini Grup: Sosyal gruplar, ortak amaçların izlenmesi hususunda sosyal normlara, faydalara ve değerlere uygun olarak, karşılıklı rolleri yerine getiren kişilerden oluşan bir yapıya sahiptir (Günay, 2012: 25). Sosyal grupların özel bir çeşidi de dini gruplardır. Aynı dine inanan insanlar bir birlik oluştururlar. Dini grupların, dinin iki temel sosyal grup çeşidinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Birinci şekli, dinin organik cemaat içinde meydana gelen şekli olan, “tabii dini gruplar”dır (Günay, 2012: 261). Yani, din dışında kalan sebeplerle ve dinin meydana çıkışından önce var olan grupların dinin taşıyıcısı olmasıdır. Aynı zamanda kan birliğine dayalı bu grupların ibadet ve inanç birliği de böyle gerçekleşir. Böyle olunca mevcut grup bağının din vasıtasıyla daha da güçlenmesi beklenir. Bu, dinin doğal grup içinde ortaya çıkması halidir (Akyüz N. ve Çapçioğlu, İ., 2013: 468).

Bütün dinlerde görüldüğü gibi, İslam toplumunda da Peygamberin vefatından sonra gruplaşmalar, ekoller, mezhepler hem dinin kendisinden kaynaklanan sebeplerle, hem de dini kabul edenlerin mensup oldukları beşeri, zihni toplumsal yapıları, grupların meydana gelmesine sebep olmuştur. Peygamberin vefatıyla meydana gelen siyasi, dini ve toplumsal gelişmeler, Müslüman Araplar arasında oluşan gruplaşma ve ayrışmalar İslam Tarihi'nin en karışık dönemi olmakla birlikte Hz. Ali'nin şehit edilmesine kadar olan dönem önemlidir. Hz. Hüseyin'in şehadetiyle dini gruplaşmalar artmıştır. Her toplum

dini, siyasi ve ekonomik etkenlerle bölünme ve bütünleşmelere müsaittir. Arap-İslam toplumunda gelişen siyasi, fikri, dini ekolleşmelerden yeni Müslüman olmaya başlayan Türk kabilelerinde etkilenmemesi düşünülemez (Sinanoğlu, 2006: 227-231).

Alevilikteki ana ocak ve alt ocaklar ya da ana tekke ve alt tekkeler şeklindeki yapı yalnızca toplumsal hayatla ilgili değil, daha çok tarikat hayatına dair uygulamaların hâkim olduğu dini yaşam da tamamen bu yapıya göre yürütülmüştür. Gelenekte her mürşit, adab ve erkânın yürütüldüğü mekânları kendisi kurmuş, yolu ve erkânı bu mekanlarda yalnızca kendi talipleri ile yürütmüştür (Taşgın, 2009’dan aktaran Üçer, 2011: 199-200).

İkinci dini grup şekli,”sırf dini gruplar”dır (Günay, 2012: 261). Dinin, kendiliğinden bazı dini gruplar veya yeni gruplaşma prensiplerine dayalı gruplar oluşturmasıdır. Böyle grupların birinci durumdaki gruplarla hiçbir ortak yönü yoktur. Dini tarikatlar, kardeşlik cemiyetleri, mezhepler ve kiliseler böyle gruplardandır (Akyüz N., ve Çapçioğlu, İ., 2013: 468).

Geleneksel Aleviliği temsil eden grupların hepsi, bütün dini faaliyetlerini yalnızca kendi içlerinde yürütmektedir. Geleneksel olarak hiçbir talip kendi ocağı dışındaki bir ocağın dedesine “görülemeyeceği” gibi; hiçbir dede de kendi ocağına bağlı olmayan diğer ocakların taliplerini “göremez”. Bu durum Alevilerin tarihsel süreçte aile birlikleri şeklinde oluşturdukları yapılarını dini anlayışlarına da uyguladıklarını ortaya koymaktadır. Bektaşilikte dedeliğin babadan oğula geçmesi (Babagan kolu hariç) her grubun kendine özgü bazı uygulamalarının olması, geleneksel anlamda tarikatlarının işleyişini kendi içlerinde yürütmeleri ve diğer Alevi gruplardan ya da ocaklardan olanların tarikatlarına alınmaması, yine “Alevi olunmaz Alevi doğulur” yaklaşımıyla dile getirildiği üzere kan bağına dayalı olarak “soy sürme” nin esas olması; gerek aile birlikleri şeklinde kümelenen gerekse soya dayalı bir dini hiyerarşi içerisinde “kapalı topluluklar” olarak varlıklarını devam ettiren bu grupların, tabii dini gruplar olarak değerlendirilebilecekleri göstermektedir (Üçer, 2011: 186-188).

Son iki asırdır modernite, dünya da toplumlar üzerinde etkisini göstermiş ve modernleşmeye bağlı olarak tüm toplumlar için önemli kabul edilebilecek ciddi ve temelli dönüşümler yaşanmıştır. Modernleşmeyle birlikte en çok etkilenen gruplardan birisi de

Aleviler olmuş ve bununla beraber Aleviler belki de tarihlerindeki en kapsamlı değişikliklerden birini yaşamıştır (Subaşı, 2009: 110).

Şehirleşmeyle birlikte yeni duruma göre akrabalığa dayalı ocak sisteminden çıkarak, vakıf ve derneklerin temel esas aldıkları görüş ve anlayışlar merkezli “manevi” bir birlik etrafında meydana gelen bu gruplar, yapılanma anlamında hala da değişim sürecini devam ettirmektedir. Bundan dolayı, tabii ve akrabalık bağları üzerine yapılanmaları sebebiyle tabii/özdeş dini gruplar şeklinde değerlendirilebilecek Geleneksel Alevi gruplar için, günümüz şartlarında şehirleşmenin getirmiş olduğu bir sonuçla yeni Alevlik anlayışları etrafında bir araya gelmek suretiyle sırf dini grup olmaya doğru bir dönüşüm söz konusudur (Üçer, 2011: 206, 207).

d) Kültür: Kültür, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, örf ve adetler ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yetenekler, toplulukların hayat tarzını ve sosyal sorunlara ürettikleri çözümleri ifade eder (Günay, 2012: 28).

Kültür, bir toplumun geçmişinden devraldığı bilgi, görgü ve tecrübeler olarak yeni döneme aktarılmakta ve insanların uygulamalarıyla varolmaktadır. Bu süreçte geçmişten gelen kültürel dokuda her ne kadar bazı farklılaşmalar olsa da her kültür geçmişe dair bazı öğeleri bünyesinde taşımaktadır. Öyle ki çocuklar anne- babalarının dilini konuşmakta ve onların tutum ve davranışlarını belli oranda taklit ederek hayatlarına uygulamaktadırlar. Bu boyutuyla da kültür, nesilden nesile geçmekte ve dinamik bir özellik göstermektedir (Akdoğan, 2013: 394).

İnsanlar kendilerinden önce gelenlerin tecrübe ve bilgilerinden yararlanarak doğal çevrelerini yeniden oluşturabilmekte, araçlar yaparak ve kurallar koyarak yaşamlarını düzenleyebilmektedirler. Sosyalleşme süreci içerisinde birey, kültürünü öğrenir (İçli, 2002: 81).

“Geleneksel Alevi toplumu birçok tarihsel sebepte dolayı yazının pek yaygın olmadığı, sözlü kültürün hayatın her alanında baskın olduğu bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bilgi üretim, saklama ve aktarma süreçleri ağırlıkla sözlü kültür dinamikleri içinde gerçekleşmektedir. Bu durumun Alevi inanç sistemi ve dini-toplumsal kurumlarının gelişimi üzerindeki etkisi belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Bir kere, toplumun kurgusunun temel kodlarını barındıran bilgiler kolektif bellekte saklanarak nesilden nesile aktarılır. Bu ise geleneksel toplumu bellek merkezli bir toplum yapar.

Böylesi toplumlarda üyelerinin dini-sosyal statüleri ve etkinlikleri kolektif belleğe erişimleri ile doğrudan bağlantılıdır” (Yıldırım, 2018: 121).

Alevi-Bektaşî inancında sözlü kültür içinde nesilden nesile aktarılan bilgi, yarı mitolojik, yarı tarihsel hikâyelerden oluşur. Hikâyeler, zamanla standartlaşarak Alevi topluluklarına yayılmış ve kolektif karakter kazanmıştır. Bu bilgiler “Alevi kolektif belleği” dediğimiz kolektif menkıbelerden oluşmaktadır (Yıldırım, 2018: 94, 95).

Müslüman toplumlarda din ve kültür diğerinden ayrılmaz bir biçimde birbirlerini sürekli beslemektedir. Öyle ki bazen sırf kültürel unsurlar dini, bazen de sırf dini olan şeyler kültürel bir form etrafında meydana gelmektedir (Yapıcı, 2016: 126).

Alt kültür toplumun kültürel değerlerini paylaşan ancak bunun dışında kendini diğer gruplardan ayıran değer, norm ve yaşam biçimleri olan gruplardır (Özkalp, 2016: 96).

Bu toplumsal gerçekliğin baskın izlerini Aleviliğin sosyo-kültürel, siyasal ve dinsel kökleri içerisinde de bulabiliriz. Sosyo-kültürel farklar içerisinde gelişen dinsellikler, çoğunluğu siyasal içerikli kırılma noktalarıyla birlikte farklılaşma eğilimine girmiş olsa da Türk Toplumunun ve kültürünün derin sosyo- kültürel, tarihsel ve siyasal yaşam birlikteliği ve bağları Aleviliği Türk toplumunun önemli bir alt sosyo-kültürel ve dinsel unsuru olarak yoğunlaştırmıştır (Şahin G. ve Kılıç, R. , 2009: 20, 21).

e) Toplumsal değişme: “Sosyal değişme, zaman içerisinde bir toplumda gözlenebilen ve toplumun sosyal teşkilatını yapısı veya fonksiyonlarını geçici olarak değil de sürekli ve köklü bir şekilde etkileyen ve toplumun toplumun tarihinin akışını değiştiren değişikliktir” (Günay, 2012: 363).

Toplumda meydana gelen inanç sistemlerinin toplumun yapısı ile karşılıklı ilişkileri vardır ve tarihsel süreç içerisinde gelişen değişimler, toplumsal yapıyı etkilediği gibi din kurumunu da etkilemektedir. Sanayileşme, kentleşme ve hızla gelişen teknolojik iletişim ağı, bir taraftan toplumsal yapıyı etkilerken diğer yünden din kurumunu da etkilemekte, yeniden oluşum sürecinde dinin yeniden yapılanmasına ve konum kazanmasına neden olmaktadır (Sinanoğlu, 2008a: 26,27). Gelenekçi toplumlarda da değişme vardır ve çok yavaş cereyan eder, şehir toplumlarında ise değişim çok hızlıdır (Dönmezer, 1999: 400).

Ülkemizde, özellikle 1960’lardan itibaren köyden kente göç dalgası, kırsal kesim insanının yaşantısı üzerinde birçok değişimi zorunlu kılmıştır. Bu değişimden en çok etkilenenlerin başında da Alevi- Bektaşî toplulukları gelmektedir. Uzun yıllar kırsal kesimde kapalı bir toplumsal yapı içinde yaşayan bu toplulukların geleneksel kültürleri, şehirlere göç neticesinde büyük oranda aşınmış, bu da Dede- talip ilişkisine dayalı ilişki biçiminin çözülmesine sebep olmuştur (Keskin, 2004: 205, 206).

f) Toplumsal cinsiyet: Toplumsal cinsiyet kavramı, toplum içerisinde cinsiyet tanımlamalarına dayalı bir kültür ve organizasyon içeriğini dile getirir. Genellikle “eşitsiz olarak dağıtılmış ve hiyerarşik şekilde organize olmuş gücün bir icra alanı” (Mojab, 2001’den aktaran Toker, 2013: 607) şeklinde ifade edilir.

Toplum içindeki kadın erkek ilişkilerinin yapısını inceleyen Feminist kuram, kadın hakları ve kadının statüsü üzerinde durur. Değişen toplum içinde kadının hukuki statüsü ile haklarının yapılandırılması üzerinde de durur. Mesela, toplumsal hayatta eşit ücret, Kürtaj hakkı ve medeni haklar konusu feminist kuramın irdelediği konulardır (Arslantürk 2006: 75, 76).

Toplumsal hayatın hem özel hem de kamusal katmanlarında kadınların kontrolü hususunda bir mücadele sergilenmektedir. İşte din kurumu da bu mücadelede önemli bir yer alır. Ve bu bireysel, kültürel veya dini kimliklere indirgenemeyecek bir çatışma potansiyelini taşır. Çünkü dinler tarihsel olarak toplumsal cinsiyetle ilgili şekillenmelerin temelini oluşturagelmiştir (Toker, 2013: 607).

Sosyokültürel, coğrafi ve tarihsel faktörler kadınların farklı bölgelerde farklı şekillerde algılanmasına yol açmıştır. Din anlayışları, etnik sebepler, mezhepleri ve sosyokültürel farklılıklar vs. kadınların farklı coğrafyalarda birbirinden farklı yaşam standartları içerisinde yaşamalarına zemin hazırlamıştır (Yapıcı, 2016: 77,78). Haliyle bu durum o toplumdaki kadına bakış açısını ve kadın anlayışını da belirlemiştir.

Gelenekli dini gruplardan Alevi- Bektaşî inanç ve kültüründe, kaynağını inanç temelleri üzerine bina ederek, özellikle cem ibadetinde kadın ve erkeğin birlikte ibadet etmesi anlayışı üzerinden kadın ve erkek eşitliği anlayışını savunulmakta ve kadına Alevi- Bektaşî inancında daha özgür ve eşitlikçi bir yaklaşım sergilendiği ifade edilmektedir. Yaptığımız çalışma, pratik hayatta da bu söylemlerin yerini bulup bulmadığı konusu üzerine hazırlanmış sosyolojik bir araştırmadır.

1.2 Alevilik ve Bektaşilik İle İlgili Temel Kavramlar

1.2.1 Alevilik

“Alevi” kelimesi Arapça’da “Ali’ye mensup, Ali’ye ait” anlamına gelmektedir. Bu ifade bilim adamlarınca “Hz. Ali’ye taraftar olma, onun yolundan gitme” anlamlarında kullanılmaktadır. Bununla birlikte, “Aleviyan” kelimesinin anlamı Burhan-ı Katı sözlüğünde “İmam-ı Ali evlatları” olarak verilmekte olup, seyyidler ve şerifler için halen daha kullanılmaktadır (Mütercim Asım Efendi, 2000’den aktaran Yaman, 2011: 20). “Alevi” kelimesi için yaygın sözlük anlamı olarak “Hz. Ali’ye bağlı ve ondan yana olan kimse” ifadesi kullanılabilir (Yaman, 2011: 20).

Yazıcı’nın (2014: 58) da vurguladığı gibi Aleviliğin Aleviler tarafından nasıl tanımlandığının yanı sıra toplumsal hayatı Alevilerle paylaşan ancak Alevi olmayanların Aleviliği nasıl tanımladıkları da önem arz etmektedir. Bu bağlamda Yazıcı (2014: 58-112), çalışmasında Aleviliği bir din, bir yaşam biçimi, bir etnik yapıya indirgeyen tanımlamalara ilave olarak geleneksel ve modernleşme dönemi tanımlarını da derlemiştir.

“Alevi”, Hz. Ali’yi seven, onun taraftarları, Ali’ye mensup, Hz. Muhammed’den sonra imamet ve fazilet bakımından Hz. Ali’yi önder kabul edenlere denmektedir. Aralarında bazı farklılıklar bulunan Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik, Hz. Ali ve on iki imamlar diye adlandırılan Ehl-i Beyt’e bağlılık noktasında birleşmektedir (Altınok, 2012: 8, 9).

Aleviler uzunca bir süre cemaat dışı olarak kabul edilmiş, hem küçültücü hem de heterodoxes anlamlarda Rafizi, Zındık, Mülhid olarak yaftalanmışlardır. Bazen Safavi taraftarlığına vurgu yapan Kızılbaş adıyla da anılmışlardır. Hatta Kızılbaş adını kendilerinin de benimsediği söylenebilir (Türkdoğan, 1995: 383).

Kızılbaş ifadesinin çıkış noktası olarak Alevilerin kırmızı serpuş giymeleri gösterilir. Ancak zaman içerisinde bu ifade küçültücü anlama kaymış; Celali isyanları sonrasında da “dinsiz asi” anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Melikoff, 1994: 33).

Hazreti Ali’nin soyundan gelenler için kullanılan “Alevi” terimi siyasi, tasavvufi ve itikadi anlamda da kullanılmıştır. Şiiler arasında yer alan bazı mezheplere de Alevi ifadesinin yakıştırıldığı görülmekle birlikte günümüzde Aleviler olarak tanınan iki itikadi mezhep vardır. Bunlar Nusayrilik ve Kızılbaşlıktır. Bunlardan Kızılbaşlık, XIII. yüzyılda

Anadolu'daki etnik/sosyal/dini kaynaşmalardan doğmuş ve XVI. yüzyılda Safeviler'in propagandası ile güçlenmiştir (Ocak, 1989: 368-369).

İslamın tasavvufi yorumu şeklinde de değerlendirilebilecek olan Alevilik, Allah'a inanan, İslamiyeti din olarak benimseyen, Hz. Muhammed'i peygamberi olarak kabul eden, Kur'an-ı Kerim'i kutsal kitabı olarak gören; bunun yanında Hz. Ali'ye özel önem atfeden, On İki İmam'ı kendine yol gösterici olarak kabul eden, kamil insan olmak için Dört Kapı Kırk Makam'dan geçilmesi gerektiğine inanan, musahiplik müessesesine büyük önem atfeden, Muharrem ve Hızır orucunu tutan bir inanç sistemi olarak kabul edilebilir. Alevilik eşitliğe, paylaşımcılığa, hoşgörüyü önem verdiğini de unutmamak gerekir (Rençber, 2010: 396). Bunlara ilave olarak Seyyit Derviş, Alevi olmanın şartları arasında kini, kibri, benliği gönlünden atmayı ve eline, diline, beline, aşına, eşine sahip olmayı, cömert ve merhametli olmayı da saymaktadır (Tur, 2012: 528).

Her ne kadar Aleviliğin tasavvufi tarafına vurgu yapan yazarlar olmakla birlikte, Aleviliğin tarikat olmadığını söyleyen araştırmacılar da mevcuttur. Örneğin Gölpinarlı, "Aleviliğe hiçbir zaman tarikat diyemeyiz; çünkü herhangi bir adam, istediği tarikata girebilir. Fakat anası ve bilhassa babası Alevi olmayan birisi Aleviliğe giremez. Tarikatta, isteyen, istediği şeyhe intisap eder; Alevilikte, Alevinin babası, ataları, hangi ocağın talibiye oğul da o ocağın talibidir; başka bir ocağa intisap edemez" (Gölpinarlı, t.y: 271) demektedir.

Alevilerin "Caferi" olarak da adlandırıldıkları olmuştur. On İki İmamdan biri olan İmam Cafer Sadık'a olan dinsel bağlılıkları bunun en birinci sebebini teşkil eder. Ayrıca, bazı Alevilerin mezheplerinin "Caferi" olduğunu söyledikleri de bir gerçektir. Kars yöresinde İran Şii cemaatiyle yakın kültür ve inanç esaslarına sahip olan topluluğun Caferi adıyla bilinmesi de siyasi sebeplerden biridir (Yaman, 2011: 30).

Alevilerin etnik inanç ve kültür açısından homojen olduğunu söylemek mümkün değildir. Anadolu Alevileri temelde Türkmen, Kürt ve Arap unsurlardan oluşmakta olup çoğunluğu Türkmen Alevileri oluşturmaktadır. Esasen Anadolu Aleviliği ile kastedilen de Türkmen Alevileridir (Özcan, 2007: 2333).

Seyyid, Şerif ve Emir olarak adlandırılan Hz. Ali'nin soyundan gelenlere, Emevilerin son dönemlerinden itibaren "Alevi"de denmeye başlanmıştır (Ocak, 1989: 369). Hz. Ali'nin soyundan gelenler için bu ifade günümüzde Suudi Arabistan, Mısır,

Yemen ve İran’da kullanılmaya devam edilmektedir. Bu şekilde bir kullanım 1826 öncesi Osmanlı arşiv belgelerinde de göze çarpmaktadır (Sezgin, 1998: 52).

Arapça’da “Aleviyet”, “Alevilik” olarak kullanılan ve “Ehl-i Beyt” sevgisi ile birlikte değerlendirilen Hz. Ali sevgisi bazılarında onu tanrı olarak görmeye kadar varmıştır (Eröz, 1990: 33). Ancak Üzüm’ün (2009: 7) çalışmasında paylaştığı Alevi dedeleri Aleviliği “Alevilik İslam” dır. Hak-Muhammed-Ali yolunun Kırklar Meclisinde olgunlaştığı ve Oniki İmamlarla devam eden, İmam Cafer-i Sadık’ın akıl ölçüsünü rehber olarak alan, Horasan erenlerinin himmetleriyle Anadolu’ya gelen, Hz. Pir’le ve ulu ozanlarımızın nefesleriyle hayat bulan inancın adıdır” şeklinde tanımlamaktadır.

İran’daki Şiiler ile Anadolu’daki Aleviler çok karıştırılmaktadır. Bunun en önemli nedeni coğrafi yakınlık ve Osmanlı-Safevi mücadelesi ile sonrasında yaşananlardır. Ancak bu ikisi arasında neredeyse tek ortak unsur “Ehl-i Beyt sevgisi” dir (Yaman, 2011: 23).

Zaman içerisinde “Alevi” ifadesinin Anadolu’daki çok farklı grupları kapsayacak şekilde kullanıldığı görülmüştür. Örneğin Tahtacılar, Abdallar, Yörükler, Zazalar, Baraklar, Avşarlar, Nalcılar, Çepniler, Sıraçlar, Amucalılar, Bedreddiniler, Terekemeler, Nusayriler ve Bektaşiler hep “Alevi” kavramı altında ele alınmıştır (Andrews, 1989’dan aktaran Yaman, 2011: 24).

Kızılbaşlığı tarikat olarak kabul eden Şah Tahmasp’ın hazırlattığı Buyruk metinlerinde yola giriş erkânı, taliplerin tarikat içinde sahip olması gereken edepler, musahip tutmanın önemi ve musahiplik erkânı, bir mürşit ve mürebbi tutmanın önemi, Dört Kapı Kırk Makam anlayışı, insan-ı kamil olmak, tarikat içinde üç sünnet ve yedi farz, kemer, taç, hırka, dar, niyaz, cem erkânı, miraç ve Kırklar’ın sırrına varma vb. konular tasavvufi çerçevede işlenmektedir (Kaplan, 2019: 317).

Üçer (2005: 65) ise yaptığı alan çalışmasından elde ettiği bulgular ışığında Aleviliğin “soya dayalı bir tarikat” olduğu sonucuna varmıştır. Görüştüğü dedelerden birisi olan Ali Gökvelioğlu, “Alevilik doğruluktur; insanı insan gibi tanımaktır; “eline, diline, beline” hakim olmaktır; kendi nefsine ağır geleni hangi ırktan olursa olsun başkasına yapmamaktır; zulmetmemek; hakkına razı olmaktır; 124 bin Nebinin hepsine inanmak, Hz.Muhammed Mustafa’yı hepsinden efdal bilmektir; Muhammed’in kitabına

ve kurallarına uymaktır... Alevilik ne mezheptir ne dindir, o bir kural, yol ya da tarikat ve içtihatır” demiştir.

Dönmez (2003: 109) de Aleviliğin tasavvufi düşünceden ayrı düşünülmemeyeceği sonucuna varmıştır. Kendine özgü özelliklere sahip olan Aleviliğin Caferilikten ve Şiilikten farklı birçok özelliği vardır. Bazı tarikat ve mezhep özelliklerine sahip olsa da Alevilik kendisini “İslam’ın özü” olarak tanımlayan bir inanç sistemidir (Yazıcı, 2014: 77).

Alevilerin en önemli yazılı kaynaklarının başında “Buyruk” lar gelir. İmam Cafer ve Şeyh Safi’ye atfedilen Buyruklar’da Aleviliğin inanç esasları yer alır. Alevi Dedeleri de bu buyrukları esas alarak yolu ve erkânı yürütürler (Yaman, 2011: 42-43). Buyruklar Aleviliğin tüzüğü sayıldığını ifade eden Bozkurt’a (2006: 3-6) göre Buyruk’u İmam Cafer- i Sadık yazmamıştır. Yazarının İmam Cafer-i Sadık olduğuna inanılmasının iki ana sebebinden birincisi, Anadolu Aleviliği’nin Caferi mezhebine bağlı olması, ikincisi ise eserin Alevi ilke, töre, tören ve söylencelerini içermesidir. Bozkurt’a göre Buyruk’u yazan Şah Tahmasb’tır.

Diğer yazılı kaynaklar arasında, içerisinde Alevi ozanlarının nefes ve deyişleri bulunan “Cönk” ve “Divan” kitapları yer alır. Bu Alevi ozanları arasında Seyyid Nesimi, Şah İsmail Hatayi, Pir Sultan Abdal, Virani Baba, Kul Himmet ve Derviş Muhammed sayılabilir. Ayrıca Vilayetname, Makalat, Fevaid, Faziletname-i İmam Ali, Saadete Ermişlerin Bahçesi, Menakıbname ve Vilayetname Kitapları, Maktel-i Hüseyin Kitapları, Risale-i Hüsniye, Kumru Kenz-il Mesaib, Gülzar-ı Hasaneyn, Cabbar Kulu ve Cavidan da önemli Alevi kaynaklarıdır (Yaman, 2011: 43,45).

Her ne kadar Alevilerin Hz.Ali’yi tanrı kabul ettikleri iddia edilse de bu sonuca ulaşmak pek de doğru olmaz. Bu iddiaların sebebi bazı Alevi ozanların aşırıya kaçan ifadeleridir (Yazıcı, 2014: 264, 265). Alevi toplumuna göre “ulûhiyet” makamın sahibi Allah, “nübüvvet” makamın sahibi Hz. Muhammed ve “velayet” makamının sahibi Hz. Ali ile onun Ehl-i Beyt’idir (Tanrıverdi, 2018: 141).

Zerdüştlük, Maniheizm gibi eski dinlerin, Babailik gibi siyasal hareketlerin, Haydarilik, Kalenderilik gibi tarikatların ve Hurufilik gibi Batını akımların Aleviliği çeşitli ölçülerle etkilediği söylenebilir. Esasen farklı dini inanışların ve pratiklerin kaynaşması neticesinde Anadolu Aleviliği de senkratik özellikler kazanmıştır. Nitekim

Alevi şairlerin şiirlerinde hulul, tenasüh, animizm, panteizm gibi inanç unsurlarını anımsatan ifadelerle sıkça rastlanması da bundandır (Subaşı, 2003: 175).

Anadolu Selçuklu dönemindeki sosyal/siyasal olayların birleşimiyle gelişen ve Osmanlı toplum yapısına da taşınan Aleviliğin zaman içerisinde Sünnilikten oldukça ayrıldığı görülmektedir. Aleviler Osmanlı döneminde edilgen konumda iken insanlar ancak Cumhuriyet'ten sonra Alevi kimliklerini korkusuzca vurgulama imkânı bulmuşlardır (Subaşı, 2003: 175-177).

1.2.2 Bektaşilik

Bektaşilik, “Hacı Bektaş Veli’ye bağlı olan, onun yolunda giden” anlamında kullanılmaktadır. Hacı Bektaş Veli’yi kendilerine pir kabul edenlerin Bektaşî tarikatının usul ve erkânına uygun bir yaşayışa sahip olmalarına; ayrıca Ehl-i Beyte duydukları muhabbetin yanısıra tevella ve teberra prensibi gibi unsurlara bağlı olmalarına bakarak Bektaşilere de Alevi denebilir. Ancak bu Alevilik, Ehl-i Beyt’e beslenen Sünni tarzı sevginin ötesine geçmez. Ülkemizde her Bektaşî Alevi olduğu halde her Alevi Bektaşî değildir. Bu yüzden “Köy Bektaşîsi”, “Şehir Bektaşîsi” ayrımı yapılmakta olup köy Bektaşilerine “Alevi”, “Şehir Bektaşilerine” ise “Bektaşî” denmektedir (Eröz, 1990: 52).

Melikoff’a (1994: 30-33) göre kökleri Orta Asya’da İslam öncesi çağlarda olan, tarihi ilk Türk halklarına kadar uzanan ve varlığını günümüze kadar sürdürmeyi başarmış olan Bektaşilik, Türk toplumunun doğasına derinlemesine nüfuz etmiştir. Türklerin uzun yıllar süren İslamlaşma döneminde kentli nüfusun ve bozkır nüfusunun dönüşümü farklı aşamalardan geçmiştir. Bu süreçte Bektaşiler, müridleri kentli nüfustan oluşan bir tarikat haline gelmiştir.

Hacı Bektaşî Veli’nin Orta Asya kaynaklı, Türk tasavvufunu ortaya koyduğu “Dört kapı kırk makam” Alevilik ve Bektaşilik inancının oluşmasında büyük yere sahiptir. Yaman, (2011: 224-226) Dört Kapı Kırk Makamı şöyle sıralamaktadır: 1-Şeriat, 2-Tarikat, 3-Marifet, 4-Hakikat. Şeriat’ın on makamı: (1) İman getirmek. (2) İlim öğrenmek. (3) İbadet etmek. (4) Haramdan uzaklaşmak. (5) Ailesine faydalı olmak. (6) Çevreye zarar vermemek. (7) Peygamberin emirlerine uymak. (8) Şefkatli olmak. (9) Temiz olmak. (10) Yaramaz işlerden sakınmak. Böylece şeriat kapısından girilmiş olacak ve tarikata ancak bu şekilde intisap edilebilecektir. Tarikata gelince, tarikatın on makamından ilki Tevbe’dir. Bu tarikata girmenin ilk şartıdır. Tarikat makamları şu

şekildedir: (1) Tövbe etmek. (2) Mürşidin isteğine uymak. (3) Temiz giyinmek. (4) İyilik yolunda savaşmak. (5) Hizmetli olmak. (6) Haksızlıktan korkmak. (7) Ümitsizliğe düşmemek. (8) İbret almak. (9) Nimet dağıtmak. (10) Özün fakir görmek.”Tarikatın makamları olarak bilinen bu on maddenin her birisi mutlaka, Kur’an ayetlerinden birine dayanır ve bunu açıklayan hadisler de vardır. Hacı Bektaş Veli, ayrıca akli izahlarla bunları açıklamaktadır. Bu kurallar diğer tarikatlarda da kabul görmüş hususlardır.” (Sezgin, 2002: 113).

Marifet kapısının da on makamı vardır: (1) Edeb. (2) Bencillikten uzak olmak. (3) Perhizkarlık. (4) Sabır ve kanaat. (5) Utanmak (haya), (6) Cömertlik. (7) İlim. (8) Hoşgörü. (9) Özünü bilmek. (10) Ariflik. Hakikat ise tasavvufta ulaşılabilecek en yüksek makamdır. Vahdet-i vücud düşüncesinde bu konu çok ciddi şekilde ele alınır ve kendi iç bölümlerine ayrılarak incelenir (Sezgin, 2002: 118).

Hacı Bektaş Veli de Hakikat’ı on makamda ifade eder: (1) Alçak gönüllü olmak. (2) Kimsenin ayıbını görmemek. (3) Yapabileceğin şeyi esirgememek. (4) Allah’ın her yarattığını sevmek. (5) Tüm insanları bir görmek. (6) Birliğe yönelmek ve yöneltmek. (7) Gerçeği gizlememek. (8) Manayı bilmek. (9) Tanrısal sırrı öğrenmek. (10) Tanrısal varlığa ulaşmak. Hacı Bektaş Veli bunları sayıp, her birinin dini ve akli delilini belirttiikten sonra son söz olarak şunları belirtiyor: “Eğer bu 40 makamdan birisi eksik olsa, Hakikat’e ulaşamaz; çünkü şartları eksik kalmış olur. Mesela, Allah’ın birliğini dili ile kabul edip, fakat kalbi ile bunu doğrulamayanın imanı tamama ermez. Şartlardan, bundan başkaları da böyledir; çünkü şartın olması, şart sonucunun da tahakkuk etmemesini gerektirir” (Sezgin, 2002: 114).

Hacı Bektaş Veli’nin vefatından sonra ve onun kültü çerçevesinde ortaya çıkan bu tarikat, 1826’ya kadar Osmanlı İmparatorluğunda resmi himaye de görmüştür (Yaman, 2011: 25). İslam kültüründeki on iki esas tarikat arasında kabul edilen Bektaşilikte, mürşid Hz. Muhammed, rehber Hz. Ali, pir ise Hacı Bektaş Veli’dir (Fığlalı, 2006: 111).

Hacı Bektaş Veli’nin Anadolu’ya gelişinden önceki hayatı, yetişmesi hakkında güvenilir belgeler bulmak çok mümkün değildir. Bu nedenle hayatının o dönemi için menakıbnamelerde ve dolaylı belgelerde/rivayetlerde geçen genel bilgilerle yetinilmek zorunda kalınmıştır (Fığlalı, 2006: 116).

Günümüzde Anadolu ve Balkanlardaki yaşanan Aleviliği ve Bektaşiliği birbirlerinden bağımsız şekilde görmek doğru olmayacaktır. Çünkü zaman içerisinde bu iki ifade aynı toplulukları tanımlar hale gelmiştir. Hatta aynı grupları ifade etmek amacıyla bu iki tanımlamanın birbirinin yerine kullanıldığı sıklıkla görülmektedir. Nitekim Alevilik ve Bektaşilik, inanç ve ahlak esaslarının yanısıra edebi metinleri açısından da oldukça örtüşmektedir. Aralarındaki dikkat çekici fark, Bektaşilerin çoğunlukla şehirlerde, Alevilerin ise daha çok kırsal/göçebe/yarı göçebe hayat yaşamalarıdır (Yaman, 2011: 26).

Bektaşilik daha ziyade Anadolu'nun elit tabakası ve Osmanlı'daki yönetici sınıf tarafından desteklenmiştir. Bundan ötürü Bektaşilik'e bir tür kent Aleviliği denebilir. Diğer taraftan, İran'ın önemli kültür merkezleri olan Horasan ve Maverünnehir'den gelen Türkmenlerin beraberlerinde getirdikleri Şii ideolojisine yatkın önemli düşünce akımları Şamanizmle de mecedilerek halk arasında yayılmıştır. Melametilik, Kalenderlik ve benzeri akımları bu çizgide düşünmek gerekir. Böylece halk katında sistematik olmamakla birlikte Şia eğilimli akımların etkisi düşünülebilir (Melikoff, 1994: 55).

Toplumun önderi konumunda bulunan dedelerin ve babaların Ehl-i Beyt soyundan gelme iddiaları oldukça yaygındır. Bu onlara Bektaşi toplum içerisinde prestij kazandırmaktadır. Ancak soy takip etmesi bir zorunluluk olarak görülmemektedir (Eröz, 1990: 107).

Ehl-i Beyt sevgisi ve onlara bağlılık, ibadetin yalnızca Allah'a yapılması gibi inanç unsurları ile cem töreni gibi pratikler Alevilik ve Bektaşiliğin başlıca kesişim unsurlarıdır. Diğer taraftan, Bektaşilerin aksine Alevi cemlerinde dem alınmaması gibi uygulama farklılıkları da söz konusudur (Yazıcı, 2014: 479, 480).

Bektaşiliğin temel prensip ve uygulamalarına bakınca daha çok sufi bir tarikat olduğu görülmektedir. Alevilikte ise Ehl-i Beyt'ten gelmeye büyük değer verilir. Bektaşilikle arasında farklılıklara rağmen Aleviler için Hacı Bektaş Veli'nin önemli bir odak noktası olduğu da bir gerçektir. Nitekim Alevi felsefesinin temelini Hacı Bektaş Veli'nin İslam yorumu oluşturur. Hacı Bektaş'ın "hoşgörü" ve "akılcılık" anlayışı etrafında Bektaşilik ile Alevilik arasında meydana gelen yakınlaşma neticesinde Alevilik ve Bektaşilik bir arada anılır hale gelmişlerdir (Balcıoğlu, 2003: 1, 2).

Bu hususları destekler mahiyette, 1912 doğumlu bir dede olan Noyan, Bektaşiliğin intisap olduğunu, Aleviliğin ise soydan geldiğini; ayrıca Alevilerde yüzden fazla pir ocağı bulunmasına rağmen Bektaşilerde sadece bir ocak (Hacı Bektaş Veli Ocağı) bulunduğunu ifade etmiştir (Türkdoğan, 1995: 347).

1.2.3 Cem-Cemevi

Biraraya getirmek, toplamak anlamına gelen Cem, Aleviler tarafından Hak-Muhammed-Ali Divanı olarak adlandırılır. Cem töreni Alevi ibadetlerinin temelidir. Bazı yörelerde Cem ibadeti halka namazı olarak adlandırılır (Yaman, 2011: 228). Geleneksel toplumda ayinsel fiiller hayatın tüm alanını içine alır. Cem, ismine de uygun olarak toplumsallık vurgusunun en üst düzeye çıktığı dini bir aktivitedir (Yıldırım, 2018: 258, 259).

Aleviliğin sırrı olarak kabul edilen cem, kökeni itibariyle Türklerin İslamiyete girmeden önceki devirlerde belli disiplin kuralları içerisinde gerçekleştirilen kıymızlı dini toplantılardır. İslam'ın kabulünden sonra bu dinin bazı unsurlarını bünyesine katarak yeniden şekillendirilip geliştirmiştir (Üzüm, 2009: 149).

Malatya'daki dedelerden Ünverdi, cemi canların bir araya gelmesi, sorunları görüşmesi, çözümler üretmesi olarak tanımlamaktadır. Ünverdi'ye göre cemler arınma meclisidir; günah işleyenler hâkim rolündeki Dedenin huzurunda arınırlar. Ölmeden ölmektir cem, yani bu dünyada günahların hesabını verip öbür dünyaya hesap bırakmamaktır (Karaburun Doğan, D. ve Kılınçer, Z., 2016: 7).

Noyan ise cemi “Ayn-ül-cem” olarak açıklar: “Varlık, gerçek öz” anlamına gelen “ayn”dan gelen bu ifade Bektaşiler ve Mevleviler arasında kullanılmaktadır. Bir toplantının ayn-ül-cem olabilmesi için mutlaka kurban tığlanması ve helva pişirilmesi gerekir. Noyan, Bektaşî ve Alevilerin ayn-ül-cem'de içki içtikleri iftirasının İran mitolojisindeki içki meclisi olan ayin-i cem ifadesinden yola çıkılarak (ki sadece isim benzerliğidir, aynı şey değildir) uydurulduğunu ve Ayn-ül-cemlerde kesinlikle içki içilmediğini belirtir (Noyan, 16/9/1966'dan aktaran Eröz, 1990: 96).

Malatya'nın Kale ilçesi Dedeköy'den İbrahim Efendi, cemevinin Aleviler için bir ibadet yeri, bir nevi Alevi camisi olduğunu söyler. Köyünde yaşayan Sünnileri ve

Alevileri iki ayrı kabile olarak belirten İbrahim Efendi, Alevilerin cenaze namazlarının da sünniler tarafından kıldırıldığını söyler (Türkdoğan, 1995: 265).

Cemde Dedeye niyaz edilir. Alevi inancında hürmet etmek, saygı duymak anlamına gelen (Tur, 2012: 520) Niyaz, ulusuna/büyüğüne ya da tarikatta/yolda bir makamı temsil eden şeye, yere; fakat bunlar aracılığıyla Tanrı'ya yalvarmadır. Alevilik-Bektaşilikte niyazın kökeninde, Tanrı'nın gizli bir hazine olduğu, bilinmek istediği ve bu nedenle insanları yarattığı düşüncesi yatar. İnsana karşı dönülerek aslında büyük yaratıcıya yalvarılır; bununla birlikte insan onurlandırılarak Tanrı'nın insana gereksinimi de vurgulanır (Korkmaz, 2005: 519, 520). Bektaşiler bu makamda bir parça eğilmekle beraber diz çöker, dedenin sağ ve sol dizini öperler. Mevlevi ve Bektaşiler sadaka kabul etmez niyaz alırlardı (Eröz, 1990: 144).

Alevi toplumunda önemli olan ritüeldir, mekanın çok önemi yoktur. İbedethane kavramı, geleneksel Alevi dindarlığında öne çıkmaz. Bir mekânı kutsallaştıran orada kutsalın tecelli ediyor olmasıdır (Yıldırım, 2018: 287). Cemevinde kapı ve eşik kutsaldır, Hz. Ali'yi temsil eder ve bu nedenle eşige basılmaz. Hatta yatırlar, ocaklar gibi kutsal mekânlara girilirken kapıları ve eşikleri öpülür. Kapı ve eşige bu şekilde değer verilmesinin temelinde Hz. Muhammed'in, "Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır, şehri dileyen kapıya gelsin. Ben hikmetin şehriyim, Ali kapısıdır, hikmeti dileyen kapıya gelsin" sözü yatar (Keleş, 2008: 55). Bu şekilde yapılan niyazlar, nefisini küçük görerek orda yatan er kişinin makamına girebilmesini ve o kabirde yatan kişinin ocağına olan saygısını ifade eder (Çelik, H. ve Kırteke, S., 2017: 119)

Cem ibadetinin önemli bölümlerinden birisi olan semahın Alevi inancında önemli bir yeri vardır. Temelde müzik, söz ve dansın birlikteliğinden ortaya çıkan ve coşkuyu temsil eden bir ibadettir. Cemlerdeki maneviyatın tesiriyle bazıları semaha kalkar. Erkek ve kadınlardan oluşan 2, 4 veya daha fazla kişiyle semah dönülebilir. Yavaştan hızlıya doğru ilerleyen semahta yapılan figürlerin belirli anlamları vardır. Örneğin turnalar semahındaki hareketler turna kuşunu simgelemektedir (Yaman, 2011: 294).

Cemde söz ve saz neredeyse birbirinden ayrılmaz. Şah Hatayi, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet gibi ozanların deyişleri dede veya zakir tarafından saz eşliğinde söylenir. Bu deyişlerde yol uluları ve yola ilişkin kurallar anlatılmaktadır (Yaman, 2011: 235).

Melikoff (1994: 47) ise cem ibadetinde önce Âşık tarafından üç nefes okunduğunu, Tevhidle alakalı bölümde Allah'la birlikte Ali'nin adı anıldıkça hazır bulunanların sağa ve sola sallanarak “Şah! Şah!” sesleriyle eşlik ettiğini söyler. Ardından Âşık, Kerbela olayını anlatır. Bu arada Saki herkese bir tasta su ikram eder. Sudan yudum alan “Yezide Lanet” der ve Saki de “Yezide lanet” diye tekrar ederek üzerlerine su serper. Ardından cem ibadeti geleneksel dualar edilerek tamamlanır.

Cemde, on iki erkân/hizmet çok önemlidir. Bunların on iki imamı sembolize ettiği kabul edilir. Bu hizmetler yerine getirilmediği zaman cem olmaz. Ancak on iki hizmet sahipleri toplandıktan sonra dede veya baba, canlara hitaben günün anlam ve önemini anlatan kısa bir sohbet eder, zakir/zakirler deyiş söyler ve nefes çalar (Tanrıverdi, 2018: 144). Ünverdi hizmetlileri, cemin gerçekleştirilmesini sağlayan görevliler olarak tanır. Dede, en tepede gözcü rolünde cemin düzenini sağlar. Kurbancı, gelen kurbanları, lokmaları yaparak dağıtır; saka, su dağıtır (Karaburun Doğan, D. ve Kılınçer, Z., 2016: 7). Bunların dışında rehberlik, semahçılık, okuyuculuk (peykçi), İznikçilik, bekçilik, süpürgecilik ve çerağcılık olmak üzere cemde on iki hizmet gerçekleştirilir (Üzüm, 2009: 151)

Cemin “Görgü”, “Muhabbet” ve “Abdal Musa” şeklinde çeşitleri vardır. Görgü cemi yılda bir defa yapılır ve bu cemde yıl içinde yapılanların hesabının verildiğine inanılır (Bozkurt, 2008: 15). Görgü cemi Anadolu Alevileri'nin en önemli dini törenidir. Genellikle kış aylarında yapılır. Bu cemde köyde bulunan herkes görgüden geçirilir ve bu sayede ikrarlarını tazeler. Borçlular borçlarını görgüden önce öder, küsler barıştırılır ve daha önce işlenen kusurlara bir daha tekrarlamamak üzere tövbe edilir (Fırlalı, 2006: 269). Muhabbet cemleri herhangi bir vesileyle bir araya gelindiğinde yapılır. Abdal Musa cemi ise ya görgü ceminin hitamında ya da görgü cemi yapılmadığı yıllarda onun yerine ve tüm toplumu bir araya getirmek amacıyla yapılır (Bozkurt, 2008: 15).

Diğer bir cem türü de İkrar Verme Cemidir. Köy Bektaşilerinde ve Kızılbaş-Alevilerde bir çiftin (karı-koca) musahibiyle birlikte (musahiplik ayrı bir bölüm olarak ileride anlatılmaktadır) erkâna girmesi için yapılır. Bu cem ayrıca, Alevi ana babadan gelmediği halde Bektaşi tarikatına, yani Babagan koluna girmek isteyenler için de yapılır (Fırlalı, 2006: 268).

Bahadır'ın çalışmasında bir de Üryan Cemi'nden bahsedilir. Malatya'da yapılan bu cem belirli mertebeye ulaşmış kadın ve erkeklerce eda edilir ve diğer cemlerden farklı olarak katılanların hepsi pir hepsi mürşit olarak 12 hizmeti herkes birlikte yapar. Kadın erkek farketmeden herkes kefeni simgeleyen beyaz, boyundan ayaklara uzanan, yakasız bir elbise giyer (Bahadır, 2005: 115).

Cemde gençlerin ceme alışmasını sağlamak, onlara adap ve erkânı öğretmek, tarikat düşüncesini aşlamak için gerçekleşen “Koldan Kopan erkânı” adı verilen bir uygulama daha vardır. Genç kız ve erkekler bu ceme bekâr olarak katılmadıkları için anne ve babalarıyla katılırlar. Bu toplantıda semahın nasıl dönüleceğini, nefes söylemeyi öğrenirler. Bunun dışında her yılda bir veya en çok dört yılda bir yapılması gereken Baş Okutma(sorgulama) erkânı ise Görgü Cem'ine benzer. Bu törenin amacı talibin bir kusuru bulsun veya bulunmasın kendini temize çıkarması, kardeşlerinden helallik dilemesi ve helallik alması demektir (Fırlalı, 2006: 270-271).

Muharrem ayına ulaşıldığında, Kerbela'da Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerinin yaşadıkları acıyı hissetmek için tutulur. Bu günler oruçlu geçirilir. Bunun yerine su orucu tutanlar da vardır. Bunlar su dışında sıvı şeyler yiyebilir. Matem zamanında sakallar kesilmez, eğlence yapılmaz, cinsi ilişkide bulunulmaz, içki de içilmez, hiçbir canlıya zarar verilmez, cenaze var gibi her evde gözyaşı dökülür (Bozkuş, 2008: 50,51). On ikinci günün sonunda akşam kurban tığlanır ve cem ibadeti yapılır. Buna Cem Birleme de denir. kerbela şehitleri anısına şerbet içilir, dualar edilir.

Dede Ali Aybek'in anlatımına göre Malatya ve Adıyaman bölgesindeki cemlerde Çerağı kadınlar yakmaktadır. Bunun sebebi ise”Fatma Ana'nın temsilcileri olarak asıl ışığın onlardan gelmesidir. Bu nedenle Çerağcı olarak görevlendirmek erkeklerin değil kadınların hakkıdır.”Yine Malatya ve Adıyaman şehirlerinde cem evinin hazırlanması görevi kadınlara verilir. Pir veya mürşit Cem evine girerken bu hanımdan rıza alarak içeri girer. Bunun dışında kadınlar süpürgeci ve sakacı olarak da cemlerde görevler alabilmektedir (Bahadır, 2005: 123).

Cem ayininde mum söndürmek diye bir şey yoktur. Hatta en küçük bir dikkatsizlik, gürültü bile olmaz. Her şey usulüne ve erkânına göre, ibadet düşüncesiyle yapılır. Cemde erenlerin ruhaniyetinin de hazır bulunduğu inandırıldığından saygılı hareket edilir (Sezgin, 1990: 80). Bazı çevrelerce ortaya atılan “mum söndü” iddiasının

tam tersine kadınlar (bacılar), cem törenlerinde cemaatin manevi koruması altındadır. O kadar ki, kadınların (bacıların) namusu, cemaatin namusu demektir. Nitekim Alevilerde aile kurumuna verilen büyük önem de bu anlayışla örtüşmektedir. Bazılarının zannının aksine cem törenleri ahlaksızlık meclisi değil, bilakis huşu içerisinde ibadet yapılan ve hakikatın orada doğduğuna inanılan bir ibadet meclisidir (Eröz, 1990: 110).

Günümüzde cemler şehirlerde müsait bir evde, bir salonda veya cem evlerinde gerçekleştirilmektedir. Son 10 yıldır genellikle kentlerde yaşamaya başlayan Alevilerin yeni ihtiyaçları doğrultusunda cem evleri yapılmakta, buralarda Alevilerin özellikle inançsal ve kültürel talepleri giderilmeye çalışılmaktadır (Yaman, 2011: 236).

1.2.4 Dede Ana Kavramları

Alevilikte dinsel hiyerarşinin temelinde Dede vardır. Dede dini yapının direğidir. Dede'nin karısına "Ana" denir. Analar da dedeler gibi saygın olmalı, eşine ve temsil ettiği konuma layık olmalıdır (Dedekargınoğlu, 2012: 110).

Muharrem Naci Orhan Dede'ye göre Seydi Sadad, Peygamber ve Ali sülalesini ifade eder. Bu sosyal statüye Hz. Ali'nin soyu değil, sadece Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan olan çocukları sahiptir. Çünkü Tac-ı Devlet Peygamber'dir, bundan dolayı da onun soyu esastır. Burada bir silsile takip eder. Zeynel Abidin Ocağı, bütün Alevileri temsil eden bir ocaktır. Bu ocağın ilk temsilcisi de Ebu'l Vefa Hazretleridir (Türkdoğan, 1995: 405).

Muharrem Naci Dede'ye göre, "Türkiye'deki tüm dedeler soy gütmeleri nedeniyle Hz. Peygamber'in torunudur, bu nedenle birbirimizle akrabayız." diyor. Seydi Sadad'dan olmayanlar, Hz. Ali'nin soyundan bile olsa Alevilik yolunda mürşit, pir ve rehber postuna oturamazlar (Türkdoğan, 1995: 407). Alevilerde dini törenlerin seyyidlerin başkanlığında yapılması inancın vazgeçilmezi olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı, Eröz'ün ifadesiyle Alevilerde seyyidlik/Dedelik soy takip ettiği halde Bektaşilikte Babalık (kentte ve köyde) seçimle olur" (Eröz, 1990: 107).

Dedelik makamının Hz. Muhammed'in makamı olduğuna inanıldığı için bu makamlarda üstün kutsallık görmektedir. Bundan dolayı dedeyi bu makamda hataya düştüğü zaman sorgulamaya dayalı bir denge mekanizması mevcuttur. Yani pir, rehber ve mürşit gibi ocakların dedeyi sorgulama yetkisi vardır. Bu sorgulama Dar-ı Mansur Cemi ile gerçekleşir ve son kararlar taliplerin huzurunda alınır. Bu anlamda dede-talip ve

makamın verdiği ayrıcalıklar her zaman denetime açıktır ve görevi kötüye kullanmaya izin vermez (Tanrıverdi, 2018: 155).

Mürşit ile Pir arasındaki ilişkiyi astlık-üstlük ilişkisi olarak görmemek gerekir. Her ikisi de ocakzade ve erendir. Seyyid olarak da tanımlanan bu dedeler posta oturarak cem ibadetini idare ederler. Taliplerin görgü-sorgu işlemlerini yapar, dargınları barıştırır, musahip olmak isteyenlerin isteklerini yol-erkân gereğince yerine getirirler (Dedekargınoğlu, 2012: 109).

Ünverdi Dede'nin ifadelerine göre, dedelik eğitimi eskiden dergâhlarda verilirdi. Cumhuriyetle birlikte dergâhlar kapatılmasından sonra Aleviler bu durumun sıkıntısını yaşamışlardır ve Alevi dedeleri eğitim görememişlerdir. Dedelerin bir eğitim yeri yoktur. Dedeler kendi gayretleriyle yetişiyorlar. Dedelik seçilirken dede kendisinden sonra dedelik yapacak kişiyi seçer (Karaburun D. ve Kılınçer, Z., 2016: 6).

Sürek bakımından her alevinin bir musahibi, bir piri, bir rehberi, bir de mürşidi olması gerektiğini ifade eden M. Naci Orhan Dede Alevilikte bu dört kapının mecbur olduğunu söyler. Bu dört kapı yoksa alevilik de olmaz (Türkdoğan, 1995: 408).

Dedebabanın, babaların, halifebabaların hanımları “Anabacı” olarak tanımlanır. Fakat nasıl ki eğitim ve nasib vermeyen fahri Babalar varsa, anabacılar içinde anabacılık görevlerini fiilen yürütmeyenler vardır. Fiili görev üstlenen anabacılar işlerin kurallara uygun yürütülmesinde faal görev yaparlar (Temren, 1995: 128).

Alevi-Bektaşî gruplar içerisinde dede eşleri ve Bektaşilik'teki babaların eşleri de taliplerin manevi anneleridir. Yakın zamana kadar Aleviler arasında kutsal sayılan kadınların tamamını “ana” olarak tanımladıkları görülüyor (Bahadır, 2005: 74).

Baba evli değilse veya eşi fiili anabacılık görevini bir sebeple yerine getiremeyecek durumda ise, göreve layık olduğuna inandığı bir kıdemli derviş eşini ya da kıdemli bir bacıyı “Anabacı” olarak görevlendirebilir (Temren, 1995: 131).

Dede, irşad eder. Terbiye edicidir. “Mürşidin nefesi; hak nefesidir”. “Mürşidini hak bilmeyenin” imanı yok gibidir. Yola girecek olan talip ondan “el alır”. Dedeler, Türkiye'nin belli şehirlerindeki ocaklara mesela, Malatya çevresinde Seyyidler ve bazen Bektaşî Çelebileri gibi ocaklara bağlıdırlar ve her yıl düzenli bir şekilde kendilerine bağlı

olan köyleri gezer, dini yaşantıyı canlandırır, anlaşmazlıkları giderir, dayanışmayı güçlendirirler (Eröz, 1990: 106).

Ocaklar birbirinden kız alıp verirler. Soylarının müritlerle karışmamasına özen gösterirler. Her dede ocağının görülebileceği diğer bir dede ocağı bulunur. Böylece, dedeler de toplumdan bir birey gibi dinsel törende bulunurlar. Başka dedeler önünde hesap verirler, Alevi inancındaki “el ele, el hakka” anlayışı, dedelik kurumunda kendisini gösterir (Bozkurt, 1990: 96).

Rençber, Üryan Hızır Ocağı temsilcisi Ali Büyüksahin Dede ile yaptığı bir görüşmede Dede olmanın şartlarını şöyle sıralamıştır: 1- İnsan-ı Kamil olacak. 2- İyi eğitim görmüş olacak. 3- Ahlaklı olacak. 4- Barışçı olacak. 5-Seyyit olacak. 6- Toplum tarafından sevilcek. 7- Taliplerle iyi ilişkiler içinde olacak (Rençber, 2010: 404).

1.2.5 Semah

Semah kelimesi sözlükte işitmek, uçmak ve gökyüzü gibi anlamlara karşılık gelir. Cem ayinlerinde 12 hizmet içerisinde yer alan semah, müzik eşliğinde ayakta dönülerek gerçekleştirilen bir ibadettir. “Alevi-Bektaşiler, semahın İslam öncesi kültürlerden geldiğini bilir ve ilk semahın Kırklar Cemi’nde meydana geldiğine inanırlar” (Korkmaz, 2005: 593).

Semah için, Semah nefesleri ismi verilen deyişler vardır. Bunlar çalınır, söylenir (Noyan, 2001: 702). Semah, Türk Moğol Şamanizminden gelen dini bir rakstur diyebiliriz (Noyan, 2001: 690). Horasan erenlerinin Ortaasya’dan ve Altaylardan beri ilettikleri gelenek ve inançlar Türk insanının içinde Bektaşî ve Alevi terbiyesi, edebiyatı ve müziği olarak yaşamış ve günümüze kadar gelmiştir (Noyan, 2001: 712).

Bu yolda semah aşka pervane olmaktadır. Alevilik-Bektaşilikteki anlayışa göre kainat tamamiyle dönüş halindedir. Bütün dönüşler Allah için ve Allah’adır. 18 bin alem birlik halinde Allah’ı zikreder. Alemin göz bebeği olan insan da aşkı ilahi ile Allah’a yönelir. Aşk meydanında cem olan canlar aşk ile semah döner (Tatar, H.C., ve Tatar, T., 2014: 57, 58). Aşk, yaşamın içinde manevi değere ulaşmanın tek yoludur. “Yerin, göğün, ayın ve güneşin döndüğü bu evrende hakiki aşkı dönerek yakalamaya, dünya kirlerinden arınmaya, Hakk’a yaklaşmaya semah ibadeti denir. Semah, kulun hakikate yönelip akılla, aşkla yücelip, nefisini terk ederek Allah’ta yok oluşu ve kamil bir insan olarak tekrar

kulluğuna dönüşüdür. Bu dönüş, bütün yaratılanlara yeni bir ruhla, sevgi dolu kalple hizmet için dönüştür (Tur, 2012: 615).

Semahlara verilen manalar, Aleviliđin eşsiz bir tasavvufi birikime sahip olduğunu göstermektedir. Mesela, Abul Vefa el Bağdadi, semahı ateşe, semah yapanların gönüllerini de oduna benzetmektedir. Temiz olan gönlük kokusunun çok güzel olacağını belirten Bağdadi, nasıl güzel kokusu olan ağaçlar ateşe atıldığında güzel koku saçıyorsa, gönlü olgunlaşmış insanların semah döndüklerinde yaptıkları hareketlerin de kalplerine cila verdiğini, şevklerini artırdığını ve çevresine o nurla gül kokusu yaydıklarını düşünürler (Gümüšođlu, 2006: 73).

Kaya'ya göre semah Miraç'ı sembolize eder. Bundan dolayı semahların üç aşaması vardır. Birinci bölümüne karşılama denir. Mekke ile Mescid-i Aksa arasında olan yolculuğu temsil eder. İkinci bölümüne yürüyüş denilir. Mescid-i Aksa ile Sidre-i Müntehâ arasındaki yolculuğu temsil eder. Üçüncü bölümüne Pervaz denilir. Sidre-i Müntehâ ile Kaab-ı kavseyin ev edna arasını temsil eder. Kaya'ya (1993: 347) göre Tanrı'nın ayakta da zikredilebileceği Nisa suresinin 103. ve Âli İmran suresinin 191. ayetinde bildirilmiştir.

En büyük tecelli Allah'ı benliğimizin içinde tam bir yönelişle anmaktır. Kolları yana doğru açıp, sağ el göğü, sol el yeri gösterdiğinde ise bir türlü önüne geçilemeyen nefsin, bencilliğin, savaşların, menfaatin, açlıkların, iki yüzlülüklerin, kısaca yaşama dair kötülüklerin manasızlığını görüp, Hakk'tan alır halka veririz inancını anlatmaktır (Dönmez vd., 2019: 227).

Semah dönerken Alevilikte bağlama kullanılır. Bağlama esasen bir Horasan çalgısıdır. Başka tarikatlarda ise semah sırasında def, ney, kudüm, mekkare kullanılmaktadır. Alevilikte semah, ilahi aşk vesilesiyle Allah ile bütünleşmek olarak görülür ve bir tür ibadettir (Dönmez vd. , 2019: 223). Semahlar Türkçe sözlü deyişlerle oynanır. Bu deyişler gizemci halk yazını ürünleridir. Bu deyişlerde coşku ve içli bir şiir geleneği ortaya konmuştur. Sonra onları takip eden birçok yerel ozan ortaya çıkmıştır (Bozkurt, 2008: 13).

Saz ve nefesi yine ibadet töreni içinde hizmet sahibi olan zakir icra eder. İnanca göre hizmetin piri İmam Hasan'dır. Semah bir ibadet biçimi olduğu için de kadın-erkek birlikte dönülür. Çünkü ibadet sırasında kadın erkek gibi bir fark yoktur. İbadet evinde

bulunan herkes insandır, “candır”. Kişi kendinden geçerek huşu ve aşk içinde Tanrıya ulaşmayı diler. Haşır 24. Ayet mucibince semada ve zeminde Allah’ı ananlarla bütünleşilir (Çağlayan, 2000: 32).

Semahta geçmişte deyişleri okuyan bir zakir olurken, günümüzde bu sayı bir de olabilir beş de olabilir. Çoğunlukla klasik cemlerde bir zakir vardır. Malatya’da kadın zakir yoktur. “Zakir” zikreden, söyleyen demektir. 12 hizmetten biridir. Dini metinleri dedeler de zakirler de söyleyebilir. Bu durum dedenin iznine bağlıdır. Semahları dönerken söylenen ezgiler notası ve makamıyla dönülür, yoksa karışıklık olur. “Kırat Turnalar Semahı” gibi değişik semah çeşitleri vardır. Bu semahlar cemaate öğretilirken semah kursları açılır. Saz, ritm ve müzik eşliğinde hareketler geliştirilir ve semahlar o şekilde dönülür. Söylenen semahlar kitaplaştırılmıştır. Notaları da bulunmaktadır. Gelenek olarak semahlarda kullanılan bağlama geleneği, Şah Hatayi Sultan’dan, Dede Korkut’tan Şah İsmail’den gelen bir gelenektir (Ünverdi, 2016 mülakatından aktaran Doğan ve Kılınçer, 2016: 8,9).

Semaha kalkacak bacı önce kendisiyle semah dönecek erin ayağına niyaz için eğilir. Bu sırada er, bacının sırtından kemerine niyaz eder. Doğrulunca bacı sema darına durur ve ardından birbirlerinin sağ omuz, sonra sol, sonra tekrar sağ omuzlarına niyazdan sonra, yüzyüze niyazlaştıktan sonra dara dururlar. Sonra semah başlar. Çiftler birbirlerine asla dokunmazlar (Noyan, 2001: 707).

Alevi dinsel oyunlarını halk, “semah, semah, zamah” gibi yerel sözlerle adlandırır. Semah katı kurallara sokulmamıştır. Bu onun değişimini ve çok farklı dallara ayrılmasını sağlamıştır. Böylece farklı semah çeşitleri meydana gelmiştir (Bozkurt, 2008: 7-8). Anadolu’da yaygın şekilde uygulanan semahların isimleri şunlardır: Kırklar Semahı, Turnalar Semahı, Dergah Semahı, Demgeldi Semahı, Koyun Baba Semahı, Garipler Semahı, Ali Yar Semahı, Hubyar Semahı, Kırat Semahı, Ali Nur Semahı, Gönüller Semahı Çark Nur Semahı ve özellikle de Malatya yöresinde görülen Kılıç Semahıdır (Dönmez vd., 2019: 224).

İki kişinin oynadığı bir semahta vardır. Er ayağa kalktığında saz yavaş yavaş çalmaya başlar. Er ile bacı arasında yaklaşık bir metrelik bir mesafe bulunur. Semaha saz ve söz ile eşlik edilir. Bacı, tempo tutmak amacıyla avucunu diğerine vurur. El ve kollarını oynatır. Böylece de tempoya uyar. Bunu eşit adımlarla, sazın ve sözün vuruşlarına uygun

olarak semahçıların oyunu sürdürmeleri izler. Er ile bacı arasındaki mesafe sürekli korunur. Sadece erkeklerce yapılan semah çeşidine pek rastlanmaz. Sivas, Malatya, Tokat çevresinde oynanan “Ya Hızır” semahı sadece erkekler tarafından oynanan semahlara örnek gösterilebilir. Ancak bu semah da bazen kadın erkek birlikte oynanır. Diğer taraftan sadece kadınlarca oynanan birçok semah vardır. Eğer semah karışık oynanıyorsa, kadınların sayısının erkeklerin sayısına eşit olmasına özen gösterilir. Ancak “çark” semah gibi bazı semahları yalnız kadınların icra etmesi kural haline gelmiştir (Bozkurt, 2008: 7-11).

Semahların en çok karşılaşılan türü olan Kırklar Semahı'nın bölümleri şu şekilde sıralanabilir: Dua, ağırlama ve yeldirme. Figürler, katılan semahçı sayısı, ritim ve ses dizileri bakımından her yörenin semahı birbirinden farklıdır. Yeldirme (pervaz) çok hızlı dönüşler bölümüdür (Birdoğan, 2003: 460-462).

Kırklar semahı çoğu kez sabaha kadar sürer. Meclistekiler sabah olmadan dağılır. Birinci bölüm olan ağırlamanın sözleri şöyledir:

Bir bacı nurdan kuşak kuşansa Öksüzler doyursa sevap eylese

Erin hak bilmezse zaydır emeği. Günde yüz bin eri devah eylese

Turan olup yeryüzüne dökense Musa gibi bin bir devah eylese

Erin hak bilmezse zaydır emeği Erin hak bilmezse zaydır emeği (Bozkurt, 2008: 55).

Dede'ye Semahlarda sırt dönülmez. Dedenin yanı başında, Hazreti Ali'nin katı olarak görülen ve kutsallık atfedilen çerağ tahtı bulunur. Semahçılar ona doğru her döndüklerinde kıvrak bir hareketle, yüzleri dedeye doğru olacak şekilde oradan geçerler. Bazen yanından geçerken Dede'nin, saygı ifadesi olarak, başını biraz eğmek suretiyle orayı selamlandığı olur (Bozkurt, 2008: 17).

Semahlarda giysiler bölgesel ayrılıklar gösterebilir. Doğu illerinde başı açık semah yapmak doğru bulunmaz. Bacıların başları zaten örtülüdür. Erler ise şapka ile semaha kalkmazlar. Semah yapacak erler başlarına mendil, poşu gibi bir şey bağlarlar (Bozkurt, 2008: 10).

Semahta bele takılan Őet ve tıĒbent, Hz. Muhammed'in kırk parça edilmiş sarıĒının kırklar tarafından bele baĒlanmıŐ olmasından gelmektedir (Elçi, 1999: 171). Semah abdestsiz dönülmez ve cem ibadeti dışında semah dönmek günah kabul edilir.

Mevlana'ya semah nedir, diye sorarlar. Mevlana, "Semah pergele benzer, sol ayaĒını atar, merkez yaparsın, saĒ ayaĒınla da dönerek 72 milletin gönlünü tavaf edersin. Semah eden insanlar dünyadan kopup içindeki ze doĒru yol alırken ruhlarındaki kirlilikten arınıp benliĒine yaklaŐıyorlar. Gönül sarhoŐu olup halkla btnleŐiyorlar" der (Dönmez vd., 2019: 227).

1.2.6 İkrar Verme-Musahiplik

Tarikata katılmaya, onun emirlerini kabul ederek bunlara uymaya ikrar denir. İkrar her yerde verilebilir. Meydan Sofasında da ikrar verilebilir. İkrar Dede'ye verilir, bunun için en azından bir cebrail (horoz) kesilmesine ihtiyaç vardır. Durumları müsait olanlar 4 ayaklı bir hayvan da kesebilirler (ArslanoĒlu, 2001: 11).

İkrar vermek, yani nasip almak, mecazi manada farklı bir anne-babadan yeni bir hayata doĒuŐun baŐlangıı kabul edilir. Mürşit, baba; Rehber ise anne hükmündedir. İsteklinin on sekiz yaşını tamamlamış olması, kendi isteĒiyle nasip almaya karar vermesi, saĒlıklı, akıllı ve ahlaklı olması; istekli kadın ise, evli olması durumunda kocasının, deĒilse velisinin izninin bulunması istenen önemli Őartlardandır. Nasip alacak kişi "rehber"adı verilen bir kimse tarafından kısa bir n eĒitimden geçirilir (zm, 2009: 158).

Alevilik inancına göre Alevi sayılmak için mutlaka ikrar vermek gerekir. İkrar; AleviliĒin temeli olarak kabul edilen "eline, diline ve beline sahip olma" sözüyle kendini baĒlamaktır. Alevi olmak, aslında bu sözde geçen organlarını kullanarak birisine kötülük yapmaktan sakınmak demektir. Bunun edep olarak adlandırıldıĒı da olur. Gerçek İslam, Alevilere göre bu Şekilde olur. Alevilerce din, Tanrı ile yarattıĒı arasındaki iliŐkiden ziyade toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle olan baĒı çerçevesinde deĒerlendirilir (ArslanoĒlu, 2001: 11).

Alevilikte Alevi sayılmanın Őartlarından birisi de Musahip olma gerekliliĒidir. Alevilikte talibin (yola girmeye istekli kişi), Pir veya Mürşit huzurunda rehber

önderliğinde ikrar verme töreninden geçmesine “kardeşlik tutma, musahip kardeşi olma, nasip alma” denmektedir. İkrar, Muhammed-Ali yoluna girmektir (Kaygusuz, 2004: 7)

Alevi geleneğinin önemli bir kavramı olan musahiplik, ikrar vermiş olan ve kan bağı da taşımayan evli iki kişinin eşleriyle birlikte, Dede'nin ve cem topluluğunun önünde, Hakk'a yürüyünceye kadar kardeş olacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına dair söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen, bir törenle kurulan manevi kardeşliktir (Korkmaz, 2005: 482). Her Alevi, Hakk yoluna girmeden önce bir yol kardeşi seçmelidir (Üçer, 2011: 48)

Risâle-i Şeyh Safî'de marifetin beşinci makamı olarak musahiplik zikredilir. Musahiplik Muhammed-Ali'den kalmıştır. Bu olay şu şekilde anlatılır: “Hz. Peygamber'in son haccından dönüşte Cebrail, 'Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan Onun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirlerin topluluğuna rehberlik etmez'.ayetini getirir. Minbere çıkan Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin elinden tutar ve insanlara hitaben, 'Ey insanlar! Ben sizin efendiniz değil miyim?' diye sorar. 'Evet, öylesin' cevabını alınca Hz. Ali'ye döner ve 'Ya Ali! Ben ilmin şehriyim, sen de Kapısısın' der ve Hz. Ali'yi kendisine musahip kılar” (Kaplan, 2019: 207, 208).

Bulut (2013: 106-110) çalışmasında musahipliğin Medine Muahedesi'nin dışında Kırklar Cemi ve Gadir Hum hadisesi ile olan ilişkisine de değinmiştir.

Alevilik-Bektaşilikte musahiplik önemlidir. Özellikle geleneksel hayatta birebir ilişkilerin hâkim olduğu dönemlerde, Alevilik içinde musahiplik önemli bir yer işgal etmiştir. Çünkü Alevilerin içinde bulunduğu şartlar ve hayat tarzı sosyal dayanışmayı, yardımlaşmayı ön plana çıkarmıştır. Musahipliği, araştırmacılar Türk toplumunun yardımlaşma ve dayanışma anlayışına bağlamaktadırlar. Fakat bu düşünce, İslami bir yorumla da kutsiyet kazanır. Musahipliği Türk kültürü ve İslami yorumun dışında açıklamak Aleviliği etnisite ile açıklama çabasından dolayıdır (Dönmez, 2003: 149).

Musahip olacak kişiler birbirlerine kan bağıyla bağlı olamazlar. Ayrıca musahiplerin çocukları birbirleriyle evlenemezler. Ancak musahiplik uygulamasının menşei ve ilk örneği kabul edilen Hazreti Muhammed ile Hazreti Ali arasında hem kan bağı vardır hem de biri diğzerinin kızıyla evlidir. Bu durumun bir tezat teşkil etmediği Ehl-i Beyt'in nurdan varlıklar oldukları inancı ile açıklanabilir (Yazıcı, 1996: 24, 109-110).

Musahiplik, Alevi- Bektaşilikte bireyin toplumsallaşmasında önemli bir kurumdur. Musahiplik, Alevilerde iki aile arasında gelişirken, Bektaşilikte iki kişi arasında olmaktadır. Musahip olanlar, topluma karşı hem kendi tutum ve davranışlarından hem de musahibinin davranışlarından sorumludur Musahipliğe “ahiret kardeşliği”, “yol kardeşliği” gibi isimler verilmektedir (Sinanoğlu, 2008b: 147,148).

Pir huzurunda musahip olanlara şu öğüt verilir: “Evladım, siz musahip oldunuz. Başta musahip musahibinden evini ayırmayacak. Malını ayırmayacak. Birbirinin evinde olanı izin almadan gidebilecek. Aralarında problem çıksa Temmuz sıcaklığında ıslak bir tülbendin kuruyacağı kadarlık bir zaman içinde bile bir dargınlık söz konusu olsa, derdinize derman bulunmaz” (Üzüm, 2009: 163).

Elazığ’ın Baskil ilçesi Tabanbükü (Şeyh Hasan) köyü doğumlu (1936) Mustafa Tosun Dede, musahipliğin bel kardeşliğinden farklı olarak yol kardeşliği olduğunu, musahiplerden birisi öldüğünde, diğerinin onun eşi ve çocukları ile evlenemeyeceğini, musahiplerden birisi düşkün olduğunda, bu durumdan diğerinin de etkileneceğini söylemiştir. Dede, yol kardeşlerinin mallarının birbirlerine helal olduğunu, biri varlığını kaybederse diğerinin ona yardım edeceğini ilave etmiştir. Yine bunların dışında ek olarak, musahip olacaklar arasında denklik, yani varlık, yaş, bilgi gibi hususiyetlerin uygunluğuna dikkat edilmektedir (Sinanoğlu, 2008b: 148).

Musahip olan erkeklere “kardeş”, kadınlara “bacı” denir. Namus ve mal-mülkleri hariç hemen her şeyleri ortaktır. Biri iflas etse, hayvanları ölse, ürünü zarar görse, musahibi derhal imdadına yetişir. Gücüne göre ona mal, mülk verir, para sağlar, yiyecek sağlar (Eröz, 1990: 111).

Şeyh Sadrettin’in “Talipler nasıl kişilerle talip olsunlar?” sorusuna Şeyh Safi “Hakk’a talip olanların bu tarik içinde kendi musahibini seçerken mertebeye kendinden üstün olanı seçmelidirler. Çünkü salih bir kişiyi musahip seçende salih olur. Bir miktar misk-i anber ya da gül, bir avuç toprak ile musahip kılınsa o toprak gül gibi kokar” şeklinde cevap vermiştir (Gökçeler Buyruğu, s.435-438’den aktaran Kaplan, 2019: 213).

Musahip olacak kişiler ve eşleri tören öncesinde boy abdesti alırlar. Tanrı’nın yasakladığı bir şeye/şeylere el uzatılmış olma ihtimaline karşı eller yıkanarak arındırılıyor, aynı düşünceyle ağız ve buruna su alınarak ağız ve burun arındırılıyor. Yüz yıkanınca ise yüzün utanılacak işlerden arındırıldığı kabul ediliyor (Yörükkan, 2002: 317).

Musahip olacaklar, kurbanlık bir koyun alırlar ve dolu, tolu tedarik ederler. Dolu sadece rakıdır. Tahtacı ve diğer göçebe geleneği canlı topluluklarda bu böyledir; şarap hiç içilmez. Ancak Bektaşî topluluklarında şarap da vardır. Malatya-Tunceli çevresi Alevilerinde ise içki yerine şerbet verilir (Eröz, 1990: 112).

Musahiplik şartlarının bazıları şöyledir:

1. İki ailenin de ikrarlarının alınmış olması

2. Evli olmaları

3. Karakterlerin birbirine uygun olması

4. Eline, diline ve beline sahip olmaları

5. Adaylardan ikisi de fakir ikisi de zengin olmamalı.

6. Adaylarda iki kuşak öncesine kadar akrabalık bağı bulunmamalı vb. (Selçuk, vd. , 1991'den aktaran Arslanoğlu, 2001: 15).

Bir musahip musahibinin evine çağrılmadan gidebilir; sofrasına oturabilir; elinde bulunan her şeyi, namus dışında, musabihıyla paylaşması gerekir. O bir musahip, kardeşine karşı hiçbir kötülükte bulunamaz (Melikoff, 1994: 97).

Alevi gelenekte musahipliğe verilen öneme binaen ölüm gibi doğal ayrılıklarda ya da musahip kardeşlerden birinin erkânı hakkıyla yapmaması durumunda yapılan Musahiplik andlaşmasının son bulmasına da imkan tanınmıştır. Bu imkân ise yeni bir Musahiplik bağının kurulmasına yönelik olarak verilmiştir (Üçer, 2011: 125,126).

Tanrıverdi'nin Kureyşan Ocağı mümessili olan Garip Bozkurt Dede'yle yaptığı görüşmede musahiplik konusunda Dede şunları ifade etmiştir:

“Musahipler her şeyini paylaşmak zorundadırlar. Musahipler arasından hesap olmaz. Musahipler birbirlerinden kız alıp, kız vermezler” (Tanrıverdi, 2018: 156).

Alan araştırmalarında, musahiplik kurumunun eskiye oranla şimdilerde devam edememesi, musahiblerin birbirlerinin üzerinden menfaat sağladıkları, bazı kişilerin diğerlerinin sırtından geçinmeye başladıkları, bir takım olumsuzluklarla musahibi düşkün ilan edilen kişilerinde düşkün ilan edilmesi, şehir hayatı ve ekonomik dengenin bozulmasına bağlı olarak musahiplerin birbirlerinden kopmaları gibi sebepler ortaya konulmuştur (Üçer, 2011: 219).

1.2.7 Düşkünlük, Dara Çekme ve Dardan İndirme

Yol mensubu bir canın ikrarını bozarak büyük suç işlemesiyle toplum dışına itilmesine Alevi-Bektaşî inancında düşkünlük denir (Üzüm, 2009: 170). Kişi suçuna göre üç, yedi veya daha fazla yıl düşkün bırakılır. Ailesi ve musahibi de düşkün olur. Bunlarla alışveriş yapılmaz, lokma verilmez, lokmaları yenmez (Yıldırım, 2018: 272).

Alevi-Bektaşî yoluna giren bir talip, Alevi-Bektaşîliğin esaslarını, ilkelerini kabul etmiş demektir. Alevi-Bektaşî ilkelerinden birini ya da bir kaçını ihlal eden talip düşkün sayılır (Sinanoğlu, 2008b: 150-151). Düşkünlük veya düşkün olma Alevi topluluğunu birbirine bağlamakta, gelenekleri sürdürmekte ve özellikle grubun kapalılık kimliğinin sürekliliğini sağlamaktadır” (Türkdoğan, 1995: 273-274).

Düşkünlüğün iki çeşidi vardır: Bunlar geçici düşkünlük ve sürekli düşkünlüktür. Sürekli düşkünlükle cezalandırılmaya “yoldan düşme” de denilir. Bu kişiler bundan böyle toplum içerisinde barınamaz. Geçici düşkünlüğe katlanmak da çok zordur. Çünkü onunla selamlaşmaz, konuşulmaz; kimse ona yardım etmez; bu kişinin evine de gidilmez düğününe de iştirak edilmez. Sadece istisnai olarak cenazesi olduğu vakit cenaze kaldırılır ve evine gidilir. Ancak bu durumda dahi ekmeği yenmez, suyu veya kahvesi içilmez. Teselli bulmasına destek olmak adına konuşmama uygulamasına 40 gün ara verilir ama sonrasında tekrar eski uygulamaya dönülür (Eröz, 1990: 144-145).

Tahtacılarda bir kadının veya erkeğin düşkün olduğunda, Dede tarafından ona “yüzün kara olsun” denilerek ilan edilir. Düşkün ilan edilen artık hiçbir sohbe katılamaz ve herkes tarafından ona kötü gözle bakılır. Sosyal kontrolün sağlanmasında Alevi toplumunda insanların huzurlu yaşaması adına önemli bir müessesedir. Bu kurum sayesinde Aleviler pek çok hukuki sorunu mahkemelere taşımadan kendi içlerinde halletmişler, aynı zamanda da bu kurumlar sosyalleşme aracı da olmuştur (Yörükkan, 2002: 80).

Düşkünlüğe sebep olan suçların hepsi toplumsal özellikteki fiillerdir. Düşkünlük sebebiyle toplumdan dışlanan kimse ancak düşkünlüğü kaldırılırsa topluma kabul edilir ve ceme katılır (Yıldırım, 2018: 272,274). Suç ve cezalar dönemlere ve bölgelere göre birtakım farklılıklar gösterir. Talibi toplum dışına iten bazı suçlar şunlardır: 1. Derece suç: Komşu ve aileler arasında söz gezdirmek, 2. Derece: Komşunun bağına bahçesine zarar vermek, 3. Derece: Yetim malı yemek, 4. Derece: Bakire bir kıza zorla veya kandırarak

sahip olmak, evli bir kadınla birlikte olmak, 5. Derece: Kaza ile adam öldürmek, 6. Derece: Bilerek adam öldürmek (Üzüm, 2009: 171).

Malatya bölgesi Alevilerinin işlediği kimi suçlar için Dedeler bir araya gelerek bir”suç ve ceza” yönetmeliği düzenlemişlerdir. Buna göre hanımlarla ilgili olan bazıları şöyledir:

“Kızını Allah’ın emriyle başkasına vermiş sözünü kesmiş iken sonradan sözünden dönerek başkasına vermiş olanlar, Allah’ın emriyle kıyılmış nikâhı bozmuş olanlar, bu suça yardım edenler suçludur. Bu suçu işleyenler altı yıl pir huzuruna alınmazlar. Komşuluk ve akrabalık ilişkileri kesilir. Karısını boşanmış olanlar ve boşanmamış nikâhlı karıyı alanlar, nikâhını bozmuş olanlar, bunlara yardım edenler suçludur. Bu suçu işleyenler yedi yıl pir ve cemaat huzuruna alınmazlar. Bakire bir kızı zorla kandırarak iğfal etmiş, sonuçta evlenmemiş ve geleceğini karartmış olanlar gaddardır. Kâfirdir, münafiktir. Böylelerinin derdine derman bulunmaz. Ölene değin suçludur. Musahibin, pirin, mürşidin, kirvenin karısıyla zina edenle, kirve kızını almış olanlar, evli, nikâhlı, sözlü kadınlara tecavüz edenler, ırz düşmanı olurlar ve suçludurlar. Bu suçluların derdine derman bulunmaz” (Birdoğan, 1995: 169-172).

Geleneksel toplum yapısının yoğun kolektif karakteri düşünüldüğünde, bu ceza çoğu zaman katlanılamayacak kadar ağırdır. Bu cezalar hem fiziksel işkence hem de maddi ödemeleri içerir. Gerçekten de düşkün olan insan için hayatını devam ettirebilmenin tek yolu düşkünlüğün kaldırılması ve topluma geri kabuledilmesidir. Topluma kabul edilmenin göstergesi, ceme kabul edilmektir (Yıldırım, 2018: 274).

Alevi- Bektaşi inancında önemli uygulamalardan bazıları da “Dara durma, Dara Çekme ve Dardan İndirme” olarak ifade edilir. “Dar” kelimesi Arapça’da “ev, şehir, yer; Farsça’da “ağaç, direk, idam sehpası” anlamlarına gelir (Korkmaz, 2005: 176).

Alevi inancında “Dar”ın anlamı, Hakk’ın huzurunda olduğunu kabul ederek kıyam etmek ve benliğini sunarak ona teslim olmaktır. Maddi veya manevi haksızlığa uğrayan bir can varsa, mağduriyetinin giderilmesi için cemde meydana gelir ve dâra durur. Bunun üzerine, ne isteği veya şikâyeti bulunuyorsa Dede’ye anlatır. Bunun üzerine kendisinden hak talep edilen kişi de çağırılır ve Dede tarafından dinlenir. Her iki taraf da dinlendikten sonra Dede, cem erenlerinin de yardımıyla meseleye bir çözüm bulur. Cem meydanında dara durulunca asla yalan söylenmez. Kimse buna cesaret edemez. Çünkü

darda yalan konuşmak düşkünlük sebebidir (Dedekargınoğlu, 2012: 126). “Dara çekmek” de suç işlediği öğrenilen tarikatın mensubunun meydan odasında dinlenmesi ve gerekli görüldüğü durumda cezalandırılmasıdır” (Dönmez vd., 2018: 186). “Dara durma”nın anlamı ise cemaatin ve dedenin huzuruna çıkılarak canını yol uğrunda vermeye hazır olduğunu bildirmektir. Bu amaçla meydanın ortasına geçilir, ayaklar mühürlenir, kollar çapraz şekilde konumlandırılır, baş ise öne eğilir (Korkmaz, 2005: 177).

Hak’a yürüyen muhip, talip, derviş, dede, baba veya dedebaba için dar çekilir. Hiçbir Alevi-Bektaşî, öldükten sonra hata ve kusurlarının toplum huzurunda ortaya dökülmesini arzu etmez. Bu nedenle ölmüş kimseler için dar erkânı gerçekleştirilmesinin bireysel ve toplumsal sorumluluğu artırdığı düşünülebilir. “Hak’a yürüyen kimse için; üçüncü, yedinci ve kırkıncı günde yapılan törene ‘Dârdan İndirme Erkânı’ adı verilir. Dâr Erkânı, ‘Hayır Yemeği’, ‘Kırk Yemeği’ veya ‘Lokma Yemeği’ şeklinde de isimlendirilmekte olup, tarihten bugüne uygulanan önemli bir Alevi-Bektaşî erkânıdır” (Özcan, 2002: 158).

Alevilikte manalarıyla isimlendirilen dört çeşit dar vardır. Bunlar, Dar- 1 Fatıma, Dar- 1 Hüseyin, Dar-1 Mansur, Dar-1 Fazlı, Dar-1 Nesimi olarak adlandırılır (Dönmez vd., 2019: 187). Alevi erkanında, ölenin velisi veya vasisi onun adına Dar-1 Mansur’a durur ve “ağrınmış, incinmiş, gücenmiş kimseler varsa gelsin, hakkını talep etsin; “Allah, eyvallah” diyerek tercüman okur (Üzüm, 2009: 168).

Kureyşan Ocağın mümessili olan Garip Bozkurt Dede Dar ile alakalı şunları ifade etmiştir: “Burada kim sorgulanır, dediğimizde öncelikle aile içerisindeki çocukları ve musahibi sorgulanır. Mesela bir insana borçlu öldüğünde bunun hesabı, alacağı ve vereceği çocuklarından sorulur. Çünkü musahip kurumda musahiplerin birbirlerinden saklayacakları hiçbir şeyleri yoktur. Musahip musahibin her şeyini bilmek zorundadır. Darı Mansur Cem’inde verilen söz “Ağlattığın varsa güldür, döktüğün varsa doldur, kimsenin hakkını yeme kimsenin malını alma.” ölüm nihayetinde geldiğinde geride kalanlar için o vefat eden insan için bir dar uygulanır. Sorgusu, suali, hataları ve sevapları sorulur, bütün toplumun rızalığı istenir” (Tanrıverdi, 2018: 149).

1.2.8 Gülbang ve Deyişler

“Gülbang” yüksek sesle okunan dualardır. Sözler ve cümleler kesinleşmiş kalıplar şeklindedir. Kimi yerleri uyaklıdır. Kimi gülbanglar deyişlerden uyarlanmıştır. Şiir gibi dualardır (Bozkurt, 1990: 124).

Gülbanglar ile deyişler arasında bazı farklılıklar vardır. Mesela, gülbangların kaynağı dini otorite olan seyyidlerdir, fakat hangi gülbangın ilk kez hangi seyyid tarafından söylendiği veya var olan bir gülbangın kimin tarafından geliştirildiği bilinmediği için gülbanglar anonimdir. Deyişlerin kaynağı ise, inançla ilgili duygularını şiir formatında dile getiren taliplerdir ve deyişlerin kime ait olduğu, son mısradaki şairin isminin veya mahlasının belirtilmesi özelliği sayesinde, bazı istisnalar dışında bilinmektedir. Seyyidler tarafından geliştirilen gülbanglar, Alevilik inancının temel prensiplerini, inanç önderlerini, Alevi toplulukların tarihi süreçte yaşadıkları olayları, bireylerin Allah’a, seyyidlere, birbirlerine ve diğer canlılara karşı sorumluluklarını içeren kutsal sayılan söylemlerdir. Bu özelliklerinden dolayı gülbanglar, ancak seyyidler tarafından ve ibadet maksadıyla, inancın gereği olarak okunur. Deyişler ise, bireylerin inançla ilgili duygu ve düşüncelerini yansıtır. Cemde zakir tarafından saz eşliğinde okunur. Gülbangların aksine deyişler, ibadet maksatlı olmayan toplantılarda da herhangi bir kişi tarafından saz eşliğinde okunmaktadır (Yazıcı, 2014: 207-208).

Gülbanglarda toplumsal, kişisel ve evrensel istekler belirtilerek sıralanır. Gülbang içinde Üçler, Beşler, Yediler, 12 İmam, 14 Masumu Pak, 17 Kemerbest ve Kırkların adları geçebilir. Söyleyenin durumuna, yani bilgisine, görgüsüne göre değişebilir. O anki duruma göre değişen gülbanglar da olabilir (Dedekargınoğlu, 2012: 147, 148).

Cem ayinlerinde saz eşliğinde okunarak cemlerin gerçekleştirildiği bu deyişler, gelenekte buna yönelik itirazlar olmakla beraber-”ayet” olarak isimlendirilir. Bu isimlendirmede de iki yaklaşımın sergilendiği görülmektedir. Bunlardan ilkinde göre, söz konusu deyişler “Kur’an’daki konulardan bahsetmiş olmaları, Kur’an’dan esinlenerek söylenmeleri ya da bunların her birinin bir çeşit Kur’an tefsiri olması sebebiyle” bu şekilde isimlendirilir. İkincisine göre ise, bu deyişlerin “ayet”olarak isimlendirilmesi, bunların doğrudan Allah’ın ilhamı ile olması dolayısıyladır. İlham ile söylendikleri için, Allah’ın ayetlerle gerçekleştirmek istediği murad deyişlerle de sağlanmaktadır (Üçer, 2011: 26).

Alevi-Bektaşilerin sevip saydıkları, deyişleri söyleyen Yedi Ulu ozan şunlardır: Seyyid Nesimi (1369-1417), Şah Hatayi (1487-1524), Fuzuli (1504-1556), Yemini (15-16 yüzyıllar), Virani (16. yüzyıl), Pir Sultan Abdal (16. yüzyıl), Kul Himmet (16. yüzyıl) (Savaşçı, 2004: 32). Bunların dışında Kaygusuz Abdal, Kul Hüseyin ve diğer ocak mensubu şairlerin deyiş ve nefesleri sıklıkla kullanılmaktadır (Üçer, 2011: 26).

Deyişler, düvaz-imamlar, miraçlamalar, semahlar ve mersiyeler gibi alt dallara da ayrılabilir. Düvazimamlar, içerisinde On İki İmamlar'ın sırayla adları geçen deyişlerdir. Miraçlamalar Miraç olayını anlatan, Semah deyişleri semahlarda kullanılan Mersiyelerse Kerbela olayının konu edildiği hüznü deyişlerdir (Yaman, 2011: 283).

Bektaşî gruplarda Nesimi ve Virani'nin; Kızılbaş gruplarda ise Hatayi, Pir Sultan ve Kul Himmet'in; diğer ocaklarda ise söz gelimi Hubyarlılar'da Hubyar Sultan'a atfedilen deyişlerin, Keçeci Babalılar'da bu ocağa mensup Deruni ve Fadayi Baba'nın deyişlerinin tercih edilmesi söz konusudur (Üçer, 2011: 26, 27).

1.2.9 Aşure, Lokma

Aşure, on iki günlük matem orucunun son gününün, Hicri aylardan Muharrem'in on birinci gününün akşamında yenen, bakla, nohut, fasulye, incir, üzüm, kestane, fındık, şeker dâhil olmak üzere toplam on iki çeşit gıda kullanılarak pişirilen bir çeşit tatlıdır (Korkmaz, 2005: 104, 105).

Aşurenin ortaya çıkışına ilişkin en yaygın inanış, Hz. Nuh Peygamber döneminde tufandan kurtulmak için gemiye binen kişilerin yanlarında bulundurdukları yiyecekleri birleştirerek oluşturdukları yemeğin adına dayandırılır. Ancak Aleviler, aslında Muharrem Ayı'nın 10. günü olarak kabul edilen Aşure Günü yerine aşure çorbasını Muharrem'in 12. gününde pişirmektedir. Bunun nedeni, bu tarihin İmam Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği güne denk gelmesi ve bu günün Alevi toplulukların en büyük matem günü olmasıdır. Aleviler aşure çorbasını Muharrem'in 12. gününde yapar ve "Matem Çorbası" olarak adlandırır. Bu matem çorbasının acı değil de tatlı olmasının nedeni ise İmam Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'in Kerbela'dan sağ kurtulmasından ötürü duyulan mutluluktur (Dedekargınoğlu, 2014: 43,44).

Lokma ise (niyaz) en yaygın anlamıyla "herhangi bir kutsal varlığı, belli bir amaç için, hazırlık yaparak ziyaret eden kişi veya ailenin, Allah'ın rızasını ve kutsalın

hoşnutluğunu kazanmak amacıyla sunduğu yiyecek”tir. Bu yiyeceğin orada bulunan kişilere dağıtılan her bir parçası da lokma olarak adlandırılır (Yazıcı, 2014: 189). Lokma cem ibadetinde de dağıtılır. Cem sırasında Dede, önce canlardan birisine bir lokma verir. Ardından, ceme iştirak eden herkes lokmasını yemeye başlar. Bu sırada lokmacı eline bir tepsi alıp “Selma hasta, gözü parsta, Selman-ı Pak aşkına” diyerek canların arasında dolaşır ve Selman lokması toplar. Toplanan Selman lokması, cemden sonra isteyenlere verilir. Hastası, isteyenleri olanlar bu lokmayı şifa niyetine evlerine götürürler (Dedekargınoğlu, 2012: 250).

1.3 Türklerde Alevi-Bektaşî İnanç ve Tarihi Temelleri

Türklerin İslam’ı kabullerinden önceki inançları hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bununla birlikte, araştırmalardan elde edilen bilgi ve bulgular Türklerin geleneksel dini olarak kabul edilen Gök Tanrı inancının atalar ve tabiat kültleri üzerine bina edildiğini ortaya koymaktadır (Sarıkaya, 2003: 82).

Her toplumda söz konusu olduğu gibi Türklerde de toplumsal hayat ve yaşam şartları dini yaşam üzerinde etkili olmuştur. İslamiyeti kabullerinden önceki dönemde Türkler ağırlıklı olarak, göçebe ve yarı göçebe olmak üzere sade bir hayat sürüyorlardı. Bunun da etkisiyle din ve mezhep konularıyla fazla ilgilenmemişlerdir. İslamiyeti benimsemiş olsalar da milli geleneklerini de tamamen terk etmemişlerdir. Yaşantılarında Şaman inancının izleri devam etmiş; keramet sahibi, her derde deva bulan ve gaibden haber veren Kam’ların yerini İslamiyeti kabulden sonra Şeyhler ve evliyalar almıştır (Turan, 1993: 10,11). Geleneksel Türk inanışındaki “kam”, din adamlarına verilen isimdir. Ancak “kam” sadece din adamı olmayıp aynı zamanda hekimdir (İnan, 2017: 55).

Eski Türklerde keramet sahibi, her derde deva bulan, gaibden haber veren kam’ların yerine İslamiyeti kabulle birlikte şeyhler ve evliyanın geçmesinde tasavvuf erbabı ve dervişlerin İslamiyeti “dar şeriat kaideleri içinde değil, geniş ve yumuşak bir ruh ve mana ile” öğretmesinin de önemli rolü olduğu düşünülebilir (Fıglalı, 2006: 70).

Türklerin yaşadığı yerlerde refah düzeyinin yüksek olması nedeniyle başka milletlerin akınlarına sıklıkla maruz kalmışlardır. Bunun neticesinde Budizm, Zerdüştlük, Mani Dini ve Hristiyanlık gibi dinler Türkler arasında bir kolaylıkla yayılmıştır. Bu dinler Türklerin, mertlik, yiğitlik, cengaverlik gibi duygularını törpülemiş ve bu duyguları üzerinde yıkıcı etki yapmıştır (Kitapçı, 2005: 113, 114).

Geleneksel Türk inancında, temizleyici özelliğine sahip ateş, bir kült şeklinde kabul edilmiştir. Ateşi odağına alan uygulamalar günümüze de yansımıştır. Örneğin, Anadolu'da ateşten atlama, tütsüleme, alazlama şeklinde uygulamalar halen daha mevcuttur (Sarıkaya, 2003: 85). Şamanist motiflerinden olan ateş Bektaşî menakıbnamelerinde yaygın şekilde karşımıza çıkar. Örneğin, Menakıb-ı Kudsiye'de aktarıldığına göre Selçuklu döneminde yaşayan Köre Kadı adındaki bir kadı, Baba İlyas'tan bir keramet göstermesini ister. Köre Kadı köyün ortasında büyükçe bir ateş yaktırır ve Baba İlyas'ın müridlerinden birkaçının ateşin içerisine girmesini ister. Amacı müridlerin yanıp yanmayacaklarını görmektir. Bunun üzerine Oban adındaki bir mürid, şeyhinin izniyle ateşin içine girer. Ancak yanmaz ve her ne tarafa doğru ilerlerse orada ateş söner (Çelebi, Menakıb-ı Kudsiye'den aktaran Ocak, 2003: 166).

Eski Türklerde yine "kemik"e saygı gösterildiği ve yenen hayvanların kemiklerinin korunduğu görülür. Bunun arka planında yatan sebep, ölümsüz olan ruhun yerleştiği yerin kemik olduğu inanışıdır. Nitekim kemiğin vücudun en uzun süre varlığını sürdüren parçası olduğu tecrübe edilmiştir (Ocak, 2003: 170). Cemde dağıtılmak üzere kesilen kurbanların kemiklerinin kırılmaması, kurbanın canlar arasındaki paylaşımın eski Türk ananelerindeki gibi bir usulle yapılması, bu geleneklerin Alevilerde halen etkisini sürdürdüğünün bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Eröz, 1990: 297-303).

Cem ibadetinde önemli yeri olan bağlamanın eski Türklerde ibadet sırasında çalınan kopuzdan geldiği söylenebilir. Kopuzun tüm Türk lehçelerinde bulunduğu, sadece fonetik özelliklere göre kobus, komus, kumis, komız olarak farklı şekillerde söylendiği görülmektedir (İnan, 2017: 129).

Türkler, İslamiyeti kabulleriyle birlikte eski dinlerine ait bazı uygulamaları değiştirmeden devam ettirmeyi, bazı meselelerde ise sadece küçük değişikliklerde bulunmayı uygun bulmuşlardır. İslam'a çok aykırı gördükleri uygulamaları ise terk etmişlerdir (Küçük vd., 2016: 127).

Bozkurt (1990: 88, 89), Eski Türklerin dini törenleri ile Alevilerin ibadet şekilleri arasında benzerlikler bulunduğundan bahisle bunları şöyle sıralamıştır: Törenler/ibadetler gece yapılır, dolu içilir, kadınlar ve çocuklar da katılırdı. Eski Türklerin törenlerinde raks yapılır ve şaman raks ederken dokuz kadın- dokuz erkek eşlik edebilirdi. Alevilerin cem ibadetinde ise bunun benzeri kabul edilebilecek semah vardır ve semahlar

da 3-5-7-9-12 kişilik topluluklarca oynanır; Alevi cemlerinde Sakanın su saçması Altay Türklerinin evin içine üç kez dolu saçılmasına benzetilebilir.

Alevilerin türbelere, kutlu sayılan ağaç ve çalılara kumaş bağlamak âdetinin de eski Türklerdeki geleneklerden geldiği/etkilendiği iddia edilmektedir (İnan, 2017: 172). Hatta Sarıkaya (2003: 90), yatırların varlığı nedeniyle bu mekânlara bir nevi kutsallık atfedilmesinin geleneksel Türk dininde görülen tabiat kültleriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Eski Türklerde ataların ruhlarından yardım görecekları düşüncesiyle onların resimlerini duvarlarına astıklarına dair bilgilere de rastlanılmaktadır (Günay, Ü. ve Güngör, H., 1998: 63-66). Hz. Ali'nin resminin duvara asılmasının Alevilerde oldukça yaygın olması ve dualarda Hz. Ali'nin yardımının istenilmesi ile bu eski Türk geleneği arasında ilişki olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Türklerin, kendini gönülden İslamiyete adanmış bir kahraman olarak "Allah'ın Arslanı" lakabıyla meşhur Hz. Ali'ye hayranlık duydukları görülür. Onun adı ve soyu o kadar yüceltilir ki, Ali soyundan gelenlerle akrabalık tesisine yer verecek derecede duyulan sevginin tezahürleri görülür (Fırlalı, 2006: 71-72). Türklerde Hz. Ali sevgisinin oluşmasında, Emeviler döneminde Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin ve taraftarlarının karşılaştıkları baskılar onları uzak bölgelere kaçmaya mecbur etmiş, yerlerinden ayrılmak zorunda kalan Şii-Aleviler Irak, Türkistan ve İran yaylalarına yayılmışlardır. Taberistan, Azerbaycan ve Hazar denizi kıyılarında da varlıkları görülmüştür (Balcıoğlu, 1939'dan aktaran Bozkuş, 1998: 7, 415). Emeviler tarafından Ehl-i Beyte uygulanan şiddet Türklerin hoşuna gitmemiş, peygambere duydukları sevgi, saygı ve bağlılık nedeniyle mazlum olarak gördükleri Alioğullarına karşı da muhabbet beslemişlerdir (Uçar, 2013: 468).

Türkler İslamiyetin birçok unsurunu Araplardan değil, İran kültürünün merkezi olan Horasan yoluyla Maverâünnehir'den almıştır. Türkler, İranlılarla İslamiyet'ten önce de tanıştıkları için yabancılık çekmemiş, Türklerin İslamiyet'e girmelerinde yol gösterenler de yine İranlılar olmuştur (Köprülü, 2018: 69, 70).

İslamiyet göçebe Türkmenler ve şehirli halk arasında yayılmaya başladığında (IX. ve X. yüzyıllar) iki farklı Müslümanlık anlayışının tesiri altında kalmıştır. Göçebe Türkmenler ilk olarak İran tarzı İslam, ardından da Türk sufiler tarafından getirilen tasavvuf ağırlıklı bir mistik Müslümanlık anlayışını benimsemiştir. Mevcut geleneksel

dini yapıları da özümseyen bu anlayış çeşitli açılardan Sünni Müslümanlıktan farklılık göstermiştir. Şehirlilerden farklı olarak medrese tarzı yapılara sahip olamayan ve bilgiye dayalı bir Müslümanlığın gelişmediği göçebe Türkmenlerde şehirlilerden farklı bir İslam anlayışı gelişmiştir (Ocak, 1980: 71). Topyekün şekilde dahi olsa eski dinini değiştirerek yeni bir dine geçen her toplulukta yüzyıllardır süregelen yaşam şekli, düşünce tarzı ve inanışlar birden bire değişmez. Nitekim Türklerin İslamiyete girişleri de böyle olmuştur. İslam öncesi yaşantılarından kalan pek çok kültürel özellik adeta İslamlaştırılmış ve aynı samimiyetle devam ettirilmiştir (Fırlalı, 2006: 71).

Alevilik ve Bektaşiliğin inanç kökenlerinin kısaca şöyle özetlendiği görülmektedir: Yesevilik ve İslam sufiliğinin etkisinin üzerine Horasan Melametiliğinin Kalenderane tavrı eklenmiştir. Ardından Anadolu'ya gelince Neo-platonizm'in, Hristiyanlık dönemi yerel kültürlerin bazı unsurlarıyla tanışmıştır. Son olarak ise XV. yüzyılda İran Hurufiliğinin, XVI. yüzyılda ise Safevi Şiiliğinin motifleriyle bezenmiş ve günümüzdeki haline gelmiştir (Ocak, 2011'den aktaran Kıyak, 2017: 2848).

1.4 Eski Türklerde Kadın Anlayışı ve Kadının Yeri

Devlet sisteminin oluşmadığı ve sınıfsal farklılaşmaların az olduğu toplumlarda kadın-erkek arasında büyük ölçüde eşitlik olduğu konusunda toplumbilimciler hemfikirdir. Ama bu anaerkil bir toplum anlamına gelmemektedir. Toplumbilimcilerin çoğu, tarihte hiçbir zaman anaerkil bir toplum olmadığını ve anaerkilliğin bir "mit" olduğunu ileri sürmektedirler. Yani kadının sosyal, siyasi ve ekonomik hayata hâkim olduğu, ana soyunun geçerli olduğu bir anaerkil toplum olmamıştır (Selçuk, 2014: 17).

Tarihsel açıdan incelendiğinde çok eski dönemlerden başlayarak toplumda kadına fazla değer verilmediği görülür. Örneğin Eski Çin'de kadın insandan sayılmamakta, ona isim bile verilmemekteydi (Canan, 1977'den aktaran Ağçoban, 2016: 16). Konfiçyüs, kadının erkeğin üzerinde bir güce sahip olmasının insanlığın yararına olmayacağını savunuyordu (Tarhan, 2007: 153). Eski Roma ve İran İmparatorluklarında ise "kadın insan mıdır, değil midir?" tartışmaları yapılıyordu (Canan, 1977'den aktaran Ağçoban, 2016: 16).

Kadına verilen değeri yansıtan bilgilere dini metinlerde de rastlanmaktadır. Örneğin klasik Yahudi literatüründe sabahları yapılan ibadetlerde "Rabbim, beni kadın olarak yaratmadığın için sana şükürler olsun!" ifadesi geçen dualar okunduğu

görülmektedir. Nitekim eski Hristiyan metinlerinde ise “erkek” olanın tercihe şayan olduğuna ilişkin ifadelerle sıklıkla rastlanmaktadır (Okıç, 1981’den aktaran Ağçoban, 2016: 16).

Türklerde ise durum yukarıda saydıklarımızın tam tersidir. Hatta kadın-erkek eşitliğinin ve kadına hakettiği değerin verilmesinin Türklere özgü olduğu dahi söylenebilir. Eski Türk yaşamı incelendiğinde ananın da ata kadar önemli olduğu, Hakan’ın yanında Hatun’un da yönetici güce sahip olduğu kolaylıkla görülmektedir (Zelyut, 2009: 96).

Eski Türk inanışlarında kadının önemli bir yere sahip olduğu kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır: “Eski Türk telakkisine göre kadın ile erkeğin bütün toplumsal işlerde birlikte bulunması koşuldu. Hakan ile hatun gök ile yerin evlatlarıydı. Güneş ana ile ay ata onların gökyüzündeki temsilcileriydi. Hakan’ın mümessili olan ay ata gökyüzünün altıncı katında, hatunun mümessili olan gün ana ise daha üstte, gökyüzünün yedinci katında idi” (Gökalp, 2008: 324).

Kahramanların anneleri ve eşleri Türk destanlarında ilahi ışıktan varlıklar olarak tasvir edilegelmiştir. Nitekim Oğuz Kağan Destanında Oğuz Kağan’ın eşi, “karanlık bastığında gökyüzünden inen aydan ve güneşten parlak bir ışık” şeklinde tasvir edilmektedir. Kadının bu şekilde sembolize edilmesi ona verilen kıymetin açık bir göstergesidir (Bang, W. ve Rahmeti, G. R., 2012’den aktaran Telliöğlu, 2016: 213).

Türk destanlarında geçen birçok kahramanın Hatunlarına “körklüm (güzelim)” şeklinde hitap ettiği görülmektedir. Bu da Türklerin eşlerine saygılı davrandıklarının, onlara sevgi gösterdiklerinin ve hareket tarzı belirlerken onların tavsiyelerine önem verdiklerinin bir göstergesidir (Sevinç, 2007: 18).

Türk destanlarında kadınların üstün özellikleri sıklıkla anlatılır ve özellikle ailelerine ve eşlerine bağlılıkları vurgulanır. Örneğin Şorların Ak-Kağan Destanında üç kadın tipi vardır. Bunlar mücadeleciler ve korkusuz alp kadın, ideal bir eş ve anne olan kadın ve son olarak aklın ve bilgeliğin sembolü olan kadındır (Bars, 2014: 109,110). Türk destanlarında kahramanların evlenecekleri kadını seçerken ata iyi binen ve iyi kılıç kullanan kadınları tercih ettikleri anlatılır. Destanlarda anlatılan Türk kızları/kadınları erkeklerden çekinmez, onlarla birlikte ava gider, kahramandır, at biner ve savaşır. Bunun en canlı örnekleri Dede Korkut Hikâyelerinde karşımıza çıkmaktadır (Özcan, 2007:

2334). Bunun yanı sıra Dede Korkut, “Kız anadan görmeyince öğüt almaz” diyerek kadının ailedeki önemli rolünü vurgulamaktadır (İnan, 1982’den aktaran Bozkurt, 1990: 143).

Kadının Türk toplumunda hem korkusuz bir savaşçı, hem ailenin direği hem de kendisine danışılan bilge kişi konumlarında görüldüğü anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Altay destanlarında kahramanların içine düştükleri tehlikelerden ve hatta ölümcül durumlardan eşleri veya kız kardeşlerinin yardımıyla kurtuldukları anlatılmaktadır (Özcan, 2007: 2334). Hunlardan beri ata binip ok attığı, top oynama, güreş gibi ağır spor yaptığı ve savaşlara katıldığı tespit edilen, namus ve iffetine düşkünlüğü yabancı kaynaklarda özellikle belirtilen Türk kadını, itibar sahibi olup kadınların savaşta düşman eline geçmesi büyük zillet sayılırdı (Kafesoğlu, 1987: 16,17). Kadınların eski Türk toplumlarındaki siyasi gücünün kurumsallaştığı da söylenebilir. İlk defa Göktürkler zamanında Bumin Kağan’ın hanımı için kullanılan Hatun ünvanı, devlet yönetiminde hak sahibi kadın anlamında imparatoriçe/kraliçe ünvanına denk gelmektedir (Donuk, 1988’den aktaran Tellioglu, 2016: 216).

Özellikle Arap kavimlerinde kız evlada sahip olmanın bir felaket olarak kabul edildiği dönemlerde Türk destan ve efsanelerinde bunun tam aksine kızın erkek kadar değerli görüldüğü ve her ikisine de aynı derecede evlat olarak kıymet verildiği görülür. O kadar ki, Dede Korkut Hikayelerinde kız evlada sahip olmak için Oğuz Beylerinin duasına müracaat edenler olduğundan bahsedilmektedir. Örneğin, “Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı”nda Banu Çiçek’in doğumunun beylerin duası neticesinde gerçekleştiği anlatılır (Özcan, 2007: 2334).

Dede Korkut Hikayelerinde kadına verilen değer bir örneği aşağıdaki gibidir:

“Beri gelsene başımın bahtı evim tahtı
Evden çıkıp yürüyende selvi boylum
Kurulu yaya benzer çatma kaşım
İkiz badem sığmayan dar ağızlım
Güz elmasına benzer al yanaklım
Kadınım, direğim, dölğim!” (Gökyay, 2015: 34).

Eski Türklerde bazen aile reisi görevini kadının yürüttüğüne de rastlanmaktadır. Türk destanlarında ise kadın kutsal bir varlık, hatta dişi bir tanrı olarak da kullanılmıştır.

Yaratılış Destanı'nda insanları ve yeryüzünü yaratma fikrini Tanrı'ya Ak Ana adlı bir kadının aşıladığı anlatılır. Nitekim Oğuz'un anası Ay Kagan da yine kutsaldır. Bu kadınların güzellikleri Oğuz Kağan Destanı'nda şöyle anlatılır: “Gülen gözler kutup yıldızlarıdır, saçlar ırmak dalgasıdır, inci gibi dişler ve güzellik karşısında süt gibi, kırmızı gibi erirler.” Bu kadınlar Oğuz'a altı oğul doğurur ve ışık kadından türeyen bir neslin çoğalmasını sağlar (Banarlı, 1987'den aktaran Bozkurt, 1990: 109).

Soy, Batı Türkleri'nde yedi göbeğe kadar çıkardı. Soyun dışında kalanlar yabancı sayılırdı. “Kızımı yedi yabancıya veririm”, Yedi yabancıdan kız alırım” ifadeleri evlenmenin yedi göbeğin dışında gerçekleştiğini göstermektedir (Gökalp, 2008: 296). Bunun dışında eski Türklerde evli kadınlara karşı işlenen suçlar çok ağır şekilde cezalandırılmaktaydı. Şaman inançlarına göre ise gökyüzü ve güneş, kadın; yeryüzü ve ay erkektir (Bozkurt, 1990: 109).

Türkler, İslam'dan önce ve İslamı kabul sonrasında da tek kadınla evlenmişlerdir. Dede Korkut Oğuznamelerinde de tek eşlilik esastır (Sevinç 2007: 123). Türk erkeği, kadını; Allah'ın ona verdiği en büyük hediye kabul ettiği için ona kalın adı verilen ve İslam hukukunda mehire tekabül eden evlilikte hayatın tanzimi için gerekli yardımı yapardı (Sevinç, 2007: 113).

Manas destanında ise Kırgız kadını evin yazgı ve namusunun koruyucusu olarak sunulmaktadır. Kahramanlar yanlış bir iş yapacakları zaman onları kadınları kurtarır. O kadar ki kadının sözünü önemsenmediği gün kahramanın ölümü olarak görülür. Kadının bağlılığı ve yuva sevgisi sınırsızdır. Kocasının ölümü ile çok genç yaşta dul kalan kadınların ise evlenmekten kaçındıkları görülür. Her ne kadar Türk yasa ve töresine göre kadın, Boy'un malı olarak kabul edilse de kimse onu evlenmeye zorlayamaz (Bozkurt, 1990: 109).

Türklerde kadın erkek ilişkileri samimi ve iç içe olmasına rağmen Türk destanlarında çirkin olaylara rastlanmamış, gerçek hayatta olduğu gibi seksi ve şehveti konu edinmemiş bilakis bu tipleri şiddetle lanetlemiştir. Oğuz destanında, ırza tecavüz edenlerin öldürüldüğü veya gözlerine mil çekildiği ifade edilir (Sevinç 2007: 23, 24)

Türk destanlarının neredeyse hepsinde kahramanların ana veya ablası tarafından eğitildiği ve onların denetiminde yetiştirildiği görülür. Yani destan kahramanlarının ilk yol göstericileri ana veya ablalarıdır (İnan, 1968'den aktaran Bozkurt, 1990: 109,110).

Erkek ile hukuki açıdan eşit kabul edilen kadın, eski Türklerde hükümdar, vali, elçi ve kale muhafızı olabilirdi. Ayrıca erkekler yalnız bir kadınla evlenebilirdi ve ev karı ile kocanın ikisine aitti. Çocukların velayeti konusunda da anne, en az baba kadar hak sahibiydi (Kışlalı, 2000: 174). Tek eşlilik kural olmasına rağmen Oğuzlardan Oğuz Kağan ve Bamsı Beyrek'in birden fazla kadınla evlenmesi istisnai bir durumdur (Özcan, 2007: 2335).

Kadın, Altay Türklerinde de oldukça önemli ve değerli kabul edilmiştir. Destanlarının birçoğunda kadın konu edilmiş, kadının sadakati vurgulanmış, hatta en yüksek tepeye kadınbaşı adı verilmiştir. Bu dağ, Altay Türklerinin kadınların şerefine diktiği bir abide olarak görülebilir (Sevinç, 1987: 17-27).

Eski Türklerde kadın saygın bir konumdaydı. Bulunduğu otağın asıl sahibi kadındı. Yolda yürürken kadın önden gider, aşa önce kadının el atması beklenirdi. Kutsal kabul edilen aile ocağının kutsal ateşinin sönmemesini sağlamak, yani aile ocağını uyanık tutmak görev ve sorumluluğu kadına aitti (Bardakçı, 1950'den aktaran Menemencioğlu, 2011: 134).

Türk Kağanlarının eşleri devlet yönetimine katıldığı ve savaşıyan taraflar arasında diplomatik ilişkiler Kur'an (Akkoyunlu Sara Hatun) kadınlar olduğu gibi, yalnız evde iş gören ve çocuklarıyla ilgilenen kadınlar da vardı. Genel olarak bakıldığında Türk kadınının çağdaşı olan diğer Müslüman ve Avrupalı kadınlara kıyasla sosyal alanda daha etkili konumda bulunduğu görülür (Bayat, 2010: 23-24).

Esasında Müslümanlığı kabul ettikten sonra da Türklerde, Orta Asya'daki kadın-erkek eşitliğine dayanan adetler büyük oranda korunmuştur. Birden çok kadınla evlenmek ve harem kurmak Arapların etkisiyle saraya yerleşmiştir. Zaman içerisinde evlenme konusunda kızın rızasına başvurulmaz olmuş ve boşama sadece erkeğin hakkı olarak kabul edilmiştir. Daha da ileri gidilerek kadının sokağa çıkması sınırlandırılmış ve hatta bazı dönemlerde tamamen yasaklanmıştır (Kışlalı, 2000: 180-182).

İslamiyeti kabul sonrasında, Karahanlılar, Selçuklular ve Harzemşahlılar dönemlerinde de kadının üstün ve saygın konumu korunmuştur. Kadınların bu dönemde de Türkistan Hakanlarının devlet işlerinde kendilerine danışılan konumda oldukları kaynaklarda geçmektedir (Turan, 2003: 144, 145)

Şamanizm, kadın erkek eşitliği bağlamında Alevi-Bektaşiler üzerinde de etkili olmuştur. Menakıbul Kudsiye ve Menakıbı Hacı Bektaşî Veli adlı eserlerde kadın-erkek eşitliği bağlamında Şaman adetlerine benzerlik gösteren iki önemli bölüm vardır. Bu bölümlerden birincisinde, Baba İlyas'ın Amasya yakınlarındaki Çat Köyü'ne yerleştikten sonra üç yıl içinde kadın- erkek karışık toplam 72 bin müridi etrafında topladığı, bu müridlerin birbirlerine karşı katıyen nefis lezzeti duymadıkları, hatta aynı ortamda iken birbirlerinin kadın mı yoksa erkek mi olduklarının bile ayırında olmadıkları anlatılmaktadır (Çelebi, Menakıbu'l Kudsiye'den aktaran Ocak, 2003: 175). Kadın-erkek eşitliği bağlamında ikinci örnek bize Rum Erenlerinin kadın velilerle (Bacılar) birlikte aynı mecliste oturduklarını göstermektedir. Şöyle ki, bu menkıbeye göre Hacı Bektaşî Veli (Ahmet Yesevi'den aldığı icazetle) Rum diyarına gelirken Rum Erenlerine gıyaben selam verir. O anda meclistikilerin arasında oturan Fatma Bacı'ya selam malum olur ve ayağa kalkarak selamı alır. Erenler ona kimin selamını aldığını sorunca da Rum diyarına yeni gelen bir erenin selamını aldığını söyler (Uzun Firdevsi, 1958'den aktaran Ocak, 2003: 175).

Her iki menkıbede de gördüğümüz kadınlı erkekli dini toplantı uygulaması eski Türklerde Şamanizm döneminde yapılan dini toplantıları hatırlatmaktadır. Yakutlarda kadın erkek birlikte katılım sağlanan ısı-ah adında bir ayin yapılırdı. Ayini Şaman yönetir, kadın erkek elele tutuşup çember oluştururdu. Ardından da "Hu, Hu" nidalarıyla dans ederlerdi. Bazen de Şaman tek başına dans eder veya ona dokuz ve erkek dokuz kadın eşlik ederdi (Yaltkaya, 1943'ten aktaran Ocak, 2003: 692).

Şamanist Türklerin uyguladıkları kadınlı-erkekli dini ayinler ve merasimler Müslüman olduktan sonra da devam etmiştir. Özellikle göçebe topluluklar arasında bunlar sıklıkla görülmektedir. Bu konuları araştıran Fuad Köprülü, ilk başlarda daha Sünni bir çizgiye sahip olan Yesevilik'in, zamanla göçebe Oğuzların hayat tarzına uyum sağlayarak heterodoks bir yapıya büründüğünü ortaya koymuştur. Bunun bir sonucu olarak Şamanizm'den kalma kadın erkek karışık toplantı yapma usulünün Yesevilikte de devam ettirildiğini belirtmiştir (Ocak, 2003: 176).

II. BÖLÜM

ALEVİ-BEKTAŞİ KÜLTÜRÜNDE KADININ YERİ VE KADIN ANLAYIŞI

2.1 Alevi-Bektaşî İnanç ve Kültüründe Kadının Yeri

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın anlayışını doğru anlayabilmemiz için bu kültürün inanç yapısındaki önemli kadın şahsiyetleri tanımak ve bu toplumsal dini grupta kadının günümüze kadar ailede, çalışma hayatında, eğitimde, yönetim ilişkilerinde ve dini yaşamlarındaki geleneksel uygulamalarını bilmek gerekmektedir. Bu konularda ifade edilen söylemlere yer verildikten sonra kadının aile ve toplumsal hayattaki konumu ele alınacaktır.

2.1.1 Söylemde Alevi-Bektaşî İnanç ve Kültüründe Kadının Yeri

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın konusunda bazı yayınlarda zaman zaman farklılaşan söylemlere yer verilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalarda yazarın olaya bakış tarzına göre ve çalışmayı yaparken uyguladığı metotlara göre değişen bir söylem söz konusu olmuştur. Sosyolojinin kullandığı metotları ele alarak konuya yaklaşılması daha objektif sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Bu bölümde Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın anlayışı üzerine yapılan söylemlere yer verilmiştir.

Kaygusuz Abdal “Hakk’ı ister isen Adem’de ara-Irak’ta Mekke’de Hac’da değildir” diyerek Allah’ın insanın özünde bulunduğu inancını dile getirir. Kur’an insanın Ahsen-i takvim suretinde yaratıldığını söyleyerek varlıkların en şereflişinin insan olduğunu bildirmiştir. Dünya’da Allah’ın halifesi olan insan, Alevilik düşünce yapısında da “okunacak en büyük ve en kutsal kitaptır” (Özcan, 2007: 2336). Kadın da haliyle bir insan olduğu için varlıkların en şereflişisi konumundadır.

Kadın, Bektaşilikte yerine göre ana olarak sevilip sayılırken, kocasının yanında eş olarak karşılıklı sevgi saygı görmesi tarikat icabıdır. Diğer yönden kadın eşinin dışında bütün canlarla kardeş, onların gözünde bacıdır. Tarikatın ilkesine ve yapısına göre de başka türlü olamaz zaten. Bundan dolayı Bektaşilik’te “odalık”, “oynaş” gibi kadın hakiki kişiliği dışında bir “gönül eğlencesi” olarak görülmez (Eyüboğlu, 2010: 300).

Alevilerde kadın-erkek ilişkileri Sünnilere göre daha serbesttir. Kadın-erkek arasında kaçgöç olmaz. Kadın yüzünü, saçını gizlemez. Alevilikte kadınlar pek çok

haklara sahiptir. Kadın özgürdür. Erkeğin taşıdığı hakları o da taşır. Alevilikte kadının bu konumu eski Türk törelerinden gelmektedir (Bozkurt, 1990: 108, 109). Kimi söylemlerin Sünni kadınlar üzerinden karşılaştırma yapılarak değerlendirmeye gidildiği görülür, ancak Sünni inançta da kadının mahremiyetine olan saygıdan dolayı bir takım uygulamaların gerçekleştirildiği göz ardı edilmemelidir.

Alevilikte kadın erkek eşdeğerdur. Cinsiyet değil, er kişi olmaktır asıl önemli olan. Er kişi ise Allah bilgisine ulaşmış, uyanmış; yani ermiştir. Bundan dolayı kadın da erkekte erdir. Bunu da şöyle ifade ederler “Er kişi vardır, bacı donunda”. Nitekim Hacı Bektaş Veli’nin şu mısralarında kadın ve erkek eşitliği veciz bir şekilde anlatılmaktadır:

Erkek dişi sorulmaz muhabbetin dilinde

Hakk’ın yarattığı her şey yerli yerinde

Bizim nazarımızda kadın-erkek farkı yok

Noksanlık, eksiklik senin görüşlerinde (Menemencioğlu, 2011: 131).

Ortaçağ boyunca dini anlatımlarda insan kavramı çoğunlukla erkeği anlatmak için kullanılmıştır. Alevi düşüncesinde insan için söylenen nitelikler, kadın için de geçerlidir. Savaşta bile Alevi kadın erkeğinin yanındadır. Yine Anadolu’nun Türkleştirilmesinde Bacıyan-ı Rum’un (Anadolu Bacıları) büyük etkisi olduğu bilinmektedir (Zelyut, 2009: 95).

Hacı Bektaş Veli’nin Horasan’dan Suluca Karahöyük’e güvercin donunda gelirken kendisini kadınların karşıladığı söylenir. Bu söylencelerde önemli yer tutan Kadıncık Ana, Alevi Bektaşilerde saygıyla anılır. Alevi Bektaşi düşüncesine baktığımızda cemlerinde kadın ve erkeklerin birlikte oturup, birlikte semah döndüklerine şahit olunur. Yine Alevi Bektaşilikte ikrar verme kadın ve erkeğe aynı şekilde uygulanır (Akseymen, İ. N. ve Yörükoğlu, R. , 2014: 131-132). Sünni inançta ise kadın ve erkek bazı ibadetleri ayrı ortamlarda yapsalarda birlikte eda edilen ibadetlere de rastlanır. Biz bunun en belirgin örneğini kadın ve erkeğin birlikte aynı mekânda ibadet ettikleri Hac ibadetinde görebiliriz.

Alevilerin inancındaki kadın erkek eşitliği fikri, bugün halen geleneği sürdüren Aleviler arasında etkisini korur. Hatta bazen kadınları, Fatma Ana’nın temsilcisi olarak görerek kadınlara erkekten de üstün bir konum verilmektedir. Mesela aileler arasındaki

bazı kavgalarda Dede hanımlarının, başlarındaki başörtülerini kavga meydanına attıklarında kavgaya anında son verilmesi de buna bir örnektir. Bu atılan örtü, Fatma Ana'yı temsil etmektedir. Bu örnekler Aleviler arasında Batı Anadolu, Çorum ve Tunceli bölgesinde son dönemlere kadar rastlanmaktadır (Bahadır, 2004: 13).

Alevilikte kadın, örtü arkasına gizlenme ihtiyacı duymamıştır. Bununla beraber hiçbir toplumda hoş karşılanmayan açıklıkta giyinmeleri de kabul edilmez. Kırsal kesimde geleneksel kıyafetlerde başörtüsü kullanılabilse bile bunun çıkarılmasında veya saçların görülmesinde vs. hiçbir sakınca görülmemiştir (Menemencioğlu, 2011: 132)

Kadın genellikle törenlere katılabilir, “ayin-i cem”e girer, töreni yöneten Baba'nın uygun gördüğü durumlarda sakilik yapar, oyun oynar, Sünniliğin yasak ettiği pek çok şeyi yapabilir. Özellikle Köy Bektaşiliğinde düzenlenen törenlere kadın, erkek beraber gider ancak evlenmemiş erkek, kadın giremez (Eyüboğlu, 2010: 300).

Bektaşilerin bakış açısından insan, “er kişi ve ham ruh” gibi bir ayrıma tabi tutulmuştur. İnsanın en büyük amacının eğitim almasıyla “kamil insan” aşamasına ulaşması gerektiği savunulmaktadır. Bu konuda cinse dayalı hiçbir ayırım yapılmamaktadır. “Kadın erkek yalnızca biyolojik yapıları gereği farklıdır, kadın da erkekte insandır. Önemli olan insan olmalarıdır. Bundan dolayı, insanı ilgilendiren her konuda insana tanınan haklar ve insandan beklenen hizmetler konusunda bir ayırım söz konusu değildir” denilmektedir (Temren, 1995: 168).

Kadının erkekten ayrı olmadığını “Velayetname” de geçen kadınla ilgili olaylardan öğreniyoruz. Hacı Bektaş Veli kadınlar arasına karışıyor, onlarla konuşuyor, onlardan yemek istiyor, Kadıncık Ana'nın ikram ettiği ekmekle yağı yiyor ve Hacı Bektaş ona dua ediyor. Bu da ancak bir geleneğin sonucudur. Bektaşilik'i oluşturan, şekillendiren inançlarla bağlantılıdır (Eyüboğlu, 2010: 303).

Alevi inanç çevresinde kadınların sadece dervişlik makamının dışında halife olarak tekkeleri idare ettikleri; oralarda kendilerine bağlı birçok müridi bulunduğu bilinmektedir. Bunun en güzel örneği Hacı Bektaş'ın ölümünün ardından onun postuna oturan Kadıncık Ana'dır. Bektaşiliğin kurumlaşmasını sağladığı söylenen Abdal Musa'yı da yine o yetiştirmiştir (Melikoff, 1995'ten aktaran Bahadır, 2005: 119).

Bektaşiler tarikatları içinde kadın özgürlüğünü ve kimliğini koruyabilmiştir. Kadınlar bu topluluk içinde etkin bir yere sahip olabilmiş, erkeklerle birlikte cemlerde

yer almıştır; topluluğu ilgilendiren kararlara katılmışlardır. Aralarından âşık kadınlar ve kadın ozanlar çıktığı gibi dini törenlerde de etkin katkıları olmuştur (Seyman, 2004: 6).

Kadın, üretimin ayrılmaz bir parçasıdır. Kadının çalışmaması demek, Alevi ailesinin açılığa mahkûm olması demektir. Tarlada erkekle birlikte çalışmak zorunda olan kadının erkekten ayrı bir ortamda, hem de peçe takarak çalışması imkânsızdır. Alevilikten kadını çıkardığınızda ortada ne dinsel-töresel olarak ne de kültürel ve sanatsal olarak geriye bir şey kalmaz (Zelyut, 2009: 95-96).

Dönmez yaptığı bir çalışma da ise kadının toplumdaki ve ibadetteki yerinde yaşlı kuşakla genç kuşak arasında fikir ayrılığı bulunduğunu gençlerin, kadının toplumdaki konumunun zaman içerisinde değiştiğini, eğitimle beraber kadının ibadette ve toplumun her alanında eşit seviyeye gelmeye başladığı fikrine sahip olduklarını belirtmiştir. Bir bayan öğretmenin bu konudaki fikirlerini de şöyle aktarmıştır: “Kadının tarihsel çizgisi çok değişti. Benim evdeki konumumla annemin evdeki konumu çok farklı hani ben de kadının annem de. Biraz da Aleviliğin şekline eğitim girince dini algılayış tarzıyla kadına bakış açısı da değişti. Bizde kadın ibadette gerçekten çok da işin içerisinde değil. Fakat zaman içerisinde değişti, mesela ben onların yaşamış olduğu şekilde yaşamıyorum, kabul etmiyorum.” Dönmez, Hatay Aleviliğinde kadının toplumdaki konumunun zaman içerisinde farklılaştığını fakat nesiller arasındaki bu farkın sosyal hayatta devam ettiğinin görüldüğünü ifade etmiştir (Dönmez, 2011: 272-273).

Bilindiği gibi Kırklar, Alevi inancında en üst makamı işgal edenlerin oluşturduğu topluluktur. Melikof’a göre Alevilikte cem demek, Kırkların sohbetini cemini canlandırmak demektir (Melikoff, 1994: 65). Alevi inancına göre her olgunluk seviyesine gelenin cinsiyeti farketmeksizin en üst makama kadar gelebildiğinin bir başka örneği Kırklar arasında kadınların da bulunmasıdır. Kırklar arasında sadece erkekler değil, kadınlar da bulunmakta olup; bunlardan 23’ünün erkek 17’sinin kadın olduğuna inanılmaktadır (Yörük, 2002: 131). Kırklarla ilgili yaygın inançlardan biri de Fatma Ana’nın da onların içinde olduğudur (Yazıcı, 2014: 276).

Bektaşiler, “İbadet yeri olan Meydan’a girerken erkeğin kişiliği, kadının dişiliği Meydan’a giremez.” cümlesini bir kural hâline getirmişlerdir. Herkesin Allah’ın eşit kulu olduğu bu mekânlarda, kadına da bir insan gözüyle bakılır (Menemencioglu, 2011: 131). Yine cem ibadetineki süpürgecinin okuduğu gülbankta “biz üç bacıydık Kırklar

meydanında süpürgeciydik” diye bir bölümün varlığı da kadının Kırkların içinde olduğunu belirtmektedir. Kırkları oluşturanların bazen erkekler ve kadınlar olabildiği kimi şiirlerde görülmektedir (Bal, 1997: 53). Fakat cemde hizmet görevlerinde toplumdan kopmamak, toplumun bir adım önünde olabilmek prensibine uygun hareket edilmesi sebebiyle bugüne dek erkekler tarafından yürütülmüştür. Bektaşiler, farklılığı en yadırgatmayacak şekilde azaltmış, fakat yok edememişlerdir. Yokettikleri takdirde toplumdan kopma tehlikesiyle karşılaşacağı gerekçesiyle böyle hareket ettiklerini belirtmektedirler. Fakat inançlarında bu kadroları cinse dayalı değildir. Toplumun kaldırmayacağına inandıkları takdirde bu kadrolara bacıların da talip olup, bu kadrolarda görevlendirilebileceğini ifade etmektedirler (Temren, 1995: 128).

Alevi inanç sisteminde kadınların yerini ifade eden Alevi kadın ve erkekler, “aslan aslandır; aslanın dişisi erkeği olmaz.” sözüyle inanca hizmet etmede cinsiyetin, statünün ve yaşın önemli olmadığını; önemli olanın Ehl-i Beyt’in rızasını kazanmak makamına ulaşmak olduğuna inandıklarını söylerler (Yazıcı, 2014: 285, 286). Alevi tasavvufunun yorumuna göre kadın, “Şeriatta kadındır, tarikatta anadır, marifette dünyadır, hakikatte yer ve göktür.” Kadına yönelik yine yazılmış bir şiirde şu mısralara yer verilir:

“Kadın olmazsa dünyada olmaz
Kadınsız dertler derman bulamaz
Sevmenin sevilmenin kaynağı kadın
Kadınsız hiçbir yuva kurulmaz.” (Tur, 2012: 499, 504)

Sünni inanç üzerinden kadın erkek eşitliğine değinen Zelyut, Sünni inançta kadın erkek birlikteliğinin kabul edilmeme sebebini Arap toplumunun kültürel anlayışına bağlayarak, kadının sosyal hayattan dışlandığını söyler. Kadını erkekle eşit duruma getiren yorum ise kaynağını eski Türklerin toplumsal yaşamından almaktadır (Zelyut, 2009: 96). Alevi toplumunda cinsiyet ayrımı yoktur. İnsan vardır. Can vardır. “Can”, “canlar”, “erenler” ifadesi yalnız kadın veya erkek için kullanılmaz. Her iki cins için ortak olarak kullanılan bir deyimdir. Ailede, toplumda, dinsel hayatta kadın-erkek ayrımı yapılmaz. Kadın ve erkek toplumun her alanında eşittir. Mesela, evde anne ve babalar çocukları arasında kız-erkek ayrımı yapmazlar (Özcan, 2007: 2336).

Cinsiyet denilince Allah’ın “cemat”, “celal” esmaları gündeme gelir. Kadın, Allah’ın “Cemat” esmasından, erkek ise “Celal” esmasından meydana gelmiştir, denir.

Bundan dolayı kadın incitilmemesi gereken narin bir varlıktır. Narinlikten kasıt, korunması gerekir anlamındadır. Güzelliği korumak anlamındadır. Erkek ise Celal isminden meydana geldiği için bazen öfkesi kabırır, kötü niyetliyi ürküttüğü için koruyucudur (Temren, 1995: 170).

Tarihte çok sayıda ozan, şair, felsefeci hatta önderlik yapan Bektaşî kadını vardır. Bektaşî kadınlarının “Anadolu Bacıyan” örgütünü kurarak, toplumsal mücadelede aktif olarak yer aldığını görüyoruz. Alevi inancında erkeğin veya kadının kutsallığından çok “er” mertebesine ulaşan insanın kutsallığı söz konusudur. Bu dereceye kadın ya da erkek kim gelirse gelsin kutsallaştırılır (Arif, 2012: 138-139).

Bektaşîler, “Neslin devamını sağlamak üzere cins farklılığını ele alırlar. Bu nedenle sağlıklı nesiller yetiştirmek, sağlıklı insanlardan oluşan bir toplum için evliliğe sonsuz saygı duyarız ve evliliği koruruz” demektedirler (Temren, 1995: 188).

Alevilikte kadının erkeği istememesi erkeğin kadını istememesinden daha kolaydır. Göçmen Alevilerle ilgili bir belgede kadının da Tanrısal olduğu erkek gibi onun yüzünde de Tanrı'nın belirtisi bulunduğu ifade edilir. Bu belge, Alevilikte kadın erkek ayrımı olmadığını felsefi düzlemde bile ortaya koymaktadır (Zelyut, 2009: 97). Bektaşîlerde bir erkeğin kadını boşayabilmesi önce mürşidin iznine bağlıdır. Boşanma kararını mürşid verir. Mürşid ise boşanma kararını bazı şartlarda verebilmektedir. Mesela boşanmayı kadın ısrarla isterse veya kadının bir ahlaksızlığı kesin olarak bilirse boşanma kararı verebilir. Yoksa hiçbir nedenle evlilik birliği bozulamaz (Noyan, 1995: 126). Bu bakımdan baktığımızda da kadına özel bir ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. Bektaşî şairlerinden Küncî'nin: “Bektaşî kimsenin malın çalamaz/ İbadet etmekçün tembel kalamaz/ Bir kadın üstüne bir daha alamaz/ Boşamaz oldukça zevcesini sağ” mısraları da kadına verilen özel değer Bektaşîlerdeki ifadesidir (Eyüboğlu, 2010: 339).

Yazıcı'nın yaptığı görüşmelerde kız istemelerde kız tarafına ödenen başlık parasının, kızın ve ailesinin önemli olduklarının göstergesi olarak kabul edildiği ifade edilmiştir. Yüz yüze görüşmelerde ise kadının yeryüzüne, erkeğin ise gökyüzüne benzetildiği ve kadınların eşlerinden “gölge” diyerek söz ettikleri tespit edilmiştir (Yazıcı, 2014: 287, 289).

Alevi Bektaşî düşüncesi 13. asırdan bu yana kadın erkek eşitliğini getirebilmiş bir düşüncedir. “Kadınlarınızı okutunuz”, “Kadınlarını okutmayan uluslar yükselemezler”

sözleri de bunu ifade etmektedir. Yine “Kıyafetçe vakte uyar da gezer” dizesinde de Bektaşilerin ister erkek isterse kadın olsun zamanın şartlarına göre giyinip kuşandıklarını, katılıklara kapılmadıklarını ifade etmektedir (Eyüboğlu, 2010: 301-302).

Alevi Bektaşî kültüründe kadına verilen önem Cumhuriyet dönemi Türk romanında da farklı şekillerde yer almıştır. Romanlarımızda Alevi kadın kimliği ile tanıtilen kadın karakterler kimi romanlarda olumlu yönleriyle ön plana çıkarken bazılarında ise toplumda ezilen veya istenmeyen kişiler olarak tanıtilmiştir (Üstten, 2014: 197).

Yakup Kadri'nin 1921'de Akşam gazetesinde tefrika edilen Nur Baba romanında anlattığı Bektaşilik, Bektaşiliğin yanlış tanınmasına neden olduğu gerekçesiyle tepki görmüştür (Gariper C. ve Küçükcoşkun Y., 1999'dan aktaran Üstten, 2014: 201).

1945 yılında basılan Ahmet Niyazi Banoğlu'nun “Bektaşî Kız” romanı da Bektaşiliğin yozlaştırılışını ve çarpık ilişkileri anlatmaktadır. Roman, Bektaşî bir gence aşık olan ve onunla yakınlaşabilmek için Bektaşî olmaya karar veren genç kızın başından geçen olayları konu edinir (Üstten, 2014: 203). Ayşe Kulin'in “Köprü” adlı romanı, Alevi Sünni evliliğine değinmektedir. Romanda Alevilik, iki gencin evliliği karşısında bir engel olarak görülür (Kulin, 2001: 10).

Türk sinemasında ise Aleviliğe değinen ilk filmin 1922'de çekilen ama 1923 'te gösterime giren “Boğaziçi Esrarı” (Nur Baba) olduğu görülür. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun “Nur Baba” adlı romanından sinemaya uyarlanan bu filmde “Tekkesini zengin ve güzel kadınlar için kullanan, şehvet düşkününü bir Bektaşî Şeyhi'nin öyküsü“ anlatılmaktadır (Öngüç, 1998'den aktaran Odabaş, 2004: 546).

Alevi kelimesini kullanan ilk ve tek film 2001 tarihini taşıyan “O da Beni Seviyor”adlı filmidir. Barış Pirhasan'ın yönettiği bu film, bir aşk öyküsü çerçevesinde Malatya yöresinde yaşayan Alevilerin yaşamlarından kesitler veriyor. Filmin kahramanı Esmâ'nın tanıştığı bir Alevi gencine aşık olması, bu gencin ailesi aracılığı ile Aleviliği tanımaya çalışması anlatılmaktadır (Odabaş, 2004: 557).

Buraya kadar Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadına özel bir değer veren, ailede ve toplumsal hayatta kadının da erkekle eşit haklara sahip olduğuna dair söylemlere yer verilmiştir. Ancak özellikle son yıllarda yapılan araştırmalarda bu konuda farklı söylemlere de yer verildiğine rastlanılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Hacı Bektaş Veli'nin "kadınlarınızı okutunuz" dediği öne sürülür ve bu öğüte uyulduğu söylenir. Alevi inanç sisteminde bir erkek, bir kadınla evlenebilir ve onu boşayamaz. Karşı gelenler cemaatten düşkün kabul edilir. Yani "Kadın Alevilerde baştacıdır!" Bütün bu söylemlerin gerçekleri ne denli yansıttığı tartışmalıdır diyen Varhoff, Alevi kadını göğe çıkarmaya adanan metinlerde kadının "bacı" ya da "ana" olarak erkeğin oluşturduğu dil ile tanımlanmasını ve ibadetlerdeki kadının rolünde onun fazla öne çıkmasına izin vermeyecek şekilde düzenlendiğini söyleyerek eleştirmektedir (Varhoff, 1999: 257). Buna rağmen Alevi inanç ve kültüründe Dede'nin eşine de aynı şekilde hürmet ve saygı gösterilmekte hatta bazı bölgelerde cem ibadetini yöneten kadınlara rastlanmaktadır. Kız çocuklarının eğitimi konusuna gelince bu konuda gerekli hassasiyet gösterildiği pek çok saha araştırmasında ortaya konulmuştur. Ayrıca Varhoff'un Alevi inancının kendisi, tarihsel süreci ve içeriği konusunda yeterince örnekleme ve araştırmayı yapmadığı sadece günlük yaşamdaki bazı sorunlardan yola çıkarak çıkarımda bulunduğu görülmektedir. Çünkü dini hiyerarşi içinde kadınlarda posta oturduğu gibi Pir makamına gelmiş kadınlarda olmuştur. En başta Kadıncık Ana buna güzel bir örnektir (Bahadır, 2005: 128).

Alevî toplumunda Sünnîlere göre kadına daha fazla değer verildiği söyleyen Erdentuğ ise bunun istisnalarının da olduğunu söyleyerek, geçmiş yıllarda doğuda bir Alevî Köyü olan Sün'de, Dede ailesinden gelen kadınlara yalnızca ev işi yaptırıldığını, buna karşılık halkında, kadınlarını çeşitli işlerde köle gibi çalıştırıp dövdüklerini ifade etmiştir (Erdentuğ, 1959'den aktaran Arslanoğlu, 2001: 23). Ancak çalışma çok eski dönemlere aittir. Günümüzde yapılacak yeni bir araştırma ile karşılaştırılarak güvenilir, geçerli sonuçlara ulaşılabilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi istisnalara göre Alevi-Bektaşî inancında kadına yönelik negatif bir bakışın olduğunu söylemek haksızlık olur.

Isparta'da yapılan bir araştırmada (Bal, 1995'ten aktaran Arslanoğlu, 2011: 23) ise, "erkek sinirlenince karısını dövebilir." düşüncesinin erkeklerden çok kadınlar tarafından kabul gördüğünü ortaya konulmuştur. Alevî kadını, kocasının onu dövme hakkı bulunduğunu düşünmektedir. Esasında öncelikle erkeğin onu dövmeye hakkı olmadığı ve dövmesinin aslında zulmetmek olduğunun kadına kabul ettirilmesi gerekmektedir.

Yazıcı'nın yaptığı saha araştırmasında ise boşanma yasağının kimi zaman toplumsal bir baskı oluşturduğu ifade edilmiştir. "Boşananın (ailesinin) ekmeği yenmez, suyu içilmez. Evine seyyid de gitmez. Ali ile Fatıma boşandılar mı? Hayır. Onların yolunda olan onlardan şefaah isteyen boşanamaz" diyerek hem boşanmayı önleyen afaroz şeklindeki toplumsal baskıyı, tehdidi, hem de boşanmayı yasaklayan inançla ilgili dayanakları dile getirilmektedir (Yazıcı, 2014: 288). Malatya'da görüşülen kadınlardan bir tanesi de aynı şekilde boşanmanın Alevi toplumunda önünün kapatılmasından dolayı pek çok sıkıntı yaşamasına rağmen boşanmadığını ifade etmiştir. Bu durum kimi zaman eşiyile sıkıntı yaşayıp boşanmak isteyen kadın içinde bu sert bir yaptırımdır. Fakat İslam inancında, Allah'ın en sevmediği helal olarak kabul edilen boşanma konusu, toplumun temelini oluşturan ailenin korunması, özellikle uzun yıllar kapalı bir toplumsal dini grup olan Alevi- Bektaşiy inancında toplumsal birliğin ve kendi içinde kenetlenmenin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca kadın boşanmak istediği zaman Dede'ye gelerek durumunu anlatabilmekte ortada çözülemeyecek bir sorun varsa Dede'nin de onay vermesi ile boşanma gerçekleşmektedir.

Dönmez'in (2011: 272) Hatay yöresinde kadınla ilgili inanç önderleriyle yaptığı araştırmasında, inanç önderleri, Dönmez'in ailelerindeki kadınlarla görüşme isteğini, belki bir şey bilmezler gerekçesiyle kabul etmemişlerdir. Bazıları ise kadının erkekle eşit olmadığını saklayamayacaklarını, kadının üç bakımdan erkekten eksik olduğunu, kadının toplumda pek ön plana çıkarılmadığını, bunun da İslam tarihinde Hz. Peygamberin eşi olan Hz. Ayşe'nin Hz. Ali'ye karşı gelmiş olmasından kaynaklandığını belirtmektedirler. Yine Hatay yöresi Aleviliğinde kadının geri kaldığını ve ihmal edildiğini, bunun da tarihi süreç içerisinde yörede yaşayan Alevilere uygulanan baskıdan kadını korumak düşüncesinden kaynaklandığını söylemişlerdir. Yine Hatay'da yapılan saha araştırmasında bir inanç önderi "Türbeye girecek olan kadın saf, temiz olacak, temiz olmayan bir kadın oraya giremez yani kendiliğinden giremez. Bizde yemek yapan kadının bir lekesi varsa, Vallahi dünyayı ver o kadının eline o yemekten tatmam kendiliğinden." diyerek kadının toplumdaki rolünü inanç esasları üzerinden değerlendirmiştir (Dönmez, 2011: 276). Çalışmamızın başında belirttiğimiz gibi Alevi- Bektaşiy inanç ve kültürünün bölgesel olarak farklılık gösterdiği, bundan dolayı kadın anlayışı konusunda da toplumsal yapının karakterine göre farklı bakış açılarına ve uygulamalarına rastlamak mümkündür.

Gölpınarlı ise (1992: 238-239) Bektaşilerin kadına erkekle beraber törenlere girmek, içkili, müzikli meclislere katılmak hakkını vermekle beraber yine de kadının meydana erkekten sonra girmesi ve cem esnasında kadınların erkeklerin arkasında oturmalarını erkeğin üstünlüğü olarak yorumlamıştır. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi bölgeden bölgeye bu durum değişebilmektedir. Çünkü Malatya ilinde yaptığımız çalışmada erkeğin kadından önce meclise girdiğine şahit olmadık. Bunun bir sıralaması olmadığı gibi kadınlara, özellikle de Dede'nin eşi ve annesine büyük hürmet gösterildiğine şahit olunmuştur.

Anadolu Kültürü'nün bir parçası olan Alevi toplum yapısında, gündelik hayatta kadının erkekle bir arada olmasına rağmen cinsiyete dayalı kesin bir işbölümünün olduğunu ifade eden Yazıcı, yemek ve temizlik yapmak, çamaşır yıkamak, çocukların ve yaşlıların bakımı, koyunları ve inekleri sağmak, süt mayalamak, yayık yaymak ve kış ayları için evde yapılabilecek tüm hazırlıklar gibi ev işleri kadınların; çobanlık, duvar ustalığı, tırpanla ot biçmek, çift sürmek, kışa hazırlık için dışarıdan satın alınacakların alışverişi gibi evin dışında yapılacak işlerin ise erkekler tarafından yapıldığının gözlendiğini söylemektedir. Ayrıca, tırpanla ot biçerken erkeğe eşinin biçilen otları toplayarak yardımcı olması normal karşılanırken, erkeğin yemek yaparken hanımına yardım etmesi normal bir davranış olarak görülmemektedir (Yazıcı, 2014: 286). Görüldüğü gibi bu uygulamalar Türk Anadolu geleneğine has olan, sadece Alevi inancı ile sınırlandırabileceğimiz uygulamalar değildir. Ayrıca bu durum yaratılış olarak erkeğin fiziksel olarak kadından daha kuvvetli bir yapıya sahip olmasını ve kadını zahmetli olan işlerden koruma niyetini de ifade edebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Türk toplum yapısının büyük bir bölümünde görülen kadın-erkek ilişkisiyle ilgili evlilik sürecinin ilk aşaması olan kız istemeden başlayan birtakım sınırlamalar Alevi-Bektaşî kültüründe de vardır. Nişanlanmadan önce çeşitli ortak etkinliklerde görüşüp konuşabilen kız ve erkeğin nişanlanmalarıyla birlikte görüşmeleri ayıp kabul edilir. Evlenen kadının gelinlik yasakları ise düğün töreninin bitmesiyle bitmez. Gelinler düğünden sonraki ilk zamanlarda kimseyle konuşmazlar, erkeklerden kaçarlar. Gelinlerin ailenin yaşlı erkeklerinin duyabileceği kadar yüksek sesle konuşmaları, onların yanında yiyip içmeleri, gelinlerin yapabilecekleri en ayıp davranışlardan biri olarak görülür (Yazıcı, 2014: 288, 289). Bütün bu uygulamalar aslında kadının hor görülmesinden kaynaklı olmayıp kadının korunmasını ve Türk kültüründe ailenin büyüklerine karşı bir

saygının ifadesi olmuştur. Sünni inanç ve kültüründe de geçerli olan bu uygulamalar kadını hor görmekten ziyade aslında Anadolu Türk kültürünün gelenek ve törelerine dayanmaktadır.

Yazıcı'nın yaptığı saha araştırmasında cemlerde kadının yaşlı ve genç arasında farklılık olmak üzere genellikle el, yüz hariç diğer kısımlarının vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde kapalı olduğu ifade edilmiştir. Genç kızların baş bağlama şeklinde saçlarının ön kısmı görülmektedir. Evli kadınlar ise başlarını, saçları görülmeyecek şekilde örterler. Yaşlı kadınlar ise "kım" diye adlandırılan birkaç parçadan meydana gelen bir başlık takarlar. Yine yaşlı kadınlar ve erkekler elbiselerinin üstüne kuşak bağlamaktadırlar, Kadınlarla erkekler el sıkışmazlar. El sıkma alışkanlığı erkeklerde de çok yaygın değildir. Selam veren başını hafifçe öne eğer ve sağ elini kulak hizasına kadar kaldırır (Yazıcı, 2014: 287, 288). Malatya merkezde yaptığımız alan çalışmamızda ise cemevinde, diğer tören tarzı ortamlarda da kadın ve erkeğin el sıkışmasının gayet doğal karşılandığı tespit edilmiştir. Özellikle, cem ibadeti başlamadan önce ve Abdal Musa Birlik lokması gibi kadın ve erkeklerin birlikte katıldığı pek çok toplantılarda birbirini tanıyan kadın ve erkeklerin tokalaşarak birbirlerine hal hatır sorarak konuştukları tespit edilmiştir. Tabiki köy ve kent arasında bu tür uygulamalar farklılık gösterebilmektedir, hatta Malatya merkezde yapılan çalışmamızda özellikle yaşlı kadınların gerek giyimlerinde gerekse erkek kadın ilişkilerinde bu tür hassasiyetlerini hala devam ettirdikleri gözlenmiştir.

Okan, Alevilik ve Kadın/ Alevilikte Kadın adlı tezinde Aleviler de eşitlik söyleminin oluşmasında Alevi söyleminin kullandığı gerekçeleri (cemde kadının erkeklerle birlikte bulunması; kadının cemde Dedelik görevini yapabilmesi; kadınları korumak için boşanmanın zorlaştırılması; kadınların başörtüsü takma zorunluluğunun olmaması; kaç-göç olmaması) kadın-erkek eşitliği söylemini doğrulamaktan ziyade Alevi kimliğinin sınırlarını belirleyen unsurlar olarak görmektedir Bu sınırların belirlenmesinde "araç" işlevi gören kadının ataerkil örüntüler içindeki konumunun, eşitlik söylemi kullanılarak görünmez kılındığını ifade etmiştir (Okan, 2014a: 256, 257). Ancak yukarıda da görüldüğü gibi kadın anlayışı konusunda bölgesel farklar olabilmekle birlikte, Malatya'da yaptığımız alan araştırmasında kadın ve erkek örneklemelerin pek çoğu tarafından Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın erkek eşitliğine, kadının özgürlüğüne vurgu yapılarak, yaşanan örneklerle kadınlara verilen değer bizzat kadınların dilinden

ifade edilmesi bu konuda genelgeçer olumsuz bir söylem oluşturmayı zorlaştırmaktadır.

Anadolu kültür ve geleneğinin bir bölümünü oluşturan Alevilik inancında aslında tam olarak hiçbir cinsiyetin kutsallığından bahsetmek ve birini diğerinden üstün tutmak için gerekçeler bulunmamaktadır. Alevi inancında kadının kutsallığından ziyade “er” mertebesine ulaşan insanın kutsallığı söz konusudur. Bu dereceye gelen herkes kutsallaştırılır. Bu nedenle Alevi inancının tek bir cinsi kendine merkez aldığını söylemekte zordur (Bahadır, 2005: 118). Son dönemde toplumsal davalardan biri olan kadın davası da Alevi-Bektaşî edebiyatına girmiş, ancak bu zümre edebiyatında sadece birkaç nefes ortaya koymuştur (Gölpınarlı, 1992: 239).

“Alevi anlayışında kadınların değerlerinin yüksek olduğu, kadın erkek eşitliği ve kadının kutsallığı ön plana çıkarılır, ancak bunlar doğru değildir.” diyen Varhoff, cemlerde cinsiyet ayrımını ön planda tutan bir iş bölümü ile kadınların aşçı, sofracı ya da süpürgeci olarak görevlendirildiğini ama bir zakir ya da rehber asla olamadığını, Dede hakka yürüdüğünde onun yerini bir kadın değil, bir erkek aldığını söyler. Alevi kadının, erkeğiyle eşit olduğunu savunan Alevi yazarlar, Sünnî kadınının halini eşitsiz olarak niteliyorlar. Bazı Kur’an ayetlerine, hadislere ve bir kaç fetvaya dayanarak, Sünnî kadın ile karşılaştırdıkları Alevi kadının toplumsal konumunu idealize ediyorlar. Çoğu zaman bu türden kanıtlara, milli bir boyut da eklenmektedir. Bu baskıcı ve eşitsizliği savunan İslam’ın “asıl” İslam olmadığı, Arap kültüründen, “Arap çöllerinin katı hukukundan” esinlenmiş, “yozlaşmış” bir İslam olduğunu belirterek Türklerde ise kadına kıymet verildiği söylenmektedir (Varhoff, 1999: 251- 264). Varhoff eleştirisini modern dönemdeki görev paylaşımına göre yapmıştır. Ancak sayıları son zamanlarda azalsa da kadınların her türlü hizmeti yaptıkları ve Hz. Fatma’nın mirasçıları olarak piri kadın olan dede ocaklarının var olduğu görülür. Yine kadın evliyaların olması da bu dini grupta kadınların kutsal makamlara geldiğini gösterir (Bahadır, 2005:129)

Türkler şehirli olsun yarı-göçebe olsun, kadını ailenin vazgeçilmez bir parçası kabul etmiş, hayatın birlikteliği içerisinde vazifeler ve haklar eşitçe paylaşmış, Müslüman olduktan sonra da bunu devam ettirmekte bir sakınca görmemişlerdir. Kısaca İslam’ın temel kaynaklarına ve ilk dönem uygulamalarına bakıldığında bunun gayri İslami veya gayri Sünnî bir davranış biçimi olmadığı anlaşılmaktadır (Sarıkaya, 2003: 169). Ama gerek kadın erkek ilişkileri gerekse kadının sosyal konumu, tarihsel süreç

içerisinde hiç de Kur'an'ın istediği gibi gelişmemiştir. İslam toplumlarında kadın asla hayatın tümüyle dışına itilmemişse de tam içinde de olamamıştır (Öztürk, 2014: 28). Hz. Peygamber zamanında verilen özgürlüklerden kesin bir geriye gidiş söz konusudur. İslam tarihindeki ünlü kadınlar çoğunlukla üst tabaka kadınlarıdır, içlerinde alt ya da orta sınıftan çok az isim vardır. Bu da bize sosyo- tarihsel duruşunda sınıf sisteminin önemli bir etkisi vardır. Hz. Peygamber döneminde kadınlar çalışmaları, gerek toplumsal yaşamda fiili olarak yer almaları konusunda gayet rahat idiler. Peygamberin vefatıyla kadınlar yavaş yavaş eve kapatılmaya başlamıştır (Coşkun, 2011: 125-130). Kur'an'ın tavsiyeleri açısından İslam'da evliliğin aslında tek eşli olduğunu, birden fazla evliliğe ancak çok özel durumlarda izin verildiğini görüyoruz. Kur'an böyle diyor, fakat Müslüman hukukçular evliliklerde “kadınlar arasında adil davranmama” ile ilgili ilahi kararı uygulamaya geçiremiyorlar. Daha sonra gelenler ise artık Kur'an'a bakmak gereği duymadan bu hukukçuların içtihatlarıyla yetiniyorlar (Bilgin, 1997: 34). Peygamberin vefatından sonra kadınlar aleyhindeki zihniyetin yeniden egemen olduğunu söyleyen Taslaman, kadınları küçümseyen, eve hapseden, erkeğe itaati en önemli kadın görevi olarak kabul eden kültürü, eksiksiz olduğu ittifak edilen Kur'an'a ilaveler yapamayınca, bu algı özellikle “Peygamber dedi ki...” şeklinde uydurulan hadislerle kabul ettirildiğini (Taslaman C. ve Taslaman F. , 2019: 51) ifade eder.

Tarihi süreçte Arap toplumunda çeşitli dış tesirlerle kadının ikincil konuma düşürülerek toplumun dışına itilmesi, Kur'an'ın emri, Resulullah'ın sünneti, yani İslam'ın kadına verdiği değer gibi algılanmıştır. XIX. asırda İslam'a yönelik eleştirilerin başında “kadının toplum içindeki konumu” ve “Müslümanların kadına bakışı” gelmektedir. Gerek apolitik eserler, gerekse durumu tekrardan değerlendirenler, bu konuda çeşitli yazılar yazmışlar; Kur'an ve Sünnet'e uygun yeni yorumlar üretmişlerdir (Sarıkaya, 2003: 169).

Alevilik inancının yaygın olduğu şehirlerden birisi olan Hatay yöresinde toplumca kirli kabul edilip, dışlanan kadınlar konusunda da zaman içerisinde değişiklikler olmuştur. Daha önceleri kadınlara çeşitli yaptırımlar uygulanırken, şimdi bu tür davranışlar tepki görmemektedir. Hatay yöresinde yaşayan bir inanç önderinin ifadesiyle “20-30 yıla kadar başı açık, düğünlerde oynayan kadın dini bayramlarda kutsal gün ve gecelerde çalıştırılmaz, dışlanırdı” (Dönmez, 2011: 276). Günümüzde toplumsal yapı içerisinde kadının eğitim seviyesinin yükselmesi ve çalışma hayatına dâhil olmasıyla birlikte statüsü

de değişmiştir. Toplumsal değişmeyle birlikte farklı meslek gruplarına giren kadınların annelik rolüne farklı rollerde eklenmiş, ekonomik özgürlüğünü elde eden kadınlar pek çok konuda artık haklarını savunur duruma gelmişlerdir.

Belirtilen olumsuzluklara rağmen Alevî inancının kadına yönelik bir kısıtlama getirdiğini söylemek zordur; toplumsal yaşamdaki bazı olumsuzlukların meşrulaştırılmasında, inançtan bir dayanak bulmak mümkün değildir. En kutsal metinlerinde bile Tanrı'yı bakire kız olarak tanıtan bir inançtan kadınlara yönelik ayrımcı tavır beklemek zor bir ihtimaldir (Bahadır, 2004: 11).

Alevilik inanç sisteminde kadın, toplumsal hayatta, inanç sisteminde ve dini yaşantıda Hz. Fatma örneğiyle yer alır. Bu yüzden Alevi inancında kadın, mitolojiden gerçek hayata, gündelik hayattan cem törenine varıncaya kadar yaşamın her alanında erkeğin yanı başındadır; inancını yaşamada, yolun kurallarına uymada ve yolu korumada erkeklerle eşit haklara sahip kabul edilir. Ancak, Alevilik inancıyla şekillenen sosyal yapıdaki cinsiyete dayalı işbölümü ve sosyal ilişki biçimi ile ilgili gözlemlerden Aleviliğin ataerkil toplumsal yapıya sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Yazıcı, 2014: 289). Ancak, Anadolu kültürünün bir parçası olan Alevi- Bektaşî inanç ve kültüründe ataerkil toplum yapısı kadının erkeğin kölesi olduğu, hiçbir konuda söz hakkına sahip olmadığı, her zaman ikinci plana atıldığı anlamı taşımamaktadır. Özellikle yaptığımız saha araştırmasında kadınlar eşleriyle birlikte önemli kararlarda söz sahibi olmakta, kadının rızası mutlaka gözetilmekte, iş hayatına katılım noktasında kadınlar kendisini özgür görmektedir. Kadınların sosyal ilişkiler konusunda da kendilerini erkeklerle eşit konumda gördükleri, kadına yönelik şiddet gibi saygısız tutumlara Alevi- Bektaşî inanç ve kültüründe çok nadir rastlandığı kadın ve erkek araştırma grubu tarafından ifade edilmiştir.

2.1.2 Alevi-Bektaşî İnanç ve Kültüründe Örnek Şahsiyetler ve Kadın

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın önemli bir yeri vardır. Bundan dolayı Alevi ve Bektaşîler gerek aile hayatlarında gerek toplumsal hayatta onları sevmeyi bir ibadet saymış, çocuklarının isimlerine de Fatma, Ali isimleri koyarak bu sevgilerini göstermek istemişlerdir.

2.1.2.1 Örnek Şahsiyetler Olarak Hz. Ali, Hz. Fatma ve Kadın Anlayışı

Hz. Fatma, Hz. Peygamber'in en küçük kızı olarak bilinir, Zehebi'nin belirttiğine göre künyesi "babasının annesi, anam manasına gelen Ümmü ebiha" idi. On beş yaşını bitirdikten sonra Hz. Ali ile evlilik yapmıştır. Hz. Fatma, Uhud savaşına katılıp yaralıları tedavi etmiştir. Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ebubekir'den Hz. Peygamber'in mirasından hisselerini istemiş, fakat Hz. Ebubekir peygamberlerin miras bırakmayacağına dair hadisi söyleyerek isteğini reddetmiştir. Hz. Fatma Rasulullah'ın vefatından beş buçuk ay sonra vefat etmiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/fatima#1,04.01.2020>).

Hz. Peygamber kadınlardan en çok Fatıma'yı erkeklerden de en çok Ali'yi sevdiğini ifade etmiş "Fatıma benim bir parçamdır. Onu ikrah ettiren şey beni de ikrah ettirir. Ona eza veren şey bana da eza verir. Onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzende beni üzmüş olur" buyurmuştur. Hz. Fatıma'nın cennetliklerin hanımefendisi olduğunu da müjdelemiştir (Kadın Sahabilerin Faziletleri, Kütüb-ü Sitte 12. Cilt: 407).

Hz. Ali ile Hz. Fatıma hicri 2. asır 624 yılında evlenmiştir. Hz. Fatma ile evliliği müddetince başka bir kadınla evlenmeyen Hz. Ali cariye de almamıştır. Hz. Fatma'nın vefatından sonra kaynaklarda isimleri ile bahsedilen sekiz hanım ve isimleri bilinmeyen başka hanımlarla da evlendiği belirtilmektedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-evladi,10.02.2020>)

Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın örnek yaşantısına baktığımızda nikâh ve düğünlerinin gayet sade olduğu görülür. Mescid'i Nebevi'de kıyılan nikâhın da nikâha gelenlere bal şerbeti ve hurma ikram edilmiştir. Çeyizi ise kadife bir örtü, iki el değirmeni, içine hurma lifi doldurulmuş deri bir yatak ve deriden yapılmış iki su kabından; gelin gittiği evdeki eşyalar ise sedir, kilim, battaniye, maşrapa, çamaşır vb. ibarettir (Yazıcı, 2014: 269, 270). Hz. Ali ile Hz. Fatma arasında ufak tefek bazı problemler olmuş, Rasulullah'ın barıştırması ve Hz. Fatıma'ya kocasına itaati tavsiye etmesi üzerine kırgınlıklar bitmiştir. Hz. Ali de eşini hiçbir şekilde üzmeceğini ifade etmiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/fatima#1,04.01.2020>). Hz. Ali'nin kadınlara yönelik bazı ifadeleri ise kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

Nehcül Belağa'da Hz. Ali'nin sözlerinden birisi şöyledir: "Kadınlardan kötülerinden çekinin; hayırsızlarından sakının" (Hazreti Ali, t.b. : 419).

“Kadın çiçek tabiatlı, çiçek yaratılışlıdır. Kadın bir kahraman değildir. Her hal ve surette onunla anlaşınız. Kendisiyle iyi, gereği gibi ve makul görülecek, herkes tarafından beğenilecek tarzda yaşayınız. Ona öyle bir hayat arkadaşı olunuz ki, o yaşamının tadını tatsın” sözü örnek alınması gereken önemli bir ifadedir (Ünlüsoy, 2009: 63-64). Başka bir sözünde Hz. Ali kadınların haklarına riayet edilmesini istemiş ve Hz. Peygamberin bizlere son nasihatlarından birisinin de kadın, köle ve cariyelere sahip çıkılması olduğunu söylemiştir. Ayrıca erkeklere gereksiz yerde karısını kıskanmasının da doğru olmadığından bahsederek bunun sonucunun iyi olmayacağını söylemiştir (Hatip, 2007: 182).

Hz. Ali yine başka bir sözünde mal ve evladın insana bir imtihan için verildiği, bununda insanda sevap ve cezayı hak ettirecek davranışların ortaya çıkması için böyle yapıldığını ifade eder ve ardından sebep olarak bazılarının erkek çocuğu sevip, kız çocuktan hoşlanmadığını, bazılarının da çok malı sevip, maddi durumunun kötüye gitmesinden hoşlanmadığı için olduğunu söyler (Hatip, 2007: 67). O bu sözülle kız ve erkek evlat arasında ayırım yapılmaması gerektiğine işaret etmiştir.

Hz. Peygamber hayatı boyunca Hz. Ali ve kızı Hz. Fatıma’ya çok değer vermiştir. Rivayete göre bir gün Hz. Muhammed, kızı Hz. Fatıma’yı, amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali’yi, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i hırkasının, abasının altına alarak, şefkat ve himaye ifade eder tarzda sağ elini abanın üzerine koymuştur. Kendisi ile beş kişi olan ocak mensupları, aile üyeleri “Ehl-i Beyt” adıyla anılır olmuştur (Eröz, 1990: 3).

Şii gelenekte ise Fatma’ya verilen özel değer bir ifadesi Seyyid olarak sadece Hz. Ali’nin Hz. Fatma’dan olan çocuklarının kabul edilmesidir. Hayrü’n-nisa sıfatı kadınların hayırlısı anlamına gelmekle birlikte Hz. Fatma’ya da verilmiştir. Fatma, Şii gelenekte her Müslüman kız için anne timsali olarak gösterilir. Hatta orta çağda bütün malını Hz. Fatma’nın yüzü suyu hürmetine kızlarına veren bir tarikatlar vardır (Schimmel, 1995’ten aktaran Bahadır, 2005: 133, 134). Alevilik inanç sisteminde ikinci halkası olarak kabul edilen beşlerin içinde (Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma) ve Kırkların içinde de Hz. Fatma’yı görmek mümkündür (Yazıcı, 2014: 274).

Aleviler arasında kadın derviş geleneğinde yolun başı olarak Fatma Ana ayrı bir yer tutar. Aynı zamanda kadın tasavvuf ehlinin kendisine örnek bir şahsiyet olarak Hz. Ali’nin karısı Hz. Fatma’yı alması bu konuda oldukça dikkat çekicidir. Hz. Fatma’nın

şefkati, gösterişten uzak yaşaması, üstünlüğü manevi yücelikte araması onu kadın ermişlerin piri yapmaya yetmiştir. Sufi kadınların pek çoğunun isminin Fatma olması da Hz. Fatma'ya gösterilen sevgi ve saygının bir ifadesidir. Alevi geleneğinde yola giren kadınlar bir manada Fatma Ana'yı temsil etmektedir. Malatya ve Adıyaman başta olmak üzere kızların ikrar sözü verdiği Kozi (Ocak) törenleri yapılmaktadır (Ali Aybek,1932 doğumlu, ortaokul) bu törenler kadınların ocak olduğuna dair inancın ritüellere yansımaları olmalıdır (Bahadır, 2005: 132-135).

Alevilik inanç sisteminde kadın denince akla gelen ilk isimlerin sırasıyla Hz. Fatıma, Hz. Hatice, Zeynep, Sakine (Hz. Hüseyin'in kızı) ve Hüsniye olduğu tespit edilmiştir. Hz. Fatıma ise bu isimler arasında en çok bilineni ve rol-model alınanıdır (Yazıcı, 2014: 272).

Hz. Fatıma'nın Alevilik inanç sistemindeki konumunu ve fonksiyonunu doğru tahlil etmek ise kolay değildir. Çünkü Alevilikte Ehl-i Beyt'in diğer üyelerinde olduğu gibi biri tarihte yaşamış, diğeri ise söylencelerle oluşturulmuş iki Fatıma'nın iç içe geçtiği bir portre ve buna dayanarak oluşturulan Fatıma algısı ile karşı karşıyayız Özellikle yaşlı hanımlar içinde özel bir yeri olan Hz. Fatıma'nın biri herkese açık olan, diğeri yalnızca Alevilerin bildiği özellikleri vardır. Herkese açık olan önemli özellikleri son peygamber, mürid Hz. Muhammed'in kızı, velayet nurunun sahibi Hz. Ali'nin hanımı ve Ehl-i Beyt'in diğer iki üyesi ikinci İmam Hz. Hasan ile üçüncü İmam Hz. Hüseyin'in annesi olmasıdır. Hz. Fatıma'nın yalnızca Alevilerin bildiği özelliği ise Hz. Fatıma'nın nurdan olmasıdır. Alevilik inanç sisteminde aynı nurdan olan Ehl-i Beyt'in, Allah'ın izniyle bir müddet zahiri olarak bu dünyada yaşadıklarına ve bu sürede Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatıma'yı kadınlara, Hz. Ali'yi de erkeklere rol model olarak yetiştirdiğine ve Hz. Ali ile Hz. Fatıma'yı evlendirerek model bir ailenin nasıl olması gerektiğini göstermek istediğine inanıldığı görülmüştür. Aleviliğe göre bu simgesel bir evliliktir (Yazıcı, 2014: 272,273).

Alevi inanç sisteminde, Fatıma Ana çeşitli sembollerle anılır. Aleviler için Fatıma Ana "Elif/Doğru olmanın adıdır" (Uğurlu, 2006'dan aktaran Yazıcı, 2014: 277). Ayrıca, "Yedi renkli gökkuşağı, Fatıma Ana kuşağıdır" ifadesinin kullanıldığı tespit edilmesine rağmen Fatıma Ana yaşlı olarak zihinlerde canlandırılıyor. Bundan dolayı, Fatıma Ana en fazla siyah renkle hatırlanıyor. Hz. Fatıma matemli, hüzünlü ve üzgün olarak

algılanmaktadır. Hz. Fatıma'nın matemli olarak algılanmasının nedeni kendisinden sonra çocuklarının ve eşinin yaşadığı olaylar olarak gösterilmektedir. Eşi Hz. Ali'nin halifelik hakkının gasp edildiğine inanılması, büyük oğlu Hz. Hasan'ın zehirlenilerek, küçük oğlu Hz. Hüseyin'in Kербela'da şehit edilmesi, Hz. Fatıma'nın yaslı olarak algılanmasının nedenleri olarak kabul edilmektedir (Yazıcı, 2014: 277, 278).

Bazı deyiş ve gülbanglarda da Hz. Fatma'ya yer verilmiştir:

Hata ettim Hüda yaktı delili

Muhammed Mustafa yaktı delili

Ol Ali Abâ'dan Haydar-ı Kerrar

Ali'yyel Murtaza yaktı delili

Hatice-tül Kübra Fatıma Zehra

Ol Hayrün Nisa yaktı delili

(Hatayi), (<http://www.alevitentum.de/Gulbanklar.pdf>, 04.01.2020, s. 44)

Kербela'nın yazıları

Şehid düştü gazileri

Fatma Ana'nın kuzuları

Ah Hüseyin Şah Hüseyin

Kербela'nın önü düzdür

Geceler bana gündüzdür

Şah Kербela'da yalnızdır

Ah Hüseyin Şah Hüseyin

Hür şehit atından düştü

Kafirler başına üştü

Müminlere matem düştü

Ah Hüseyin Şah Hüseyin

İşte geldi bahar yazlar
Yazı yazlar, güzü güzler
Fatma Ana yolların gözler
Ah Hüseyin Şah Hüseyin

Kerbela'nın önü çağlı
Benim ciğerciğim dağlı
Hazret-i Ali'nin oğlu
Ah Hüseyin Şah Hüseyin

(<http://www.alevitentum.de/Gulbanklar.pdf>, 04.01.2020, s. 33)

Görüşmelerde de Hz.Fatıma “Fatma Ana” olarak anılmaktadır. Bundan dolayı Alevilerde Fatma ismi de kızlara isim olarak çok konulmaktadır. Ayrıca talipler, seyyidlerin eşlerine, Fatma Ana’yı (Hz. Fatıma’yı) temsil ettikleri inancıyla “Ana” diyorlar. Örneğin dedenin eşinin adı Cemile ise, “Ana Cemile” şeklinde hitap edilir (Yazıcı, 2014: 278).

Sinemilli Alevileri Hz. Ali’yi ay, Hz. Muhammed’i ise güneş ile sembolleştirirler. Sinemilliler arasında “Ay, Ali’dir, Gün, Muhammed” ifadesi söylenir. Sinemilli Alevilerine göre Fatıma ise bütün Ehl-i Beyt’in kaynağıdır. Fatma’yı güneşin, ayın ve yıldızların en üstünde görürler. Sinemillilere göre Fatıma doğmadan Ali ve Fatıma’nın ruhları birbirlerine zevce olmuştur. Fatıma’yı çok kişi istemiştir ancak Hz.Muhammed “Fatıma zevcelenmiştir” deyince artık kimse talip olmamıştır (KK.65: 1920 Elbistan doğumlu Dede) (Kıyak, 2018: 211).

Günlük hayatta Fatma Ana ocağı, Fatma Ana eli, Fatma Ana eli elinle olsun, Fatma Ana bereketi, Fatma Ana’ya komşu ol gibi ifadeler sık sık kullanılmaktadır (Yazıcı, 2014: 278, 279).

Alevilik inanç sisteminde bireysel ve toplumsal sorunların çözümüne yardım eden, günlük işleri kolaylaştıran ve bereketli olmasını sağlayan inanç önderlerinin yardımının insan eliyle geldiğine inanılmaktadır. Örneğin, Alevi bir kadın çamaşır yıkamak, hamur yoğurmak, yayık yaymak gibi günlük işlerinden birine başlarken yaptığı işin kolay ve beklentilere uygun bir şekilde sonuçlanması için “El benim değil Fatma Ana’nın elidir” şeklinde dua ederek ilahi bir güç olduğuna inandığı Fatma Ana’dan

yardım isteğini dile getirmektedir (Yazıcı, 2014: 281). Sünni inançta da kadınlar yemek yaparken, hamur yoğururken aynı ifadeleri kullanmaktadır.

Alevi gruplarında genellikle merkezden uzak, dağ eteklerine kurulan köylerde dışarıya kapalı ekonomi anlayışı ile ihtiyaçlarını karşılayarak yaşamlarını sürdüren Alevi aileler için annenin tutumlu olması, elinin bereketli olması çok önemlidir. Alevi ailelerde anneler, Fatma Ana'nın Ehl-i Beyt'in evinde yaptığına inandıkları, yemek pişirmek, , çocuklarına yemek yedirmek, süt mayalamak gibi işleri yaptıkları zaman işlerine Fatma Ana Bereketi olsun” şeklinde dua ederek başlarlar (Yazıcı, 2014: 282).

Fatma Ana algısı, Alevilik inancının ana parametrelerinden biridir. Ehl-i Beyt'in mazlum ve mağdur algısını pekiştiren ana faktörlerinden biri olan bu algılamının dayanağı şöyle açıklanabilir: Hz. Fatıma, Allah'ın nurundan olan Ehl-i Beyt'in bir üyesi, aynı zamanda sır sahibi, ermiş, ulu bir kişi olduğu için, kendisinden sonra yaşanan olayları bilmesinin ve yaşanacak olaylardan etkilenmiş olmasının anlaşılır bir durum olduğuna inanılmaktadır (Yazıcı, 2014: 284).

2.1.2.2 Kadıncık Ana ve Hacı Bektaş-ı Veli'de Kadın

Vilayet-Name'ye göre Hacı Bektaş, Suluca Karahöyük'te alim bir kişi olan İdris ile karısı Kutlu Melek (Kadıncık) tarafından misafir edilmiştir ve buradaki ifadelere göre de hiç evlenmemiştir. Hünkar'ın bir gün abdest alırken burnunun kanadığı; Kadıncık'tan abdest suyunu ayak değmeyecek tenha bir yere dökmesini istediği; bunun üzerine Kadıncık Ana'nın bu suyu, o görmeden içip leğeni götürdüğü; Kadıncık'ın bu suyu içtiğini anlayan Hünkar'ın sorusu üzerine “erenlere ne malum değil, erenlerden artanın bir yudumunu bile dönecek yer bulamadım ancak karnımı buldum” dediğini; Hünkar'ın da “bizden umduğun nasibi aldın; senden iki oğlumuz gelecek adımızla onların yedi yaşında olanının elini öpsünler. Dünya bozulsa onlar sırları üstüne yatsınlar, hiç zahmet görmesinler...” dediği; bu söz üzerine Kadıncık'ın üç oğlunun olduğu; ama bunlardan birinin Hünkar'ın sağlığında ölüp diğer ikisinin yaşadığı, soylarının yürüdüğü anlatılmaktadır (Fığlalı, 2006: 125-126).

Alevi toplumunda kadınların sadece dervişlik makamının dışında halife olarak tekkeleri yönettikleri; oralarda kendilerine bağlı birçok müridi bulunduğu bilinmektedir. Bunun en güzel örneği Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra onun postuna oturan Kadıncık Ana'dır. Kadıncık Ana aynı zamanda Bektaşiliğin kurumsallaşmasını sağladığı belirtilen

Abdal Musa'yı yetiştirmiştir (Melikoff, 1995'ten aktaran Bahadır 2005: 119).

Kadıncık Ana'nın sadece Abdal Musa'yı değil; Seyit Ali Sultan'ın da yetişmesine katkısı olması mümkündür. Kadıncık Ana'nın hatırası Alevî grupları içerisinde hâlen yaşamaktadır. Sarıbal Ocağı'ndaki cemlerde kurbancı hizmetinde hizmet sahibi olarak kadınlar Kadıncık Ana'yı temsilen mürşit karşısında dua alırlar. Durmuş Günel, "Cem", (www.alewiten.com, 04.01.2020).

Vilayetname, Kadıncık'ın babasından çok miras kalmış zengin bir kadın olduğunu söyler. Fakat Kadıncık Ana, servetini dervişlere yardım için harcamış ve kısa zamanda sadece sırtındaki gömleği kalmıştır. Bir gün Hacı Bektaş Horasan'dan gelen bir kalender topluluğunu ağırlamasını isteyince, Kadıncık ona sofraya hazırlamak için kalan son gömleğini de vermiş ve örtünmek gereğini duyarak elemek fırınına girmiştir. Fakat Hacı Bektaş'ın bir kerameti ona bir yük giysi sağlamış ve böylece konuklara hoş geldin demeye çıkabilmiştir. Kadıncık Fatma Ana aynı zamanda erenler anası ve dervişler anasıdır. Gençliğinde adı Kutlu Melek olan Kadıncık, bir topluluğun manevi anası olmuş, ana ünvanını ve yüceltici bir müslüman ad olan Fatıma adını almıştır. Veli'nin kabrini yaptıran ve müridi Abdal Musa ile ilk Bektaşiler tarikatının temelini atan da O'dur (Seyman, 2004: 5-6).

XIII. yüzyılda yaşamış büyük insan Hünkar Pir Hacı Bektaş Veli Hazretleri, kadına layık olduğu değeri vermiştir. Onun tarihe mal olmuş kadınlara alakalı vecizelerinden birkaç tanesi şöyledir:

Kadınları okutunuz.

Kızlarınızı okutunuz; çünkü onlar geleceğin anneleridir.

Nefsine ağır geleni; kimseye tatbik etme.

Hiçbir milleti ve insanı ayıplamayınız.

Erkek pirinden; kadın, erinden sorulur.

Hacı Bektaş Veli, kadına yalnızca erkeğin karşı cinsi olarak bakmamış, tamamlayıcısı olarak görmüştür (Arif, 2012: 144, 145).

2.1.2.3 Hüsniye Bacı

Alevi halk arasında en çok tanınan, hikâyesi bilinenlerden birisi de Hüsniye'dir. Hüsniye, Abbasi hükümdarı Harun Reşit'in en önemli bilginlerini cevaplarıyla şaşırtan

bir şahsiyet olarak sadece kadınların değil, bütün Alevilerin övünç kaynağıdır. Hüsniye Ehl-i Beyt'i seven bir tüccar tarafından köle olarak satın alınmıştır. Aynı zamanda İmam-ı Caferi Sadık'a da hizmet ettiği söylenen bu tüccar aldığı bu kızı bir süre kendisi Ehl-i Beyt yolunda yetiştirir, daha sonra ona İmam Caferi Sadık'tan ders aldırır (Bahadır, 2005: 138).

Hüsniye, sosyal tabaka olarak en alt seviye olan bir kadın olmasına rağmen Ehl-i Beyt yolunda verdiği mücadele sonucunda Ehl-i Beyt'in razılığını kazanmıştır. Böylece en yüksek mertebeye ulaşmak için cinsiyetin, statünün ve ait olduğu sosyal tabakanın önemli olmadığını; bu yolda kadın-erkek herkesin eşit olduğunu gösterdiğine inanılıyor (Yazıcı, 2014: 284).

Hüsniye'nin hayatıyla ilgili anlatımlarda tasavvufi öğeler çok ön planda olmasına rağmen, tartışmalarda en çok Şii tezlerin ön planda olduğu görülmektedir. Halk içerisindeki söylencelerde yaşamıyla ermiş bir kadın profili çizen Hüsniye, ulema ile tartışırken zahiri meselelerle ilgili pek çok şey bilen bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır (Bahadır, 2005: 138).

Alevilerin tamamına yakınının, özellikle de yaşlılar "Tam Hüsniye" isimli kitaptan haberdardır ve Hüsniye'den bir masal kahramanından bahseder gibi söz ederler. Ayrıca yalnız kadınlar değil, erkekler de Hüsniye'ye büyük hayranlık duymakta ve onu örnek olarak kabul etmektedir. Onlar için önemli olan Ehl-i Beyt'in yanında yer almış olmak ve özellikle "ötekine", yani Ehl-i Beyt'in karşıtlarına karşı galip gelmiş olmaktır. Bu galibiyeti sağlayanın ve buna öncülük edenin cinsiyetinin hiçbir önemi yoktur Tam Hüsniye, Buyruk'tan sonra en çok bilinen kitaptır (Yazıcı, 2014: 285).

Hüsniye eşitlik söylemini güçlü kılan, tarihteki Alevi kadınlardan biridir. Hüsniye, Abbasi hükümdarı Harun Reşid'e getirilir. Harun Reşit, dönemin din bilginleri ile Hüsniye'nin tartışmasını ister. Ayet ve hadislerle dayanarak yapılan tartışmada, Hüsniye İbrahim Halit ve diğer alimlere ikna edici cevaplar vermiştir (Vaktidolu, 2012).

Vaktidolu'nun hazırladığı "Tam Hüsniye" isimli kitaptan aldığımız tartışılan konuların bazıları şu şekildedir:

1) İbrahim Halit (Halife Harun Reşit zamanında Basra'da büyük bir alim): Abbas ile Ali arasındaki ihtilafa ne dersin? sorusuna yönelik tartışma

- 2) Kader, kaza meseleleri, peygamber, veliler ve imamların günahsızlığı meselesi,
- 3) Kur'an'ın yorumlanması ve hadislerle ilgili mevzular,
- 4) Muta nikâhı, Hz. Peygamberin mirası meselesi ve Ehl-i Beyt düşmanlığı (Vaktidolu, 2012).

Hüsniye'nin çizdiği profil ilk dönem ehlibeytin yaklaşımları ile daha sonraki tasavvufi Alevi düşüncesi arasındaki bir döneme rastgelmekte, geçiş sürecinin ilginç bir siması olarak hem geçmişten hem de sonrakinden örnekler sunmaktadır (Bahadır, 2005: 139).

2.1.3 Değişlerde Kadın

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın söylemine kadın ve erkek şairlerin şiirlerinde de rastlanılmaktadır:

Ey Erenler erler nasıl ersiniz
Söyleyin sizinle davamız vardır
Bacılara niçün nakıs dersiniz
Bizim de Hazret-i Havva'mız vardır

Bizi de halk eden Sübhan değil mi
Arslanın dişisi arslan değil mi
Söyleyin makbul-i Rahman değil mi
Ümmü Külsüm Zeyneb Leyla'mız vardır

Naciye fakıyre kemter bacıdır
Muhammed Ali'ye kuldur nacidir
Cümle erenlerin başı tacıdır
İşte Fatımatüz-Zehra'mız vardır

Bu şiir Naciye adlı bir kadının ağzından Edib Harabi Baba tarafından yazılmıştır (Gölpınarlı, 1992: 240). Naciye adlı bir hanım tarafından yazılmış olan bu kıtalarda Alevi inancındaki örnek şahsiyetlere yer verilerek kadının eksik kabul edildiği anlayışı reddedilmektedir. Yine aslan gibi güçlü bir hayvanın yine bir aslan olan dişisi örnek verilerek kadınların da erkekler kadar üstün olacağı vurgulanmak istenmiştir.

Ya Muhammed bize nakıs diyorlar
Nedendir erlerin bu hataları
Ehl-i Beyt'e karşı düşkün olurlar
Çünkü doğru değil müddeaları

Validemiz Havva, bacı değil mi
Hadicetül-Kübra bacı değil mi
Fatımatüz-Zehra bacı değil mi
Kur'an'da bunların var senaları

Ezvac-ı tahirat nakıs olur mu
Nakıs diyen erler Hakk'ı bulur mu
Böyle söz erlerden hiç umulur mu
Kim doğurdu bunca enbiyaları

Abes bir şey halk etmemiştir Huda
Nakıslığı kabul etmeyiz asla
Bacılar büyüttü işte essela
Bu dünyaya gelmiş evliyaları

Sanmayın ki ersiz olmaz dünyayı
Düşünün bir kere Meryem Anayı
Pedersiz doğurdu koca İsa'yı
Bacıların yoktur müdaraları

Ey erler biz sizden ziyade eriz
Çünkü size candan hürmet ederiz
Gittiğiniz yolda hep beraberiz
Etmeyiniz böyle boş davaları

Gerçi kıyafetçe size uymayız
Hakıykatte sizden geri kalmayız
Malumunuz olsun erden saymayız
Bize nakıs diyen budalaları

Nakıstan mı geldi Ahmed-i Muhtar
Nakıs-zade midir Hayder- Kerrar
Ananıza nakıs demeyin zinhar
Tesir eder size bedduaları

Zehra'nın nutkunu güzel dinleyin
Ey erenler erler doğru söyleyin
Biz doğurmadık mı beyan eyleyin
Sizi irşad eden bu babaları

Bu nefes Zehra adına Edib Harabi Baba tarafından yazılmıştır (Gölpınarlı, 1992: 240-241).

Şiirde ifade edildiği gibi kadın toplumda eksik görüldüğü için şair bu duruma isyan etmekte, Hz. İsa'yı ve Hz. Ali'yi doğuranın da bir kadın olduğu söylenilerek özellikle kadının analık vasfından dolayı üstünlüğüne işaret edilmektedir.

Aynı zamanda bazı deyişlerde kadının kocasına saygılı olması beklenir; karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir aile bağının kurulması istenir. Toros Tahtacılarından alınan şu deyişte bu görüş işlenmektedir:

Bir bacı gudretten guşak guşansa
Erini hak bilmezse zaydır emeği
Türab olsa ayaklara döşense
Erini hak bilmezse zaydır emeği

Çıplaklar örtse de açlar toylasa
Çıkısa aşkın ummanını boylasa
Yetmiş bin kere haccı tavaf eylese
Erini hak bilmezse zaydır emeği

Coşkun sular gimi coşsa akınsa
Çıksa arşalaya seyrana bakınsa
Fatma anamızın hamaylısını da dakınsa
Erini hak bilmezse zaydır emeği (Eröz, 1990: 291)

Bu şiirde ataerkil bir düşüncenin yansıması görülmektedir. Şairin anlayışına göre kadın ne kadar ibadet yaparsa yapsın kocasına saygılı olmazsa yaptığı ibadetlerin hepside boşunadır. Kocaya saygı gösterip üstün tutmak ibadetlerle eşdeğer tutulmuştur.

Bektaşiler topluma vermek istedikleri mesajları çoğunlukla şiirlerle ulaştırırlar. Bu da Bektaşî edebiyatının oluşmasını sağlamıştır. Halkın kolayca benimsemesi, kulakta kalması açısından nutuk adı verilen bu şiirler çoğu zaman makam eşliğinde söylenir, böyle saz ve makamla söylenen nutuklar nefes adını alır. Sofralarda nefesler, eğitsel amaçlı olarak sıkça kullanılır. Bektaşî Babalarından biri olan Turgut Koca Halifebaba Erenler'in mesajları içeren bir nefesi şöyledir: (Menemencioğlu, 2011: 133):

Ey Bektaş-ı Veli, ey koca Hünkâr,
Benzeri olmayan yüce ermişsin.
Kerametlerinde büyük hikmet var,
Önce devlet, sonra ordu kurmuşsun.

Bildirmişsin bize, uygar olmayı,
Evlenince bir tek kadın almayı
Boşanmak yok dedin bir ömür boyu,
Aileye yeni şekil vermişsin.

Buyurmuşsun uyma canguz sözüne
Türk kızını çekmesin peçe yüzüne.
Taassubun baka baka gözüne,
Geri fikri yıkmış, ezmiş, kırmışsın. (Menemencioğlu, 2011: 133)

Görüldüğü gibi bu deyişte de Bektaşilik tarikatında tek eşle evliliğe izin verildiği, boşanmanın hoş karşılanmadığı vurgulanmış, çok aşırıya giden taassup anlayışına da karşı çıkılmıştır.

Yine Bektaşı şairlerinden olan Künci'den bir dördlük:

“Bektaşı kimsenin malın çalamaz
İbadet etmekçün tembel kalamaz
Bir kadın üstüne bir daha alamaz

Boşamaz oldukça zevcesini sağ” (Sağlam, 2007: 94). Bu dördlükte de birden fazla evlilik anlayışının Bektaşilikte olmadığı ifade edilmiştir.

Hatayi, Alevi inancının (yolun) kurallarını anlattığı “Bu yolu doğruca süreyim dersen” şiirinde cemdeki görevleri anlatarak kadınlara şunları söylüyor:

“Bu yola yarardır halis bir bacı
Fatıma'dan urunmuş taranmış tacı,
Şefaatchi ola güruh-u naci,
Rukiye, Gülsüm ve Şehriban gerek” (Yazıcı, 2014: 282).

Hatayi (Şah İsmail) bu dizelerle, Hz. Fatıma'yı örnek alan kadınların hem Alevilik inancına fayda sağlayacağını aynı zamanda Hz. Fatıma'yı örnek almış Rukiye, Gülsüm ve Şehriban gibi yolun diğer önder kadınlarının düzeyine yükseleceğini böylece Hz. Fatıma'nın şefaatinin, rızasını kazanacağını dile getirmektedir (Yazıcı, 2014: 282)

Eski Türk Edebiyatında 15. yüzyıldan itibaren cönklerde Alevi Bektaşı kadın şairlerine rastlamak mümkündür. Örneğin 15. yüzyılda Hafız Hatun, Leyla Hatun 16. yüzyılda Laima Hatun, Durriye Hatun, 17. yüzyılda Sakine Hatun, Latife Hanım, 18. yüzyılda Sakine Hatun, Leyla Hatun, 19. yüzyılda Şah Sultan, Şerif Bacı ve diğerleri ile 20. yüzyılda hele de Cumhuriyet yıllarında yüzlercesinin adını yad etmek mümkündür. Araştırmacı Öğretmen yazar Haydar Teberoğlu'ndan bir dördlük:

Ana, bacı, yarıdır kadın
Yenge, hala, teyzedir kadın
Elti, görümce, kızdır kadın
Her derde ilaçtır kadın (Arif, 2012: 144, 145).

Alevi-Bektaşı inanç ve kültüründe özellikle Malatya'nın Arguvan ilçesinde yazılıp söylenen türkü ve deyişlerde bu toplumda kadına verilen değer sözde dökülmüş yansımalarını görmek mümkündür.

2.2 Alevilik ve Bektaşilikte Kadının Aile ve Toplum Hayatındaki Konumu

“Aile, birbirine kan bağı ile bağlı bireylerin oluşturdukları bir gruptur.” Toplumların hepsinde her insan bir aile grubunun içinde doğar ve büyür. Evlilik sözleşmesi ile kurulan aile ve evlilik şekilleri günümüze kadar farklılaşarak karşımıza çıkar. Osmanlı zamanında geleneksel ataerkil geniş aile yapısında Atatürk döneminde kadının özgürlüğe kavuşturması düşüncesiyle bazı düzenlemelere gidilmiş, çok eşle evlilik, mal paylaşımı ve seçimlerde oy hakkı konularında bazı değişiklikler yapılmıştır (Özkalp, 2016: 121, 137).

2.2.1 Kadının Aile Hayatındaki Yeri

Alevilerin inanç sistemlerinde aile kurumunun önemli bir yeri vardır. Örneğin Buyruğa göre kişi bekâr ise inanç bakımından tam sayılmaz. Alevi inancında aile yapısının dağılması düşkünlük kurumu sayesinde pek çok yaptırımlarla kontrol altına alınmıştır. Tek eşle evliliğe izin verilen Alevi-Bektaşî kültüründe grup içi evliliklerle topluluğun içine yabancı unsurların girmesi engellenmiştir. Kırsal alanda erkeğin ön planda olduğu aile yapısı günümüzde yavaş da olsa kadının lehine değişmeye başlamıştır (Yaman, 2011: 266-270).

2.2.1.1 Kadının Aile İçi Sorumlulukları ve Söz Hakkı

Alevi ailede kadının kısmen daha farklı bir statüde olduğu söylenebilir. Dede ve baba eşleri “Ana, Ana Bacı ve/veya Ana Sultan”; Dedebaba eşleri “Anabacı Sultan” ve diğer bütün kadınlar ise “Bacı” olarak adlandırılır (Bal, 1997: 106).

Alevi ve Bektaşiler arasında erkeğin karısına iyi davranması, onu zor durumda bırakmaması tarikat emridir, buna karşılık kadının da eşine saygılı olması gerekir. Bu şekilde karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir aile bağı kurulur. Hz. Ali'ye atfedilen “Kadın çiçek tabiatlı, çiçek yaratılışlıdır. Kadın bir kahraman değildir. Her hal ve surette onunla anlaşınız. Kendisiyle iyi, gereği gibi ve makul görülecek, herkes tarafından beğenilecek tarzda yaşayınız. Ona öyle bir hayat arkadaşı olunuz ki o yaşamının tadını tatsın” (Zelyut, 2009: 98,99)

Alevi ve Bektaşilerin kendi aralarında ortaya çıkan herhangi bir anlaşmazlığın çözümünde de kadının önemli bir katkısı vardır. Söz gelimi, erkekler arasında bir kavga çıktığında kavga edenleri ayırmaya güç yetiremeyen kadın, başındaki örtüyü ya da

elindeki bir mendili “ketenim önünüze” diyerek kavga edenlerin üzerine attığında kavga ne kadar şiddetli olursa olsun hemen sona erdirilmektedir. Burada “keten” başörtüsüdür ve kadının başının sembolüdür. Kadın “Ketenim önünüze” derken de “başım için bu kavgadan vazgeçin” anlamını kastetmektedir (Ünlüsoy, 2009: 61).

Alevi inancında ailede haremlik, selamlık uygulaması yoktur. Gelinler, genç kızlar ailenin diğer bireyleriyle bir arada otururlar. Fakat kadınlar gelen erkek misafirlerle bir arada oturmazlar ve erkeklerin konuşmalarına katılmazlar. Misafir kadın da erkeklerle bir arada oturtulmaz (Yazıcı, 2014: 287).

Aleviler kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu kabul eder; kadın haklarına saygı duyarak kadın ve erkek arasında herhangi bir farkın veya ayrıcalığın olmadığına inanılır. Erkek eşini aldatırsa kadın durumu dedeye bildirir (Rençber, 2012:159).

Kadının da kocasına saygılı olması gerekir; karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir aile bağı görülür. Kadının erkeğini sayması gerekir. Toros Tahtacılarından bir şairin deyişinin bir bölümü şöyledir:

Bir bacı gudretten guşak guşansa
Erini hak bilmezse zaydır emeği
Türab olsa ayaklara döşense
Erini hak bilmezse zaydır emeği (Eröz, 1990: 291).

Alevi-Bektaşî ailelerinde de bir otorite hiyerarşisi bulunmaktadır. Gerek köy gerekse şehir ailesi olsun otorite çoğunlukla, erkeğe ait olmaktadır. Otoritenin erkeğe ait olması, kadınların önemsenmediği anlamına gelmez, aile içi kararlarda kadınların da fikirleri alınmaktadır. Çünkü Alevi ve Bektaşî inancında rızalık almadan herhangi bir iş yapılamaz (Aktaş, 1999: 97).

Alevilerde de kadının konumunu iyileştirici unsurun yanı sıra ataerkil bir yapının varlığı söz konusudur. Bu ataerkil yapı ailede önemli kararların alınması, soyun devamı, mirasın paylaşımı ve ana-baba tarafından ayrımcılığa kadar birçok şekilde gözlemlenebilir (Yaman, 2011: 269)

Sanayi devriminden bu yana ortaya çıkan modern aile, önceki dönemlerdeki aile tipinden çok farklıdır. Aile içindeki kadın ve erkeğin kalıplaşmış rolleri değişmektedir.

Ataerkil aile yapısının yerini artık cinsler arasında giderek artan bir eşitlik ve iş paylaşımının olduğu bir aile yapılanması almaktadır. İşte, Alevi ailenin kırsal alandaki rolü ve fonksiyonları da kırdan kente göç sonrası çok değişmiştir. Mesala, 1950'lerin ortalarında bir Alevi köyü olan Sün Köyü'nde araştırmalar yapan Erdentuğ, eski geniş aile düzeninin tarihe karıştığını vurgulamakta, çekirdek aile tipine dönüştüğünü ifade etmektedir (Erdentuğ, 1971'den aktaran Yaman, 2011: 269).

Üniversite gençleri üzerine yapılan bir araştırmada son dönemlerde Alevi gençler üzerinde ataerkil bakış açısının devam ettiği, dini sosyal kimliklerin etkisinin ise gençlerde azalma gösterdiği tespit edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin Sünni ve Alevi dini sosyal kimliğe mensubiyetlerine göre toplumsal cinsiyet stereotiplerinde farklılaşma olup olmadığına bakılmış, t-test analizine göre sadece “kadını ev ve aile merkezli algılama” ile “dini temelli toplumsal cinsiyet algısı” kategorilerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. “Kadını doğurganlık merkezli algılama”, “kadını cinsellik merkezli algılama”, “erkeği güç ve otorite figürü olarak algılama” ve “süregelen sosyokültürel cinsiyet algısı” boyutlarında Sünni ve Alevi öğrenciler arasında bir farklılık tespit edilmemiştir. Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür: Kadını doğurganlık ve cinsellik odaklı, erkeği ise güç ve otorite figürü olarak algılama açısında Sünni ve Alevi gençler arasında anlamlı bir farklılık oluşmaması, bir yandan her iki kesimin de ata erkil kültür kodlarının hâkim olduğu sosyo kültürel yapıdan beslenmesiyle ilişkilendirilebilir (Yapıcı, 2016: 152,153).

Alevi- Bektaşî inanç ve kültüründe gerek inanç önderlerinin sözlerinde gerek ozan ve şairlerinin mısralarında kadına yönelik farklı bakış açılarına rastlamak mümkündür. Mesela, İmam Cafer'üs Sadık'a göre erkekler kadınlara ne kadar sevgi gösterirlerse inançlarının değeri o kadar artar (Zelyut, 2009: 98). Bu sevgi, aynı zamanda şaire bazı defa güzelleri özleyiş duygusunu verir. Bazı kere kötülükleri gösterir, tenkitçi bir kabiliyet bağışlar, şiirleri beşeri, hayati bir mahiyet alır. Örneğin Kaygusuz, kötü kadını şöyle anlatır:

“Boğazında akik, elinde kına, kolunda gümüş bilezik, ayağında meşin mes, fakat donunun söküğünü dikmemiş. Ocağa aş koymuş, unutmuş; kovayı suya sarkıtmış, bırakmış. Dizini dikmiş, suratını asmış oturmuş. Bu çeşit karının işi gücü karnını şişirmektir. Eşik dibinde işer, bitleri kanatlanır uçar. Bulaşığını köpekler yıkar, aşını

kargalar kapar, hamurunu danalar yer. Atsan atılmaz, satsan satılmaz” (Gölpınarlı, 1992: 243). Erkek şairlerin şiirlerinde de kadın konusuna kimi zaman bir ana, bacı olarak kimi zamanda sevgili ve eş olarak yer verildiği görülmüştür. Örneğin Aşık İbretini'nin mısralarında şu ifadeler geçer: “İbreti emelim insana hizmet, Eşim bana huri, evimde cennet” (Gümüş, 2007: 170). Bu tespitlerde Türk toplumunda kadın olgusunun biçimlenmesinde etkili olmuştur.

Alevi-Bektaşî inancında kadın erkek eşitliğine yönelik olumlu bir söylem olmasına rağmen, Seyman, Alevilikte kadınları dövmenin bir hak olarak görülmediğini, ancak dövüldüğüne rastlanıldığını, ataerkil toplumun birbirine benzer etkilerinin olduğunu ifade eder. Alevi erkeklerine kadınları dövme hakkı verilmemiştir. Ancak kadınların suskunluk yasasıyla eğitildiğini ifade eden Seyman bu kuralları yıkanın ilerleyebileceğini, verilen tepkileri karşılamak ve dimdik duruşu sürdürmenin bilinçli bir gayreti gerektirdiğini ifade etmiştir (Seyman, 2004: 9, 11).

Balkanlıoğlu (2012: 169) Alevi-Sünni evliliklerinin çocuk yetiştirme üzerine etkisini ortaya çıkarmak amacıyla yaptığı çalışmada örneklemin neredeyse tamamının, Alevi-Sünni gruplar arası evliliklerinin çocuk yetiştirme üzerine bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Ebeveynlerin, çocuklarının kendilerini Alevi ya da Sünni olarak tanımlamalarını değil; iyi eğitilmiş, donanımlı ve ahlaki değerlere sahip kimseler olmalarını istediklerini ortaya koymuştur.

Taşğın'a göre günümüzde modern söylemlere dayanarak yeni yapılanma içerisinde geleneksel yapının görmezden gelindiğini bu durumun en çok kendisini kadın konusunda belli ettiğini ifade eder. Kırsalda kadın erkek ilişkilerinin Sünnilerle farklı olmadığını, modernleşme sonrasında Alevilerin, kadına verilen önemi ön plana çektiğini ve son dönemde örgütlenme faaliyetlerini erkeklerin yapmış olduğunu belirtir. Alevi kimliğinin bu dönemdeki belirleyicileri erkekler olsa da son zamanlarda kadınlar da modern kurumlar içerisinde yer almaya başlamıştır (Taşğın, 2003: 102, 103).

Kırdan kente göç bağlamında Alevilik konusunu ele alan bir çalışmada, kadın ve erkek arasındaki toplumsal rol dağılımı ve kadının konumu konusunda bize ilginç sonuçlar sunar. Sivas'ın Alibaba mahallesinde 1996 yılında yapılan 62'si erkek, 83'ü kadın toplam 145 Alevi katılımcıyla gerçekleştirilen anketin, “Tek çocuğunuz olsa, kız mı, erkek mi olmasını isterdiniz?” şeklindeki sorusuna katılımcıların %53'ü erkek

derken, %24'ü kız karşılığını vermiştir. “Bütün aileyi ilgilendiren kararları kim alır?” sorusuna katılımcıların % 37'si erkek derken, kadın diyenlerin oranı yalnızca %16'dır. “Kadın haklı olsa da tartışmak yerine susmalıdır.” görüşüne katılanların oranı erkeklerde %45 iken bu oranın kadınlarda %57 olması ilginçtir. “Son söz kocanın olmalıdır.” fikrine katılım oranı erkeklerde %43 iken bu oran kadın katılımcılarda %67,5'dir (Sağır, 2000: 59). Çalışmada Türk toplum yapısının genel ataerkil yapısının kadınlar tarafından da benimsendiği görülse de bölgeden bölgeye ve değişen zaman şartlarına göre kadınların bu tutumlarının farklılık gösterdiğini yapılan çalışmalar göstermektedir.

Alevi inancında kadın erkek statü farklılaşması, özellikle karar verme esnasında, maddi olanaklar ve tüketimde, hareket özgürlüğü ve çevre ile olan ilişkilerde kendini daha çok göstermektedir (Aktaş, 1999: 98).

Varhoff (1999: 257-258), Alevi ailelerin yapısının, geleneksel Türk aile yapısıyla farklı olmadığını ve genellikle pederşahi bir yapıda olduğunu söyler. Yakın dönemde pek çok evliliğin görücü usulüyle gerçekleşmesi, kız kaçırma olaylarının çokluğunu örnek gösterir. Erkeğin evde otoriter olduğu ve aileyle ilgili kararlarda son sözün sahibi olduğunu, babanın sözünü evde kadın ve çocuklar dinlemek ve sözlerini yerine getirmek zorunda olduğunu, ayrıca kadınlara yönelik aile içi şiddete de rastlandığını ifade eder. Kızlara da erkek çocuklar kadar kıymet verildiği söylemine karşı ise, erkek çocuk tutkusundan dolayı kadınların bir takım sıkıntılar yaşadıklarını belirtir.

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe ataerkil yapının egemen olduğu pek çok araştırmacı tarafından ifade edilmekle birlikte yakın dönemde yapılan bazı alan araştırmalarında kadın ve erkeklerin Alevi- Bektaşî inanç ve kültüründe kadın erkek eşit midir? Şeklindeki sorularına çoğunluğun “eşittir” cevabını verdikleri ve kadınların pek çok konuda kendilerini özgür gördükleri fikri ortaya çıkan sonuçlar arasındadır. Alevi Bektaşî inancında bir kadın olan Ana'nın da Dede kadar bir otorite ve saygınlığa sahip olması, inancın tek eşle evliliğe izin verip, boşanmayı zorlaştırması, “eline, beline, diline hâkim ol” anlayışı ile razılık esasının toplumun ahlaki ilkelerinin temelini oluşturması ayrıca hayatın pek çok alanında kadınların erkeklerle beraber toplumda yer alması özellikle de eski Türk aile geleneğinin ve Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evliliklerinin örnek alınması bu toplumda ataerkil bir yapılanma mevcut olsa bile kadın konusunda olumlu

bir bakış oluşmasına zemin hazırlamış ve kadına değer verildiğini ifade eden bir kadın anlayışı ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de günümüzde ailede erkeğin ekonomik liderliği, parasal ilişkilerdeki birincil rolü sosyoekonomik gelişmelerle birlikte değişmeye başlamıştır. Kadının da ekonomik özgürlüğünü kazanmasıyla birlikte, aile içi ekonomik kararlarda kadının konumunda geçmişe nispeten önemli bir ilerleme görülmektedir Böylece bu durum Alevi ailenin yapısında da değişiklikler yapmaktadır (Yaman, 2011: 270).

2.2.1.2 Doğumla İlgili Uygulamalar

Alevi inancında doğumdan önce, annenin doğumunun kolay olması ve doğum esnasında tehlikeli durumlarla karşılaşmaması için önceden bazı yerler, yatırlar, evliyalara ve ziyaret yerleri gezilir ve buralarda dua edilir (Yıldırım, 2010: 19). Yine çocukları çok yaşamayan ya da çocuğu olmayan kadınlar da dedelere ve ocaklara giderler (Keskin, 2001: 41-54).

Lohusanın ve yeni doğan çocuğun başucunda üç gün ve üç gece uyumadan beklenir. Bu anlamı kaybolmuş eski bir Türk geleneğe çıkmaktadır ki, eski Türkler, lohusaları ve yeni doğanları kızıl bir ateşle yakarak onları yiyen Al adlı insan yiyici bir cinin olduğuna inanıyorlardı (Melikoff, 1994: 126).

Alevi-Bektaşî geleneğinde doğa sevgisinin bir tezahürü olarak çocuk isimleri doğa isimlerinden tercih edilmekte ve özellikle Sıraç Alevilerinde kız çocuklarına çoğunlukla Gelincik, Zambak, Lâle, Sümbül, Nergiz, Nevruz gibi çiçek isimleri verilmektedir (Gülçiçek, 2002: 4).

Alevi geleneklerinde çocuk doğunca yıkanır ve kokmasın diye tuzlanır. Çocuğun altının pişik olmaması içinde ateşte kavrulmuş temiz toprak (höllük) konur. Cinlerden ve kötü ruhlardan çocuğu korumak için beşiğinin başına veya çocuk yastığının altına Kur’an veya ekmek parçası konur. Beşiğe süslemeler yapılır, nazar boncukları takılır. Ayrıca çocuğa nazar değmesin diye çocuk bir yere götürülürken alına tencere karası sürülmektedir. Çok ağlayan çocuklar için ocaklara götürülerek buralarda kurbanlar kesilir. Kırklı çocuğu görmeye gelen kişi, kırk basmaması için demir veya kâğıt para verir. Kırklı çocuğun yanına kedi veya köpek sokulmaz, aksi halde “al” basar. Kırklı çocuk yalnız bırakılacağı zaman başucuna bıçak, soğan, sarımsak bırakılır ve su konulur.

Bazende yakasına iğde çekirdeği takılır. Beş aylıktan önce meleklerin çocuğun tırnağını kestiğine inanılır (Özbakır, 2010: 43).

Az uyuyan ve sürekli korkan çocuklar için tuz üzerine dualar okunarak çocuğun etrafında döndürülür. Daha sonra çocuk banyo yaptırılır, okunan tuz ateşe atılır. Bir yaşına gelmeyen çocuk aynaya baktırılmaz. Çocuğun üzerinden kesinlikle geçilmez. Üzerinden geçmenin günah olduğuna ve boyunun kısa kalacağına inanılır (Özbakır, 2010: 43).

İsim verme geleneğinde, genellikle isimler İslami isimler olmakla birlikte, On İki İmam'ın yani Ehl-i Beyt isimlerin öncelikli olduğu, bazı evliya isimleri, ziyaret isimleri, alevi büyüklerin isimleri ve alevi yolunu takip eden tarihte adından söz ettirmiş önderlerin isimleri verilebilmektedir. Kız çocuklarına ise genellikle Zeynep, Rukiye, Şehriban, Hatice, Fatma, Senem, Gülsüm, Medine gibi Ehl-i Beyt eksenli isimler konulmaktadır (Tanrıverdi, 2018: 144).

2.2.1.3 Nikâh, Evlenme ve Boşanma

Geleneksel Alevi ailesinde evliliklerde başta anne-babanın uygun gördüğü eş, çocuk tarafından da kabul edilir. Evlenecek çocuğun da fikri sorulmakla birlikte, özellikle kız çocukların Türkiye'deki var olan aile yapısına göre seçme hakları daha zayıftır. Fakat bu günümüz kentlerinde yaşayanlar için geçerli değildir (Yaman, 2011: 267).

Bektaşî nikâhının kıyılmasını isteyen gençlere mürşidleri bu nikâhın ne manaya geleceğini sorumluluklarını anlatıp bu yükü taşımaya hazır olup olmadıklarını sorar. Bu nikâhla bir araya gelen çiftlerin doğal nedenler özel koşullar dışında ayrılmaları söz konusu değildir. Ancak, herhangi bir nedenle taraflardan biri haysiyet divanınca cezalandırılmış, Bektaşîlikten çıkarılmışsa, o zaman diğer eşin nikâh hükümlerine bağlı kalmak şartıyla sorumluluğu kalkar (Temren, 1995: 169).

Alevi inancında, dini nikâh kutsal bir süreç ve anlaşmayı oluşturur. Dede, çiftlere nikâha hazır olup olmadıklarını sorduktan sonra, kızın babasına “Allah'ın emri, Peygamberin kavli ve İmam Cafer-i Sadık efendimizin buyruğu mezhebi içtihadı üzere kızını oğlana verdin mi?” diye sorar. O da, “verdim” der. Dede, üç defa “verdin mi? “ sözünü tekrar eder ve kızın babasından her seferinde “verdim” cevabını aldıktan sonra erkeğin babasına dönerek “Allah'ın emri, Peygamber'in kavli ve İmam Cafer- i Sadık

Efendimiz'in buyruğu, mezhebi, içtihadı üzere oğluna kızını kabul ettin mi? “ diye üç defa sorar. O da üç defa “kabul ettim” dedikten sonra “Allah, ayın şirin göstereyin, Hak işinizi rast getirsin, Hak Muhammed Ali yardımcınız olsun, dilekleriniz kabul olsun, gerçeğe hüü” der. Bu arada ahlaki içerikli bir takım nasihatlerde bulunur ve nikâh kıyıldıktan sonra da duası yapılır (Tanrıverdi, 2018: 148-149). Evlenmede başkalarının zorlaması, emrine itaat edilmesi söz konusu değildir. Evlenecek kimseler tarikat geleneğine, töresine göre birbiriyle anlaşır, birbirini seçebilirler (Eyüboğlu, 2010: 309).

Tanrıverdi, Kureyşan Ocağın mümessili olan Garip Bozkurt Dede ile yaptığı görüşmesinde Dede şunları söylemiştir: “Nikâh akdi olmazsa olmazlarımızdandır; çünkü dinimiz içerisinde ve özellikle bizim bölgemizdeki Aleviler “Bizler bütün insanların kardeş yaratıldığı; rengi, dili, dini, ırkı ne olursa olsun bir özde kardeşliğin var olduğuna ve o kardeşliğin nikâhla ortadan kalktığına inanırız” şeklindeki inançlarında ötürü nikâhı çok önemserler. Yani komşunu ve çevrendeki insanları kardeş olarak göreceksin. Bu kardeşliği nikâh akdiyle sonlandıracaksın (Tanrıverdi, 2018: 148).

Akraba evliliklerini yasaklamayan Alevi ve Bektaşîler musahiplik ve kirvelikten kaynaklanan manevi akrabalıklarda koydukları yasaklar, onların konuyla ilgili hassasiyetlerini göstermektedir (Noyan, 1995: 129).

Dede nikâh törenine Kur'ân-ı Kerim'in Nebe, 8. ve 34. Bakara, 223. ve 35. Rum, 21. ve 36. Nur, 32. 37. ayetlerini okuyarak başlar ve şöyle der: “Resmi nikâhlarınızı tamamlamış(sınız), dini nikâh akdinizi yapmak üzere burada bulunuyorsunuz. İyi günde, kötü günde, hastalıkta ve hoşlukta birbirinizi sayacağımıza, ölüm sizi ayırana dek iyi geçinip hiç ayrılmayacağımıza, sizlerden doğan çocuklarınıza iyi bir anne ve baba olacağımıza söz verip ahdedeceksiniz. Şu anda anne ve babalarınız dâhil kimsenin etkisinde kalmadan özgür iradenizle karar vereceksiniz. Boşanmak bizim yolumuzda ve erkânımızda yoktur, kötü bir fiildir, Çünkü yolumuz; “öl ikrar verme, öl ikrarından dönme” diyor dedikten sonra gelin ile damadın ve şahitlerinin evlilikle ilgili kararlarını alır ve “Allah Muhammed Ali bu nikâhı mübarek ve hayırlı eylesin, sizleri birbirinize eş olarak nikâhladım, her iki aileye de hayırlı, uğurlu olsun.” diyerek evlenecek çocukları el ele tutuşturarak dara kaldırır ve son olarak duasını yaparak nikâh kıyma işini tamamlar (Ünlüsoy, 2009: 64-65).

Şiî-Caferîler tarafından kabul edilen Mut'a nikâhı Alevi ve Bektaşîler için söz konusu değildir (Noyan, 1995: 129). Kadınlara saygı göstermek Alevi yolunda bir iman belirtisi ve büyüklük göstergesidir. Bu saygıdan dolayı Anadolu Alevilerinde geçici nikâh (muta) ortaya çıkmamıştır. Bütün bu düzen geleneğe bağlı olan Alevi toplulukların eski ulusal kimliklerini sürdürmeleri üzerine kurulmuştur (Zelyut, 2009: 98).

Tahtacılarda kız evlendiği akşam eşiyle beraber mürşit önüne gelir. Evli çift rehber gözetiminde evinin eşiğini öperler. Daha sonra gelin eşinin boynuna ip bağlar. Rehber de “El ele, el Hakk’a! Arşa çıkıncaya dek, dede sana teslim ediyorum” diyerek erkeğin boğazındaki ipin ucunu dedeye uzatır. Dede bunlara üç dolu sunar, öğütler verir ve “Eline diline, beline sahip olma” ilkesini öğretir. Bunlardan sonra da iyilik duaları eder (Ünlüsoy, 2009: 65-66).

Malatya çevresi Alevileri arasında, “büyük kız saklamış kullardan olamısın? Bu ikrarı bozarsan, bu sözden dönersen” şeklindeki and, yemin, aile müessesesine, evliliğe verilen değer ifadesi olmaktadır. Buradan anlıyoruz ki, Alevi aile başkanı, kızının evlenmesi için gereken hassasiyeti göstermelidir; bunu gerçekleştirilmeyen kişi, vazifesini yapmamış kötü bir insan sayılır. Kocanın karısına iyi davranması, onu perişan etmemesi de yine Tarikat emridir, Türk Töresinin icabıdır. Bundan dolayı, “ayalini yalın ayak gezdirmiş kullardan ola mısın?” (Alevi Dedesi, Muharrem Dede'nin (Av. Muharrem Naci Orhan) verdiği bilgiden aktaran (Eröz, 1990: 291) diye and verilir.

Evlenmek, iki kişinin karşılıklı “ikrar vermesi” olduğu kadar ağır toplumsal sorumluluklarda getirir. Evlenecek çiftin iradeleri daha üstte yer alan bir iradenin sürekli kontrolü altındadır. Bu sorumlulukların hiçe sayılması, yani ikrarın bozulması bazı Alevi topluluklarında çok ağır düşkünlük cezalarıyla sonuçlanır (Yaman, 2011: 267).

Ali ile Fatıma arasındaki tek eşli evlilik Alevi yaşam biçiminin temel dayanaklarından birisi olarak gösterilir. Böylece, İslam öncesi yaşam biçimine İslam içinden gerekçe bulunur (Zelyut, 2009: 99). Bu kültürde, tek eşli evlilik esastır ve birden fazla kadınlı evlenme, düşkün ilan edilmesine kadar gidebilir. Bektaşî ve Alevi inancında erkeğin istediği zaman kadını boşayabilme ayrıcalığı yoktur. Bu kültürde boşanma yasağı da Osmanlı geleneklerinde erkeğin kadını canı istediğinde tek taraflı olarak ve çoğu zaman mağdur ederek boşayabilmesi nedeniyle, bu olguya tepki olarak geliştirilmiştir (Menemencioğlu, 2011: 131-132).

Geleneksel Alevi aile kurumunda evliliklerde, başta anne baba olmak üzere aile büyükleri etkilidir ve Alevilikte evlilik meselesi genel bazı kurallara sahiptir. Alevi topluluklarda bireylerin kendi toplumları dışından kişilerle evlenmeleri istenmeyen bir durumdur. İç evlilik yoluyla topluluğun içine yabancı unsurların girmesi önlenmiş olmaktadır (Yaman, 2011: 267, 268).

Kadınlara saygı göstermek Alevi düşüncesinde bir inanç belirtisi ve büyüklük göstergesidir. Alevi Bektaşilikte tek eşle evlilik geleneğinin eski Türk inancından geldiğini söyleyebiliriz. Bazı istisnalar dışında eski Türklerde de tek eşlilik esastır. İslamiyette çok eşliliğe izin verilmektedir ancak Alevi toplumunda eski Türk inancından gelen tek eşlilik uygulaması tercih edilmiştir (Özcan, 2007: 2337).

Birden fazla evliliklerin tamamında ya ağır koşullardaki kadınların hastalığı ya da uzun süre çocuğunun olmaması gibi sebeplere dayanır. Bu uygulamalarda bile, kadının razılığı mutlaka şarttır. Bu durumda dahi evlenen düşkün olur. Alevîler arasında asıl olan Hz. Ali gibi tek eşliliktir. Erkeğin istediği zaman kadını boşaması mümkün değildir (Bahadır, 2004: 10-11).

Hacı Bektaş başta olmak üzere Anadolu'daki önde gelen Alevîlerin birden çok kadın ile evlendiğine rastlanmamıştır. Osmanlı'da yaygınlaştığı dönemde çok eşlilik Alevîliğe de tesir etmiş olsa da yaygınlaşmamıştır (Bozkurt, 1990: 115).

Geçmişte Dedesoylular dedesoylularla, talipler de yine kendi aralarında evlenirlerdi. Bu konuda istisnalar olmakla birlikte genel uygulama bu şekildeydi. Geleneksel yapının parçalanmasıyla Aleviler köylerden daha gelişmiş yerleşim birimlerine göçtüler, hem içten evlilikler hem de bu konuya bakış giderek değişmiştir (Yaman, 2011: 271).

Muharrem Dede'ye göre "Alevi hiçbir vakit sünnidən kız almaz. Sünni bir erkekle de evlenmez. Ben dede olarak bu konuda son derece hassasım. Biz aldığımız terbiye ve görgü sonucu bizden farklı olan, bizim süreğimizin dışında olan gruplarla asla bağlantı kuramayız. Çünkü aramızda büyük inanç farklılığı mevcuttur. Bu terbiyeyi ve anlayışı daha küçük yaşlarda cem toplantılarında aile yuvasında çocuklarımıza telkin ederiz, onları bu duygu ve anlayış içinde ideal Alevi toplumu için hazırlarız" (Türkdoğan, 1995: 416) demektedir. Başka bir Dede'ye göre ise Sünni'den kız alınmalı, ikrar vermeli, kurbanını kesmeli ve Alevileşmelidir. Aksi takdirde olumsuz tepki devam etmektedir.

Yani bir Sünnî'ye kız vermek veya gönül bağı ile onlara intisap en büyük günah sayılmaktadır. Bu yol, Alevi kültüründe artık tıkanmıştır (Türkdoğan, 1995: 274).

Alevi aileler Alevi olmayan bir gelin geldiğinde onlara rahat uyum sağladığını, bir problem çıkmadığını, fakat Alevi kızlarının Alevi olmayan bir aileye gelin gitmesi durumunda ise genellikle mutsuz olduğunu, onun özellikle de inanış ve ibadetler konusunda baskı altına alındığını söylemektedirler. Özellikle kentlerde Aleviler arasında dış evlilikler eskiden olduğu kadar yadırganan bir durum olmaktan çıkmıştır (Yaman, 2011: 274, 275).

Dul bir Sünnî kadınla evlenmek ise düşkünlük sebebidir. Ancak bunun çoğunlukla Alevi köylerinde geçerli olduğu söylenebilir. Çünkü şehirde yaşayan Sünnîler ile Aleviler arasında kız alıp verme vardır. Bununla birlikte, Çubuk Yöresi Alevî dedelerinin dile getirdiğine göre Alevilere gelin olan Sünnîler genellikle mutlu olurken Sünnîlere gelin olan Aleviler ise genelde mutsuz olmaktadır. Bunda Sünnîlerin, en ufak bir geçimsizlikte gelinlerini “Alevi kızı” diyerek suçlamaları etkilidir (Arslanoğlu, 2001: 16).

Dede-talip soyluların birbiri ile evlilikleri yasak olduğu halde günümüzde gençler arasında bu yasağa pek dikkat edilmemektedir. Bu durum özellikle genç kuşaklar için böyledir. Günümüzde geleneksel kurum ve kuralların etkinliği zayıfladığı için gençler arasında evlenme ile ilgili geleneksel uygulamalar dikkate alınmaz olmuştur. Artık yeni kentsel yaşamın kurum ve kuralları evliliklerde belirleyici olmaktadır. Yaptığımız araştırmalarda geleneksel Aleviliğin günümüzdede yaşamasını isteyen bazı yaşlılar, dede-talip soyluların birbiri ile evlenmesi ve Alevi-Sünnî evlilikleri yüzünden geleneksel Aleviliğin zayıfladığını düşünmektedirler (Yaman, 2011: 272).

“Evleniniz fakat boşanmayınız. Zira boşanma gökteki melekleri ve Arş-ı İlahî'de oturanları titretir, sarsar” diyen İmam Cafer-i Sadık ailenin dağılmaması için bazı kurallar koymuştur. Bu konuda Hz.Muhammed'te “Benim ümmetimin en iyi erkekleri kendi ailelerine büyüklük taslamayanlardır, ailelerine karşı yumuşak ve sevecen olan, yüreği yanan ve onlara zulüm ermeyenlerdir” buyurmuştur (Zelyut, 2009: 98). Alevi-Bektaşî inanacında karısından ayrılan erkek düşkün kabul edilir erkek düşkün sayılır ve toplum dışına atılır. (Sadece zina gibi istisnai durumlar vardır). Erkeğe, şeriat düzeninde “üçten dokuza boşsun” sözü ile boşama yetkisi verilmiştir. Karısına bir sinir anında bu sözleri söyleyen kimse eşi ile tekrar evlenebilmesi kadını aşağılayan “hulle” gibi bir kurala

bağlanmıştır. Yani kendi karısı ile evlenebilmesi için eşinin de haberi dâhilinde bu evliliği gerçekleştirmesi gerekir. Mesela Alevi inancında bu kural yoktur (Bozkurt, 1990: 114). Bektaşilik'te canı isteyince kadın boşama yoktur. Buna başka İslam toplumlarında pek rastlanmaz. Özellikle Yesevi tarikatından kaynaklanan Nakşibendilik'te çok yakın bir kadın tanıdığa yolda giderken bakmak dahi dini vecibelere uymaz (Eyüboğlu, 2010: 301).

Bektaşilik'te kadınla alakalı düşünceler şiirlere bile yansımıştır. Buna bir örnek verirsek: “Bektaşî kimsenin malın çalamaz

İbadet etmekçün tenbel kalamaz

Bir kadın üstüne bir daha alamaz

Boşamaz oldukça zevcesini sağ.” (Eyüboğlu, 2010: 301).

Benekay, “Yaşayan Alevilik” kitabında boşanma ile ilgili olarak Alevi Dedelerinden Abdullah Demirhan Dede ile yaptığı mülakatta Dede, Alevilerde evli kadınların ancak kocasını zehirlemek istemeleri, kocasının malını talan etmesi, zina yapması ve çalması hallerinin ispatlanması durumunda, Dedenin de uygun görmesi halinde boşanabileceklerini belirtmiştir (Bekenay, 1967'den aktaran Şenkul, 2007: 76). Yoksa kişi, istediği zaman kadına ben senden boşanıyorum diyerek toplumun karşısına çıkamaz. Böyle yaparsa düşkün kabul edilir ve kurtulana kadar da cemlere giremez; ibadetini yapamaz. Böylece kadını bir meta olmaktan kurtarmaktadır. Hiçbir yasal ve ekonomik güvencenin olmadığı bir dönemde kadınlar için bu uygulama hayati bir önem arz etmiştir (Bahadır, 2004: 11).

Abdal Musa Tekkesi'nde yapılan bir alan çalışmasında ise son zamanlarda evli çiftler arasında şiddetli geçimsizlik durumunda Alevi ve Bektaşî mensuplarının boşanmayla ilgili negatif kanaatlerinin değiştiği görülmüştür. Bu da kapalı toplum yapısından açık toplum yapısına geçiş sürecinin bir sonucudur (Uçar, 2006'dan aktaran, Ünlüsoy, 2009: 69).

Bektaşî'nin boşanmayı bir zorlamadan dolayı değil, sonuç niteliği taşımaktadır çünkü: “Bektaşî, Bektaşî olduğu sürece karşısındakini incitecek, gücendirecek, üzecek bir şey yapmayacaktır. Ayrıca eşinde “insan'ın güzelliğini, ululuğunu” görecektir. Bu nedenle asla aralarında bir sorun, bir beğenmezlik olmayacaktır. Sadece Bektaşî, Bektaşîliğe yakışır tavırlardan uzaklaşırsa bir sorun meydana gelebilir. Kendilerine gereken nasihatler ve yardımlar verilir, yanlış davranışta olan veya olanlar ikaz edilir. Bu

da sadece öğüt şeklindedir. Kişinin kendi iradesiyle kendini düzeltmesi beklenir. Kişi eğer hatasında ısrar ediyorsa o zaman hatalı görülen kişi veya kişiler Haysiyet divanına verilir (Temren, 1995: 169-170).

Artık günümüzde Alevi evlilik ve boşanmaları ile alakalı çok değişim olmuştur. Alevi olmayanlarla evlilikler çoğalmaktadır (Yaman, 2011: 270). Bunun dışında çağdaş evlilik kurumu da geleneksel özelliğini kaybetmekte ve değişmektedir. Bundan dolayı dünyada ve ülkemizde boşanmalar artmakta, genç evliliklerde bu oran hızla çoğalmaktadır. Zoraki devam eden evliliklerde eşlerin birbirlerini koruması, çocuklarına iyi bir ortam sunmaları zorlaşmaktadır. Bundan dolayı, Bektaşî ve Aleviliğin genel kurallarını gözeterek, birbirlerini kollamak, zarar vermemek, çocuklara sahip çıkmak şartıyla eşlerin beraberliklerini sonlandırmaları eskisi kadar tepki almamaktadır (Menemencioglu, 2011: 132).

2.2.2 Kadının Toplum Hayatındaki Yeri

Bu bölümde kadının eğitim, çalışma hayatı, yönetim ve dini hayatındaki konumuna yer verilerek, Alevi Bektaşî inanç ve kültüründe kadın anlayışına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında toplumun genel yapısı içinde farklı bir geleneksel grup olarak algılanan Alevi Bektaşî inanç ve kültüründe kadının Sünni inançtaki ile ilişkilerine de yer verilmiştir.

2.2.2.1 Kadının Eğitim Hayatındaki Yeri

Kız-erkek çocuklarını okuturken Alevi-Bektaşîler ayırım yapmazlar. Temeli eski inançlara dayanan kız çocuklarının tercih edilmemesi, erkek çocuklara daha ayrıcalıklı davranılması Alevilerde görülmeyen bir durumdur. Bugün hala Doğu bölgelerimizde birçok yerleşim merkezinde kızlar okutulmazken Alevi köylerinde böyle bir durum görülmez (Özcan, 2007: 2337).

Kırsal Alevi yerleşim yerlerinde eğitim ve öğretim genellikle ailenin görevidir. Öncelikle her çeşit eğitim ailede başlar. Tarımsal faaliyetler, hayvancılıkla ilgili bilgiler, kültürel ve dini bilgilerde dâhil çocuğa verilerek çocuk yetiştirilir. Bu konu da özellikle aile büyükleri çok söz sahibidir. Dolayısıyla aile bir sosyalleşme görevi üstlenir (Aktaş, 1999: 106).

Diğer mezheplere göre bir tasavvuf hareketi olan Alevilerde kadın daha özgür görünmektedir. Bu da Aleviliğin ilkelerinden dolayıdır. Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen “Kadınları okutunuz.” sözü günümüz Türkiye’sinde hâlâ kız çocuklarının okutulmadığı bazı bölgelerimizin olması sebebiyle daha manidardır (Özcan, 2007: 2338).

Kırsal kesimden kente göçle birlikte Alevilerde de cinsiyet ayırımı hafiflemiştir. Kız çocukları da artık erkekler kadar eğitim görmeye ve çalışmaya başlamıştır. Aile içinde kadın söz sahibi olmuştur. Eğitim düzeylerinin yükselmesiyle birlikte kentsel hayattaki Alevi kadınlar çalışma hayatının içine girmiştir. Kent yaşamıyla birlikte doğum kontrol yöntemi de gündeme gelmektedir. Daha az sayıda çocuk yapmak tercih edilmektedir. Çocuklar çekirdek ailede dünyaya geldiğinden sorumluluk eskiden olduğu gibi geniş aile içindeki olgun kadınların ortak konusu olmaktan çıkmış, genellikle anneye kalmıştır. Anne artık tarlada çalışmadığı ve ev içinde yer aldığından büyük çocuk, küçük kardeşe bakmaktan kurtulmuştur. Bununla birlikte aileler kız çocuklarının okuması için çaba göstermeye başlamıştır (Demirbilek, 2007: 72). Alevi–Bektaşî inancında kız çocuğunun eğitim hayatının şekillenmesinde anne ve babalar artık çok duyarlı davranmakta, erkek ve kız çocuk ayırımı yapmadan çocuklarının okuyup bir meslek edinmesinde bütün imkanlarını kullanmaktadır. Kendi inanç ve kültürünün çocuklarına aktarılması konusunda ise kimi zaman bilinçli olarak kimi zaman ise kendi bilgilerinde sınırlı olmasından dolayı yetersiz kalmaktadırlar.

“Alevi toplumunda çocukların oruç tutmalarının gelişimleri açısından doğru olmadığı inancıyla çocuklara belli bir yaşa gelmeden oruç tutturulmamaktadır. Kerbela’da katledilen tüm şehitlerin anıldığı yas zamanı olan Muharrem ayında çocuklara et yemeklerinin yenmeme ve eğlence yapmama nedenleri açıklanmaktadır. Çocuklara lokma gülbankı öğretilmekte, helal bir emekle kazanılmış nimetlerle kurulmuş bir sofrada okunduğu ve yalanla, hileyle elde edilmiş kazançtan meydana gelen sofrada lokma gülbankı okunmayacağı öğretilir” (Yalçın, 2016: 88).

Alevilikte önemli bir yeri olan Hızır (a.s.) erken yaşta çocuklara anlatılmaktadır. Her insanın bir Hızır olabileceği, bunun da ancak diğer insanlara yardım ederek gerçekleşeceği anlatılır. Çocuklara iyilik, yardımlaşma, dayanışma değerleri Hızır anlatısıyla öğretilmektedir. Çocuklara cem törenlerinde söylenen On İki İmamların ve Hacı Bektaş Veli gibi Alevi ulularının isimlerinin geçtiği dualar öğretilmekte, küçük

yaştan itibaren kültürlerini sürdürme konusunda telkinler yapılmaktadır (Kaptan, 2013: 11).

2.2.2.2 Kadının Çalışma Hayatı ve Miras Hukuku

Hacı Bektaş Veli zamanının Anadolu'sunda kadının toplumsal konumuna bakıldığında, Aşıkpaşazade'nin Anadolu erenleri arasında "Bacıyan-ı Rum" adlı bir kadın örgütlenmesinden bahsettiğini görürüz. Bacıyan-ı Rum, kadın esnaf örgütüdür. Rumeli olarak bilinen Anadolu'da bulunan ve isimleri Gaziyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum olarak anılan örgütlenmelerden biridir. Bu kurum, Anadolu'da o devirde, farklı kültürel özellikler taşıyan gruplar bulunduğu ve bunlardan bazılarında da kadınların erkeklere eşdeğer statüler üstlenebildiklerinin en güzel göstergelerinden biridir (Menemencioğlu, 2011: 134).

Türkmen kadınların kurmuş olduğu Bacı teşkilatı Anadolu Selçukluları zamanında ülke yönetimi ve toplum üzerinde etkili bir güce sahip olmuştur. Derilerin tabaklanması sırasında yan ürün olarak çıkan yünlerin değerlendirilmesi de Bacıyan-ı Rum teşkilatının görevi olmuştur. Yünlerin işlenmesi; örülmesi gibi el sanatlarını icra eden "Bacılar Teşkilatı" ndaki Türkmen kadınları şehirdeki iş hayatında erkeklerin yanında yer almıştı. Kayseri, Konya, Kırşehir gibi şehirlerde kadınların iş sahibi olmaları için kurulmuştur. Selçuklular döneminde örgüçülük, dokumacılık gibi işlerle sosyal hayata katılan kadınlar teşkilatı, Osmanlı'nın kuruluş döneminde asker giysilerini de imal ediyordu. Yeniçerilerin kullandığı meşhur "ak borkünün" Selçuk ve Başara halılarının işleyicisiydiler. Bacı teşkilatına üye kadınlar, erkeklerle bir arada zikir, sema ve sohbet meclislerinde bulunuyorlardı (Altındal, 1994'ten aktaran Coşkun, 2011: 151-152).

Mikail Bayram, kadın derviş geleneğini "Bacıyan Teşkilatı" olarak tanımlamakta ve bu teşkilatın ayrı bir tarikat olmayıp Ahiliğin bir kolu olduğu düşüncesindedir. Bayram; "Ahilik erkeklerin kurduğu bir teşkilat olduğu gibi, bacılık da kadın el sanatlarını icra eden kadınlar arası bir sanat organizasyonudur" demektedir. Bu bakımdan, Bacıyan-ı Rum belli bir tarikatın kadın müritlerinin meydana getirdiği bir cemaattir. Bu cemaatin kadın mürşitleri ve şeyhleri olacaktır. İşte Fatma Bacı ve kız kardeşi Amine Hatun birer mürşide idiler" (Bayram, 1994'ten aktaran Bahadır, 2005: 133).

Tarihte hemşirelik kurumunun oluşturucusu olarak anılan Florans Nightingale'den çok önce bu kültürde hemşirelik müesseseseleşmiş ve Bektaşiliğin önemli

işlevlerinden biri olarak Atasagun Bacılık müessesesi kurulmuştur. Bektaşî Dergâhlarında görev yapan Atasagun bacılar, sağaltma yöntemlerini iyi bilen hastalara bakan kendilerini bu yola adayarak görev yapan derviş bacılar gurubudur. Bu kurum da eski Türk geleneklerinde özellikle Şaman kültüründe kadının sağaltmacı rolünün bir devamı olarak gelenekselleşmiştir (Menemencioğlu, 2011: 136).

Günümüzde de hemen hemen her alanda erkeklerle aynı görevleri üstlenen Alevî ve Bektaşî kadınları, kırsal kesimde tarımla uğraşırken; kentleşme sürecinde pek çok sektörde çalışmaktadırlar. Bu noktada kadına yönelik kısıtlamalardan söz etmek zordur. Zira kadınların toplum içerisinde henüz istenilen yerde olamayışı; inançtan ziyade sosyal yaşamdaki bazı olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır (Çatlı, 2008: 47).

Kırsal Alevî topluluklarında tarımsal üretimde aile hala büyük bir üretim ünitesi olmaya devam etmektedir. Erkekler genellikle hem aile içerisinde hem de aile dışında fiziksel olarak da daha fazla güç gerektiren işlerde çalışmaktadır. Aile içinde ekonomik iş bölümü vardır (Aktaş, 1999b: 103).

Türkiye’de artık ailede erkeğin ekonomik liderliği, parasal ilişkilerdeki birincil rolü de değişmeye başlamıştır. Ekonomik özgürlüğünü elde eden kadının konumu da daha ileri bir düzeye gelmiştir. Tabiki bu durum Alevî ailenin yapısında da değişmelere sebep olmuştur (Yaman, 2011: 270). Örneğin, boşanma konusundaki yaptırımları göz önünde bulunduran, maddi bir geliri de olmayan kadın her ne sıkıntı yaşarsa yaşasın eşinden ayrılmayı düşünmezken, günümüzde ekonomik özgürlüğüne güvenerek boşanmayı tercih edebilmektedir.

Bektaşîlerde “mirasa ilişkin yorum çocuğun kız veya erkek oluşundan değil, er ‘rical’ oluşundan kaynaklanır ve cinsiyet gözetmeksizin eğitilmişse bir hisse, eğitilmemişse yarım hisse almalıdır” denilmektedir. Eğitilmiş çocuğun mal mülke daha iyi sahip çıkacağı, faydalı şekilde kullanacağı düşüncesiyle bir hak, eğitilmemiş çocuğa da mağdur olmasın diye yarım hak verildiği şeklindedir (Temren, 1995: 188-189). Kimi bölgelerde erkeğe razılık esasına dayanarak mirasta kadına göre fazla pay verilmesinin gerekçesi bu şekilde anlatılmaktadır.

Alevî-Bektaşî inancında miras olgusunda kadın ve erkek eşit miras hakkına sahiptir. Ancak Osmanlı geleneğinde durum böyle değildi ve avantaj, genelde erkekten yanaydı. Cumhuriyet döneminde kanunen bu mirasta eşitlik verilmiş olmasına rağmen,

toplum baskısıyla bazı kız kardeşlerin mirastan mahrum bırakıldıkları veya az bir miktarla yetinmeleri sağlandığı da bilinmektedir Bu konudaki uyanma, ancak eğitim yoluyla gerçekleşebilmektedir (Menemencioğlu, 2011: 134).

Kadınlara eşit oranda pay verilmemesinin gerekçelerini ve bu gerekçelerin meşrulaştırılma biçimlerini “şeri hükümler”, “gelenek” ve “evlilik” ile ilişkili üç düzlemde açıklayan Gürdal ve Odabaş (Gürdal A. D. ve Odabaş Z. Y. , 2014: 40-42), yapmış oldukları görüşmelerde erkek bir memur: “Tabi, bizde burada kız kardeşler pek mal mülk almazlar... böyle adetler yoktur...” demiştir. Yine erkek bir katılımcı: “kanunlarımız eşit paylaşım hakkı tanıyor. Kur’an ise erkeğe üç pay, kıza bir pay tanıyor. Allah’ın adaletsizliği olmaz. Kız da gideceği yerde kocasının aldığı paydan kendine düşene sahip olacaktır” görüşünü bildirmiştir. Miras paylaşımında babasından miras hakkı isteyen kadınlar, henüz bu isteklerine karşı yasal çerçeveye uygun bir yanıt alamamıştır. Kadınlar bu konudaki rızasızlıklarına rağmen hem inançları gereği, hem de mahkeme sürecinin zorlukları nedeniyle mahkemeye başvurmamaktadır. Mahkemeye başvurduklarında ise düşkün ilan edilmektedir (Okan, 2014: 218).

Kadına miras verilmemesi Hz. Fatıma’nın Hz. Muhammed’in ölümünden sonra miras olarak kalan Fedek Hurmalığını almamasıyla ilişkilendirilerek meşrulaştırılmakta, kadınlar tarafından yapılacak itirazlar engellenmektedir: “Hz. Fatma anamıza bile hurma bahçesinden miras vermediler”denilmektedir (01.08.2011-AlanNotu-K.) (Okan, 2014: 219-220).

Kadına miras bırakılmamasının bir diğer nedeni ise kadına ait mirasın erkek karşısında “güçsüz” bir konumda bırakılan kadına evlilikte söz söyleme hakkı doğurarak erkek karşısında konumunu güçlendireceği endişesiyle ilgilidir (Okan, 2014: 220).

Babası yaşıyorken mirastan hak talep etmeye yanaşmayan kadınlar, babanın vefatından sonra kadına mirastan eşit pay verilmesini onaylamayan erkek kardeşler tarafından : “Kocasını bakamıyor mu?” şeklinde ifadelerle maruz kalmaktadır (Okan, 2014: 218).

Nimet Okan’ın çalışmasında erkeklerden birisi kadına neden miras hakkı tanınmadığı sorusunu şöyle cevaplamıştır: “Kadınlara niçin miras hakkı verilsin ki? O da gittiği yerde kocasının malına dâhil oluyor!” (18.11.2010-Alan Notu) (Okan, 2014: 221). Yine Nimet Okan’ın görüşüne göre toprağın bölünmesi, erkek kardeşlerini zayıflatacağı

için de kadınlar erkek kardeşin malına ortak olmak istememektedir (Okan, 2014: 221).

2.2.2.3 Kadının Dini Hayattaki Yeri

Alevi-Bektaşî inancında, Allah'ın bağış, lütfu ve aşkı Allah'a olan sağlam güvene götürmüştür. Hakikaten bu toplumda Allah'ın sevgisi bağışlaması ve lütfu inancı baskındır ve O'ndan korku, 'mehafetullah', çoğu zaman hiç akla getirilmemektedir (Fığlalı, 2006: 228-229). Örneğin, ölümün bile Bektaşîlerde yorumu farklıdır. Bunu "kalıbı dinlendirmek", "Hakk'a yürümek" gibi terimlerle dile getirirler. Beden terk edilir. Bedeni terk eden, "O'ndan gelmiştir ve O'na dönecektir". Bundan dolayı Hakk'a yürür. Hakk'a ulaşmak üzere bedeni terk eder, denilmektedir (Temren, 1995: 177-178). Yaptığımız alan çalışmasında da kadınların Allah'tan bahsederken genellikle azap, ceza kavramları yerine Allah'ın merhameti, sevgisi gibi konulara daha çok değindikleri ve Allah ile ilgili fikirlerini bu şekilde ifade ettikleri görülmüştür.

İbadetler konusuna gelince, Türkdoğanın yaptığı bir alan araştırmasında bir Dede şu ifadelere yer vermiştir" Alevilerin namaz kılmadığı, Ramazan oruçlarını tutmadıkları, içki içtikleri, mum söndü türü aralarında çirkin cinsi ilişkilerde buldukları, mezara ölüleri yataklarıyla, elbiseleriyle gömdükleri, Hristiyan usulü hareket ettikleri gibi akla hayale gelmeyen iftiralarda buldukları cümlenin malumudur. Oysa bunların hiçbirinin aslı astarı bulunmadığı yine cümlenin malumudur" (Türkdoğan, 1995: 274-275) demektedir. Malatya'da görüşme yaptığımız kadınların bazıları namaz kıldığını, Ramazan orucunu da tuttıklarını ifade etmiştir. Bazıları da "annem babam Ramazanı da tutardı" demiştir. Ancak Alevi-Bektaşîlerin Kur'an'daki bu kavramlara yorum farkı getirdikleri bilinmektedir.

Alevilik inancını yaşatan Ehl-i Beyt'e ve bu soydan gelenlere bağlılık ve onları sevmek; dostlarına dost (tevela) olup, düşmanlarını ise sevmemek (teberra)te Alevi-Bektaşîlerde önemli düsturlardan biridir. Bireylerin cezalardan kurtulup ödüllere ulaşmalarının ancak Allah'ın Ehl-i Beyt'in, erenlerin, evliyaların, ermişlerin, Ehl-i Beyt soyundan gelenlerin (seyyidler) ve Ehl-i Beyt'i sevenlerin (Alevilerin) "rızasını" kazanmalarına bağlı olduğuna inanılmaktadır (Yazıcı, 2014: 529-530). Ehl-i Beytin devamı olarak görülen "Ocak" sistemi de Alevilikte önemli ana merkezlerdendir. Ocaklar günümüze kadar erkek Dedeler tarafından idare edilmiştir. Ancak Yozgat, Tokat çevrelerinde Anşa Bacılı Ocağı gibi Kadın adıyla anılan ocaklara da rastlanır.

Üzüm (2009: 184), Alevilik isimli kitabında Malatya'daki önemli ocakları Ağuçan, Dede Garkın, Teslim Abdal Ocağı ve Zeynel Abidin ocağı olarak saymıştır. Ocak sisteminde Dede, bir köyden bir veya birden çok “rehber” seçer. Rehberlik soy takip etmez. Layık olanlar, itibarlı olanlar arasından dede tarafından seçilir. Rehber’e, “Yol eri” de denir. Cemaatin her üyesi, yolun, erkânın “talib”i, isteklisi, namzetidir. Nasip almadan, musahipli olmadan, “görülmeden” Kızılbaş Cemaatine tam manasiyle girilmiş olunmaz. Dışarıdan girmek zaten mümkün değildir. Köyün içinden olan bile, musahipli olmadan görülmeden cemiyetin içine tam manasıyla girmiş sayılmaz (Eröz, 1990: 107).

Alevi-Bektaşilikte kadın ve erkekler için önemli zaman dilimlerinden biri olan Muharrem ayındaki Muharrem orucuna gelince, Emevi Halifesi Yezid’in adamlarınca Hazreti Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesini anmak için Muharrem ayında tutulur ve sonrasında kurban keserek bu yas devam ettirilir (Arslanoğlu, 2001: 12). Aleviliğin önemli bir temsilcisi kabul ettiği Abuzer Yücel’den aktarıyor:” Alevîler, Hz. Hüseyin’in şehadetinin Hz. Peygamber’e vahiyle bildirildiğine inanırlar. O Hz. Ali’ye o da Hz. Fatıma’ya Cebrail Hüseyin’in doğumu için hem tebrik hem baş sağlığı dilediğini söylemiştir. Hz. Fatıma, başsağlığı niye diye sorunca Peygamber onun şehit olacağını bildirmiştir. Bu sefer babasına torununun yasını kimin tutacağını sorunca ise gaipten gelen bir ses cevap vermiş, “Peygamber hanesine bağlı olanlar, bu yası ve matemini yineleyecekler ve kıyamete kadar bu durum devam edecektir” demiştir (Türkdoğan, 1995: 475). Kadınlar bu ayda yemek yaparken soğan başı kesmezler ve süslenmezler. Muharrem orucuna dair yakın zamanda Malatya’da bulunan Alevi köylerinden biri olan Onar Köyü’nde yapılan bir araştırmada kadın ve erkek Muharrem orucu tutma oranları şu şekilde ortaya konulmuştur:

Ankete katılanların %80,0’i muharrem orucunu tutarken %9,1’i muharrem orucunu tutmamaktadır. Tutanların %32,7’sini kadınlar, %54,5’ini ise erkekler oluşturmaktadır (Sis, N. ve Çeçen, M. A., 2016: 420). Ayrıca ankete katılanların %90,9’u sadaka vermekte, %3,6’sı vermemektedir. Sadaka verenlerin %30,9’u kadın, %60,0’ı erkektir (Sis, N. ve Çeçen, M. A., 2016: 422). Ankete katılanlara Alevi-Bektaşî inancında önemli bir yeri olan türbe ziyareti de kadın ve erkek deneklere sorulmuş, şu sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ankete katılanların %81,8’inin dileklerinin gerçekleşmesi için türbe ziyaretine gittiği, %14,5’inin gitmediği görülmektedir. Gidenlerin %30,9’unu kadınlar, %50,9’unu ise erkekler oluşturmaktadır (Sis, N. ve Çeçen, M. A. , 2016: 420).

Alevilerin yaşadığı her yerde türbelere rastlanılır. Ziyaretler, ulu kişilerin ve yatırırların adına yaptırılan yerlerdir. Ziyaret etmek insanları manevi yönden rahatlattığı gibi, sosyal yönden de gelenekleri gereği toplanma yeri olarak kabul edilebilir. Fakat bir yerin ziyaret olabilmesi için geçmişte keramet sahibi bir kişinin ve ulu bir yatırımın kabri veya mekânı olması gerekmektedir (Yenmiş, 2010: 300).

Bugün Alevilik kentlerde genellikle cemevleri yoluyla devam etmektedir. Gençler Aleviliği bu cemevlerindeki ibadetlere, faaliyetlere, saz, semah kurslarına katılarak öğrenmektedirler. Sözlü gelenek kırsal kesimdeki geleneksel etkisini yitirmiş durumdadır (Yaman, 2011: 38-39). Sözlü gelenek artık özellikle yaşlı nesil ve daha çok ozan/âşık ve dede ailelerince yaşatılmaktadır. Yaşanan sosyal dönüşüm sonucunda bu insanlar Alevi inancına ilginin azaldığını devamlı vurgulayarak, eski zamanlarını hasretle hatırlamaktadırlar (Yaman, 2011: 38). Örneğin Arslan, Çorum taraflarında Alevi grupların “geleneksel dini yaşantılarına” toplu olarak bakıldığında, geleneksel dini yaşantılarının genellikle cem ibadeti, kurban kesme, türbe ziyaretleri, ölümler için okuttukları mevlid, verdikleri yemekler (lokmalar) ve mübarek gecelerde özellikle kadınlar arasında okutulan mevlidten oluştuğunu söylemiştir. Günümüzde Aleviliği popüler dindarlık açısından ele aldığımızda ise onun mitolojik karakteri karşımıza çıkar. Pek çok Alevi ulu zatlari hakkında anlatılan kerametlerde Hz. Ali, Hüseyin gibi önemli kişilerin başından geçen olayların olağanüstü biçimde hikâyeye edilmesinde bu mitolojik karakteri rahatlıkla fark edebiliriz (Arslan, 2004: 265 267). Örneğin, fal, nazar, cin çarpması, muska ve büyü gibi inançlar, esasen Anadolu Alevi halk kültüründe çok yaygın olan inançlardır. Sis ve Çeçen’in yaptığı anket çalışmasında fal, muska, cin çarpması, büyü gibi inançlar açısından inanmayanların yüzdesinin, inananlardan fazla çıkmıştır. İnananlar arasında da kadınların yüzdesi yüksektir (Sis, N. ve Çeçen, M. A. , 2016: 426).

Alevi-Bektaşii gruplarının ahlak anlayışını dini ibadetlerin önüne geçirdikleri görülmüş, Allah’la ilişki kurmanın yolu ahlaklı olmakla özdeşleştirilmiştir. Hasançeşlebi doğumlu (1938) Âşık (zakir) Mürtaza Aksüt “Din güzel ahlaktır” diyerek dini güzel ahlak olarak gördüğünü ifade etmiştir. Alevi inancında Allah’a karşı vazifeyi yerine getirmenin pek çok çeşidi olduğunu fakat Allah’la ahlak arasında kurulması gereken bağın daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu düşüncenin oluşmasında tasavvufi öğretilerin önemli bir yeri vardır. Zaten Alevi-Bektaşii literatüründe tasavvufia ahlak neredeyse aynı manada kullanılmaktadır (Sinanoğlu, 2008: 143-144). Bektaşiler, Bektaşii’yi sevgi dolu insan

olarak tanımlar ve tüm insanlara sevgiyle baktıklarını ve bu sevgiyi saygıyla desteklediklerini belirtirler. Bektaşî, “insanları seveni sever”, “Gönül ek, gönül biçersin” gibi veciz ifadelerle bunu dile getirirler (Temren, 1995: 191).

Alevî-Bektaşîlerin temel prensipleri olan ve onların ahlak görüşlerinin temelini oluşturan elin tek, dilin pek, belin berk tut biçiminde üç yasaktan oluşan bir anlayışları vardır. Bektaşîlerin tarikatine girmek isteyen talip, dört kapı denilen dört manevi aşamadan geçmelidir. Bunlar şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarıdır. Bu, Alevîler dediğimiz halk Bektaşîliğinin ahlak ilkelerinin temelidir (Melikoff, 1994: 129). Bektaşîlerin çoğunlukla kullanıldığı bazı deyişler değişmez birer prensip olmuştur. Alan araştırmamızda rastladığımız bazıları aşağıda verilmektedir:

“Eline, diline, beline sahip ol, Aşına, işine, eşine sahip ol, İncinsen de incitme, El ele, el Hakka, Gönlün, elin, sofran açık olsun, Her ne ararsan kendinde ara, İncinsen de incitme, Marifet ehlinin ilk makamı edebdir, Nefsine ağır geleni kimseye tatbik etme, Düşmanınızın dahi insan olduğunu unutmayınız, İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır, Düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu, Her ne yaparsan, Hak rızası için yap.”

Alevî-Bektaşî inanç ve kültüründe özellikle kadınları namus konusunda rahatsız eden konulardan birisi de “Mum söndü” olarak ifade edilen mevzudur. Alevî cemaatlerinin cem meclisi, temiz, nezih, edebli bir meclistir. Malatyalı olan bir zat, Cem’de o derece dini vecde ve cezbeyle kapılmış, heyecanlanmıştır ki, “Ya Ali” diye feryad ederek ruhunu teslim etmiştir. Bu hakikatleri bilmeden, gizli cem toplantılarında “mum söndü” yapıldığı isnadı ile bu temiz, saf insanları karalamak büyük haksızlık ve büyük bilgisizlik olur (Eröz, 1990: 7). Alevî ve Bektaşî toplumların kadına bakış açısında, Türk ahlâkı ile geleneksel kültürel değerler göz önüne çıkar. Mesela, “namus” konusunda çok hassas olan bu gruplarda zina kesinlikle yasaktır ve yasağı çiğneyenler “düşkün ilan edilir ve çok sert cezalarla cezalandırılarak toplumdaki dışlanır (Kaya, 1993’ten aktaran, Ünlüsoy, 2009: 483). Nitekim Eröz, Tahtacılar da zina edenlerin yakılarak öldürüldüğünü ifade ederek “...eski Türkler”de ahlak nasıl sağlam ise, Kızılbaş Türkmenlerde ve Yörükler”de de öyledir” demektedir (Eröz, 1990: 290). Eskiden aydınlığın mumla, yağ lambalarıyla sağlanmasından dolayı tekkelerde, yanan mumları göz önünde bulundurarak, mumların sönmesiyle karanlıkta birçok kötülüğün yapıldığı kuşkusuna

kapılmış. Bu toplantılara sadece Alevi olan kimselerin katılabilmesini kötülüğe yorumlayan Sünni kuruluşlar, olayı Farsça “çerağküşan” deyiminin Türkçe’ye çevrilmiş olan “mum söndürenler” diye yaymışlardır. Halbu ki, tekkelerde mum yakanlar (kandil uyarıncılar), yanan mumları, tören bittikten sonra söndürenler de sadece birer görevlidir (Eyüboğlu, 2010: 353-354).

Alevi-Bektaşî inancında kadının ibadet hayatına katılımına gelince bunun temelini Hoca Ahmet Yesevi ve sonrasında Hacı Bektaş Veli Dönemine kadar götürebiliriz. Menakıbul Kudsiye ile Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli’de bu tipik eski Şamanist Türk geleneğine (Kadın-Erkek toplu Ayin) atıfta bulunan iki önemli pasaj vardır. Birincisinde Baba İlyas’ın Amasya yakınlarındaki Çat köyüne yerleşmesinden itibaren geçen üç yıl sürede kadınlı erkekli yetmiş iki bin müridi olduğu, bunların birbirlerine karşı asla nefis lezzeti duymadıkları, bir arada olmalarına rağmen birbirlerinin kadın mı erkek mi olduklarının farkına varmadıkları ifade edilmektedir (Çelebi’den aktaran Ocak, 2003: 175). Menkıbeye göre Hoca Ahmed, kadın-erkek birlikte zikir meclisi düzenlenmesini eleştirenlere bir hokka içinde pamuk ve ateş göndererek onları ikna etmiş ve kendi meclisinde gayri şer’i ve gayri ahlaki davranışların bulunmadığını onlara ispatlamıştır (Sarıkaya, 2003: 168).

Yine bu konuda Hacı Bektaş’tan sonra büyük ihtimalle posta oturan Kadıncık Ana, güzel bir örnektir. Hacı Bektaş Veli’nin yerine posta oturmuş ayrıca Abdal Musa’yı yetiştiren de o olmuştur. Bunları Âşık Paşazâde kaydetmektedir (Bahadır, 2004: 9). Daha sonraki dönemlerde de bu geleneğin sürdüğünü kadınların da Alevi-Bektaşî meclislerinde erkeklerle birlikte yer aldıklarına şahit olunmaktadır.

Kentleşme öncesinde Cemlerde Anadolu’nun birçok bölgesinde kadın erkek birlikte oturup ibadet etmekteydi. Köylerde ve küçük bölgelerde birbirini tanıyan insanlar karışık şekilde cemde otururken; günümüzde kent ortamında birbirini tanımayan farklı sınıflardan dolayı, aynı mekânın içinde bir tarafa kadınlar diğer tarafa erkekler kendi seçimleri ile oturmaktadır. Bu her cins arasında bir bölme olmayıp, salonda bir tarafta erkekler, diğer tarafta kadınlar oturmaktadır. Bunun inançla alakası olmayıp pratik bir çözüm olarak düşünülmesi daha uygundur (Bahadır, 2005: 123,124).

Bahadıyla farklı istikamette düşünen Varhoff ise pek çok yer de cemde kadınların ayrı bir yerde olduğunu ve hizmetlerin çoğunu da erkeklerin üstlendiğini söyler.

Kadınların cinsiyet ayrımına tabi tutularak kadınlara sadece, “aşçı”, “sofracı” ya da “süpürgeci” görevlerinin verildiğini ifade eden Varhoff kadına bir “zakir” veya “rehber” vazifesinin hiçbir zaman verilmediğini söyler. Dede, Hakk’a yürüdüğünde ise yerini bir erkek almaktadır. Bu da bize toplumda genel geçer olan ataerkil anlayışın devam ettiğini gösterir. Posta oturup ayin-i cem yönettiği öne sürülen kimi ‘Anasultan’ motiflerinin ise istisna olduğunu dile getirir (Varhoff, 1999’dan aktaran Bahadır, 2005: 127).

Kırklar arasında 17 kadının bulunduğu inancı Alevî inancına göre her olgunluk seviyesine gelenin cinsiyetine bakılmadan en üst makama kadar gelebildiğinin bir belirtisidir. Fatma Ana’nın da Kırkların içinde olduğu yaygın bir inanıştır. Yine cemdeki süpürgecinin okuduğu gülbankta “Biz üç bacıydık Kırklar meydanında süpürgeciydik.” diye bir bölüm de onların Kırkların içinde olduğunu ispatlamaktadır (Yörük, 1998’den aktaran Özcan, 2007: 2339).

Şahkulu Sultan Vakfı, Ocak 2004’te başlattığı “Alevilik Eğitim Kursu” içerisinde kadınlara büyük yer vermiştir. Fakat kent ortamında Alevilikten uzaklaşan bazı kişiler, bu uygulamaya karşı çıkmışlardır. Vakıf Başkanı Mehmet Çamur, 28 Kasım 2004 günü başlayan ikinci dönem kurs açılış konuşmasında şunları söylemiştir:

“Benim çocukluğumda (1960’lı yıllar), Garip Musa Ocağı’ndan Garip Dede ve eşi “Haco (Hatice) Ana”, Sivas’ın Divriği ilçesi Anazar Köyü’nden kalkıp köyümüze (Malatya-Arguvan Yukarı Sürmeli) dedelik yapmaya gelirlerdi. Haco Ana, dede postuna oturur, saz çalar, deyiş söyler ve Cem yürütürdü. Keza günümüzde İstanbul Kartal İlçesinde gözleri görmediği halde “Sultan Ana” dedelik yapmaktadır. Hacı Bektaş Veli Dergâhı postnişini Velayettin Ulusoy’un icazet verdiği “Sultan Ana” şu anda Denizli’nin Saray ilçesinde posta oturup cem bağlamaktadır” (Şenkul Sağlam, 2007: 90).

Kadın, dini ayinlerde dışlanmamaktadır. Kadının erkeğin yanında yer alması, cem ibadetinin gerçekleşmesi için şarttır. Kadın ve erkeğin cemde beraber bulunması dışarıdan bakan birinin düşünebileceği gibi, ahlaka aykırı olamayacağı, cemde kadınlara “bacı” yani kardeş denilmesinden belli olmaktadır. Toplumun “Dede” denilen önderlerinin eşlerine de, Dede kadar saygı duyulur. Onlara “Anabacı” ya da “Anasultan” sıfatı ile hitab edilir. Alevi inancında kadınlar başlarını kapatsalar dahi, bunun, genellikle kırsal kesimdeki çalışma koşullarından ve alışkanlıktan kaynaklandığı söylenir. Aynı zamanda çarşaf giyinme, peçe takma, kaç-göç gibi olgular yoktur (Varhoff, 1999: 256).

İnanca göre 12 hizmette yapılan işlerin hiçbirisi, bir diğerinden üstünlük açısından farklı değildir. Süpürgeci hizmeti sadece kadınlara has bir hizmet olmayıp, bunu bazen erkekler de yapmaktadır. Süpürgeci, gülbankında, “Süpürgeciyiz, Gürüfü Naciyiz, Kırklar ceminde üç bacıyız. Süpürgeci Selman, kör olsun mervan, zühür etti methi sahibi zaman. Destimiz deman, küfrümüz iman, yardımcımız on iki imam. Nefes pirdedir” derken, bu hizmetin asıl sahibinin bir erkek olan Selmanı Farisi olduğunu ifade eder. Günümüzde, Trakya bölgesinde derviş kadınlar vardır ve rehberlik hizmeti de yapmaktadırlar. Yine Sarı Bal ocağına bağlı Alevîlerde kurbancı hizmeti, Kadıncık Ana'nın olduğu inancıyla, gelen kadınlar duayı onun adına alırlar. Otman Baba Bektaşîleri'nde (Hasköy yöresi Babaîleri"nde) kadın semahta ara duayı yapmaktadır (Bahadır, 2004: 10).

Cem törenine kadınlar başları örtülü olarak katılırlar. Özellikle halkaya katılacak ve semaha çıkacaklar mutlaka kapalı olmalıdır. Şehirleşmeyle birlikte bu kural biraz değişse de kırsal bölgelerde ve köylerde başı açık cemlere girilemez (Üçer, 2005: 360). Günlük hayatta da geleneksel olarak başörtüsü takan Alevi kadınlar bunun çıkarılmasında bir sakınca görmemektedirler. Bu kültürde örtü, geleneksel kıyafetin bir parçası olarak kabul edilmektedir (Menemencioğlu, 2011: 132). Bu arada kadınların cem ayinlerine katılabilmesi için eşlerinden izin almaları ya da yaşlı olmaları gerekmektedir (Noyan, 1995: 135-136). Bu da galiba yine erkek egemen toplumun geleneksel yapısından kaynaklanan bir durumdur.

Alevilerde ibadet edilirken kadın-erkek bir arada bulunduğu daha önce ifade edilmişti. Mesela, ailenin bağlı bulunduğu seyyide hakkullah verileceği zaman ailece alınan gülbanga, ocak veya mezar ziyaretine gidildiğinde eşlerinin müsahiblik törenlerine ve cem törenine kadınlar da dâhil olur. Ancak kimi bölgelerde kadınların katıldıkları tüm törenlerde arka sıralarda oturdukları, cemin ibadet kısmı başladığında kapıya yakın bir yere oturarak cem törenine katıldıkları da yapılan araştırmalarda ifade edilmiştir (Yazıcı, 2014: 286, 287). Örneğin, Malatya'da katıldığımız cem ibadetlerinde kadın ve erkeklerin karşılıklı bir arada oturduklarını ve birlikte ibadet ettiklerini gözlemledik. Ayrıca kadınların On iki Hizmette farklı görevler aldıkları da tespit edilmiştir.

Cemlerdeki zakirlik vazifesini üstelenen kadınlar da bulunmaktadır. Yörükân da kadınların posta, erkeklerin yanında oturduğunu söylemektedir. Sivas Çamşık'ta,

Hüseyin Abdal ocağından Ela Ana, birçok cemde zakirlik yapmıştır. Yine aynı yörede yaşamış ve bir çeşit evliyalştırılmış Âşık Fato“nun da uzun süre dedelerle birlikte cemlerde zakirlik yaptığı anlatılmaktadır. Bulgaristan“daki Aleviler arasında, cemin yürütülmesi ve deyişlerin okunmasına kadınların da katıldığı bilinmektedir (Bahadır, 2004: 7).

Dede Ali Aybek, “Malatya-Adıyaman bölgesindeki cemlerde Çerağ yakmak, asıl kadınların görevidir.” diyor. Aybek, bunun sebeğini “Bu görevi kadınların görmesindeki asıl neden, Fatma Ana“nın temsilcileri olarak asıl ışığın onlardan gelmesidir. Onlar ocağın başıdır. Bu nedenle Çerağacı olarak görevlendirme erkeklerin değil kadınların hakkıdır.” Çoğu zaman tekkelerdeki ocaklara Fatma Ana“nın isminin verilmesi, hatta kimi eski volkan yataklarının bile Fatma Ana“nın adıyla anılması bu inançla ilgilidir (Bahadır, 2004: 7).

Malatya ve Adıyaman bölgesinde, cemevinin hazırlanması işlemi, kadınlara verilir. Cemevine girerken pir ya da mürşit, bu kadından rıza alarak içeri girer. Bunun dışında sakacı olarak ve süpürgeci olarak da kadınlar cemlerde görevler yerine getirmektedir. Kadınlar 12 imamların sembolik temsilcileri olarak görevlerini yerine getirirler (Bahadır, 2004: 7).

Alevi kadın yabancı erkeklerden o kadar saklanmaz ve biraz daha toplumsal hayatın içindedir. Doğuyu gezen gezginler, Alevi köylerinde karşılaştıkları kadınların önlerinden kaçmayıp, doğruca yürüyerek yanlarından geçtiğini, misafirlerini rahatlıkla ağırladıklarını söylerler. Ortalıkta görünmemek, misafire çıkıp “hoş geldiniz” dememek kabalık olarak değerlendirilebilir. Bilinen bir Alevi özdeyişi de misafire verilen önemi gösterir “mihman Ali’dir” (Varhoff, 1999: 256). Alevi kültüründe, erkeğin ve kadının selamlaşmaları, el sıkışmaları, konuşmaları ayıp ve günah şeklinde yorumlanmamış, toplum içerisinde her zaman birlikte iş birliği içinde bulunmuşlardır (Menemencioğlu, 2011: 134).

Bektaşî kültüründe kadın, bir şehvet objesi olarak da görülmemiştir. Bu nedenle onu örtüler arkasına gizlemek gibi bir yola gidilmemiştir. Bununla beraber hiçbir toplumda hoş karşılanmayan açıklıkta giyinmeleri de önerilmemiştir. Günlük geleneksel giysileri içinde erkek ve kadın yan yana yaşamlarını sürdürür (Menemencioğlu, 2011: 132). Alevi inancında Musahiplerde, bir kadın ve diğer taraftan bir erkek ölse, hayatta

kalan kadınla erkek evlenemez. Musahip olan erkeklere “kardeş”, kadınlara “bacı” denir. Namus ve mal-mülkleri dışında, her şeyleri ortaktır (Eröz, 1990: 112).

2.2.2.4 Kadının Yönetim İlişkileri İçindeki Yeri

Alevi-Bektaşî inanç ve kültürünün günümüzdeki uygulamalarının büyük bir kısmı eski Türk inanç ve kültürüne dayandırılmaktadır. Örneğin, İslam öncesi Türklerde devlet idaresinde büyük söz sahibi olan kadın, aile içinde de çocuğun terbiyesi, ailenin mali işleriyle yakından ilgilenmesinden başka çadırın kurulması, çorap örme, süt sağma, peynir ve tereyağı yapma ve elbise dikme gibi işleri yapmaktadır (İzgi 1973-1975’ten aktaran, Özden, 1988: 227).

Kadınların ev işlerinin dışında, meyve toplayıcılığı, avcılık, çiftçilik ve askerlik savaş, ulusal ziyafetlere ve toplantılara ve kurultaylara girmek gibi pek çok faaliyete katılması kadının hukukça yüksek, özgür ve serbest olmasını sağlamaktaydı (Gökalp 2008: 153)

Kadının devlet idaresindeki tesirine örnek olarak şu tarihi vesikadaki olay dikkate şayan niteliktedir: 623 senesinin Ekim ayında Göktürk Kağanı İl Kağan, Çin’e elçi göndererek kendisinin bir Çinli prensesle evlendirilmesini rica etmiştir. Çin İmparatoru ise isteğinin ancak Ma-i Şehrini kuşatmaktan vazgeçtiği takdirde bu evlenme talebini görülebileceğini söylemiştir. Göktürk Kağanı İl Kağan Ma-i Şehrini muhasarasından vazgeçmek istemiş fakat karısı İ-ch’eng Konçuy, şehre yapılan baskınlara devam edilmesini istemiştir.” İşte görüleceği üzere bir hatunun devlet meseleleri karşısındaki tutumu gayet akıllı ve akıllı olduğu kadar da tutarlıdır. Bu tutarlılığı sayesinde ki Kağan hatunun görüşünü benimser ve muhasaraya devam eder (İzgi, 1973-1975’ten aktaran, Özden, 1988: 233).

Bilge Kağan kitabesinde ise “Tanrı Türk milleti yok olmasın diye, babam İlteriş Kağan ile annem İl Bilge Hatunu yükseltti” sözleri kadının siyasi ve içtimai mevkisinin ne derece ileri olduğunu gösteren delillerdir. Bilge Kağan bir başka konuşmasında ise “sizler anam, hatun, hala ve teyzelerim, ablalarım, kadınlarım ve kızlarım” hitabında bulunmaktadır (Turan, 2003: 143).

Uygurlarda da yine Kağan’ın eşi yakut annesi, Göktürk devrindeki gibi Kağan’ın yanında bulunmakta ve ona her türlü yardımı yapmaktadır. Uygurlar 7. yy’da henüz

devlet kurmadan önce Uygur oymağının reisi savaşlarla meşgul olurken annesi Uluğ Hatun, halkın arasında çıkan ihtilaflara ve davalara bakıyor, kanuna tecavüz edenleri şiddetle cezalandırıyordu (İzgi, 1973-1975'ten aktaran, Özdener, 1988: 233). Grek tarihçisi Priskos, Atilla'ya giden Doğu Roma elçilerinin Atilla'nın huzuruna çıkmadan Arıkan Hatun tarafından kabul edildiklerini yazmakta, bu büyük Türk kadınının Doğu Roma elçilerine parlak ziyafetler verdiğini belirtmektedir (Sevinç, 2007: 30).

Kadınların siyasi, idari faaliyetlere iştirak etmesi, elçileri, bilim adamlarını yabancı heyetleri kabul ederek onlarla çeşitli konuları görüşmesi, müzakere etmesi ve hatta ziyafetler tertip etmesi yalnız bir boya mensup olan Türkler de rastlanan gerçekler değil, tarihin her devrinde ve her Türk devletinde, Türk kadınlarının büyük bir vakar ve haysiyetle yapmaya devam ettiği tarihi bir gerçektir. Türk kadını siyasette o kadar büyük roller üstlenmişlerdir ki, Mete'nin Hatun'u Hun İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış anlaşmasını imzalamıştır (Sevinç, 2007: 30).

Türk-Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın zamanında kadınlar, Cengiz Han'ın kurultay çalışmalarına da katılır, alınacak siyasi ya da askeri kararlarda faal rol oynarlardı (Yakubovskiy, 1976'dan aktaran Özdener, 1988: 234). Bu sosyal statü içinde Türk kadını kimi zaman hâkim, kimi zaman komutan, kimi zaman da bizzat devlet başkanı, hatta bazen Türk ülkesi ve Türk Milleti için savaşan rütbesiz bir askerdir (Özdener, 1988: 234).

Yukarıdaki söylem ve tespitlerden anlaşılacağı gibi İslamiyet öncesi Türk toplumlarında her konuda kadın daha etkin iken, sonraki zamanlarda kadının daha edilgen bir statüye sahip olduğu görülür. Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe de her ne kadar eski Türkgelenekleri devam ettirilse de özellikle Dedelik kurumuna kadınların getirilmemesi genellikle eleştiri konusu olmuştur. Şahin'e göre, geleneksel Alevi inancına sahip olarak dedeler Alevi yol ve erkân bilgisine sahip olup bu gizli bilgiyi taliplerine öğretmekle sorumluydular. Bu dedeler erkektir ve dedelik babadan oğula geçen bir statüdür. Bu yapıda kadının bu bilgiyi taşıması ve aktarması söz konusu değildir. Sözel geleneğin yazılı metine geçirilmesinde dedelerin neredeyse hiçbir rolü olmamıştır. Bilgiyi kararlaştıran, düzelten, yazıya geçiren kamuda ve medyada Alevi aydını olarak tanımlanan Alevi araştırmacı yazarlarıdır. Aleviliğe dair popüler kitap yazan araştırmacı yazarların çoğu erkektir. Alevilik adına ekranlarda konuşan Alevilerin kanaat önderi olarak tanıtılanların tamamı yine erkektir. Alevi kolektif kimliğinin oluşturulmasında

Alevi kadına dair sadece söylemler vardır (Şahin Kaya, 2009: 459-460).

Alevi-Bektaşilikte yönetim konusunda kadın erkek ayrımcılığını anlamak için Gümüş'ün yapmış olduğu ankete göre “Alevilikte kadın dede olmalı mı?” sorusuna katılımcıların %50,5'i Alevilikte kadın dedelerin olması gerektiğini belirtirken bazıları, Alevi topluluğunda kadın erkek eşitliğinden bahsediliyorsa eğer, kadın dedelerin olması gerektiğini söylemiş, bir kısmı da dini bilgiye sahip olan Alevi kadınlarının da dede olabileceğini belirtmiştir. Bazı hanımlarda olmayacağını, çünkü geçmişte böyle örnekler görmedikleri ayrıca dedeliğin baba soyundan gelme şartını öne sürmüşlerdir. Zaten Ana gibi bir makam olduğu için kadının Dede olmasını gereksiz bulanlar da olmuştur. Araştırmada kadınların Dedeliği başaramayacağını ve kadının biyolojik özelliklerinden dolayı da bu vazifeyi yapamayacağını söyleyenler de olmuştur (Gümüş, 2011: 105-111).

Cem Vakfının 1998 ve 2000'de düzenlediği Anadolu İnanç Önderleri toplantılarında da Alevi kadının eksikliği hemen fark edilmiş, yaklaşık 700 Alevi dedesi, ozanı, yazarı ve dernek temsilcisinin katıldığı bu toplantılarda katılımcıların neredeyse tamamının erkek olduğu gözlenmiştir. Bu toplantılarda, dedelerin ve cemevlerinin pozisyonu, cem törenlerinin nasıl yapılacağı Alevi kadınlar olmadan konuşulmuş tartışılmıştır. Alan araştırmalarında Alevi kadınların daha çok cem törenleri, aşure günleri ya da Alevilerin merkezi kutsal kişiliklerinin anma törenleri gibi daha geleneksel kutlamalara katıldığı gözlemlenilmiştir. Alevi kadınları dernek faaliyetlerine daha az katıldığı görülmüştür (Şahin-Kaya, 2009: 460). Kaya, birkaç Alevi dernek yöneticisinin görüşünü şu şekilde aktarmıştır:

Alevi kadın liderlik anlamında yok. Söylem var ama fiilen yok (Fevzi Gümüş, Ankara 29/ 04/ 2000). Kadınlar yönetimde çok az ama bizim etkinliklerimize kadın katılımı daha çok (Ali Sümer, Ankara 03/05/2000).

Bu söylemlere rağmen günümüzde varlığını hala sürdüren kimi ocaklarda kadınların da yönetimde söz sahibi olduğunu göstermektedir. Örneğin, günümüzde Tokat ve çevresinde etkili olan Anşa Bacılı Ocağı'nın ortaya çıkmasında etkin rol oynayan kişi, Hubuyar Ocağı'nın tarihinde önemli bir kadın şahsiyet olan Büyük Herif olarak adlandırılan, Veli Baba'nın 1864'te Hakka yürümesi ile posta oturan Anşa Bacı'dır. Anşa Bacı özellikle o dönemde kurumsal merkezine karşı mücadele ettiği için daha sonraları mitleştirilmiştir. Kutsal karizmatik bir kimliğe bürünen Anşa Bacı, kendisine uzak

mesafedeki olayları bilmesi, kayıp mezarları anında bulması gibi bazı kerametler de göstermiştir. O'nun "Büyük Herif" olarak adlandırılması ise kadının erkek kimliğinde mitleştirildiğini göstermesi açısından önemlidir. Yani yolun başı statüsünü kadın erkek birlikteliğine dayandırır. Bu da ocağın daha sonraki yapısı için "bir model" oluşturur (Selçuk, 2017: 104-110). Günümüzde Tokat, Yozgat bölgelerinde hala varlığını sürdüren Anşa Bacılı Ocağı, Kızılbaş geleneğini sürdürmedeki azmi ve karizmatik bir yapıya sahip kadın bir liderin manevi otoritesini onaylayan yapısıyla, Anadolu'daki özgün bir Alevi Ocağı olmuştur.

Bu konuda Hacı Bektaş'tan sonra posta oturan Kadıncık Ana da iyi bir örnektir. Yine yayınlanan bazı belgelerde kadınların tekkelerde halifelik yaptıkları resmi kayıtlara geçmiştir. Kız Ana ve yakın dönemde yaşamış Elif Ana örnekleri de kadınların da önemli konumlara gelebildiğini göstermektedir (Bahadır, 2005: 128)

2.2.2.5 Alevi-Sünni İlişkileri İçinde Kadın

Türk toplumunu meydana getiren tüm dini grupların paylaştıkları ortak değerleri ortaya koymak ve üzerinde çalışmak lazımdır. Çünkü dini gruplar, artık kapalı bir alanda, yani kırsalda yaşamamakta, kent ortamında birlikte yaşamaktadırlar (Sinanoğlu, 2008: 145).

Zelyut, "Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni Türk Aleviliği" adlı kitabında bazı insanların hala "mum söndü yapıldığı, kestiklerinin yenilmeyeceği, evlerine gidilmeyeceği, kız alınıp verilmeyeceği" gibi düşüncelere sahip olduğunu ifade eder. Zelyut, eğitim kurumlarında Aleviliğin ders olarak okutulmasının ve devletin iletişim organlarından Alevilerin de yararlanarak kendilerini anlatmalarının bu tür yanlış yargıları gidereceğini söyler (Zelyut, 2009: 50).

Alevi-Sünni bütünleşmesi bir grubun öteki grubu bir erime potası içinde eritmesi değildir. Her iki grubu, düşünme, duyma ve eylemde bulunma özelliklerine saygı göstermek suretiyle, bir ortak İslami kültürde birleşmektir. Bu nedenle grupların erimesi anlamında bir asimilasyon süreci istenilen bir durum değildir. Diğer bir ifadeyle, egemen veya güçlü grubun zayıf veya güçsüz grubu kendi eritme potası içinde eritmesi ve kendine benzetmesi biçiminde algılanmaması gerekir (Türkdoğan, 1995: 42,43). Bektaşiler "İnsan hep aynı insandır. Yaratın aynı yaratandır. Ulaşım yollarının farklılığı, hedefi değiştirmez" demektedirler. İnanç farklılaşmasına son derece hoşgörüle yaklaşan

Bektaşiler kimseyi inancından dolayı kınamamış, kendi inancını benimsemesi için de zorlamamışlardır (Temren, 1995: 170).

Bütün bu söylemlere rağmen ötekileştirme kendisini hayatın pek çok noktasında belli etmiştir. “İlkokul çağındaki bir çocuk için “senin dudakların kuru değil oruç değilsin”, “bir yerlerde birileri Alevi olduğu için öldürüldü” lafı, “sakın Aleviyim demeyin” lafı, ve şimdilerde “hak etsen bile hiçbir noktaya gelemezsin” gibi incitici ve korkutucu söylemlerin varlığı ötekileştirilmeye işaret eder (Çiçek, 2014: 799) denilmektedir. Almanya’da yaşayan bir Türk vatandaşı öncelikle Türkiyeli olduğu için ötekileştirdiğini, mahallesinde de Alevi olduğu için ötekileştirildiğini, dışlandığını ifade etmiştir. Bulunduğu metropollerde kendi bayramlarında lokmalarını, aşure çorbalarını gizlice dağıttıklarını dile getirmiştir (Çiçek, 2014: 799). Yine bir çalışan bu konuyu şöyle dile getirmiştir: “Çalıştığım kamu kurumunda arkadaşlarım beni biriyle tanıştırtırken ‘Eşref Alevidir, ama iyidir’ şeklindeki ifadelerin rahatsızlığı beni hayatın her anında takip ediyor” (Çiçek, 2014: 799) demektedir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi kendisini İslam inanç yapısından ayrı düşünmeyen Alevi-Bektaşî gruplar için, yukarıda ifade edilen söylemler rahatsız edici olmaktadır.

Bir emekli müftüsü “Aslında alevilik itikadi bir meseledir. İnsanlarda inanç ruhunu söndüremezsiniz” ifadelerini kullanarak, bunun kabulünün birinin ötekini asimile etmesi anlamını taşıyacağını, amaç ne olursa olsun, tarafların aşırılıklarını törpüleyerek, iyi niyet adımı atılmaları gerektiğini ve insani ölçülerde birbirinin inançlarına saygı göstermeleri gerektiğini ifade etmiştir. Müftüye göre aslında önemli nokta ne Sünni ne de Alevi birbirini gerçek anlamda anlamış ve tanımış değiller. İki tarafta da korkunç bir bilgisizlik hâkim. Birçok din adamlarımız Alevi köyünü bile görmemiş, ziyaret etmemiştir. Hâlbuki çok iyi yetişmiş ilim adamı vafına sahip din adamları Alevi denilen vatandaşların, bilhassa gençlerin üzerinde eğitici rol oynayabilirler (Türkdoğan, 1995: 428).

Geleneksel Alevilik mensupları, Sünniliği, Alevilik gibi İslam’ı anlama şekli olarak algılamayı tercih etmişlerdir. Üzerinde durdukları husus, Alevilik gibi Sünniliğin de aynı kaynaktan beslenmiş olduğu gerçeğidir. Ancak bunların (Sünnilik-Alevilik) birbirlerini yeterince tanımadıklarına dikkat çeken grup mensuplarının, karşılıklı birbirlerini tanımasının sağlanması halinde, birçok problemin kendiliğinden ortadan

kalkacağı bir gerçektir, Bunun da bizzat devlet tarafından yapılması gereğine işaret edilmiştir. Geleneksel Alevilik mensuplarının büyük çoğunluğu, ” Alevilik ile Sünniliğin, Allah’ı, Peygamber’i ve kitabı bir olmasına rağmen neden aralarında ayrılık olsun” şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Geçmişte yapılan bu ayrımın ülke ve millet için felaket getirdiğini belirten grup üyeleri, bugün artık bu ayrımın yapılmasını istemediklerini belirterek zamanın artık ayrılık zamanı değil, birleşme ve bütünleşme zamanı olduğunu vurgulamışlardır (Dönmez, 2003: 187).

III. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGU VE DEĞERLENDİRMELERİ

3.1. Malatya İli'nde Alevi-Bektaşî Kadını Üzerine Yapılan Gözlem, Mülakat, Araştırma Bulguları ve Değerlendirilmesi

Bu bölüm Malatya İli'nde yapılan yüz yüze görüşmelerle elde edilmiş bulgulara dayanmaktadır. Her başlığın sonunda yapılan gözlem ve görüşmelere dayalı açıklayıcı değerlendirmelere yer verilmiştir.

3.1.1 Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler ve Bulguların Elde Edilmesi

Araştırma bulguları Malatya ilinde ikamet eden Alevi-Bektaşî inanç ve kültürüne sahip kadın ve erkeklerle yapılan görüşmelerden oluşmaktadır. Görüşmeler 2019 yılının farklı zaman dilimlerinde bir yıllık süre içerisinde gerçekleşmiştir. Görüşme yaptığımız kişilerin bir kısmı amaçlı örnekleme metodu ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme araştırmanın amacı etrafında bir evrenin temsil eden bir örneği yerine, amaçlı olarak bir veya birkaç alt bölümünü örnek almaktır. Diğer bir ifadeyle amaçlı örnekleme, evrenin probleme en uygun bir bölümünü gözlem konusu yapmak demektir (Sencer, 1989: 386). Alevilik-Bektaşîlik inanç ve kültürünü geleneksel açıdan daha iyi yansıtaacağı düşünüldüğü için çalışma Alevi-Bektaşî inanç ve kültürüne sahip kadın ve erkekler arasından ağırlıklı olarak kırk yaş ve üzeri denekler tercih ederek gerçekleştirilmiştir.

Görüşülecek kişilere Alevi mi Sünni misiniz? Şeklinde bir soru yöneltemeyeceğimiz için kartopu örnekleme metoduna da başvurulmuştur. Kartopu örnekleme de, öncelikle evrene ait birimlerden biri ile irtibata geçilir, irtibat kurulan birimin yardımıyla ikinci birime, ikinci birimin yardımıyla üçüncü birime ulaşılır. Böylece, sanki bir kartopunun büyümesi gibi örnekleme büyüklüğü genişler (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 45). Çalışmamıza görüşmeye başlanılan Dedelerin yönlendirmesiyle ulaştığımız kadın örneklerle başlanılmıştır. Cem evinde ve Zeynel Abidin Türbesinde tanışılan hanım ve erkek örnekler vasıtasıyla daha başka kişilere de ulaşılmıştır. Toplamda, 6 Dede, 2 erkek dernek başkanı, 3 Ana, 1 Dede kızınında içinde bulunduğu, 41 kadın, 20 erkek denek olmak üzere 61 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Kadın

örneklerden 9 kişi dul, 4 kişi bekâr diğerleri evli olduklarını belirtmişlerdir. Kadınların 32 tanesi 40 yaş üstü, 7 tanesi 30-40 yaş arasında ve 2 tanesi de 20’li yaşlardadır. Kadınlardan 9 kişi ilkokul, 4 kişi ortaokul, 11 kişi lise, 10 kişi üniversite diğerleri herhangi bir eğitim almadıklarını bildirmiştir. Görüşme yapılan kadınların 17 kişi farklı meslek gruplarında aktif olarak çalışmakta olup, 1 kişi emekli, diğerleri ev hanımı olduğunu ifade etmiştir. Erkek örneklemden 1 kişi hariç diğerleri 40 yaş ve üstündedir.

Alevi-Bektaşî inancında daha önce yapılan çalışmalarda erkek örneklere çok sınırlı yer verildiği görülmüştür. Kadın anlayışının oluşmasında erkek örneklerin de görüşlerine yer verilerek Dedeler de dâhil 20 erkek örnekle de görüşme yapılmıştır. Mahremiyete saygı düşüncesiyle görüşme yaptığımız kişilerin isimlerine yer verilmemiştir. Soruların şekli ise görüşülen kişilerin yapısına göre zaman zaman değiştirilmiştir. Dede ve Analara sorulan sorularla diğer kişilere sorulan sorular farklılaştığı gibi kadın, erkek ve çalışan, çalışmayan hanımlara, evli ve dul olmasına göre de sorularda kısmen değişiklikler yapılmıştır. Alınan cevaplar not edilerek derlenip başlıklar altında toplanarak yorumlanmıştır. Görüşmeler katılımcıların tedirgin olmadan, rahat bir şekilde görüşlerini açıklayabilmesi için elektronik cihazla kayıt altına alınmamıştır. Katılımcılara öncelikle kültür ve inanç değerlerine yönelik sorular yöneltilmiş daha sonra kadın konusu örneklemin anlayacağı dilde sorulan sorularla tamamlanmıştır.

3.1.2 Deneklerin Alevilik ve Bektaşîlik ile İlgili Temel Kavramları ve Kadın Anlayışları

3.1.2.1 Alevilik-Bektaşîlik

Alevilikle ilgili kaynaklarda farklı tanımlara yer verildiği için araştırma grubumuzdan Alevilik kavramını tarif etmeleri istenmiştir. Hacı Bektaş Veli Dernek Başkanı bu konuda şöyle söylemlerde bulunmuştur:

Alevilik, ahlakî Muhammed, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’in yolundan gitmektir. İslamın tasavvufî ve batınî yorumudur. Velayet esaslı Hz. Ali ve Kur’an’ın yoludur (KK: 16). “Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’i çok seven, onun tarafını tutan ve onun yolundan gidenler” demek olan Anadolu Aleviliği, İslam’ın tasavvufî bir yorumudur.” Alevilik olgusunda tek bir Allah’a iman vardır. O’nun son peygamberi Hz. Muhammed’e ve O’nun Ehl-i Beyt’ine inanmak,

O'nun son kitabı Kur'an-ı Kerim'i aynen kabullenmek ve O'nun amcasının oğlu ve damadı Allah'ın galip aslanı, müminlerin emiri, muttakilerin imamı Hz. Ali'yi çok sevmek, onların yolundan gitmek ve onların tarafını tutmak, ahiret gününe iman etmek Aleviliğin temel esaslarıdır. Bu bakımdan Anadolu'muzda Alevilikte, Allah'tan sonra insan sevgisi önemlidir. İnsana hizmet etmek, yardımlaşmak, kimseyi incitmemek çok önemlidir (KK: 20).

Hacı Bektaş Veli Dernek Başkanı Hasan Meşeli de bu konuda şu görüşlerde bulunmuştur: “Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin soyundan gelen On İki İmamlarından 7. İmam Musa-ı Kazım Hazretleri'nin neslinden olan Hacı Bektaş Veli, Türkistan Piri Hoca Ahmet Yesevi'nin 5. Post nişini Lokman Parende tarafından Anadolu'ya gönderilerek 1240 tarihinde önce Mekke ve Medine'yi Hacı Bektaş Veli ziyaret etmiş, oradan Şam-Halep-Elbistan üzerinden şimdiki Nevşehir adıyla anılan ilimizin Sulucakarahöyük adıyla bilinen Hacıbektaş ilçesine gelerek İslamiyet'i Nebevi ve Muhammedi bir nuru ahlak ile Anadolu insanına Kur'an ve Ehl-i Beyt sevgisini kalplerimize ve gönüllerimize nakşetmiştir” (KK: 20).

Görüşme yaptığımız hanımların Alevilik tanımlarının ise eğitim durumlarına göre farklılaştığı görülmüştür. Deneklerden bazıları Alevilik bana göre bir kültür ve yaşam biçimidir, derken (KK: 3) “Alevilik bence bir inançtır” (KK: 40), “Alevilik bir mezheptir” (KK: 41), “Alevilik babadan geçmez, bir ırk değildir, bir inançtır. Dolayısıyla kendisini Alevi olarak tanımlayan herkes Alevi olabilir. Tarikata girer, musahip tutar, görgü görürse Alevi olur” (KK: 21) diyenlere de rastlanılmıştır.

Türkler arasında Alevilik inancının oluşumunu ise Eşref Doğan Dede şu şekilde anlatıyor: “İlk defa Horasan katliamlarını durduran Hz. Ali'dir. Ehl-i Beyt soyundan pek çok kimse özellikle Kerbela Olayı'ndan sonra Türk yurduna yerleşiyorlar. Tarihteki Horasan bugünkü Afganistan, bir kısmı Pakistan. Ömer Bin Abdülaziz Fedek arazisini Ehl-i Beyt'e veriyor. Büyük babamız hata etmiştir diyor. 720'lerde şehit ediliyor. Ehl-i Beyt'ten sağ kalanlar Horasan'a yerleşti. Orada kopuzu aldık. Emeviler o kadar zulüm yapıyordu ki Türkleri bağında bahçesinde çalıştırıyordu. Batıya göçler başlayınca Türkmen aşiretler Seyyitler soyuyla Anadolu'ya geliyorlar” (KK: 15). Bizde Alevi İslam inancında Dört Kapı, Kırk Makam vardır. 72 millete aynı gözle bakmak. Şeriat: La ilahe illallah yani tevhit, Tarikat: Güzel ahlak, Marifet: Eline, beline, diline, beline, eşine,

işine aşına sahip olmaktır. Bizde önemli bir düsturdur: “İncinsen de incitme”, “Kırk defa mazlum olsan da bir defa zalim olma”, tüm insanlara insan gözüyle bakmak. Hakikat: “Ölmeden önce bu dünyada ölünüz” düsturu ve kul hakkına riayet etmek en önemlisidir (KK: 45).

“Hepimiz İslam’ın dallarıyız” diyen Aydın Dede “Alevi olmak için anne ya da babanın Alevi olma şartı yoktur” diyor. Alevi-Sünni birdir. Biz Sünni kardeşlerimizle sadece hilafet velayet meselesinde farklı düşünüyoruz. Bir de Hz. Peygamber’in Gadir Hum’daki sözleri, son vasiyetinin yazdırılmasına müsaade edilmemesi, Hz. Peygamber’in daha cenaze işleri bile bitmeden hilafetin oldubittiye getirilmesi ve Hz. Fatma annemize Fedek’in verilmemesi konusunda görüş ayrılığımız var. Annemiz kendisinin gece gömülmesini istemiş ve şunlar şunlar benim cenazeme gelmesin demiş” (KK: 45) diyerek görüş farklarını dile getirmiştir. “Biz vatanımızı milletimizi çok severiz ve asla zarar vermeyiz” diyen Aydın Dede (KK: 45) bugünkü İslam dünyasının durumu karşısında birlik olmamız gerektiğini söylemiştir. Yine başka bir Dede: “Alevi-Sünni ayrımı diye bir şey yoktur. Hz. Peygamber döneminde de mezhep diye bir şey yoktur” (KK: 53) cevabını vermiştir. Alevilik, Hz. Ali’nin yoludur. Hz. Ali, ilk defa Horasan bölgesine yapılan seferleri durduruyor. Emevi Hanedanlığı döneminde Türk seferleri yapılıyor. Bu seferlerde vergi almak için Müslümanlığı kabul edenlerin dahi Müslümanlığını kabul etmiyorlar. Ehl-i Beyt’ten can güvenliği için Horasan’a gidenlere Türkler evini açıyor. Seyyide kızlar Türk erkeklerle evleniyorlar. Irkçılık politikası olmayan bu aşiretler Seyyit soyuna sahip çıkıyor” (KK: 15). Hasan Dede ise “Alevilik, İslamiyet’in ve Kur’an-ın özüdür. Peygamberin yolu Hakka giden yoldur. En ufak hatayı kabul etmez” diyerek Hz. Ali-yi Türklere sevdirenin de Ahmet Yesevi olduğunu söylemiştir (KK: 58).

Görüşme yaptığımız araştırma grubumuz “Aleviliği nasıl tanımlarsınız?” sorusuna eğitim seviyesi ve yaş grubuna göre değişmek üzere çoğunluk “Mezheptir.” cevabını verirken bunu “İnançtır.” görüşü takip etmiş, eğitim seviyesinin artmasıyla “Kültürdür.” cevabının da alındığı olmuştur. Örneklemimizde “Tarikattır.” cevabına rastlanmamıştır. Bunların dışında Aleviliği “Hz. Ali’yi sevmektir.”, “İslam’ın özüdür.” gibi tanımlayanlar da olmuştur. Yine Alevilikten bahsederken tarikat olduğunu söyleyene rastlanmasa da yol erkânı, yola giren kimse, Ehl-i Beyt’in yolu, Hz. Ali-nin yolu şeklinde ifadelerle mülakatlar esnasında rastlanmıştır. Aleviliği mezhep olarak görenler de

“Alevilik başlı başına bir mezhep midir?” şeklindeki sorumuza “Nasıl ki Hanefilik, Şafilik gibi mezhepler varsa, Alevilik de İslam içinde bir mezheptir” demişlerdir.

Araştırmamız esnasında birlikte görüşme yaptığımız bir örneklemimiz sesli zikir çeken Sünni bir tarikat meclisine arkadaşı vesilesi ile iştirak ettiğini, o ortamdan ayrılırken kendisine “kardeşim sizin meclisle bizimki birbirine çok benziyor sadece ortada bağlama, saz yok” dediğini ifade etmiştir. Dedeler de konuşmalarımız esnasında Alevilik inancından bahsederken “bizim yolumuz”, “bizim erkânımızda” gibi ifadeler kullanmıştır. Bektaşilik ise bilindiği üzere Dört Kapı Kırk Makam esasına dayalı Hacı Bektaş Veli’den devam eden Bektaşilik tarikatı olarak günümüze kadar gelmiştir. Ancak görüşmelerimiz esnasında kendisini Bektaşî olarak tanıtan örneklemimizden bir bayanın Bektaşiliği Alevilikten farklı görmediğini tespit ettik.

Çalışmamızda Alevilik ile ilgili tanımlamaların farklı olmasının bir sebebi de, Alevi olduğunu söylediği halde Aleviliği sadece anne baba veya her ikisinden birisi Alevi inancına sahip olduğu için kabul ettiğini belirten bu yüzden de Aleviliği bir kültür olarak tanımlayanlarında olduğunu gözlemledik. Ancak Sünni inançla arasında bir takım fikir ayrılıkları olduğu için Aleviliği başlı başına mezhep olarak tanımlayanlar da olmuştur.

Çalışmamız esnasında yine bazı örneklemimiz sonradan da insan Alevi olabilir derken bir kısmı ise anne ya da babanın özellikle de babanın Alevi olması gerektiğini savunmuştur. Dedelerin ve bu inancın ritüellerini yerine getiren kişilerin Alevilik–Bektaşilik inancını İslam’dan ayrı görmediklerini bilakis İslam’ın özü olarak gördüklerini tespit ettik. Edep ve erkânın önemli bir yeri olan bu inançta cemevinde de dua ve zikirlerle ağırlık verilmesi tarikatla benzer özellikler taşımaktadır. Ancak Alevilik hakkında bu kadar çok tanımlamaların olması hem Alevilerin kendini tanımlaması hem de Alevi olmayanların Aleviliğe getirdiği yorumlardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin hatta dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan Alevi vatandaşların da farklı düşünce ve yaşayışlara sahip olması da Alevilik hakkında genel bir tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Araştırmamız esnasında, erkek örneklemin Aleviliği genellikle Hz. Ali’nin halife seçilmemesi mevzuundaki görüşlere göre, hanımların da daha çok Kerbela hadisesi üzerinden değerlendirdikleri görülmüştür.

3.1.2.2 Cem İbadeti, İbadet Mekânı Olarak Cemevi ve Kadın Katılımı

Araştırma grubumuza Cem ibadetine düzenli katılıp katılmadıkları sorulmuş, Cem ibadeti ile ilgili düşüncelerini paylaşmaları istenmiştir. Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadına değer verildiği düşüncesi, genellikle cemlerde kadın ve erkeğin birlikte ibadet etmeleriyle bağdaştırılmıştır. Ayrıca Gümüş'ün 2011 yılında İstanbul Şahkulu Sultan Dergah'ında "Alevi inancında kadın algısı" üzerine yaptığı anket çalışmasında da katılımcıların yüzde 42,2'si Alevilik'te en çok değer verdikleri şeyin kadın ve erkeğin cinsiyet ayrımı yapılmadan birlikte ibadet edebildiği ibadet-inanç yönü olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Gümüş, 2011: 87).

Araştırmamızda cem ve cemevi ile ilgili tespitler şu şekildedir:

Cemevinde kadın erkek birlikte ibadet ederler. Burada eşîge, meydana niyaz edilir. İnsan olarak Hz. Adem'e secde edilmesi de O'na tapınma anlamında değildir. Halife olan insanın üstünlüğünü ortaya koyar. Gözcünün tarifiyle uygun yere oturulur. Malatya'da Kısır Cemi, Sorgu Cemi, Tarikat Cemi, Dardan İndirme Cemi, Musahiplik Cemi gibi cem çeşitleri vardır" (KK: 16). Malatya'da cemde bazı hizmetler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: "İznikçi: Gelene "hoş geldin" der kapıda ayakkabılarını düzler. Süpürgeci: Gıybet edilen mekânı manevi olarak temizler. Nakip: Lokmaları yapan pay edip dağıtandır. Tarikat abdesti: Gönül abdestidir. Kibir, hırs ve kötü duygulardan arındırır. Semah temsilidir. Hz. Muhammed'in Miraç'ta dönerek Hz. Allah'a ulaşmasını temsil eder" (KK: 16). Muhsin Dede'ye cem esnasında omuza niyaz edilme sebebini sorduğumuzda Hz. Peygamber'in Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i omuzuna almasını temsil ettiğini ifade etmiştir (KK: 16).

Cemevinin eşîğinden girerken kini, bencilliği dışarıda bırakacaksın. Eşik Hz. Ali'yi temsil eder. Onun için eşîge basmayız. Peygamberimiz: "Ben ilmin şehriyim, Ali'de kapısıdır. Şehri dileyen kapıya gelsin" diye buyurmuştur. Besmele ile geçeriz eşikten. Cemevlerinde Atatürk'ün resmini de başköşeye koyarız. Kadın erkek eşitliğine kıymet vermiş ve Alevilere yaşam hakkı tanımıştır çünkü. Pek çok hakkı bize verdiği için bizim içinde kıymetlidir (KK: 45).

Örnekleme katılan kadın denekler cem ve cemevi ile ilgili şu görüşlerini bildirmişlerdir: "Cem ibadetine düzenli katılırım. Semah dönerim, bizler ceme girince ölü girip diri çıkarız. Kadın, rehber ve gözcü hariç tüm hizmetlerde görev alabilir" (KK: 17).

İki üç kişinin bir araya gelip hak kelamı konuştuğu her yeri ibadet yeri kabul ederiz. Piri, rehber tutarak Allah'a ikrar veririz. Birçok aile eski korkularından dolayı çocuklarını ceme getirmiyor veya Aleviliği öğretmiyor. Çünkü bu zamanda çevreden ve arkadaşları tarafından çocuklarının ayrımcılığa uğramasını istemiyor, diyen (KK: 18) razılık alınmadan da ceme gelinmeyeceğini ifade etmiştir (KK: 18).

Bir denek de ceme başı açık gidilmesini yadırgadığını ifade ederek şunları ifade etmiştir: “Eskiden ceme giderken abdest alıp banyo yapar giderdik. Yüzük, kolye takılmazdı, giysiler uzun olurdu. Şimdi başı açık giriyorlar. Giriyorsan edep ile gireceksin” (KK: 19). Görüşmelerimizde hanımların bir kısmı günümüzde cemlerde kadınlarla ilgili değişimi geçmişle kıyaslayarak açıklamıştır.

“Sekiz asır önce kadınlarımızı canfesle perde arkasında sadece kocasını bekleyen mahlûk olmaktan Hacı Bektaş Veli kurtarmış ve hanımlarımızı ilim ve bilime yönlendirmiş tarlasında bahçesinde ayin-i cemlerinde kadın ile erkeği yan yana eşit tutmuştur” (KK: 20). Ceme 17 kadın 23 erkek katılır can vardır bizde, ceme giren her insan kadını can görür. Ondan dolayıdır ki cemler erkek dışı fark etmeksizin bütün canlarla yapılır (KK: 21). Kadın özel günlerinde ceme giremez. Ben küçükken de ceme katılırdım şimdi de düzenli katılıyorum. Benim eşim Sünni ama kadına hiç saygısı yok (KK: 22).

“Kadınlarımıza cemde On İki Hizmette gücünün yetebileceği işler verilir. Bize gelen bilgilerde kadına fazla görev verilmiyor. Kurbanı var, kadının buna gücü yetmez. Peyikçi var, kadın kapı kapı gezemez. İznikçiliği yapabilir. Geleni güler yüzle karşılar, ayakkabılarını çevirir kadın Zâkir de olabilir” (KK: 16). Cemde bir bacının üzerine düşen bir görev varsa yapar. Bazı ocak farkı olabilir. Yol birdir, sadece cüzi farklar vardır” (KK: 49). Üç kişi bir araya gelirse orası cemdir, orada dua yapılır. Cem ibadetimize düzenli katılırım. Ceme girince ölü girip diri çıkarız. Duası yapılmadan dede izin vermeden lokma yenilmez. Ancak günümüzde de kadınlar hala eskiden yapılan baskılar yüzünden cemevine gitmekten korkuyorlar” (KK: 17).

“Biz ceme başlarken rızalık alırız. Kur'an'da Fecr Suresinin 27-28. ayetlerine dayanır. İhlas ve Fatıha suresini Türkçe okuyoruz. Çünkü benim kardeşim Türk, Arap değil. Nur Suresi 35-36. ayetleri okuyarak چراغ uyandırıyoruz. چراغ, Muhammed Mustafa'yı, kandil Ali el-Murtaza'yı temsil eder. Allah'ın ismi olmadan hiçbir şey olmaz.

Kandilin biri de Allah'ı temsil eder. Saka hizmetinde Kerbela'yı yadediyoruz. Saffat 24. ayette ve 2. ayette semahın dayanağıdır. Şura 23. ayette “Ya Muhammed deki: Hizmetimden dolayı sizden bir hediye, ücret istemiyorum. Ehl-i Beyt'ime sevgi ve sadakat istiyorum. Ahzap 33'te de “Ey Ehl-i Beyt ben sizi her türlü pislikten temizledim” diyor. Ehl-i Beyt temizdir, günahsızdır” (KK: 58).

Günümüzde Ali Kapısı Derneği adıyla anılan cemevi Hz. Ali ve On İki İmam ve Hacı Bektaş Veli'nin resimleri ile donatılmış, yerde minderlerin arka tarafta sandalyelerin olduğu 150-200 kişilik bir mekândı. Ön safta dede, pir ve rehberin oturmaları için bir bölüm, hemen yanında gülbank deyiş ve mersiye okuyan Zakir için ayrılmış bir kısım bulunuyordu. Hz. Ali'nin kılıcı temsili olarak duvara asılmış, dedenin oturduğu yerin ön kısmında da Nur Suresi okunarak çerağ uyandırılışını (üç nur: Hz. Allah-Hz. Muhammed-Hz. Ali) temsil eden bir bölüm bulunmaktaydı.

Misafir olarak katıldığımız Hızır Cemi, çıkış kapısına kadar kadın ve erkek taliplerle doluydu. Kadın ve erkeklerin beraber katıldığı bu ibadet mekânında kadınların ağırlıklı çoğunluğu oluşturduğu, erkeklerin sol tarafta eşleriyle birlikte karışık oturdukları gözlemlendi. Yaşlı, genç, çocuk her yaştan insanın bulunduğu cem meclisinde kadınların büyük bir kısmının başı örtülü (örtüler arkadan üçgen bağlanmış) olduğu, çocuklar da dâhil gözcü tarafından sükûnet sağlanarak edebe uygun bir ortam oluşturulduğu görüldü.

Hızır cemi, Dede'nin Hızır (a.s.)'ı anlatması ile başladı. Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in hastalanması üzerine durumu Hz. Peygamber'e iletmeleri ve Hz. Muhammed'in de onlara 3 gün oruç tutmaları tavsiyesi üzerine 1. gün oruç tutarken iftara yakın kapıya gelen bir fakire yiyeceklerini vermeleri, 2. gün yine oruca niyet edip tam iftara yakın yine kapıya gelen bir yetime erzaklarını vermeleri 3. gün kapıya gelen bir esire de aynı şekilde yiyeceklerini vererek 3 gün su ile iftar ettikleri anlatıldı. Dede'nin ifadesine göre kapıya 3 gün boyunca gelen Hızır Nebi'dir ve Hızır orucu da bu olay üzerine tutulmaktadır.

Cem ibadeti esnasında genellikle salâvat ve tevhitlere yer veriliyor. Kadınların genç, yaşlı fark etmeksizin gülbankları, deyişleri ellerini dizlerine vurarak tekrarladıkları gözlemlendi. On İki Hizmetin düzenli olarak yerine getirildiği cemde kadınların da erkeklerle birlikte yaş fark etmeksizin semah döndükleri görüldü. Cem esnasında Fatıha ve Nur Sureleri ve Enbiya Suresinin bazı ayetleri de Arapça-Türkçe okunarak dualar yapıldı.

Çerağcı kandilin yakılması demek olan çerağ uyandırma işini Nur Suresi'nin 35. ayetiyle gerçekleştirdi. Daha sonra bir kadın sağ elinde ibrik ve solunda leğenle bir erkek taliple birlikte dedenin huzuruna gelerek abdest (temsili) aldırdı.

Ardından, semaha kalkacak kişiler meydana çıktı ve farklı farklı deyişler eşliğinde semah döndüler sonra Dede “Allah, Allah! Hayır hizmetleriniz kabul muratlarınız hâsıl ola, dilediğinizi Muhammed Ali vere. Döndüğünüz semahlardan hayır hasenat göresiniz. Ebu'zer el Gıfari ve Hz. Fatıma'nın himmeti üzerinize olsun, Ali el Murtaza kırklar semahına kaydede. Gerçeğe Hu! “ diye hayır dua etti. Semahçılar yerine oturduktan sonra Sakacı (sucu) su dolu bir sürahi ile ceme katılanlardan su isteyene su verdi ve elindeki sudan avuç avuç üzerimize su serpti (Bu sırada Enbiya Suresi, 30. Ayeti okundu). Bu suyun üzerine gelenlere şifa olduğuna inanılıyor. Her hizmetin akabinde tevhit ve salâvatlar eşliğinde dualar yapıldı. Cemin sonuna doğru okunan Kerbela mersiyelerinde hanımların büyük bir kısmının mersiye boyunca ağladıkları görüldü.

Cemin sonunda ceme katılanların gönüllerinden koparak getirdikleri lokma denilen meyve, gofret, bisküvi ve lahmacun (gönülde ne kopmuşsa) hazırlanmış ayrı küçük poşetler halinde genç erkek çocukları tarafından tepsilerle getirilip dağıtıldı. Ancak orada uyarı aldık, Dede müsaade vermeden lokma yenmiyor. Rahatsız edici hiçbir bakışa maruz kalmadan cemevinden ayrıldık. Dualı olduğu ve yiyenlere şifa olduğuna inanılan lokmamızı alarak ayrıldığımız cem ibadeti iki saat sürdü.

Zeynel Abidin Türbesi'nin içerisindeki cem mekânının daha büyük olduğu gözlemlendi. Yerleşim düzeninin yaklaşık olarak aynı olduğu bu cem evinde de cem törenine katıldık. Cem esnasında Nur ve Enbiya Surelerinden belirli ayetler okundu. Bazı hanımların ellerinde poşetlerle gofret, bisküvi tarzında dağıtmak üzere lokmalarını da yanlarında getirdiklerini görüldü. Koyu renkte giyindikleri görülen hanımların dua esnasında “Ya Hüseyin” şeklinde geçen kısımlarda “Ya Hüseyin” diyerek bu sözü tekrar ettiği görüldü. Ehl-i Beyt'e selamların sık sık yer bulduğu cem ibadetinde şefaathler istendi.

Sakacı “Ya Hüseyin” diyerek elindeki sürahidenden gelenlerin üzerine şifa niyetiyle su serpti. Semahtan sonra yemek duası yapıldı ve Dede “Elimde yoktur tartı ile terazi herkes hakkına oldu mu razı?” dedikten sonra herkes “Razıyız Allah eyvallah” dedi. Ve cemin sonuna doğru yaklaşırken bazı hanımlar kendi arasında konuşurken gözcü

tarafından uyarıldı. Bazı hanımların da cep telefonu ile semah ibadetini kameraya çektikleri görüldü. Dışarıda lokma ibadetini yerken orada bulunan teyzelere cem ibadetini niçin katılmadıklarını sorduğumuzda ise cem bitmeden çıkmanın yasak olmasından dolayı katılmadıklarını ifade ettiler.

Başka bir mahallede katıldığımız cem töreninde de aynı gülbank ve deyişlerle cem ibadeti yapıldığı kadınların daha çok bir arada oturduğu erkeklerinde yine halkayı bozmayacak şekilde sandalye ve yerde olmak üzere ayrı oturdukları gözlendi. Yaklaşık 2 saat süren cem ibadetinden akşam saatin geç olması nedeniyle çıkmak istedik ancak etrafımızdaki teyzeler olmaz cem bitmeden çıkılmaz günahdır deyince cemin bitmesini bekledik. Bu arada beraber ceme katıldığım arkadaşım olan Alevi bayan çalışıyor olduğu için ve ceme gelince de çıkmanın yasak olmasından dolayı ceme her zaman katılmadığını belirtti. Cem esnasında bardaklar dağıtılıp suları da doldurulunca “aman dede izin vermeden içilmez içmeyesin” uyarısını da aldık. Tam bir sessizlik ve ciddiyetin hakim olduğu cemde hoş görülmeyecek hiçbir davranışa rastlamadık. Yıllardır insanların mum söndü gibi gerçek dışı söylemleriyle ve kulaktan dolma yanlış bilgilerle yargılandıkları bu ortamda, edebe aykırı bir harekete rastlamadığımız gibi kadın ve erkekler arasında tokalaşmanın dışında bir yakınlaşma görmedik.

Malatya’da Cem ibadeti yapılırken sıralama aşağıdaki şekilde gibi gerçekleşmektedir:

- 1-On iki hizmet sahipleri cemde gerekli araç ve gereçleri tamamlar.
- 2-Cemaat, cem evinde toplanır.
- 3.Dede, usulünce cem evine girip postuna oturur.
- 4-Dede canlara eğitici bir konuşma yapar.
- 5-Zakir, sazla deyiş çalıp söyler.
- 6-Süpürge(car) çalınır.
- 7-Post seccade serilir.
- 8-Dargınlar barıştırılır, sorunlar çözümlenir, canlardan rızalık alınır.
- 9-On iki hizmet sahiplerinin duaları verilir.
- 10-Çerağ(delil) uyandırılır.
- 11-Tezekar (ibrikar) tarikat abdesti aldırır.
- 12-Kurban ve lokmaların duaları verilir.

- 13- Dede, yol-erkân konusunda canlara bilgi verir.
- 14-Gerekirse kısa bir dinlenme arası verilir.
- 15-Cem mühürlenir. (secde yapılır.)
- 16-Üç düvazimam okunur. (secde yapılır.)
- 17-Üç tevhit çekilir. (secde yapılır.)
- 18-Miraçlama okunur, kırklar semahı yapılır.
- 19-İstek semahları yapılır.
- 20-Sakka suyu dağıtılır.
- 21- Mersiyeler okunur (Kerbela'yı anlatan mersiyeler).
- 22- Lokma ve kurban (sofra)hizmeti sunulur.
- 23- Lokmalar yenilip sofraya duası edildikten sonra Dede "Duran oturan..." duası verir. Bundan sonra da şu hizmetler yerine getirilir: Süpürge çalınır, post kaldırılır, on iki hizmet sahiplerinin duası verilir, چراغ dinlendirilir ve cem ibadeti sona erer. (Zeynel Abidin Vakfı)

Ceme gelen hanımlar Dede'nin kızı sayılır. Her konuda ona sorularını sorabilirler. Cemde mürşitlik Hz. Muhammed'i, pirlilik Hz. Ali'yi, rehber de Hz. Cebrail'i temsil eder. Fatma Ana Cemi dediğimiz bir cem de vardır. Duvaz imam olur tevhitleri, Miraçlamayı okur, mersiyeleri bilir. Mesela Hz. Zeynep Anamız Celal Abbas'a mersiye okumuş (KK: 45). Ben cem yürütürüm eşim dedeydi ve beraber cem yapıyorduk. Gülbang ve deyişleri bilirim. Kadın ceme kadınların özel günlerinde iken katılamaz ve oruç da tutamaz (KK: 26).

Bir denekte cem ibadeti ile ilgili şöyle bir anısını paylaşmıştır:

"Ben çocuktum. Bizim mahallede bir cem oldu. Cem gizli olurdu. Çavuşoğlu'nda oturuyoruz. O zaman kapı kilitleme de yoktu. Komşuda cem var. Vaylo Dede cemi yürütüyor. Şimdi türbesi var. Annem anlattı. Bebeği uyutup annem de ceme gitmiş. Çocuk ağlıyor. Komşumuz çocuğun sesini duyunca (komşu Sünni) ceme geliyor. Anneme "Çocuğun ağlıyor sen burada ne yapıyorsun?" diyor. Annem komşuya "Bu kadar kişinin içinde beni nasıl gördün, diye sorunca, bir kişinin daha ismini söyleyip sadece ikiniz vardınız cemde diyor. Annem çocuğu emziriyor, uyuyakalıyor ve bir rüya görüyor. Rüyasında Resulullah önde, 12 imamlar arkada ceme geliyorlar. Resulullah anneme "Sen merak etme, o kadın bir şey görmedi" diyor. Annem rüyayı Vaylo Dede'ye anlatıyor.

Vaylo Dede “Ben o kadının ceme geldiğini gördüm.” diyor. Vaylo Dede çok iyi bir dedeydi. Cem esnasında ev sallanırdı. Muhammed’i, Ali’yi, Ehl-i Beyt’i getirirdi o ceme. Eskiden ortaya bir tahta koyarlardı. Kadın erkek ayrı otururdu. Ben de semah dönerdim. Hala da dönerim, deyişler söylerim. Kadın özel durumlarında ceme gidebilir ama banyo yapmadan gidemez. Özel durumunda oruç da tutulmaz” (KK: 46).

Bir başka denek de, biz cemde otururken orada kimse erkek kadın fark edilemez. “Ali’nin mührüyle mühürledik” der Dede. “Hepiniz bacı kardeşsiniz” denir. Hiçbirinin de aklına bir şey gelmez. O cemde çok güzellikler var. O semahın içine bir düş, o seni nasıl çeviriyor (KK: 46). Diyor.

Cemevine girdiğimizde bir Dede’nin eşi aynı zamanda bir Dede kızı olan Zeynep (Hatice) Ana ile de görüşme yaptık. Ceme gelen kişiler girişte oturmakta olan Zeynep Ana’nın elini öpüp onun hal ve hatırını sormadan içeri geçmediler. Aynı şekilde Ananın da onlarla yakından ilgilendiği gözlemlendi. Dilinden bismillah, salavatlar hiç düşmeyen Zeynep Ana ve diğer bayanların da ceme başlarında örtüleriyle katıldığı gözlemlendi. Sünni inançtaki tarikat meclislerini andıran cemevinde, gelen bayanların çocuklarını da yanlarına alarak sessiz sedasız ceme katıldıkları, gülbang denilen dualara “Allah Allah” diyerek karşılık verdikleri görüldü. Cemin içeriğini oluşturan dualarda sık sık salavatlar getirildiği, “Bismillah, Allah Allah” ifadelerine yer verilip, kelime-i tevhitler söylendiği görüldü. Hanımların çeşitli kıyafetlerle geldiği cemde, daha çok dikkat çekmeyen koyu renkler tercih ettikleri görüldü. Cem esnasında ise semah, tarikat abdesti aldırın ibrikçi ve sakacı görevlerinde kadınların da görev aldığı görüldü.

Gitmiş olduğumuz üç farklı cemevinin ve Hacı Bektaş Veli Vakfı’nın duvarlarında Hz. Ali’nin ve On İki İmam’ın temsili resimlerinin asılı olduğu gözlemlendi. Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin de kucağında bir ceylan ve aslanı tutmasının anlamını konuştuğumuz bir erkek, “Aslanla ceylanı dost olarak kucaklayan bu anlayışta olduğu gibi bu dergâhta, bu inançta farklı dilden, kültürden ve ırktan gelen insanları bir tutan bir anlayış hâkimdir” dedi. Yine asılı olan tahtadan yapılmış temsili Zülfikar kılıcının da insanları doğru yolda gitmeleri için terbiye eden bir mürşit olduğunu, aynı zamanda da adaleti temsil ettiğini söylemiştir.

3.1.2.3 Alevilik-Bektaşilikte “Dede” ve “Ana” Kavramları

Türkler arasında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişilere eskiden beri baba ve ata denilmiştir. Baba ve ata kelimelerini ilk Yesevi dervişlerinin kullandıkları bilinmektedir. Sonraki zamanlarda dede kelimesi de ata ve baba gibi saygı amaçlı kullanılmıştır (Ocak, 1994: 76). Bektaşilikte hala Baba, Dedebaba gibi kavramlar yaygın iken Alevilikte Dede kavramı tercih edilmiştir.

“Ocak sisteminde Dedelik babadan oğula geçer. Türkiye’de çoğunlukla ocakta mürşidi kâmil olan kişi, rehberlik yapan veya yolu en iyi bilen kişilerden birisini ulaşamadığı yerlere pir (dede) olarak atayabilir. Bunlara “dikme dede” denir. Birde Bektaşilikte Babagan kolu vardır. Anadolu’nun bazı yerlerinde şehirlerde özellikle balkan bölgesindeki dedeler dergâhta derviş olarak yetişir. Baba daha sonra “Dedebaba” ünvanı alarak dedelik görevini sürdürür. Burada babadan oğula dedelik söz konusu değildir. Bilgi birikimi olan herkes dede mertebesine yükselebilir. El vermek şartıyla tabi ki” (KK: 21).

Kadından Dede olmamasının eleştirildiğini, kendisinin bu konuda ne düşündüğünü sorduğumuzda Ahmet Dede şimdiye kadar On İki İmamın da erkek olarak geldiğini bundan dolayı da erkek soyundan devam ettiğini ifade etmiştir. Dedenin erkek çocuğu olmaması durumunu sorduğumuzda ise “Biz de yol bir süre binbirdir. Benim dört tane kız evladım var. Erkek evlat olsa da dede olacak diye bir kaide yok. Dede olacak kişi bilgili olacak, ahlaklı olacaktır ki Dedelik yapabilsin” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur (KK: 53). Dedelik soydan gelir. Bektaşilikte el verilir. Benim bir tane kız evladım var. Benim kızım Dede soylu biriyle evlenmezse posta oturamaz. Posta erkek evlat yoksa benim erkek kardeşim veya erkek kardeşimin varsa erkek çocukları oturur. Bizim Malatya’da ben kadın olarak posta oturan görmedim. Maraş’ta Elif Ana, Ankara’da Zöhre Ana var. Biz de eleştiriler haklı, kadını posta oturtmamışız (KK: 58).

Dedenin hanımına “Ana” denir. Dedeye gösterilen saygı Ana’nın yaşına bakılmaksızın Anaya gösterilir. Ananın da eli öpülür. Post dedeliğinde belli kurallar vardır. Ocak temsilcisi olan dede posta oturuyor. Benim dedelik kimliğim var. Bende posta oturmam ama posta oturacak kişiyi tayin ederim (KK: 15). Karı koca bir sıkıntı yaşayınca ana ile paylaşabilirler. Dedenin müdahalesini gerektiren bir durum varsa Dede’ye başvurulur (KK: 15).

Dede'nin erkek evladı olmasa da kızı sorumluluğu devam ettirir. Yine Dede'nin eşi Dede'den sonra "Ana" olarak sorumluluğunu yerine getirir. Babam bize Alevilik eğitimini de erkek kardeşimle eşit bir şekilde verdi" (KK: 5). Dede dara düşebilir, düşkün olur posttan düşebilir. Dede'nin kızı taliple evlenebilir ama talibin kızı Dede ile evlenemez. Dede nikâh kıyar. Nikâh kıyarken görücü usulü ile evlilik olduğu zaman kız ile oğlanı bir kenara alıp razı olup olmadıklarını sorarım. Ben yeri geldi annemi de eşimi de dara kaldırdım (KK: 16).

Hanımların bir kısmı post makamına yıllarca Dedeler oturup cemi yönettiği için kadından Dede olmasını doğru bulmamaktadır. Biz küçükken cem evlerimizde yapılırdı. Dedeler gelirdi. Babannem, annem çok güzel semah dönerdi. İzzettin Doğan Dede'nin tarafından eşim. Kadın Dede hiç duymadım, erkeğin cemi yürütmesi gerekir (KK: 4).

Eski dönemlerle şimdiki zamanı karşılaştıran Hatice Ana, "Kocam Kalender Cengiz Dede'ydi. Babam beş yaşındayken başımı örttü. Biz eskiden cemde erkek kadın ayrı otururduk. Hacı Bektaşî Veli'yi de on iki defa ziyaret ettim. Günde 2, 3 öğün gülbank söylerim (KK: 24) diyor ve bize şu deyişi söylüyor:

Alnımda secdeyi dua
Dilimde kelamı şahadet
Kaşlarım kalem kudret
Gözlerim Nuru hasret
Kollarım Hz. Ali'nin Zülfikar'ı
Burnum ummayı cennet
Dizlerim edep erkan
Ayağımda nal-ı şerif.

Musahibim yaşıyor diyen Zeynep Ana (Hatice Ana), yeni nesil kızların özellikle biraz serbest rahat yaşamak istediğini söylüyor. Dilinde sürekli besmele, salâvat ve tevhit kelimelerinin düşmediği Hatice Ana, Hz. Fatıma'yı her anışında ona hürmeten başparmaklarını öpüp alnına koyuyor. Pek çok da deyiş ve gülbanklar bilen Hatice Ana şu dizeleri de bize sıralıyor:

Bugün pir bize geldi
Gülleri taze geldi
Önü süre kamberi

Ali'yi Murtaza geldi
Ali benim şahımdır
Kâbe kiblegahımdır
Miraçtaki Muhammed
O benim padişahımdır.
Pir dediler Ali'ye
Hacı Bektaş Veli'ye
Hacı Bektaş vurdu tacını
Şeyh Ahmet miracımız
Karaca Ahmet'tir gözcümüz

Bazı hanımlar Dedelik makamı ile ilgili düşüncelerini şöyle aktarmışlardır: Bizde Pir, Dede, Rehber önemli bir yere sahiptir. Piri rehber tutarak Allah'a ikrar veririz" (KK: 18). "Dedelik soydan geldiği için kadın olmuyor galiba" (KK: 9). Dedem Seyit Mahmut, Ramazan dâhil senenin yarısını oruçlu geçirirdi. Annem babam her perşembe(Cuma akşamı) oruç tutarlardı. Dedem ben şahit oldum, cemde karı sıktı muma çevirdi ve o muma dönmüş kar ateş aldı yandı (KK: 26).

Gözlemci olarak katıldığımız Kırangıç Köyü'nde Hüseyin Dede'yi anma töreninin 36.yıl dönümünde kendisinden bahsedilirken "En ufak bir çocuğun bile önünde ayağa kalkan bir insan" denmiştir. Yine onun bir başka sözü: "Gökte Allah yerde devletini tanımayan Allah'ı da tanımaz." derdi. "Sırtınızda yükte taşısınız aman çocuklarınızı okutunuz" sözü yine Dede'nin eğitime verdiği önemi göstermektedir. Yine orada ifade edilen İzzettin Doğan Dede'ye ait: "Bizim Alevi İslam inancımızda cebir, şiddet, kin ve nefrete yer yoktur" sözü onun kardeşliğe verdiği önemi yansıtır. Ayrıca, Hüseyin Doğan Dede'nin türbesinin de törene katılanlar tarafından ziyaret edildiği gözlemlendi.

Ali Kapısı Derneği ziyaretimizde, cemden sonra bir aile hasta olduğunu söyledikleri çocuklarının Dede'nin ve canların duası ile şifa bulunduğunu söyledi. Yine cem ibadeti öncesinde 88 yaşlarındaki Zeynep (Hatice) Ana'ya genç, kadın, erkek çoğu kişinin gelerek elini öperek hal hatır sorduğu gözlemlendi.

3.1.2.4 Semah

Kadınların erkeklerle beraber semah döndüğü cem ibadetinde, semaha, Kırkların içinde kadınların da bulunduğu özellikle Hz. Fatma'nın da içinde olduğuna inanıldığı,

insanı Allah'a ulaştıran bir ibadet gözüyle bakılmaktadır. Günümüzde hayatında hiç semah dönmediğini ifade eden Alevi-Bektaşî inancına sahip kadınlar olduğu gibi semah ibadetine katılımcı veya izleyen olarak katılan kadınlarda mevcuttur. Bu konuda bir denek düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Semah dönerim. Semah bizim namazımız. Allah aşkı ile dönüp Allah'a yaklaşmaktır. Turnaların uçuşu gibidir. Onlar önder seçip dönerler. V şeklinde bizde o şekilde döneriz. Turnaların bir özelliği de tek eşliliği seçerler. Semahta örtü saygı amaçlı takılır” (KK: 17). Semah esnasında başı kapalı tutmak mecburi görülmemekle birlikte cem töreni esnasında kadınların çoğunun başörtülü oldukları tespit edilmiştir.

Aleviliğin omurgası Kırklar Meclisidir. Biz Hz. Muhammed'in Kırklar Meclisi'ne karıştığına inanırız. Selman'ın getirdiği bir habbe üzümü getirerek “Peygamber bende Kırklar'a katılmak istiyorum” der. Onlar “Selman'ın getirdiği üzümü kırk eşit parçaya bölerseniz biz sizi aramıza alırız” derler. Muhammed müşkülde kalır. Cebrail cennetten yakuttan bir taş getirir. Taş dolu zezem suyudur. Der ki “Ya Muhammed parmağınla üzümü iyice ez zezeme kat. Ezilmiş üzüm suyundan su katılarak su çoğaltılır ve o su kırk eşit parçaya bölünür ve Muhammed kalkar semaha durur. Bu semahta 17 kadın 23 erkek vardır (KK: 21). Başka bir kadın deneğimizde semahın başlangıcını şöyle anlatmıştır:

“Hz. Muhammed miraca giderken ansızın yoluna bir aslan çıkar. Hz. Muhammed ne yapacağını şaşırır. Birden bir ses duyar:

“Ya Muhammed yüzüğünü aslanın ağzına ver! Yüzüğü aslanın ağzına verir aslan nişanı alınca sakinleşir. Hz. Muhammed miraçtan dönerken bir meclis gördü. Hz. Muhammed içeri girmek için kapıya vurdu. İçerden “Kimsin, ne için geldin?” diye sordular:

- Ben peygamberim açın içeri gireyim erenlerin güzel yüzlerini göreyim, dedi.

İçeriden:

- Bizim aramıza peygamber sığmaz, dediler. Tam gideceği sırada Tanrı'dan:

- Ey Muhammed! O kapıya var, buyruldu. Kim o, diye sordular. Hz.

Muhammed:

- Ben peygamberim, açın gireyim, mübarek yüzlerinizi göreyim, dedi. İçeriden:

- Bizim aramıza peygamber giremez. Bize peygamber gerekli değildir, dediler. Hz. Muhammed dönerken Tanrı yeniden:

- Var o kapıyı arala, buyurdu. İçerden kimsin? denildi.
- Bir yoksul oğluyum sizi görmeye geldim, içeri girmeme izin var mı? Kapı açıldı. Peygamber besmeleyle içeri girdi. Hz. Ali de o meclisteydi. Hz. Peygamber “Siz kimlersiniz?” diye sordu. “Biz Kırklarız” dediler. Peygamber “Sizin büyüğünüz küçüğünüz kim? diye sordu. Onlar: “Bizim kırkımız birdir, birimiz kırktır” diye karşılık verdiler. Hz. Muhammed : “Ama biriniz eksik o birinize ne oldu?” diye sordu. Kırklar:”O birimiz Selman’dır taşraya çıktı” dediler. Hz. Muhammed, onu göstermelerini istedi. Hz. Ali kolunu uzattı, Kırklardan biri koluna bıçak vurdu. Hz. Ali’nin kolundan kan akmaya başladı. Tüm kırkların kolundan kan akıyordu. Pencereden bir damla kan girip ortaya damladı, bu kan, Selman’ın kanıydı. Kırklardan biri Ali’nin kolunu sardı, Kırklar’ın tümünün kanı durdu. Sonra Selman geldi bir üzüm tanesi getirdi. Hz. Muhammed üzümü tabağa sıktı, şerbet eyledi, kırkların önüne koydu şerbeti içtiler, sarhoş oldular, Ya Allah diyerek semaha girdiler” (KK: 18).

Semah esnasında bağlama eşliğinde semah dönülür. “Eski Türklerdeki kopuz bağlamaya dönüşüyor. Okur yazarlığı olmayan aşıklar, ozanlar Allah’ın kalamını kopuzla sazla ifade ediyorlar. Bunu da atkuyruğunun kılından yaptığı saz eşliğinde yapıyorlar. “La ilaheillallah” tevhidi getiriliyor. Müzikle o dönemde dini daha iyi algılıyorlar” (KK: 45).

Cem ibadeti gözlemimizde erkeklerle kadınların bir arada semah döndükleri görüldü. 10-15 Kişi arasında değişen sayıda daha önce semah dönmede tecrübesi olanlar başta olmak üzere oturanlar arasından da gönüllü olarak semaha kalkıldığı gözlemlendi. Genç ve orta yaşta kadın ve erkeklerin döndüğü semah ibadetinde dönenlerin Dede’ye sırtlarını dönmedikleri ve kadın erkek arasında da belirli bir mesafenin olduğu gözlemlendi. Farklı gülbank ve deyişlerle gerçekleşen semahın çeşitleri hakkında bilgi veren, (KK: 18) hafta sonları farklı yaşlarda çocuklara cem evinde bu eğitimin verildiğini ifade etti. Semahta her bir hareketin bir anlamı olduğunu ifade eden (KK: 18) semahın Hızır Semahı, Kırat Semahı, Bozok Semahı ve Bacılar Semahı gibi çeşitleri olduğunu söyledi.

Zakir'in saz eşliğinde söylediği deyişlere göre semah hareketlerinin de değiştiği görüldü. Semah dönen bayanların saçları gözükecek şekilde başları örtülü idi. Semah esnasında örtüsü düşen genç kızın semaha devam ettiği görülmüştür. Deyişler söylenirken katılımcıların ellerini dizlerine vurarak ağıt yakar bir pozisyon aldıkları gözlemlendi. Semah esnasında bu hareketlerin birer ibadet olduğuna vurgu yapılarak “Seyr için olmaya, aşk için ola” şeklinde ifadeler kullanıldı.

Tarikat zikirlerini anımsatan ortamla alakalı bir örneklemimiz şu ifadeleri kullanmıştır: “Bir defasında bir arkadaşım beni bilinen, tanınmış, sesli zikir yapılan bir tarikatın toplantısına götürmüştü. Oradan çıktıktan sonra, arkadaşıma kardeşim sizin zikirlerinizle bizimkiler neredeyse aynı, aramızda bir fark yoktur” dedim.

3.1.2.5 Musahiplik

Alevi olma şartlarının olmazsa olmazlarından görülen musahiplik kurumu deneklerimize sorulmuş, deneklerin çoğunun musahipliğin ne olduğunu bildiği görülmüş ancak musahip kardeşi olanların ise sınırlı olduğu görülmüştür. Musahip olmanın zor olduğunu ifade eden deneklerimizin çoğunun musahiplik şartlarını bildikleri tespit edilmiştir. Musahiplik ile ilgili şu bilgiler sunulmuştur:

“Bekâr bir erkekle bekâr bir kız musahip olamaz. Dede'nin de musahibi vardır. Dede'nin musahibinin bir Dede ailesi olması da gerekmiyor. Dede talip ile de musahip olabilir. Kendisine en yakın gördüğü kişi ile musahip kardeşi olabilir” (KK: 53). “Musahipler dede huzurunda ikrar verir. Şu bizde temel esastır. “Öl ikrar verme, öl ikrardan dönme” musahip kardeşin bizde öz kardeşten daha yakındır. Musahibinle küsemezsin onsuz boğazından lokma geçmez” (KK: 17). “Musahip olurken kestiğimiz kurbanın adına “tercüman” denir. Önce ikrar verilir. Ama bunlardan önce musahip olmak isteyenler bir zaman birbirlerini gözlüyor, kendi aralarında gözetim altında istişare ediyorlar. Uygun görülürse musahip tutar” (KK: 18). “Akrabadan da musahip seçilebilir. Ben musahip kardeşimi öz kardeşlerimden daha kıymetli tutarım” (KK: 19). Demiştir.

Bir denek de konu hakkında şöyle demiştir: “Annemlerin musahipleri varmış ama biz çok görüşmüyoruz sadece şunu biliyorum biz onların çocuklarıyla evlenmezmişiz” (KK: 11). “Musahibim yok ama olacak. Musahiplikte evlilik şartı var. Bekâr olmaz. Gönül kardeşi olur. Musahibin çocukları birbiri ile evlenemez. Öz kardeş gibidir. İhtiyacı varsa giderilir. Öldüğü zaman borcu varsa ödenir. Hz. Peygamberimizde Hz. Ali'yi

kendine kardeş edinmiştir. Musahiplikte oradan gelir. Musahibinin karısı bacısıdır. Bir şeye ihtiyacı olursa çocuklarından eşinden ayırmaz. Musahibi düşkün olursa oda suçludur. Yanlış bir şeye yeltenirse musahibi uyaracak” (KK: 25). Ayrıca musahiplikte de razılık esası geçerlidir. Kadının da erkeğin de musahip olacak kişiyi razılıkla seçmesi bekleniyor. Musahip tutmanın zor bir şey olduğunu da söyleyenler olmuştur.

Araştırma grubumuz ve dedeler de dâhil musahiplik kurumunun temellerini Hz. Peygamber dönemindeki Ensar–Muhacir kardeşliği esnasında Hz. Peygamber’in Hz. Ali’yi kardeş ilan ettiği döneme dayandırmışlardır. Aslında Hz. Ali, Hz. Peygamber’in kızı ile evlenmesine rağmen, bugün uygulanan musahiplik erkânında musahiplerin çocuklarının birbirini ile evlenmesi yasak olarak kabul edilmiştir.

Kardeşlik gerçekleşmeden önce bir müddet taraf ailelerin birbirini tanıyıp, uygun olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılıyor. Musahiplik konusunda geçmişte Alevilerin kendi içlerinde kapalı bir toplum yapısına sahip olması, bu yüzden de birbirine destek olma açısından önemli bir fonksiyonu yerine getirdiği düşünülebilir. Ayrıca Alevi-Bektaşî inanç sistemi dini grup içerisinde güçlü toplumsal değerler, normlar oluşturarak, toplumsal kontrolün sağlanmasını temin etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle olsa gerektir ki, gelenekli dini grup varlığını yüzlerce yıl devam ettirebilmiştir.

3.1.2.6 Düşkünlük-Dara Kaldırma

Kadınlarında düşkün olup dara kaldırıldığı Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe özellikle başkasının malına tecavüz, bir kişinin kalbini kırma, zina gibi sebeplerle kişi düşkün olur ve Dede’nin huzurunda dara çekilir. Düşkünlük ve dara kaldırma ile ilgili deneklerimiz düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“İkrar dönülmeyen sözdür. Dede dara düşebilir. Düşkün olur. Posttan düşebilir. Ben annemi de eşimi de dara kaldırdım. Kadın da düşkün olabilir ve aynı cezalar uygulanır. Ölümün haricinde sebepsiz yere ayrılan eşler düşkündür. Yol düşkündür. Bunlara selam verilmez. Toplumdan tecrit edilir. Kadın erkek fark etmez. Ancak iki canlı şahitle zina halinde olunmuşsa ve bu beyan edilirse (Arasat meydanı, toplum içinde değil) boşayabilir. Ancak onda da bir kural vardır ki o kadın (zina eden) düşkün olurken ikinci bir evliliğini bulana kadar veya geçimini sağlayana kadar boşayan erkek onun geçimini karşılamak zorundadır. Bunun sebebi de daha kötü yollara düşmesini engellemektir.” Hacı Bektaşî Veli’nin güzel bir sözü vardır: “Gördüğünü ört, görmediğin söyleme” der

(KK: 16). Bir başka deneğimiz: “Dara kaldırma yapılan bir hatadan dolayı sorguya çekilmedir” (KK: 18).

“Dedenin huzuruna çıktın, Dede diyor: “Ey Talip omzunda bir heybe var. Heybenin önü benim arkası senin. Önünü ben görüyorum ama arkasını görmüyorum, sen içini bana dökeceksin ki ben seni dualayım”, sonra dara kaldırıyor. Dara kaldırma sebebi, mesela ceme lokma getiriyor ama hırsızlık yapmış onunla lokma alıp millete dağıtıyor, onları da suç ortağı yapıyor. Dede de bunu ortaya döktürüp kurban veya ceza istiyor. Eşim düşkün olursa ben de düşkün olurum” (KK: 19).

Aleviler bir erkeğin Anadolu'nun bin yıllık tarihinde dört kadın almasını uygun görmezler. Bir hanımın üzerine bir hanım alırsa onu düşkün sayarlar. Ancak kadın hasta ise çocuk doğurmuyor ve kadınlık görevini yapamıyorsa, kadının rızasını alarak evlenebileceğine işaret vardır ama kadının rızası olacak (KK: 20).

“Alevi inancında kadın Hz. Fatma'nın temsilcisidir. Anadolu Alevileri tarihler boyunca kadına büyük saygı duymuş, onun haklarını kollamış, aile ocağında kadına son derece önemli mevkiler vermiştir. Haklarına tecavüzü asla hoş görmemiş, kadınına zulmeden kocayı Alevi-Bektaşî ibadet toplantılarında, kadının üstüne evleneni, haklarını çiğneyeni, sokağa atan erkeği düşkün addetmişler ve onu toplumdandan tecrit ederek o mahalden kovalamışlardır. Haksız yere boşayanı da düşkün addetmişlerdir” (KK: 20).

Yine başka bir denek şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Bir gün cemde bilerek su içtim (izin verilmeden). Dede gördü, rehber gördü, cemdeki kız gördü ama seslenmediler. Ben dedim ki Dede'ye “Beni gördün mü? Rehber ve kız “Gördük ama seni kırmamak için sustuk, dediler. Ben de onları dara kaldırdım. Bana “Kendi cezanı da kendin ver” dediler. Tepsiyle kömbe(Malatya'ya has bir çeşit börek) cezası verdim” (KK: 21). “Cemde konuşursa, söze karışır o kişi orda dara kaldırılır. Ve o kişi duaya durur. Bir tepsi bir şey istenir. Şimdilerde saygı yoktur. Eskiden daha inançlı, itikatlılarımış”(KK: 46).

“Hz. Peygamber döneminde Cuma namazında Resul bütün sahabeleri yarım ay şeklinde toplardı, dargını küskünü sorardı. Sahabeler “ben senden razıyım” diye birbirleriyle niyazlaşırlardı. Bu rızalık olayı, Kur'an-ı Kerim'deki Fecir süresi 27-28. ayetlere dayanır. Kişi dara dururken sağ ayağını sol ayağı üzerine koyar. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Hz.Peygamber'e su getirmek için yarışırken Hz. Hüseyin'in ayağı taşa

takılıyor. Ayağını Resulullah görüp üzülmesin diye sağ ayağını sol ayağı üzerine kapatıyor. Resulullah durumu fark ediyor. Resulullah Efendimiz: “Sen burada nasıl dara durduysan ahirette de ümmeti Muhammed senin huzurunda dara dursun” diyor (KK: 45).

“Dede'nin asli görevi dargınları barıştırmaktır. Barıştırmazsa Dede'den davacı olurlar. Hz. Peygamber Veda Hutbesi'nde bütün sahabelere “Kimin bende hakkı varsa gelsin alsın” buyuruyor. Sahabelerden Ukkâşe Hz. Peygambere “Ya Resulullah benim hakkım sizde kaldı, diyor. Hz. Peygamber “gel al hakkını” buyuruyor. Hz. Ukkâşe “Ya Resulallah bir sefer esnasında ben devemle sizin önünüzden giderken sizin kamçınız benim sırtıma değdi bunun üzere bütün sahabe Ukkâşe'yi ikna etmeye çalıştı. Hz. Fatma anamıza ulaştı haber. Hz. Fatma anamız buyurduki “Atam yaşlıdır hastadır, Hasan Hüseyin gidin babama siper olun.” Hasan ile Hüseyin Hz. Peygamber'in önünde siper oldular. Hz. Ukkâşe ya Resulullah benim sırtımda gömleğimde yoktu deyince Resulullah gömleğini de çıkarır ve Ukkâşe Hz. Peygamber'in sırtındaki nübüvvet mührünü öpmeye başlar. İşte dara kaldırma olayı buradan gelmektedir” (KK: 45). Yazılı hukukun olmadığı dönemlerde Alevi-Bektaşî töresi eski Türklerde olduğu gibi, toplumsal sorunları, “töre” kavramı çerçevesinde çözümlenmiştir.

Yapmış olduğu suça göre kişi boynunu büktüyse hak sahibi razılık verebilir veya canlar karar versin der veya canlara şunu dağıtsın diyebilir olay büyümeden sulh oluyor (KK: 45). “Kadın eğer hırsızlık yaparsa, dedikodu yaparsa, Dede onu dara kaldırır. Hırsızlık günahdır, kul hakkıdır. Markette adam bir tane üzümü koparıp ağzına attı, kul hakkıdır. Şeriat önemli. Hırsızlık yapanın elini kes bir daha yapabiliyor mu bakalım.” (KK: 26).

Görüşmelerimizde kadınların da düşkün kabul edilip dara kaldırıldıkları ifade edilmiş, erkeğe verilen ceza gibi kadına da farklı cezalar uygulandığı söylenmiştir. Eşref Dede erkek düşkün olunca ailesinin de düşkün olduğunu ve toplumdan tecride kadar varan cezalar aldığını söylemiştir. Örneğimizden bazılarına sorduğumuz “Herkesin içinde suçunun ortaya dökülmesi o insanı rencide etmez mi?” şeklindeki sorumuza ise “Bu iyi bir yaptırımdır. Böyle olacak ki bir daha yapmasın” cevabı verilmiştir.

3.1.2.7 Gülbang ve Deyişler

Cemevi ziyaretimizde, cem esnasında özellikle genç bayanların söylenen gülbang ve deyişleri ezberden tekrarladıkları bir yandan da ellerini dizlerine vurarak ritim

tuttukları, sağ elleri ile sol göğüslerinin üzerine koyarak ibadet yaptıkları gözlemlendi. Cem ibadetinin sonlarına doğru Hz. Hüseyin ve aile efradının Kербela’da şehit edildiğini anlatan mersiye okunduğunda yaşlı genç bütün kadınların gözyaşı döktüğü görüldü. Cemlerde söylenen gülbank ve deyişlerden bazıları şöyledir:

Gülbank Duası:

Bismi şah Allah Allah, Vakitler hayır ola, hayırlar feth ola, Şerler def ola –Hak Muhammed Ali, Gözcümüz yardımcımız bekçimiz ola. 12 imamlar 14 masumu paklar, 17 kemerbest efendilerimiz katarından, didarından, yolundan izinden ayırmaya. 3’lerin 5’lerin 7’lerin 40’ların ve ricaül gayb erenlerin-kutbülaktap efendilerimizin, hayır himmetleri üzerimizde hazır ve nazır ola. Yüce Allah dertlerimize derman, hastalarımıza şifa ihsan eyleye, Bizleri görünür görünmez kazalardan, dermansız dertlerden, afetlerden saklayıp koruya, yüce Allah varlığımızı, birliğimizi sonsuz eyleye, dualarımızı dergâhı izzetinde kabul eyleye, duası bizden, kabulü Allah’tan ola gerçeğe hü.

Secde Duası:

Bismi şah Allah Allah, hayırlar tümünden feth olsun, Günahlar hepten def olsun, Ya Rabbi bağışla bizi, küntükenzine bağışla bizi, Ulu divan hakkı için bağışla, nimetin vahdetin için bağışla, Kudretinle vahdetinle bağışla, kemaline cemaline bağışla bizi, Resul nebi hakkı için bağışla, Ahmet-i muhtar için bağışla, Aliyyülmurteza için bağışla bizi. Ehl-i Beyt ve nesli için bağışla, 12’ler 40’lar için bağışla, Hızır aşkına hazır aşkına bağışla, şükür kerem için bağışla, Kur’an hakkı için bağışla, duası bizden kabulü Allah’tan ola gerçeğe Hü

Ya Rabbi,

“Sen bağışlaması ve lutf’u –ihsanı bol olan yaratıcısın

Bilerek-bilmeyerek işlediğimiz gizli ayıplarımızı ört,

Hastalarımıza şifa, dertlerimize deva, borçlarımızıda ödememizi eda, Dünya ve ahiret işlerimizi ifa eden kullarından eyle ya Rabbi.

Ya Rabbi,

Bizi, dirlik, birlik, doğruluk üzere yaşat. Aramızdaki bazı sefiher sebebiyle bizi cezalandırma.

Vatanımızı-vatan topraklarında yaşayan milletimizi her türlü bela ve musibetlerden, yangın zelzele, sel afetlerinden ve hasetten dış düşmanların şerrinden muhafaza eyle

Ya Rabbi,

Dünyanın incisi bu güzel vatanımızı düşmanlardan kurtaran yüce Atatürk ve silah arkadaşlarına yurt savunmasında gece gündüz silah taşıyan fazilet sembolü Türk analarımıza bu laik ülkemizi bize emanet eden gelmiş geçmiş tüm Mehmetçik ve kahraman kumandanlarımıza rahmetini esirgeme ya Rabbi”

Dar Gülbangı:

“Bismi şah. Allah, Allah, erenler yüzüm yerde özüm darda. Erenler meydanında, Muhammed Ali divanında, pir huzurunda, canım kurban, benim tercüman. Bu fakirden ağrınmış incinmiş, güvenmiş karındaşlarımdan var ise dile gelsin, bile gelsin. Hakkını talep eylesin. Allah eyvallah. Gerçekler demine hu dost.”

Süpürgeci (Faraş)Hizmeti:

Süpürgeci, süpürgesini eline alıp, üç kez “Hu erenler! Hak Muhammed-Ali'nin hizmeti geliyor” der, her seferinde bir adım atarak meydanın ortasına kadar gelir, süpürgeyi sağına indirip yere niyaz eder, süpürgeyi alıp ayağa kalkar, ayakları mühürlü öne eğilir; “Allah, Muhammed, Ya Ali...” diye meydana üç kez süpürge çalıp, süpürge sol koltuğunda dara durur ve şu tercümanı okur:

“Destur Pirim!

Güruh-i Naci'yim, kırklar meydanında süpürgeciyim

Pir divanında durucuyum

Hüseyin-i kerbela için gözlerim yaştır

Lanet olsun Yezidin bağı kara taşır

Erenler meydanında Aliyyel-Mürteza baştır

Pirimiz kırklar içinde Seyyid-i Ferraş'tır

Allah eyvallah. Nefes Pirdendir...

Dede süpürgeciye şu duayı verir:

“Allah Allah...

Süpürgeci Selman, kör olsun Mervan, Cennette Ridvan

Zuhura gelsin Mehdi-i Sahip-zaman
Yardımcımız olsun On iki İmam
Hizmetinizden şefaata bulasın
Seyyid-i Ferraş'ın himmeti üzerinizde ola gerçeğe hü...

Sakacı ve (Şerbetçi) Selamname:
Selamullah ala imam Hüseyin. Ve al-i İmam Hüseyin.
Evlad-ı İmam Hüseyin. Lanetullah katili İmam Hüseyin.
Lütfuna muhtacız eyle ihsan ya Hüseyin
Derdimize senden derman eyle derman ya Hüseyin
Gayri'ye muhtaç kılma aşkân'ı el'aman
Sen medet kıl bizlere her vakıt ya Hüseyin
Sad hezaren lanet olsun ol güruh'u delal'e
Nakz-ı ahd ile şehid kıldılar anlar seni ya Hüseyin
İsm-i pakın aşkı için zikredeni koyma zulmette hergiz
Bermurad et dide-i giryan ile ağlayanı ya Hüseyin.
İznin ile su taşırdım aşkına vermek için
Aşkınla içenlere kıl ab-ı hayat ya Hüseyin.
"Selamullah ya Hüseyin. Selamullah ya Hüseyin.
Ahmed-i Muhtar aşkına. Hayder'i Kerrar aşkına.
Sadık-ı Saka Selman. Sakkahüm ya İmam Hüseyin.
Sakkahüm ya İmam Hasan
Sakkahüm şah kıl şefaata karesi düşene ya Hüseyin.
Yardım eyle Allah Allah çağrışana ya Hüseyin.
Selamullah ya Hüseyin. Selamullah ya Hüseyin.
Selamullah ya Hüseyin."(Zeynel Abidin Vakfi)

Cem ibadeti gerçekleştirilirken gülbank ve deyişlerde Hz. Fatma'nın ismi de zaman zaman geçmiştir. Büyük bir coşkuyla okunan gülbank ve deyişlere talipler sık sık "Allah Eyvallah" diyerek karşılık vermiştir. Zeynel Abidin Türbesi'ni ziyaretimizde Alevi inancına sahip bir bayan, Hz. Ali'nin kızı Hz. Zeynep ve Kerbela hadisesini anlatan bir mersiyeyi ezberinden okumuştur. Çalışmamız esnasında hanımların birçoğunun bu deyiş ve mersiyele ezberden bildiklerine şahit olduk. Hanımların büyük bir kısmı

gülbankları küçük yaşlarda ezberlediklerini ifade etmişlerdir. Çalışmamızda da örnek olması açısından kadın şairlerin dilinden ve erkek şairlerin dilinden bazı deyişlere anlaşılması açısından örnekler sunulmuştur.

3.1.2.8 Muharrem Orucu-Aşure-Lokma

Günümüzde Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe uygulamalarda hala yerini koruyan Muharrem orucu, aşure çorbası yapımı ve lokma dağıtma gibi ibadetler hanımların da çok önem verdiği uygulamalar arasındadır. Bu konudaki uygulamalar şöyle dile getirilmiştir: “Muharrem ayında 15 gün oruç tutarım. On beş gün su içilmez et, yumurta, balık yenmez” (KK: 17). “Orucumuzu tutarken kadın erkek ilişkisi olmaz, nefsi duygulardan uzak olunur. Dünyevi zevklerin hiçbirini yapmamaya çalışırız. Kadınlar özel dönemlerinde de oruç tutabilir. Yine de kişinin şahsına göre değişebilir. Oruç gece 12’de başlar akşama kadar devam eder. Muharrem orucu 12-15 gün şeklinde tutulur. Ancak muharrem ayı boyunca tutanlar da vardır” (KK: 18).

“Fatma Anamız, Hasan ve Hüseyin’in kalbini hiç kırmadı. Hz.Fatma kızını Zeynep’e “Kızım seni amcanın oğluna vereceğiz.” dedi. Zeynep Ana, “Şartlarım var, beni imam Hüseyin’den hiç ayrı koymayacak bunu kabul ederse evlenirim”. dedi. Şartlar kabul edildi. Zeynep Anamız Hz. Hüseyin nereye gitse oda giderdi. Fatma annemiz bir gün “Hüseyin’e kefen dikiyorum” dedi. Zeynep Anamız ona niye böyle giydiğini sordu. Hz. Fatma kızına, “Sen Kerbela’da yetimlerin anasıydın, sen Kerbela’ya kadar gideceksin seni esir edecekler, Zeynel’i de zindana koyacaklar, sabret kızım, Allah’a isyan etme.”dedi. Baş başa ağladılar. Cebrail, Hz. Peygambere gelip “Git kızını sakınleştire, ağlıyorlar” dedi. Hz. Fatma: “Baba benim evlatlarım şehit olursa bunların yasını kim tutacak deyince Hz. Peygamber “Yer, gök, sular, dağlar ağlayacak” dedi” (KK: 26). Eşref Dede ise oruçibadeti hakkında şöyle demektedir:

“Oruçta amaç nefsi terbiye etmektir. Aç kalmak anlamında ise Eşref Dede oruç tutmuyor ama nefsi terbiye anlamında ise Eşref Dedeniz 365 gün nefsi terbiye adına oruç tutuyor. Namaza gelince şekil olarak soruyorsanız namaz kılmıyor, Allah’a dua etmek anlamında soruyorsanız, yastığa niyaz olmadan sabah yatağımdan kalkmam, yemeğimi yemem” (KK: 15).

“Ramazan orucu Bakara 183 ve 184.ayetlere dayandırılıyor. “Senden öncekilere oruç farz kılındığı gibi oruç size de farz kılındı” diyor. Peki, Hz. Muhammed bu ayet

gelene kadar oruç tutmuş mudur? Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in Ramazan'da 3 gün oruç tuttuğunu söylüyor. Ayrıca orucun farz kılındığını söylüyor ancak zaman belirtmiyor. Oruç Arapça da savm kelimesiyle ifade edilir. Sonradan meal ve tefsir yapanlar onu o şekilde yorumlamışlar. Ramazan, Kur'an indiği için, Kadir gecesi olduğu için değerlidir.” (KK: 58). “Namazla ilgili ayetlere gelince namaz kelimesi Arapça değildir. Salat olarak geçiyor” (KK: 58).

Görüşme yaptığımız bayanların bir kısmı Ramazan orucunu da tutarken bir kısmı da kendisinin tutmadığını söylemiş ancak “Annem, ninem tutardı” şeklinde cevaplar vermiştir. Bayanların özel durumlarında oruç tutulmadığını ifade edenler olduğu gibi şeker vs. hastalıktan dolayı oruç tutamadığı için sadaka verdiğini ifade edenlerde olmuştur. Ancak çoğunluk hastalık veya mazeretten dolayı Muharrem orucu tutamayanların herhangi bir kefaret ödemediklerini söylemiştir.

Kadın deneklerden bazılarıda tanesi ise Muharrem ayında yaptıkları uygulamaları şöyle tarif etmiştir. “12 Muharrem ve 3 Masum orucunu tutarım. 3. günde Hızır orucu tutarım. Muharrem ayında soğan başı kesilmez, aynaya bakılmaz, banyo yapılmaz, su içilmez, eğlence olmaz” (KK: 27). “On iki gün oruç tutarım, hepsini tutmasam çift tutarım. 6. veya 8. günü misal. 12. gün aşure yaparım. Oruç tutarken eline bıçak alınmaz, o günlerde siyah giyiniriz ve on iki gün boyunca su içilmez” (KK: 7).

Örneklemeimiz içinde oruç tutmayanlar olduğu gibi “tutabildiğim kadar tutarım” veya Ramazan'ı 3 gün, Muharrem'in tamamını tutarım diyenler de olmuştur. Ayrıca sahur olayının olmadığı Muharrem orucunda bazı bayanlar orucun saat 12'ye kadar sürdüğünü bazıları da akşam olunca iftar yaptıklarını belirtmiştir. Bazı hanımlar gençlerin de artık oruç ibadetinden uzak olduğunu söylemişlerdir. Bir örneklemeimiz de Alevi inancında Ramazan orucunu tutmadıklarını ifade etmiştir.

Kendi evime Muharrem orucunu açmak üzere davet ettiğim bir ailede bayan misafirin su içmediği ancak suyun içine bir kaşık yoğurt karıştırarak içtiği gözlemlendi. Katıldığım Muharrem sohbetinde ise yaşlı teyzelerin bazıları su içerken bazılarının da çayla iktifa ettikleri görüldü.

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadınların her Muharrem ayı geldiğinde yas orucunu tuttuktan sonra aşure pişirmeleri gelenek olmuştur. Aşure geleneğinin başlamasını bir deneğimiz şöyle anlatmıştır. “Hz. Hüseyin'in ve aile efradının Kerbela'da

rızıkları kesildi. Şehit edilmeden son yemeklerini yaptılar. On iki veya onaltı çeşitle olabilir. Ama On İki İmama bağlanır aşure genellikle. Hz. Nuh olayı da kabul edilir” (KK: 16). Bir denekte şunları söylemiştir: “Bizde on bir buçuk gün oruç tutulur. Aşureyi pişiriyorsa aşure yemeği ile açılır. On iki çeşit katılır” (KK: 28).

Alevi-Bektaşî inancında görüştüğümüz kadınların neredeyse tamamı lokma dağıttığını ifade etmiştir. Lokma ile ilgili düşüncelerini deneklerimiz şöyle ifade etmişlerdir: “Lokma dağıtım ölünün 3, 7 ve 40. gününde lokma dağıtılır” (KK:4).”Cemde duası yapılmadan dede izin vermeden lokma yenmez” (KK.17). “Kandillerde, perşembe akşamı lokma dağıtırız” (KK.27). “Cemden sonra lokma dağıtılırken Dede “Elimde yoktur tartı ile terazi, herkes hakkına oldu mu razı? “ diye 3 defa sorar. “Razıyız, Allah eyvallah hak cemdedir” derlerse ondan sonra Dede dua edip lokmanın yenmesine ruhsat verir” (KK: 21). “Her sene Hızır lokması yaparız. Genelde kömbe, yağlı ekmek yaparız” (KK: 28). “Gücünün yettiği bir bardak su bile lokma yerine geçebilir. Önemli olan Allah rızası için verilmesidir. Herkes durumuna göre lokma dağıtır. Kurban şartı yoktur. Bu kimi zaman etli pilav, kimi zaman gofret, bisküvi, meyve olabilir” (KK: 18).

Eski dönemlerde perşembe günleri özellikle sadaka niyetine evden mutlaka bir şeyler verildiğini ifade eden kadınlar olduğu gibi, cuma akşamları, kandil geceleri, cenazelerde lokmalar dağıtıldığını söyleyenler de olmuştur. Genellikle türbeler ziyaret edilerek burada bulunanlara Dede'nin duası yapılarak lokma dağıtıldığı da olmaktadır. Ayrıca lokma dağıtılırken lokmayı geri çevirmek doğru bulunmuyor. Özellikle cemevlerinde dağıtılan lokmaların şifalı olduğuna inanılıyor. Bunların dışında türbe ziyaretlerine gelen bayanlarda burada çikolata, şeker gibi yiyecekleri de lokma niyetiyle oraya gelen tanıdık tanımadıkları herkese ikram ediyorlar.

3.1.2.9 Hızır İnanıcı-Türbe Ziyareti

Yaptığımız görüşmelerde hanımların geçmişte yaşamış bazı kişileri de hala günümüzde andıkları farkedilmiştir. Hızır'da bunlardan birisidir. Bazı denekler Hz. Hızır'la alakalı yaşamış oldukları tecrübeleri şu şekilde anlatmıştır:

“Hamur için una elimizi batıp düzlüyoruz. Hızır uğradığının işareti ise tekrar bakınca el izinin orada görülmesidir”(KK: 24). “Benim babamın amcası çift sürerken yanına yaşlı bir adam gelip, “Açım ekmek var mı?” demiş O da “Üç ekmeğim var, yarı

yarıya paylaşalım” demiş. Adama bir buçuk ekmeği vermiş, adam gitmiş, babamın amcası yemeğe oturunca bakmış ki, heybesindeki ekmeğin artmış” (KK: 7). “Dedemin fikri bu kapıya biri eşya veya ne için geldiyse mutlaka verilir. Dedem cennetin kapısını cömertlerin açacağını söylerdi” (KK: 22). Yine bir başka örneğimiz “Ben birgün sabah erkenden kalktım. Karpuz almış, somyanın altına koymuştum. Kahvaltı için çayı koydum kapı zili çaldı, kızım açtı kapıyı. Sonra yanıma geldi. Kim olduğunu sorduğumda, bir yaşlı amcanın ekmeğin istediğini söyledi. Ben hemen karpuzu ve ekmeği alıp çıktım, ama adamı göremedim. Hızır’dı belki de” (KK: 55).

Dinlediğimiz hanımların çoğu Hızır orucunu tuttıklarını ifade etmişlerdir. Şubat ayının 13 14 ve 15. günlerine denk gelen Hızır orucu Hz. Hasan ve Hüseyin’in hastalanması ve kapıya gelen fakir, yetim ve esirin Hz. Ali ve Hz. Fatma tarafından iftarlıklarının verilmesi ve o gelenin Hızır (a.s.) olduğu telakkisine binaen tutulan bir oruçtur. Katıldığımız Hızır Cem’inde Dede, Hz.Hızır (a.s.)’ı anlatmıştır. Yukarıda belirtilen hikâyeye yer vermiş ve Kur’an-ı Kerim’deki Kehf suresinde de Hz. Hızır’dan (a.s.) bahsedildiği Dede tarafından ifade edilmiştir. Okunulan Gülbanglarda da Hızır’a (a.s.) yer verildiği gözlenmiştir. Gülbangda “Hz. Hızır yoldaşın ola” şeklinde ifadeler geçmiştir.

Görüştüğümüz hanımların hepsi düzenli türbe ziyareti yaptıklarını belirtmişlerdir. Malatya merkezde çok ziyaret edilen mekânlardan birisi Hasan Basri Türbesi, diğeri de Zeynel Abidin Türbesidir. Hanımlardan bazıları da inancın temel şahsiyetlerinden olan Hacı Bektaş Veli Hazretleri’nin türbesini de Nevşehir’e giderek ziyaret ettiklerini söylemiştir: “Üç kere Kербela’ya gittim. Şam’da Zeynep Ana’mı ziyaret ettim. Hacı Bektaş’a belki yirmi kere gitmişimdir. Biz gittik ama bakalım, onlar gel dediler mi?” (KK: 46).

Bazı deneklerde bu konudaki tecrübelerini şöyle anlatmışlardır: “Yatır ve türbe ziyareti yaparız. Ancak isterken orada yatan şahsın yüzü suyu hürmetine isteriz” (KK: 29). “Hacı Bektaş türbesini 12 defa ziyaret ettim. Zeynel Abidin’e, Hasan Basri’ye giderim” (KK: 24). “Zeynel Abidin’e, Hasan Basri’ye çok gideriz. Türbeyi öpüp dua ediyoruz (KK: 7). “Duaya inancım çoktur. Bir gün Hacı Bektaş-ı Veli’ye gidiyorduk. Başım çok ağrıyordu. Çok kötüydü. Gittim ziyaretimi yaptım. Hastalığım geçti. Bu olayı hiç unutmam” (KK: 30).

Ali Seydi Dede, Zeynel Abidin türbesi ile alakalı türbenin 1986'da baraj dolayısıyla buraya taşındığını söylemiştir. Dede, Yezid'in zamanında Hz. Zeynel Abidin'in hasta olduğu için savaşa katılmadığını sonraki zamanlarda ise Hz. Zeynel Abidin'in 40 parçaya bölündüğünü anlattı. 4. İmamdır diyor. Dede, Ethem Atabey isimli bir şahıs tarafından sağ kolunun buraya getirildiğini ifade etti. Bu köye o yüzden Atabek Köyü deniliyor. Bazılarının rüyasına giriyor gelip burayı ziyaret ediyorlar (KK: 31).

Abdal Musa Birlik lokması etkinliği için Zeynel Abidin Türbesi ziyaretimizde Cem etkinliğine katıldık. Programın önemi üzerine yapılan konuşmadan sonra hanım ve beylerin türbenin yakınındaki yemekhane de birlikte hazırladıkları lokmaları yemek için bahçeye geçtik. Yemeği bayan ve erkek aşçılar birlikte dağıtıyordu. Lokmalarımızı yemeye başlarken bulunduğumuz masadaki hanımlarla da doğal seyrinde bir konuşma gerçekleştirdik. Teyzelerden bir tanesi Zeynel Abidin Türbesini eskiden hiç bilmediğini bir gece rüyasında Hz. Zeynel Abidin'i gördüğünü, Zeynel Abidin Hazretleri'nin kendisini alıp uçurarak göğe çıkardığını görmesi üzerine araştırarak varlığını öğrendiği türbeyi o gün bu gündür sık sık ziyaret ettiğini söylemiştir. İsteddiği şeyleri türbedeki zattan değil, Allah'tan istediğini belirtmiştir.

“Benim bir akrabam vardı, çocuğu olmayan, o anlattı. Rüyasında bir dağdan kucağına çocuk verildiğini görmüş, oraya giderek çocuk sahibi olmuş. Hekimhan Ballıbaba Köyü'nde. Vesile ederek ister. Yine bir kadın Denizli'de Vaylo Dede'yi rüyasında görüyor. Vaylo Dede o dönemde köyde hizmet veren biri. Kadının çocuğu olmuyormuş, rüyasına giriyor. Eşine anlatıyor o inanmıyor. Eşi ısrar edince araştırıyor ve böyle birinin var olduğunu öğreniyor. Kadın Hekimhan'a gelip dükkânda böyle birinin var olduğunu öğreniyor. Kadın Hekimhan'a gelip dükkânda Vaylo Dede'yi görünce “rüyamdaki buydu” diyor. Dede onlara “Köye dönün ben arkanızdan gelirim” diyor. Kadın hamile kalıyor. Bir yaşında çocukla kurban kesmeye geliyor. Önceden yol ocakları vardı. Kadın evinde üç kaba ayrı su yapar. Üçüne de toplu iğne atar hangisi paslanırsa o köye giderdi. Kadını kadın ovalar, erkeği erkek ovalar şifa bulunurdu” (KK: 22). “Hekimhan'ın Uğurlu Köyü'nde Fatma Ana'nın pabucu ve saçı var. Felç olan onu ağzına gözüne sürer, üstüne yatar sabah sağlam gider. İyileşince o eve kurban veya gönülünden geçeni ikram eder” (KK: 22).

Zeynel Abidin türbesinde hanımların çoğunlukta olduklarını, başörtülü olarak türbeye girdiklerini, dua edip ellerini yüzlerini türbeye sürerek, türbeyi öptükleri gözlenildi. Kalabalık bir topluluğun bulunduğu türbenin yakınındaki yemekhanede hanımların yemek pişirdikleri (pilav, et) dedenin duası ile birlikte lokma olarak dağıtılıp orada bulunan herkese ikram edildi. Hüseyin Doğan Dede'yi anma etkinliğinin 36.yıl dönümünde de bulunduğumuz Kırlangıç Köyü'nde anma töreni sonrasında ziyaretçilerin Hüseyin Dede'nin türbesini ziyaret ederek dua ettikleri gözlemlendi.

“Burada gelin damat bazen Yalıncağ'a giderler, balıklı göle gider, türbe ziyareti yapılır. Koyuncuk köyünde çocuğu olmayanlar için bir taş var, taş ziyaret edilir, çocuğu olan kızına Satı, erkeğe Sadık koyar. Ve şükür amaçlı kurban getirip keserler, hamile olan türbeye gitmez, ben gittim türbede bacağıma dokundum, oğlumun bacağına iz var” (KK: 31).

Ülkemizde Alevi, Sünni fark etmeksizin türbe ziyaretleri önem arz etmektedir. Orada yatan zat vesile edilerek hastası olana şifa, isteği olanında istediğinin gerçekleşmesi umulmaktadır. Görülen rüyalar ve yaşanan tecrübeler türbe ziyaretlerinin devamını sağlamıştır. Malatya 'da özellikle Hasan Basri Türbesi, Zeynel Abidin Türbeleri sık sık ziyaret ediliyor.

Zeynel Abidin türbesi ziyaretinde ve Hüseyin Doğan Dede için Kırlangıç Köyü'nde inşa edilmiş türbede gelen ziyaretçilerin türbenin ayakucunda bazen de başucunda durarak dua edip ellerini ve yüzlerini türbeye sürdükleri, bazı kişilerin de türbeyi öptükleri gözlemlendi. Zeynel Abidin Türbesinde türbenin baş kısmında kutu içerisinde tuz konulduğu görüldü. Türbenin yan kısmında da namaz kılmak için ayrıca bir odanın bulunduğunu, bazı Alevi hanımların burada namaz kıldıklarını gözlemledik.

Araştırmamız esnasında araştırma grubumuzun hepsinin mutlaka türbe ziyareti yaptığı tespit edildi. Zeynel Abidin türbesinde kesilen kurbanların pişirildiği bir de mutfak bulunmaktadır. Mutfak kısmında farklı yaşlarda hanımların yanında erkek aşçılar da vardır. Hanımların pilav, et pişiriminde erkeklerin ise daha çok bunların servis edilmesinde görev aldıklarını gözlenildi. Bahçede lokma duasının ardından lokmaların rahat bir şekilde yenilmesi için hazırlanmış çok sayıda bank bulunuyordu. Şehir merkezine uzak olmasına rağmen pek çok ziyaretçinin bulunduğu gözlemlendi.

3.1.3 Alevilik ve Bektaşilikte Kadının Aile ve Toplum Hayatındaki Konumu

3.1.3.1 Kadının Aile Hayatındaki Yeri

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadına ailede hem bir eş hem de bir ana olarak değer görmektedir. Uzun yıllar kapalı toplum yapısına sahip Alevi-Bektaşîlerde karı ve koca birbirine kenetlenerek grup içinde aile yaşantılarını sürdürmüştür. Görüşme yapılan bir erkek denek aile hayatları ile ilgili tecrübelerini şu şekilde anlatmıştır: “Eşime evden çıkarken bir isteğin var mı? diye mutlaka sorarım. Ev işlerine de yardım ederim. Kızlarımızı erkekten üstün tutarız. İsteddiği ile evlenebilir. Sünni erkek arkadaşlar bizimle kavga ediyor. Siz hanımlara böyle davranıyorsunuz bizim hanımlar eve gelip bizimle kavga ediyor diye. Biz de Dede bile eşini boşasa düşkün sayılır” (KK: 35).

Kadın bir örneklemimiz de: “Hz. Fatma Anamız kuru ekmek yer, sıcak su içerdi. Benim eşim dağda kuru ekmek yer diye. Eşim sağ iken karar alırken benim de fikrimi alırdı, ama en çok onun sözü geçerdi” (KK: 19), diyerek eşler arasındaki kuvvetli bağı dile getirmiştir. “Kadın haklı olsa da susmalı mıdır?” Şeklinde ki sorumuza: “Kadın haklı ise susmamalıdır. Ben eşimin bana kötü bir söz söylediğini duymadım. Kayınlarım ve kardeşlerim de eşlerine çok saygı gösterir. Annemle babamın hiç tartıştığını görmedim. Babam anneme biraz otur derdi, oturmazdı. Annem babama yer gösterir ve o yemeden yemezdi. Eşim de büyük oğlum da ev işlerinde bana yardım eder” (KK: 9). Bu örnekler bize Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadına verilen değer, anne babadan kültürel olarak öğrenilip gelen bir özellik olduğunu göstermektedir.

“Ben 30 yıllık evliyim. Bir gün bile eşime hakaret, kötü söz söylemedim. Bizde ortak kararlar rızalıkla alınır. Ev işlerinde her konuda eşlerimize yardım ederiz (KK: 36). “Biz de insana insan olarak değer verilir. Kadınların çalışmasına karışılmaz. Özel toplantı ve günlerde de yapılacak işi kadınlar ve erkekler birlikte yapar. Kadın bizim toplumda hiç şiddet görmez, sıkıntı yaşamaz diyemem bu yalan olur. Bu bütün toplumlarda vardır. Çünkü insandan insana değişen bir durum var. Elbette olumsuz şeyler yaşayan hanımlar vardır ancak bizim toplumda daha azdır. Biz de bu ahlaki terbiye ailede vermeye çalışılır. Erkek çocuklarımızda bunu aileden görerek öğreniyor. Razılık esası önemlidir. Ve kararlar alınırken hanımlara da danışılır. Hamile kadına da bizde ayrı bir değer verilir, eşi ona her konuda hizmet eder yardımcı olur” (KK: 29)

“Benim oğlum evli. Gelin çalışıyor, kendisi de çalışıyor. Hafta sonları oğlum süpürgeyle evleri süpürür. Ben çocuklarımı öyle yetiştirdim” (KK: 55). Yine bu konuda başka bir denek : “Ben emekliyim. Evde kahvaltıyı eşimle birlikte hazırlarız. Ben bazen bakıyorum, mesela misafirlkte oturuyoruz, her şeyi kadın yapıyor, ben buna karşıyım. Evde kararları da ortak alırız. Özel günlerde eşime hediyeler alırım. Biz anne ve babamızdan böyle gördük. Kıyafetine karışmam ancak ortama da uygun giyinmesini isterim. Eşim de bir dönem çalıştı. Çalışmak istemesine de karşı çıkmadım. Ev için alışverişi de birlikte yaparız. Bayram gibi özel günlerde kimin evi yakın ise büyüklerden, önce ona gideriz. Ama yaş olarak hangisi daha büyükse önce o ziyaret edilir. Ailede yaşlı bakımına gelince mesela bizim evde yaşlı annem var, bakımını eşim yapıyor. Biz de genelde hanımlar yapar bu işi” (KK: 54).

“Bizde kadın Allah’ın emanetidir. Hocam, inanın evde akşam çocuklarıma bakarım, yemeğini yediririm, küçük çocuğum var altını değiştiririm. Ev işlerinde aman erkek yapmaz, demem. O da bir insan sonuçta. Eşime yardım ederim. Aslında şimdilerde kadına daha çok değer veriliyor. Eskiden kadının söz hakkı yokmuş. Ben kararları eşimle birlikte alırım. Biz insana insan olduğu için değer veririz. Ama hanımlar daha şefkatli. Yaşlıya benim çevremde kadın bakar. Kadına daha doğu bölgelerde “eksik etek” gibi ifadeler kullanılabilir (KK: 59).

“Kadın anadır, anaçtır. Erkek de olsa kız da olsa onu doğuran, canına can katan anadır. Alevi inancında kadın erkek ayrımı yoktur, “can” vardır. Alevi inancında birden fazla kadınla evliliğe hoş bakılmaz. Alevi inancında bilgi ve görgüsü oranında kadını erkekten ayrı tutmaz. Kadın doğurgan özelliği ile Rahman ve Rahim olarak kabul edilir ve kadına ayrıca saygı duyulur. Terbiyeyi, insan sevgisini, saygıyı çocuklarına ilk öğreten o olduğundan, toplum içinde görevi ve önemi inkâr edilmez” (KK: 51).

“Bayram ziyaretlerinde önce erkeğin ailesi ziyaret edilir. Ailede karar alınırken kadına mutlaka söz hakkı tanınır, fikri alınır. Alevilikte kadının rızası ve fikrine çok önem verilir. Evin alışverişini erkek de yapar kadın da yapar. Erkeğin evde eşine yardım konusunda yapabileceği işler vardır. Kanepeleri öne çeker, perdeleri asar ve bu toplumda da garip karşılanmaz. Ama bir erkek kalkıp camları silerse, duvarları silerse çevreden farklı tepkilerle karşılaşabilir” (KK: 51).

“Hocam benim annem çalışıyor. Babam evde olduğu zaman mutlaka yemekte yapar bulaşıkları da yıkar. Karar alırken de mutlaka anneme danışır. Ben çevremde kadına şiddet uygulayan bir Alevi’ye rastlamadım” (KK: 11). “Ailede karar alınırken bizde kadına da mutlaka söz hakkı tanınır. Bayramlarda aile ziyaretlerinde bir öncelik yoktur. Genelde kimin ailesi daha yakınsa önce ona gidilir. Bence sadece Alevi kültüründe değil, toplumda herkesin kadına değer vermesi gerekiyor. Çünkü bir toplumda kadına değer veriliyorsa, o toplum ilerler. Ama bir toplumda kadın aşağılanıyorsa, o toplum da o kadar gerileyecektir” (KK: 43).

Erkek bir denekte bu konuda görüşlerini şöyle açıklamıştır: “Bizde ailede kararlar alınırken eşit söz hakkı vardır. Ziyaretlerde de ilk önce büyüklerden başlanarak en yakındaki akrabalar sırasıyla ziyaret edilir. Evde alışverişe genelde birlikte çıkılır ve bu anlayışla karşılanır. Alevi erkekleri kadınların daha çok sorumluluğu olduğunu, erkeklere göre kadınların yükünün fazlalığından dolayı kadına kıymet verirler. Kadına şiddet kolay kolay uygulanmaz. Çünkü Allah kadının gözyaşlarını görür ve sayar. Kadın erkeğin kaburgasından yaratıldı. Ayaklarından yaratılmadı, ezilir diye. Başından yaratılmadı, üstün olmasın diye. Ama göğsünden yaratıldı, eşit olsun diye. Kolun biraz altından yaratıldı, korunsun diye. Kalp hizasında yaratıldı, sevelsin diye” (KK: 50).

(Sünni, eşi Alevi) “On yedi yaşında kendi isteğimle evlendim. Beş çocuğum var. Şimdilerde küçük yaşta evlilik pek yok. Eşim ev işlerine yardım eder, ben müsait değilsem çocuklara da bakar. Kayınvalidemle de aram çok iyi. Yanımda kızı gibi görüyor ama içini bilmem. 18 yıldır evliyim, her konuda eşimden razıyım. Hiçbir konuda beni kırmamıştır. Ne istesem de yapar. Ancak eşim de cem evine gitmez, oruç da tutmuyor. Ben de ona Sünniliği hiç anlatmadım” (KK: 12).

“Bizim evde her şey ortaktır. Eşime masayı toplar mısın? Dediğimde toplar. Balkona su tut dersem tutar. Karar verilirken benim kararlarım daha baskındır” (KK: 37). “Hz. Muhammed’in sözü “Cennet anaların ayakları altındadır”. Biz de kadına Fatma Anamızdan dolayı kıymet verilir. Alevi insanlar analarına çok kıymet verir. Yaşlanınca da sahip çıkar. Yaşlı bakımıyla daha çok kadın ilgilenir ya da erkek bayan beraber bakar” (KK: 25). “Biz de dışarıdan görüntü sevgi değildir. Bizim Alevi erkeklerinde kıskançlık yoktur. Biz misafirlikte de cemde de beraber otururuz” (KK: 22). Her ne kadar bazı çalışmalarda Alevi-Bektaşî kültüründe kadına verilen kıymete yönelik olumlu

söylemlerin gerçeği ifade etmediği söylene de yaptığımız alan araştırmasında kadın ve erkeklerin anlattıkları yaşantı örnekleri bu konuda farklı yorumlara da kapı açmaktadır.

Bu konuda erkek bir denek şunları ifade etmiştir: “Benim çocuklar küçükken baba diye ağlardı. Eşim çalışıyor. O işteyse, ben evdeysem yemekleri ben yaparım. Karar alırken, her işte eşimin ve çocuklarımın haberi olur. Bizim yörede kadına hep kıymet verildiği için, babamızdan böyle gördük, biz de böyleyiz. Yaşlı bakımında biz de adettir, her çocuk anne ve babasına bakar. Kız olsun erkek olsun çaresizse bakıcı tutar. Çok nadir huzurevine bırakan vardır. Eşime “Anneme bakmazsan seni boşar anama bakarım” dedim. Bakmazsan adamı kınarlar zaten” (KK: 14).

“Kadın dört duvardır. Erkek çatıdır. Bir çatı alırsan o duvar yıkılır. Kadının da kalbini kırarsan yıkılır” (KK: 26). “Analık ayrı bir makamdır. İcraat ere verilmiş ama o eri yine “ana” yetiştirmiş. O ana o evlada o görevi vermiş” (KK: 16). “Ailede karar alma kişiden kişiye değişir. Benim anam ve babamın birbirine olan saygısını bu yeni nesilde de evlendiğim kapıda da görmedim. Eskiden eşler birbirine saygılıydı. Zaman değişti. Dışarıya açıldılar. Ailede yaşlı bakımında erkeğin hizmetini erkek, kadınınkini kadın yapar. Yemeği genelde kadın, erkeğin banyo işlerini erkek yapar” (KK: 46).

“Alevilerin yüzde doksanı kadın konusuna evrensel bakar. Alevilerde eşitlik ve özgürlük çok önemlidir. Biz hanımlarımıza şöyle yaşa demeyiz. Toplumda uç noktalara gelmemek şartıyla konuşabilirsin, giyinebilirsin deriz. Annem biz küçükken fesini takardı onun içinde gümüş bir şey vardı ve kafasına taktıktan sonrada üstüne de örtüsünü örterdi. 1974’e kadar böyle. Benim annemin saçını kimse görmemiştir. Senin yanında yemek yemez, su içmez. Çocuklarımıza gelince onlara her zaman arlı namuslu bireyler olun, dedik. Çocuklarımıza Alevi Sünni ayrımını anlatmadık. Kızımı da okuttum. Mastırını da yaptı. Evlenmek istediği kişiyi de kendi karar verir. Ama Sünni olmasını istemem” (KK: 57).

“Ben biraz kazak erkeğim. Çamaşır, bulaşık yıkamam. Titizimdir, evimi temiz tutarım. Eşim hemşireydi, yemek yaparım ama canım isterse. Ben babamdan öyle gördüm. Karar alırken de eşime pek danışmam ama benimki istisnadır. Alevilerin yüzde sekseni hanım sözü dinler” (KK: 57) diyen erkek bir denek kendisi gibi istisnalar olmakla birlikte Alevilerde kadınların erkekler üzerinde çoğu zaman söz sahibi olduğunu ifade etmiştir.

“Ben evde sobayı da yakarım. Yemek de yaparım, ev işlerinde hanıma da yardım ederim. Kadınların ikinci planda görülmesi eski bedevi döneme aittir. Hz. Muhammed kız çocuklarının diri diri gömülmesini kaldırarak kadına yaşama hakkı verdi. Allah’ın Rahim ismi kadına organ ismi olarak verilmiştir. Korur, kollar dokuz ay. Kadın baş tacıdır bizde. Hz. Muhammed nasıl davranmışsa biz de kadınlarımıza öyle davranırız. Kadın horlanmaz bizde. Hz. Hüseyin’in şehadeti ile İslam inancını da öldürdüler” (KK: 58). “Kur’an’da da kadın erkek eşit davranıyor. Bütün peygamberlerin hepsinin anası vardır. Hz. İsa’nın da babası yoktur ama anası vardır. Topraktır anne. Erkek sade tohumdur. Anne rahmettir, baş tacıdır” (KK: 58).

Yapılan görüşmelerde kadınların çoğunluğu evde yaşlı hizmetini genellikle kadınların yaptığını söylemişlerdir. Bunun dışında birlikte yaparız, cevabını verenler de olmuştur. “Evde yaşlı hizmetini de hanımlar yapar genellikle. Annesi olursa erkek bakar. Hanım bakmıyorsa erkek bakar. Günümüzdeki gençlere gelince onlar biraz farklı. Bakmayabilirler” (KK: 57).

Dede’ye evde eşine yardım edip etmediğini, karar alırken eşine danışıp danışmadığını sorduk. Dede, sorumuza eşinin fikrini de mutlaka aldığını, ev işlerinde ise “becerebildiğim sürece yardım ederim” şeklinde cevap vermiştir (KK: 53). Alevi Bektaşî inanç ve kültüründe “Kadın bir danışma kuruludur. İlle de danışanın dediğini yapman gerekmiyor ama danışsınız. Hz. Fatma Anamız Kur’an-ı Natık olarak görüyorum. Fatma gelince Efendimiz ayağa kalkıyor. Eğer Ali olmasaydı, Fatma’ya evlilik düşmezdi” (KK: 15).

Eşref Dede’nin kızı Aslıhan Hanım Alevi inancında kadınlarla ilgili tecrübelerini şöyle anlatmıştır: “Ben halalarımı, teyzelerimi dinliyorum. Yıllarca aynı. Düğün ve cenazelerimizde, törenlerde hizmeti, bütün ikramı erkekler yapar. Biz iki kardeşiz. Aramızda altı yaş var. Ben bizim evde erkek kız ayrımı hiç hissetmedim. Bizim evde annemizin sözü çok geçer. Babam benim kararlarımı, fikirlerime de çok kıymet verir. Bizim evde son sözü kadın söyler” (KK: 5). “Bacı, Dede’nin kızı olduğu için annem önümde olduğu için bacılık sıfatım var. Bizim evde babam erkek kardeşimle bana eşit olarak eğitim verir” (KK: 5).

Görüşmelerimizde aile içi kararlar alınırken hanımlar eşleri ile kararları ortak aldıklarını ifade etmişlerdir. Sadece 3 bayan kendisine eşinin hiç danışmadan karar

aldığını ifade etmiştir. Ayrıca son söz kocanın olmalıdır, ifadesine de katılmadıklarını belirtmişlerdir. Örneklemimizde 3 kişi hariç, hepsi soyun erkek evlattan devam ettiğini belirtmiştir. Bu durum aslında ataerkil düşünce yapısının Alevi-Bektaşî inancına da yansıdığını gösteriyor. Hz. Peygamber soyunun Hz. Fatma'dan devam edeceğini ifade etmiştir. Ancak görüşmelerimizde birkaç kişi hariç deneklerin hiçbirisi bu konuya değinmemiştir. Ailede Hz. Fatma'nın bir temsilcisi olarak kadına çok kıymet verildiği ifade edilmiş, kız çocuklarına da erkek çocuğa göre daha değer verildiği söylenmiştir. Hanımların çoğu kürtaj uygulamasını günah kabul edip doğru bulmazken, bazıları da kadının hakkı olduğunu ifade etmiştir. Yaşlı bakımını genellikle kadınlar yaparken, "yaşlı kadının bakımını kadın, erkeğinkini erkek yapar" şeklinde cevaplara da rastlanmıştır. Ev işlerinde eşlerinin destek olduğunu ifade eden hanımlara, erkeklerde aynı fikirle katılmıştır. Sadece istisnai birkaç bayan eşinin beceremediğini sadece kendisinin yaptığını ifade etmiştir.

Araştırma grubumuzda erkek örneklemimiz evde eşlerine, ev işlerinde destek olduklarını, becerebildikleri işlerde yardımcı olduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle Arguvan ilçesinde erkeklerin yazmış oldukları şiirler, türküler bile eşlerine olan sevginin dışarı vurumu olarak kabul edilebilir. Hatta Arguvan'da görev yapan bir arkadaşım 'Hocam burada erkekler eşleri ile konuşurken anında ağzından hanımına sevgisini anlatan nağmeler dökülebiliyor.' demiştir (KK: 61). Yaptığımız görüşmelerde de Alevi inancında kadına gerçekten değer verilir mi? sorusuna genellikle "değer verilir" denilmiş ve örneklemimiz bunu örneklerle açıklamışlardır. Bu durumun sebebini sorduğumuzda ise "hocam biz anamızdan babamızdan böyle gördük "cevabını vermişlerdir.

Gümüş'ün yapmış olduğu anket çalışmasında kadınlara, "Alevilikte kadın ve erkek eşit midir?" sorusu yöneltilmiş, katılımcıların yüzde 69,7'si eşit olduklarını söylemiştir (Gümüş, 2011: 97). Yine "eline, beline, diline sahip ol" düsturunu hayatına rehber edinmiş, kadını Hz. Fatma'nın günümüzdeki temsilcisi olarak gören, kul hakkına riayet eden bir toplumsal gruptan böyle bir sonuç çıkması yadırganmamalıdır. Ancak bazı örneklemimizin de ifade ettiği gibi alkol alımının erkeklerde fazla olması aile içinde birtakım huzursuzluklara sebep olmaktadır. Yine manevi değerlerde meydana gelen yozlaşma, yeni neslin Alevi inancının kurumlarından uzaklaşması, evlilik yapısında meydana gelen değişiklikler ve kadının iş hayatına katılması vs. sebeplerle Alevi toplumunda da aile yapısında değişimler ve kırılmalar yaşanmaktadır.

Araştırmamız esnasında Sünni inanca sahip ancak Alevi inancına sahip arkadaşı olan kişilerle de konuşmalarımızda “Sizce Alevi arkadaşlarınız arasında aile ilişkilerinde kadına bakış nasıldır? Şeklinde bir soru yönelttiğimizde “Erkekler hanımlarına çok karışmıyor, onlar daha özgür, çalışmalarına karışmıyorlar, istedikleri gibi harcama yapabiliyorlar” şeklinde cevaplar vermişlerdir. Ancak biz araştırmamız esnasında Alevi inanç ve kültürüne sahip kişilerin kendi aralarındaki konuşmalarda bir Alevi gencin annesine yaptığı eziyetlerden, bir erkeğin de eşine yaptığı eziyetlerden bahsettiklerine şahit olduk. Zaten biz araştırmamızda bu toplumda kadına karşı hiç olumsuz bir şey yaşanmıyor demiyoruz ancak Türk toplumunun genel yapısına göre en azından Malatya merkez de yaptığımız görüşmelere binaen kadına yönelik olumlu bir bakışın olduğunu söyleyebiliriz.

Aile hayatında kadın konusunu örneklemimizle konuşurken bir anne olarak kadının hayatında önemli zaman dilimlerinden birisi olan doğum konusunda da bazı halk inanışlarına burada yer verilmiştir. Örneğin bir denek: “Analığımıza hamileyken çok gelmiş bu al başka bir kişinin kılığında. Babam ceketini annemin üzerine atarmış. Elleri demirden. İğne hazırlayıp gelenin yakasına takarsan çeker gidermiş” (KK: 55). “Ben hamileyken bir muska, ekmek ve küçük bir Kur’an’ı kötülüklerden korumak için yastığımın altına koyardım. Hamile olan hanımlar üstüne ağırlık gelirse bunu yapar” (KK: 29). Yine kadınlar arasında bazı başka halk inanışlarının örneklerini görmek mümkündür. “Benim annem bana hamileyken lale çiçeğini almış, karnına koymuş, denemek için. Benim bacağında doğduğumda leke varmış bu yüzden. Doğum sonrasında başucuna ekmek, iğne, ayakucuna ise süpürge konursa zararlı varlıklar yaklaşamaz diye inanılır. Nazara da çok inanırım ben. Bibimin oğlu varmış nazar değmiş, çocuğun gözü kaymış, nazar değdiğini çocuğun oynadığı yeri, eşiği kazıyorlar ve altından kömür çıkmış” (nazar değdiği kömürden anlaşılırmış) (KK: 30). Alevilerde doğan erkek çocuklarına Ali, Hasan, Hüseyin, Murtaza, Muhsin, Haydar gibi isimler verilirken ailede kız çocuklarına genellikle “Fatma” ismi konuluyor. “Ailede kız çocuklarına Fadime, Hatice, Elif, Sakine, Zeynep, Leyla, Şehriban, Zehra (eskiden Hüsniye de konurmuş), Betül, Gülsüm gibi isimler koyarlar. Aleviler Ayşe ismini sevmezler, isim olarak da koymazlar” (KK: 47).

Ailenin oluşum süreci olan evlenme konusunda da kadınların yerini belirlemek amacıyla örneklemimize bir takım sorular yöneltilmiştir. Özellikle çok eşle evlilik,

grupiçi evliliklerdeki kurallar, mehir, küçük yaşta evlilik, evlenme çeşitleri ile ilgili sorular yöneltmiş. Bu konuda ortaya konulan görüşler şu şekildedir:

“Dede'nin kızı talip ile evlenebilir. Ama talibin kızı Dede'ye düşmez. Nikâhı Caferi Sadık Buyruğu'na göre kıyarız diyen Muhsin Dede: “Nikâh kıyarken görücü usulü olduğu zaman kız ve erkeği bir kenara çekip razı olup olmadıklarını sorarım, nikâhta Mihri müeccelin de sorulmasının şarttır ayrıca ikrar olarak verilen söz, şahitlerle beraber yazı altına alınmaktadır. Altın diyen oldu, para diyen oldu. Kayda geçen ifadeler Dedenin ve şahitlerin imzasıyla nikâhı kıyan kişide kalır. Saklanır. Cafer-i Sadık Buyruğuna göre nikâh duası vardır” (KK: 16) demiştir. Dede'ye Alevi-Bektaşî inancında mut'a nikâhı mevzuunun olup olmadığını sorduğumuzda şunları söylemiştir: “Anadolu Aleviliği, bin yıldır var. Biz Aleviler muta'yı kabul etmiyoruz. Bazıları Kur'an'ı nefislerine uyacak şekilde yorumluyor. Hz. Fatma ve Ali'nin mu'ta nikâhı ile alakası yoktur. İslamiyet öncesi Arap kültüründe çok eşlilik vardı. Biz Alevilerde ise pek görülmez” (KK: 16).

Evlilik konusunu sorduğumuz Hatice Ana ise bize hemen Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile olan evliliğini anlatıyor. “Peygamberimiz Hz. Hatice anamızın işini yapıyor. Kendisi dul. Peygamberimize haber yolladı. Hatice anamız zengindi. Peygamberimiz Hatice Anamızla evlenmeyi kabul etti. 6 tane çocuğu oldu”. Erkek karısına sahip çıkmalı diyen Hatice Ana, şimdiki kızların biraz serbest, rahat yaşamak istediğini söylüyor (KK: 24).

“Bizde çok eşle evlilik pek görülmez. Ama benim babalığım hanımının üstüne aldı. Ancak uygulamada ilk karısının rızasını alacak. Eskiden küçük yaşta evlilik vardı ama artık görülüyor” (KK: 17). “Ben eşimle tanışarak evlendim. Biz de küçük yaşta evlilik pek görülmez. Başlık parası eskiden olabilir ama şimdilerde yok. Bizim kültürümüzde kadın dişi değil, kişi olarak görülür” (KK:32).

“Şeriatta bir erkeğin dört kadınla evlenmesi Kur'an-ı Kerim de mevcut ise de ‘Siz adaleti sağlayamazsınız, o bakımdan bir tane evlenmeniz daha hayırlıdır’ diyor. Aleviler bir erkeğin Anadolu'nun bin yıllık tarihinde 4 kadın almasını uygun görmezler. Bir hanımın üzerine bir hanım alırsa onu düşkün sayarlar. Ancak kadın hasta ise çocuk doğurmuyor ve kadınlık görevini yapamıyorsa, kadının rızasını alarak evlenebileceğine işaret vardır. Ama kadının rızası önemlidir. Hacı Bektaş-ı Veli bunu şöyle ifade etmiş:

“Erkek dişi sorulmaz muhabbetin dilinde,
Hakkın yarattığı her şey yerli yerinde,
Bizim nazarımızda kadın erkek farkı yok,
Noksanlık eksiklik senin görüşlerinde.”

Bu bakımdan kadın erkek eşitliği daima uygulanmıştır.”(KK: 20).

Görüldüğü gibi Alevi-Bektaşilikte kadının konumunu korumak üzere bir sosyal yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yapı oluşturulurken hem İslamiyet öncesi adet ve geleneklerden hemde yeni dinin öğretilerinden yararlanmaya özen gösterilmiştir. Ancak musahibin kızı ile kirvenin kızı ile İslam inancına göre evlenilmesi helal olan kişiler olsa bile evlenilmesi doğrubulunmamıştır: “Bizde kız istediğine varabilir. Kaçma yoktur. Kaçan kıza hoş bakılmaz. Kirvenin çocuğu ile musahibin çocuğu ile evlenilmez, akraba evliliği çok görülmez. Eskiden varmış” (KK: 22).

Alevi-Bektaşi inanç ve kültüründe de azda olsa çok eşle evliliğe rastlamak mümkün. Ama o kişilerde genellikle toplumda iyi gözle bakılmıyor. Bir deneğimiz bu konuda şunları aktarıyor: “Bir akrabam vardı, baldızını üstüne aldı. Sonra küçüğü boşadı. Toplumdan dışlandı böyle yapınca. Nikâh kıyılırken isteğe bağlı, toplumumuzda sadece resmi nikâhla evlenen de resmi nikâhla birlikte Dede nikâhı kıydıran da var. Ben Mehir olayını duymadım” (KK: 13). “Biz de ikrar nikâhı vardır. İki genç dara durur birbirinin kahrını çekeceğine birbirinin namus bekçisi olacağına, sabır ve sadakatle birbirlerine bağlı kalacaklarına dair Dede’nin ve orada bulunanların huzurunda söz verirler ve sene de bir bu ikrar yenilenir ve aralarında bir sorun varsa, çözülür. Bunun dışında cemin bitiminde Dede ile sorunu olanlar görüşür nasıl yardımcı olabilirsiniz der, Dede onları ziyaret eder, sorun çözülür ve bu sır olarak kalır. Dede bir sorun var da çözmezse düşkün olur” (KK: 45). “Nikâh için “kemik kırma” tabiri kullanılır. Eski zamanlar için düşün, kırılan kemik bir daha nasıl yapışmazsa bu yolun da dönüşü yoktur demektir” (KK: 15). Bir kadın deneğimiz ise Alevi-Bektaşi inanç ve kültüründe nikâh düşen kişiler konusunda farklı bir bakış açısı dile getirmiştir. “Camide bir hoca hanım “kan bağı olmayan kişilere nikâh düşer” dedi. Hoca hanıma bu sözün yanlış dedim. Bizde yedi mahalle o taraf, yedi mahalle bu taraf bacı kardeşir” (KK: 26). Alevi–Bektaşi kültüründe komşu haklarına çok önem veriliyor. Komşunun karısına, kızına yan gözle bakmak, onları rahatsız etmek düşkünlük sebebi sayılıyor.

Görüşmelerimizde hanımlar, evlenirken Dede nikâhı da olmakla birlikte resmi nikâhla evlendiklerini belirtmişlerdir. Genellikle rızalık alınarak yapılan evliliklerde küçük yaşta evlilik çok az görüldüğü gibi hanımlar Alevi kültüründe günümüzde artık çok eşle evlilik ve küçük yaşta evliliğe rastlanmadığını ifade etmişlerdir. Eskiden verilen başlık parası uygulamasının da günümüzde artık istenmediğini belirtmişlerdir. Dedenin Cafer-i Sadık buyruğunda var olduğunu ifade ettiği “Mehir” hakkını ise çoğu hanımın bilmediği gözlenmiştir. Ayrıca evlilik bir ikrar verme olarak kabul ediliyor.

Günümüzde köylerde eski gelenekler devam ettirilse de artık düğün, nişan gibi merasimler salonda, toplumun genel uygulamalarına ve düğün organizasyon şirketlerinin oluşturduğu programa göre uygulanıyor. Kız isteme, nişan, nikâh ve düğün merasimlerinde de ufak tefek istisnalar dışında uygulanan gelenek görenekler neredeyse aynı. Örneğin, kız istemede damadın kahvesine tuz vs. gibi şeylerin eklenmesi, düğünden önce çeyiz serme geleneği, erkek kardeşin veya babanın gelinin kuşağını bağlaması, gelin ve damadın buldukları bölgede türbe varsa onu ziyaret etmeleri, gelinin geldiği evin kapısına çivi çakması gibi uygulamalar Sünni inançta da gerçekleşen Türk toplumunun ortak örf, adet ve gelenekleridir.

“Peygamberimizden Fatma Ana’mızı Ömer istedi vermedi, Osman istedi vermedi; Hz. Ali istedi. Hz. Ali, babası Ebu Talip ile gelip istediler. Peygamber: “Ya Ali! başlık vereceksin.” dedi. Hz. Ali “Ya Resulallah benim param yok.” dedi Peygamberimiz “Kaftanını sat, getir.” dedi. Hz. Ali yolda Hz. Osman’a rastladı. Hz. Osman kaftanı aldı, parayı da almadı. “Benden hediye olsun.” dedi. Hz. Ali Resulullah’ın yanına vardı. Parayı verdi. Peygamber: “Hak kabul etsin” dedi. Peygamberimiz: “Evde neyin var? O parayla git bir leğen, ibrik, kilim, yatak, yorgan al.” dedi. Nikâhı Peygamberimiz kıydı. Melekler nikâhta hazır bulundu” (KK:26).

Bazı hanımlarda evlilikle ilgili yaşadıkları tecrübeleri şöyle ifade etmişlerdir: “Beni 12 yaşında vermişler. Ben evcilik oynuyordum. Beni gelin olarak aldılar. Kaynanam çok iyiydi. Hiç bana kıymazdı. Bende yavaş yavaş işimi yaptım” (KK: 33). “Ben 16 yaşında gelin oldum, çok dayak yedim. Hem kocam hem kaynana zulüm de ne zulüm. Beş çocuk oldu. Her işlerini yaptım. Kocam: “Git babanın evine bana yaramazsın” derdi. Ölmeden önce kaynanama 6, 7 ay yine ben baktım. Üç eltiyiz diğerleri ben bakmam, dedi. Ben gelinlerime kıyamam “su verin içeyim” demedim. Gelinin biri

oğlumla tartıştı. 4 yıl gitti. Gözüm yaşı çeşme oldu. 4 yıl sonra birleştiler. Ben görücü usulü ile evlendim. Kaynanam “Ben seni büyü yapıp aldım” derdi. Kocam hala çok huysuzdur” (KK: 34).

“On altı, on yedi yaşımda evlendim. Görücü usulüyle. Evlilik bizde kutsaldır. Evlendinmi boşanma haramdır. Evlilik bir ikrardır. Evlilikte mehir vardır bizde. Ama babam mehri almadı. Ben çocuklarımı satmıyorum, dedi. Babam bizi hep eşit tutardı” (KK: 46). “Ben on üç yaşımda evlendim. Elli yıl oldu. Kayınvalidemden Allah razı olsun. Öldü. Allah onu incitmesin. Ben onunla kalırken arkamdan hep dua ederdi. Hiç kötülük görmedim” (KK: 55). Kadınların çoğu Alevi-Bektaşî inancında küçük yaşta evliliğe eskiden rastlanırken şimdilerde görülmediğini ifade etmiştir.

Araştırma grubumuzda bazı kişiler Alevi-Sünni evliliklerine sıcak bakarken, bazıları bu tür evliliklere karşı olduklarını belirtmiştir. Buna rağmen görüştüğümüz kişilerin hepsi, ya kendi hayatlarında ya da yakın akraba çevrelerinde Alevi-Sünni evlilik örneklerinin olduğunu belirtmişlerdir. “Aleviler genellikle Alevi olanla evlenmeyi tercih eder. Benim kızım da Sünni ile evlenmek istedi. Evlenirken “kızım, vebali günahı senin üzerine” dedim. Evlendi” (KK: 20). “Çocuklarımız Alevi Sünni evliliklerinden çok çekti. O yüzden onların Sünni biriyle evlenmesini istemem. Sünni kesimde biraz din bağınazlığı var. Kızımız Sünni’ye gidince “Sen Müslüman mısın? Namaz niye kılmıyorsun? Oruç tutmuyor musun? gibi sorularla karşılaşılıyor” (KK: 57). “Dede “Alevi-Sünni evliliklerine nasıl bakıyorsunuz? “ şeklindeki sorumuza: “Benim de çevremde Alevi-Sünni evlilikleri var. Bizlerin birbirimizi doğru tanımamızda olumlu katkısı olduğu için bir sakıncası yoktur” şeklinde cevap vermiştir (KK: 53).

Boşanmanın da hoş görülmediği Alevi-Bektaşî inancında karı-koca arasındaki geçimsizlikler Dede’nin olaya müdahalesi ile tatlıya bağlanıyor. Kadın ve erkek örnekleme boşanma konusunda düşünceleri sorulmuş, verilen cevaplar şu şekilde olmuştur: “Bizim inancımızda boşanma yaygın değildir. Hastalıkta sağlıkta, iyi günde kötü günde birbirimize destek olmak var. Ayrı odada yaşayıp boşanmayanlar var. Biz de şu esastır. “Öl ikrar verme, öl ikrardan dönme” (KK: 17). “Zina gibi bir sebeple boşanma olabilir. Ancak kadın kötü yolda bile olsa bir eş veya iş buluncaya kadar kocası onun nafakasını sağlar” (KK: 16). “Hangi toplumda olursa olsun, kadının yapacağı en ufak hata kabullenilmez. Erkek ise yapar, yaptığı kapatılır. Biz çocuklarımızı böyle yetiştirdiğimiz

müddetçe bu böyle devam edecek. Kadınlar hep hizmet eder diye yetiştiriliyor. Bizim inancımız da (tabi kişinin kişisel özelliğine göre değişir) erkek karısının giyimine karışmaz. Her konuda kadına söz hakkı verilir, fikri alınır. Mesela karısına şiddet uyguluyorsa kadın şikâyette bulunmuşsa erkek dara kaldırılır. Boşanma konusuna gelince uzlaşma imkânı varsa ve iki taraf birbirine zarar vermeden aile devam edecekse barıştırılır” (KK: 18).

“Bizde tek eşlilik esastır. Şu anki boşanmalarında Alevi kültürü alınmadığı için olduğuna inanıyorum” (KK: 21). “Alevi toplumunda kadına şiddet çok olmaz ancak alkolü çok kullandıkları için bazıları evde sorun yaşıyorlar” (KK: 25). “Kadın evi yapan dişi kuştur. Kadın durduk yere evliliğini bozamaz. Bir zaman sonra bardak taşıyor. Eskiden kadının ekonomik gücü yoktu. Erkeğin eline bakıyordu. Benim maaşım var. Yürütemeyeceğim bir evliliği mutsuzsam devam ettiremem. Mutsuz bir anne çocuklarını da mutlu edemez” (KK: 38).

“Boşanmış kadın çevrede her türlü talep ve sıkıntıya açık bir kadın. Kadının boşanmadan korkma sebebi de bu. Kötü gözle bakılma endişesi. Bizde boşansan da kin tutulmaz. Eşimden ayrıldım ama kayınvalidemle görüşmelerim devam ediyor. Şiddet konusuna gelince, bu o kişinin karakter yapısıyla alakalıdır” (KK: 38).

“İki evlilik yaptım. İkisi de Alevi idi. İlkinde hiç rahat görmedim. 17 yaşındaydım. Görücü usulüydü. Biz de gelinlikle girdiğin kapıdan kefenle çıkarsın” (KK: 22). “Alevide de Sünni de de şiddet var. Bu kişiden kişiye değişir. Alevilikte karı koca boşansa düşkün sayılır. Bir başkasının namusuna göz dikmişse, ceme giremez artık. Gider tövbe eder, helalleşir. Belki alırlar” (KK: 46). “Sevgi saygı bittiyse boşanma olmalıdır. Çok sıkıntı yaşadım eşimden. Bizim toplumda boşanma hoş görülmediği için ayrıldım. Boşanınca ve yaşadıklarımı anlatınca ailem bize neden daha önce anlatmadın diye çok kızdı” (KK: 6).”Kardeşimin eşi aldattı. Annem: “Ne var ki toplum ne der, bırakma, o bir namus erkek döverde severde” dedi. Ayrılmasını istemedi kardeşimin” (KK: 13). Görüldüğü gibi boşanma konusunda “toplum ne der” sözü gibi çevrenin baskısıyla boşanma kararının önüne geçilmeye çalışıldığı da olmaktadır.

“1980 Öncesinde boşanma çok hoş karşılanmıyor, ar-namus meselesi olarak görünüyordu. Biri boşanacaksa, miras meselesi varsa, Dedeler cemaate oturur ve ortak karar alınır. Kız davası olsun, bir dargınlık olsun, bir araya gelir ve ortak karar alırlar.

Buna cemaate oturmak denir. Cemevlerinin yetersiz olması, toplumda değer kaybının yaşanması ile boşanma oranlarının arttığını görüyoruz. Eskiden bir sıkıntısı olan Dede'ye gelip şikâyet edebiliyordu” (KK: 5).

Toplumda boşanmaya sebep olan unsurlardan bir tanesini olan şiddet konusu da deneklere sorulmuş bu konuda şu görüş ve tecrübeler dile getirilmiştir: “Çevremde kadına şiddete şahit oldum. Günümüzde bazı erkekler kadına şiddet uyguluyor. Fakat bunun Alevi inancıyla ilgisi olduğunu düşünmüyorum. İnsanlıkla, vicdanla ilgisi olduğunu düşünüyorum. Alevi inancında genel olarak kadına büyük değer veriliyor. Hatta Hz. Ali'nin de bir sözü var: ‘Bir kadının gözleri, bir erkeğin zulmünden dolayı yaş dökerse, melekler attığı her adımda o adama lanetler yağdırır.’ buyurmuştur” (KK: 39). “Bir erkek eşini dövüyorsa bu o erkeğin acizliğindedir. Bizim toplumda eşine fiziksel ve psikolojik şiddet uygulayan da vardır, uygulamayan da. İstisnalar olduğu için kesin bir şey söyleyemeyiz. Kadının ise böyle bir şiddete tepki vermesi ya da vermemesi yetiştirildiği aile ortamına ve çevreye bağlıdır. Günümüzde her ne kadar kadınlar özgürdür desek de geçmişten gelen bazı kalıplaşmış sözler var. Mesela, “Gelinlikle çıktığın baba ocağına sadece kefeninle dönersin, denilir” (KK: 51).

“Kadına şiddet ne yazıkki toplumumuzda değişmeyen bir gerçek. Sadece Alevilik inancında değil, toplumun başka kesimlerinde de bunu görebiliyoruz. Televizyonu açtığımızda bile kadın cinayetleriyle sıkça karşılaşırız. Bunun önemini de ancak çocuklarımıza kadınların ne kadar değerli olduğunu ve bir kadına el kaldırılamayacağını, ona kötü sözler söylenmemesi gerektiğini öğreterek anlatabiliriz. Kadın böyle bir durumda bence sessiz kalmamalı, çünkü onun başına gelenler yarın herkesin başına gelebilir” (KK: 43). “Ben 13 yaşında aile kararıyla evlendim. Eşimden ayrılalı 20 yıl oldu. İçkisi yüzünden ayrıldım. Sorumsuzdu. Babam da alkolden dolayı analığıma çok şiddet uygulardı. Kendi eşimde içtiği için bana sözlü şiddet uygulardı. “Şiddet varsa bizim toplumda, altında mutlaka alkol vardır” (KK: 55). Başka bir erkek denek ise bu konuyu daha farklı değerlendirmiştir. “Alevi toplumunda tecavüz de olmaz. Daha duyulmamıştır. Gider adam gibi kızı ister. Alevilerde alkol olsa bile o kişiliğe bağlı. Kimseyi rahatsız etmezler. O ortamda bulunduğum için biliyorum. Çoğu dışarıda içer. Adam gibi içer. Ayrıca alkolü sadece Aleviler tüketmiyor” (KK: 57), demiştir. Yine başka bir denek: “Çevremde kadına şiddete şahit olmadım. Bir erkek kesinlikle ne eşine ne de başka bir

kadına şiddet uygulamamalı. Uyguluyorsa kadın özgürce tepki gösterebilmelidir (KK: 50), demiştir.

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadına şiddetin fazla rastlanmadığını söyleyen bazı deneklerde şunları söylemiştir: “Bizim toplumda şiddete pek rastlamadım. Boşanma kötü bir şey, insan çocuklarının hatırı için idare edecek. Tabî şiddet, aldatma varsa boşanabilir” (KK: 7). “Boşanmaya bizim toplumda hoş bakılmaz. Boşanma son çaredir. Çünkü evli çift sonuçta toplumu temsil ediyor. Bu meseleyi büyüklere götürünce o sadece erkeği dinlemez kadını da çağırıp derdini sorar. Problemi çözmeye çalışırlar. “Eline, diline, beline, sahip ol” anlayışı sahip bizde. Kul hakkı çok önemlidir. Erkek hanımının da hakkını yemez” (KK: 59). “Bizim inancımızda kadına çok büyük değer verilir. Ancak tek tük de olsa şiddet olayı ve boşanma haberleri alıyoruz. Kadın çalışıyor artık. Varlık fazla olunca katlanmak istemiyor” (KK: 9).

“Anadolu’da tarihler boyunca kadına büyük saygı duyulmuş, onun hakları korunmuş, kollanmış. Aile ocağında kadına son derece önemli mevkiler verilmiştir. Haklarına tecavüzü asla hoş görmemiş, kadına zulmeden kocayı, kadının üstüne evlenen, haklarını çiğneyen, sokağa atan erkeği, düşkün addetmiştir ve onu toplumdan tart ederek o mahalden kovalamışlardır. Haksız yere boşayana da düşkün addetmişlerdir. Bir kadına haksız yere zulmeden onun üstüne evlenen veya boşayan erkeğe ‘hem bu dünyada yüzün kara olduğu gibi Allah’ın divanında da yüzün amelin kara olsun’ demişler. Bir kadın kocamı kabul etmek istemiyorum dediğinde, Alevi Dedelerin ceminde, Dedelerin öncülüğünde o kadının boşanması haklı ise müsaade edilmektedir” (KK: 20).

“Kadına her türlü psikolojik ve fiziksel şiddete karşıyım. Toplumumuzda şiddet ve boşanma olaylarının artmasında ekonomik sebeplerin ve kültür çatışmasının etkili olduğunu düşünüyorum” (KK: 52). “Karı koca sıkıntı yaşayınca Ana ile paylaşırlar. Dede’nin müdahalesini gerektiren bir durum varsa Dede’ye başvurulur” (KK: 15). “Alevî inancına sahip bir karı koca anlaşamadılar. Kaynana var, bayan öğretmen yani eğitilmiş. Daireler ayrı ama kaynana baskın, damat da çok anneci. Benim hakemliğimde tatsızlık olmadan çocukların misafirlik periyodunda boşanma gerçekleşti. Değerlerde kaybımız var, 10 günlük evli boşanma isteğinde bulunanlar var (KK: 15).

Dede’ye, Malatya’da hanımların gerek dini konularda gerek aile ve toplumsal hayatıyla ilgili bir konuda fikir alabilecekleri, merak ettikleri şeyleri sorabilecekleri bir

bayan merciin olup olmadığını sorduğumuzda ise Dede, hanımların sorularını uygunsu Dede'ye de sorabileceklerini, çekindikleri zamanlarda ise Dede eşi (Ana)ile istişare edebileceklerini ifade etmiştir (KK: 53).

“Köylerde şuan Dedeler hala arabuluculuk yapıyordur ancak şehirlerde bu oran yüzde onu bulmaz. 1980 sonrası nesilde boşanma arttı. Ama Sünni'ye göre bizim toplumda daha azdır. Alevi-Sünni evliliği yapılmışsa boşanma yüzde elli, Alevi-Alevi evliliği yapılmışsa yüzde on oranında boşanma olmuştur” (KK: 57). “Dede'ye günümüz toplumunda yaygınlaşan boşanma olaylarının Alevi inancındaki grupları da etkileyip etkilemediğini sorduğumuzda, az da olsa etkilendiğini, eşlerin aralarındaki sıkıntı artık kopma noktasına geldiğinde Dede'ye gelip ‘Bu işe bir yol göster’ şeklinde yardım istediklerini böyle bir durumda Dede'nin arabuluculuk görevi yaptığını ifade etmiştir” (KK: 53). Muhsin Dede ise bu konuda: “Aile bağı bozulmak üzere çok gelen oluyor. Barışmaları için yardımcı oluyoruz. Aileler arası küskünlüklerde de haklıysa ‘sen haklısın ama bu küskünlük burada bitsin’ denilir. Bir kavgada kadının başörtüsü yere atılırsa kavga durur. Hz. Fatma evin kasasıydı. Bize gelen edep budur. Hz. Ali yuvasında inancı olmayanın dini olmaz” (KK: 16).

Görüşmelerimizde hanımların iki tanesi hariç eşlerinden şiddet görmediklerini ifade etmişlerdir. İstisna 5 bayan çevrelerinde şiddete uğrayan kadın olduğunu ifade ettiyse de genel olarak kadın ve erkek çevrelerinde Alevi inancında şiddetin pek görülmediğini söylemişlerdir.

Boşanma konusuna çok sıcak bakılmayan Alevi inancında boşanmanın son yıllar da artması değerlerde meydana gelen kayıplara ve Alevi-Sünni evliliklerine bağlanmıştır. Şiddet ve boşanmanın düşkünlük sebebi sayıldığı Alevi kültüründe, Dede'nin de arabuluculuk yapması ve yaşanan olumsuzluklarda çeşitli cezaların uygulanması ile aile bağlarının korunması sağlanmıştır. Ancak şimdilerde Alevi inancına sahip ancak Aleviliğin ritüellerinden ve kültüründen uzak yaşayan yeni nesilde boşanma oranında arttığı görüştüğümüz kişiler tarafından ifade edilmiştir.

3.1.3.2 Toplumsal Hayatta Kadının Yeri

Günümüzde kadın, toplumsal hayat içinde erkeklerin daha ön planda olduğu pek çok alanda kendine belli bir yer edinmeye çalışmaktadır. Bu bölümde Alevi-Bektaşî inanç

ve kültüründe kadının çalışma, eğitim, yönetim ve dini hayatındaki konumuna yer verilecektir.

3.1.3.2.1 Kadının Çalışma Hayatı ve Miras Hakkı

Kadınların toplumda eşit haklara sahip olduğunun bir belirtisi de çalışma hayatına ne kadar dâhil olabildiği ile alakalı olduğu görülmektedir. Hanımlara kadınların çalışmasına Alevilik inancında nasıl bakıldığı, eşlerinin çalışırken destek olup olmadığı, şahsi harcamalarına müdahil olup olmadıkları sorulmuştur. Bu konuda bazı kadın örneklemimiz şu görüşlerini belirtmişlerdir:

“Eşim çalışmama engel olmuyor. Maddi harcamalarımda da bana karışmaz. Çalıştığım için ev işlerinde de bana yardımcı olur. Ama Alevilere bazen iş hayatında ayırım yapılabilir” (KK: 3). Yine başka bir denek: “Eşim çalışmama engel olmuyor. Eşim maddi harcamalarıma da karışmaz. Ev işlerimi kendim yaparım ancak eşim de çocuk bakımı ve eğitimi konusunda üzerine düşeni yapar. Ancak tabii ki kadının hem çalışması, eve gelince hem çocuklarla ilgilenmek aynı zamanda ev işi sorumluluklarını da yapmak zorunda olması onun temel sorunları arasında yer alıyor” (KK: 32). “Eşim çalışmama engel olmuyor. Ev işlerinde de bana her zaman yardım eder. Büyük oğlum da yardım eder Babam tarlada çalışırken anneme biraz otur derdi. Annem kesinlikle oturmazdı” (KK: 9).

Erkek bir denekte şunları söylemiştir: “Bizim kültürümüzde işine göre kadının çalışmasına izin verilir veya verilmez. Mesela mecbur kalmadıkça kayısı ve tekstil fabrikasında çalıştırmaz. Ben eşimin çalışmasına izin vermedim. Ama kıyamadığım için izin vermedim” (KK: 25) demiştir.

Kadın bir denekte kadınların çalışması hususunda şunları açıklamıştır: “Kadının çalışmasını doğru buluyorum. Kadın vicdanlı bir bireydir, azimlidir, cesurdur, gözü karadır. Kadınlar bence her mesleği yapabilir. Ancak sanayide çalışmak erkek işi, çamaşır, bulaşık işi ise kadın işidir diye ayırım yapılmasına karşıyım. Erkeklerin ev işlerinde kadınlara yardımcı olması gerekmektedir. Tabii bu da değişkenlik gösterir. Erkeğin yetiştiği aile ortamına, çevresine bağlıdır. Doğu bölgelerde erkekler çalışan eşlerine pek yardımcı olmuyor. Yetiştirdiği çevre, atalarından gelen düşüncelerden kaynaklandığını düşünüyorum. Batıda ise, erkeklerin eşlerine yardımcı olduğunu ve bundan dolayı da ayıplanmadıklarını düşünüyorum” (KK: 51).

“Bizim kültürümüzde kadının çalışması serbesttir” (KK: 13). “Alevi inancında kadının çalışması doğru bulunur. Aslında kadın her toplumda özgür olmalı, ayaklarının üstünde durabilmelidir. Bizim toplumda erkekler eşlerine her koşulda destek oluyor” (KK: 39). “Kadının çalışması gerektiğini düşünüyorum. Kadınlar yapabildiği her işte çalışabilir bence. Erkekler de çalışan eşlerine ev işlerinde ve çocuk bakımında bizim toplumda yardımcı olurlar” (KK: 50).

Kadının çalışmasını doğru bulmayan bazı yaşlı kadın deneklerde şunları söylemiştir: “Kadının çalışmasını doğru bulmuyorum. Bana geri kafalı diyebilirsin ama kadının yeri evidir. Adam iş yerinde sana şöyle bir baksa kötü nazarla, sen o gün huzursuz olursun başın ağrır” (KK: 26). “Kadının çalışmasını doğru bulmuyorum. Kadının evi, huzur yeridir. Çalışanın evinde huzur yoktur. Çalışan kadın “Ben de çalışıyorum, senin kahrını mı çekeceğim” der. Bugün evleniyorlar, üç gün sonra boşanıyorlar” (KK: 46).

“Eskiden hanımlar köyde çalışıyordu. Şehirde de uygun bir işte neden çalışmasın?” (KK: 15) diyen Eşref Dede’nin kızı Aslıhan hanım ise bu konuda fikirlerini şöyle dile getirmiştir: “Kız çocukları kamuda memuriyet ve öğretmenlik mesleğine yönlendirilir. Benim tanıdığım hanımların çoğu tarımda olsun, diğer sektörlerde olsun çalışıyorlar. Çalışması konusunda sınır konulmaz. Ama iş yerinde taciz olayları rahatsız edici. Bence beden gücü isteyen işleri erkekler yapmalı. Bir akrabam var. Öğretmen. Anne-babası hasta. O kadar yoruluyor ki. Evde iki tane de çocuğu var. Eşinden ayrılmış. Daha fazla maaş almalı, diye düşünüyorum. Ben kendim de uzun yıllardır çalışıyorum” (KK: 5). Ahmet Turan Dede’ye “Eşiniz çalışmak istese engel olur muydunuz?” şeklinde bir soru sorduğumuzda ise: “Şu anki ekonomik şartlardan dolayı ihtiyaç varsa çalışmasına engel olmazdım” diyerek cevap vermiştir” (KK: 53).

Görüştüğümüz bayanların büyük çoğunluğu Alevi inancında kadının çalışmasına karşı çıkılmadığını belirtmiş, kendisi bizzat çalışan hanımlar da eşleri tarafından engellenmediklerini belirtmişlerdir. Köy gibi yerleşim bölgelerinde özellikle tarlada, bahçede çalışan hanımlar şehir merkezine gelindiğinde öğretmen, hemşire, doktor, avukat gibi mesleklerde çoğunlukta olmak üzere, neredeyse her alanda görev alarak çalışma hayatına katılmaktadır.

Araştırma grubumuzdaki erkekler eşlerinin çalışmasına karşı olmadıklarını, çalışmanın kadının da hakkı olduğunu ifade etmişlerdir. Kadının çalışması ile ilgili bir

erkek denekte şunları söylemiştir: “Ben de çalışıyorum eşim de çalışıyor. Eşime “Maaşımı nerelere harcadın?” diye hesap sormam. Kredi kartı da kendisindedir. Alışverişi ortak yaparız. O da çalıştığı için ev işlerinde de kendisine destek olurum, süpürme silme işlerine yardım ederim, çocuklarla ilgilenirim, yemeklerini yediririm. “Eşinizin üzerine olan bir mal var mı?” şeklindeki sorumuza ise örneklemeimiz: “Evimiz eşimin üzerindedir.” cevabını vermiştir. Özel günlerinde de eşine mutlaka hediyeler alan örneklemeimiz, severek evlendiklerini ifade etmiştir (KK: 56). Başka bir denek de: “Eşim hemşiredir. Maaş kartı da kendisindedir. Ev ile ilgili harcamalarımızı birlikte yaparız. Eğer eşim işte ben evdeysem yemek, kahvaltı hazırlarım çocuklara. Ama çamaşır, bulaşık bunları anlamam. Kadınlar mutlaka çalışmalıdır. Kadının da toplumda sosyal aktivitesi lazım. Kadın bir defa insan olduğu için değerlidir. Bizim toplumda kadına değer veriliyor. Çünkü Hak katında nasıl aynıysa haklarımızda aynı olmalıdır. Kadını biz güçsüzleştirmişiz, ikinci plana atmışız. Ancak araç kullanan kadın sayısının artması olumlu bir gelişme” (KK: 52).

Toplumumuzda kadın erkek arasında eşitliğini ortaya koyan ekonomik etmenlerden biri de miras konusundaki paylaşma esasının dikkate alınırken kadın erkek arasında nasıl bir uygulama yapıldığı ile ilgilidir. Bundan dolayı araştırma grubumuza miras paylaşımında kız erkek evlat arasında nasıl bir paylaşım yapıldığı sorulmuş ve şu şekilde bir değerlendirme ortaya konulmuştur:

Mirasta eşittir: (KK:16), (KK:3), (KK:23), (KK:4), (KK:17), (KK:19), (KK:9), (KK:24), (KK:20), (KK:11), (KK:21), (KK:37), (KK:13), (KK:14), (KK:15), (KK:8)

Mirasta erkeğe daha çok verilir. (KK:34), (KK:40), (KK:41), (KK:32), (KK:7), (KK:25), (KK:26), (KK:39)

Kadına daha çok pay verilir. (KK:6),

Razılık esasına dayalı, erkeğe daha çok verilir. (KK:27), (KK:42), (KK:22), (KK:42)

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe miras konusundaki uygulamalar her ne kadar kadın erkek eşitliğine dayandırılrsa da uygulamada geleneksel Anadolu kültürünün yansımalarını biz bu dini grupta da görebiliriz. Özellikle elli yaş üstü kadınlar kendi hayatlarından da örnekler vererek, erkeklere geçmişte mirastan daha çok pay ayrıldığını

söylemişlerdir. Ancak deneklerin çoğunluğu günümüzde miras paylaşımında eşit bir dağılım olduğu konusunda hemfikirdiler.

“Babam sağdı. Biz araziye pay edeceğiz. 6 erkek 2 kız babam dedi ki: “Oğlum sesinizi çıkarmayın”. Babamdan yer istemedim. Ablalarımı aradık, araziye pay edeceğiz. Büyük ablam “almam, hak da iddia etmem” dedi. Küçük abla, “ben de almam kendi aranızda pay edin” dedi. “Ama biz mirası eşit olarak paylaştırdık” (KK: 14).

“Miras pay edilirken erkeğe daha fazla pay verilmesi mevzuunda geçmiş döneme baktığımızda bir ailede erkek her şey demektir. Soy demektir. Soyun devamıdır. Kadınların değeri yoktur. Çünkü kızlar belli bir yaşa kadar baba evinde, ama daha sonra elin oluyordu. Bu düşünce hâkim iken yıllar geçtikçe değişime uğradı. Bölgelere göre değişmeye başladı. Doğu-Batı ayrımına girdiler. Batı biraz daha gelişime, eğitime, aydınlığa, eşitliğe önem vermeye başladı. Doğuda durumlar pek değişmez, lakin yakın zamana baktığımızda kadın erkek eşitliğinin doğuda da görülmeye başladığını gördük. Razılık konusunda o mirasta kadının payına düşecek olanın değeri belirlenir. Hakkı neyse verilir. Razılık alınabilir. Alevi kültüründe de bunlardan farklı bir şey yoktur. Farklılıklar da aileden aileye göre değişir. Kadının hakkı razılık alınmadan yenilmez. Yenilirse de o lokma boğazından helal olarak geçmez” (KK: 51).

“Ölüm hak miras helaldir. Miras biraz daha inançtan ziyade kültürle alakalıdır. Kadın önde tutulur veya eşit uygulama şarttır” (KK: 16). “Miras paylaşımı bu gün devletin hukuk kurallarına göre pay ediliyor zaten. Alevi inancında da miras konusunda eşit paylaşım dikkat edilmektedir” (KK: 53). “Mirasta anne ve baba tarafında ayrım görmedim. Karşı tarafın kız çocuğunu da koruyan bir yapımız var” (KK: 5). “Miras paylaşımında örneğin, 4 erkek 1 kız evlat var. Kıza hakkı sunulur. Kul hakkıdır çünkü. Mirasta eşitlik esastır. Uygulamada da bu gerçekleşir” (KK: 45).

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe miras konusunda eşit paylaşımın olmadığını dile getiren bazı örneklerimizde şunları söylemiştir: “Alevi inancında mirasta eşitlik olduğuna katılmıyorum. Kadınlar ikinci plandadır. Kadın çıkıp da erkek kardeşini geçip mal almamıştır. 1980 öncesinde gelenek ve görenekler yaşandığı için erkeğe pay verilir. Seksen sonrasında yüzde elli düzeyine düşmüştür. Babama ben baktım. Beş kız iki oğlanız. İhtiyacım yoktu. Kardeşlerime bıraktım mirası. Bacılarımıza da eşit alın, dedim. Şimdiki nesil farklı hepsi de ekonomik şartların etkisiyle kendi hakkını ister” (KK: 57).

“Miras konusunda kadın erkek eşittir diyemem. Erkeğe daha fazla pay verilir. Hatta kadına hiç verilmeyip erkeğe verildiği de oluyor” (KK: 59). “Eskiden erkek kardeşten mal almazlarmış. Benim anneannem ağa kızımıymış. Çok malları vardı. Ama hepsini erkek kardeşlerime bıraktılar. Kızlar, “Biz nasıl kardeşimizden mal isteriz?” derlerdi” (KK: 46).

Görüşmelerimizde genellikle miras konusunda eşit bir paylaşımın olduğu hususunda görüş birliği vardır. Ancak köy kent veya ilçeden ilçeye ve bireysel farklılıklarından dolayı farklı görüş bildirenler de olmuştur. Alevi inancında razılık hususu önemli olurken, çoğu zaman kız kardeş kendi rızasıyla erkek kardeşine payını bağışlamıştır. Türkiye de genel hukuk kurallarına göre resmiyette kadın erkek eşit pay alma hakkına sahiptir. Ancak Alevi olsun, Sünni olsun ataerkil ve geleneksel yapıdan dolayı kadınlar kendi rızası ile payın çoğunu erkek kardeşine bağışlamaktadır. İslam hukukuna göre, Kur’an-ı Kerim’in ayetlerine göre ise kadına 1 erkeğe 2 pay şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmamız esnasında genel olarak miras konusundaki paylaşımı, görüşülen herkese sorulmuştur. Çoğunluk eşit paylaşım olduğunu ifade ederken, “erkeğe daha çok veriliyor” diyenlerin de fazla olduğu görüldü. Özellikle de yaşı büyük olan örneklemlerimizde eskiden erkeğe daha çok verildiği şeklinde görüş hâkim idi. Örneklemede görüştüğümüz kişiler kendi çocuklarına ise eşit paylaşım uygulamayı uygun gördüklerini belirtmişlerdir.

3.1.3.2.2 Kadının Yönetim İlişkileri İçerisindeki Yeri

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadına çok değer verildiği, kararlar alınırken kadının da fikrinin sorulduğu ifade edilir. Ancak özellikle kadınların Dedelik postuna oturamaması yani kadından Dedelik makamının verilmemesi genellikle eleştiri konusu olmuştur. Ancak bu konuda eleştiri yapan kişiler genellikle Alevi-Bektaşî inanç ve kültürünün tarihi geçmişini, toplumsal yapısını ve inanç ilkelerini göz ardı etmiştir. Buna rağmen Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe posta oturan, zakirlik yapan veya dervişlik makamına gelmiş kadınların bulunmuş olması, bu konu da kadınlara yönelik bir engel konulmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca “Ana” makamındaki Dede eşine de Dede kadar saygı duyulması ve önemli bir konum verilmesi bu eleştirilerin yersiz olduğunu göstermektedir. Bu konuda deneklerimizin görüşleri şu şekildedir:

“Ailede genel kararı erkek alıyor ama aslında o da yine karısının istediğini yapıyor. Kadınlarımıza cem de On İki Hizmet’te gücünün yapabileceği işler verilir. Kadın zâkir de olur. Analık ayrı bir makamdır. İcraat ere verilmiş ancak o eri o ana yetiştirmiş” (KK: 16). “Kur’an, kadına kimlik bile verilmediği bir dönemde şahitlikte kadına bir kimlik vermiş. Dede’nin hanımına “Ana” denir. Dede’ye gösterilen saygı Ana’nın yaşına bakılmaksızın Ana’ya da gösterilir. El öpülür. Bugün kadın arkadan, erkek beş metre önde gidiyor. Olmaz. Kur’an’ı Kerim’in doğru ve güncel yorumu önemli. Kur’an’da kölelikten bahsediyor. Şahitlik konusunu da güncel yorumlamamız gerekir” (KK: 15).

“Dedelik soydan geldiği için kadından Dede olmuyor galiba” (KK: 9). “Kadından Dede olmaz, Ana olur. Kadın posta oturamaz. Ana’dan yol gösterici olur (KK: 25). “Kadından Dede olmaz. Ana olur. Bilgisi varsa, ihtiyaç varsa yönetebilir cemi. Caferi Sadık: “İlmin, bilgin yoksa o posta oturamazsın” der (KK: 46). “Kadın asimilasyondan dolayı, İslam kültürünün ikinci plana atmasından dolayı etkilendiği için yöneticilik konumuna gelemedi. Biz hayata hep 3-0 yenik başlıyoruz. Kürdüz, Aleviyiz, kadınız” (KK: 38).

“Benim babaannem Cumhuriyet kurulunca 1925’te köy muhtarı olmuş. Babaannemin giyimi erkek şalvarı. Muhtar Nuray. Ben lise ikideydim. 77 yaşında öldü. 35 yıl muhtarlık yaptı. Erkek gömleği, erkek ceket, başında kadın poşu. O yıllarda bile kadına söz hakkı vermişiz” (KK: 14) diyen deneğimiz toplumsal hayatın içinde Alevi-Bektaşî inanç ve kültürüne sahip kadının, geçmişte kadınların fazla yer bulmadığı yönetim kadrosunda yer aldığını söylemiştir.

“Türkler İslam’ı kabul ederken ve yorumlarken, bu dini bir zahmet dini değil tam tersine bir rahmet dini olarak algılamışlar. Sosyolojik yaşamın gereği olarak kendi kutsallarını (inanç önderlerini de) beraberinde götürmüşler. Dinle barışık şekilde bu dini yaşamışlardır. Bizim inanç boyutunda birçok modelimiz de var elbette. Bizde cinsiyet vurgusu yoktur. “Can” kavramı vardır. Cemevinin eşiğinden içeri girenin “marifetine” bakılır, “taşıdığı cinsiyete” değil. “Topluma karşı sorumluluklarını yapıyor mu? Aleviliğin ölçülerinde bir yaşam sürüyor mu?” Kadınsa, “Hz. Hatice veya Hz. Fatma’nın edebini taşıyor mu?” Erkekse “Hz. Ali’nin ahlakıyla ahlaklanmış mı?” gibi soruların karşılığında bakılır. Netice şudur ki; Muhammedî ahlakı taşıyor mu? Taşıyorsa eyvallah... Kadınlarımız birçok yerde edebe aykırı olur endişesiyle posta oturmuyorlar. Çünkü yolun

sahiplerinin bu yolu sahipsiz bırakmadıklarını biliyorlar, elbette kendilerine hizmet düşmüşse de bu hizmetten de kaçınmamışlardır. Hanımlar, “Dede varken biz Dede’yi geçip nasıl yönetime katılırız?” diyorlar (KK: 60).

“Bu, Alevi STK’larında demokrasi olmadığı anlamına gelmiyor ki ama dışarıdan sırf Aleviliği eleştirmek için bunlar bahane ediliyor. Ancak kadının da kemaleti vardır. Hizmet kime düşerse o yapar. Lokma pişen kazanın başına “Peygamber neslinden gelen Ocakzade bir Ana’da” geçip, gülbangini okur. Doğanşehir’in Alevi köylerinde “Hayır yemeklerinde”bizler önce kadınlarımıza lokmayı dağıtırız, ondan sonra erkeklerin lokmalarına geçilir. Biz cinsiyet vurgusunu ele alırken sosyolojik gerçeklerden uzak bakıyoruz. Eskiden her talibin evi cemeviydi. Dede’nin ziyaret ettiği ve cem tuttuğu o ev, o gece cemeviydi. Bugün ki anlamda büyük fiziki yapılar yoktu. Bir köy odasında ya da bir talibin evinde müsait bir mekânda cemler yapılırdı. Eski dönem şartlarında bir Dede taliplerini gezmek ve görgüleri yapmak için at sırtında 6-7 ay köy köy, diyar diyar gezerlerdi” (KK: 60).

“Bu sosyolojik gerçekleri göz önünde bulundurmadan Aleviliği ele almak bizleri hataya götürür. Bir kadının bu şartların altından kalkması elbette mümkün değildir. Hal böyle olunca Aleviliğe eleştiri getirmek adına, “Alevilikte eşitlik söylemi var ama eylemde bunu göremiyoruz” diye yazılar kaleme alınıyor. Yol, yürüyenindir ne kadınıdır ne de erkeğin; marifet pınarından su içenindir. Boşuna dememişler, “Aslanın erkeği aslanda, dişisi aslan değil mi?” diye. Hizmet Hakk içindir, bunu cinsiyete hapsetmeyelim” (KK: 60).

Görüşmelerimizde Malatya merkezde Alevi-Bektaşî kadınlarını bir arada toplayabilen dernek başkanı gibi kadınları temsil etme boyutunda bir kadına rastlamadık ancak birkaç tane Ana (Dede eşi) ile görüşme imkânımız oldu. Çalışmamızı yaparken de kadın hakkında yazan kadın yazarların da sınırlı olduğunu gördük. Tabi ki bunda sosyal, siyasi, kültürel veya dini unsurların etkileri olabilir. Ancak hanımlara sorduğumuz bazı sorularda (ibadetler konusunda) farklı cevaplar almamız, hanımlarında Alevilik inancı ile alakalı kendisinden bilgi edindiğini ifade ettiği bir kadın merciden bahsetmemesi, bu tür konularda kadınları aydınlatan temsil boyutunda yetişmiş hanımların sınırlı olması, bu konuda erkek otoriter bir anlayışın hâkim olduğunu göstermektedir.

3.1.3.2.3 Kadının Eğitim Hayatındaki Yeri

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadının okumasına çok önem verilmektedir. Bu bölümde kız çocuklarının hem kendi inanç ve kültürlerini öğrenme hem de yaygın eğitim öğretim faaliyetlerine katılma noktasında deneklerimize sorular yöneltilmiştir. Çocuğun eğitiminde kimlerin etkili olduğunu düşündüğü sorusu deneklerimize sorulmuştur. Bu konuda ifade edilen görüşlerden bazıları şöyledir: “Çocuğun eğitiminde daha çok anne etkilidir” (KK: 16). “Cem TV’den büyüklerimizden Aleviliği öğrendim. Babaannem, annem çok güzel semah dönerdi. Kitap da çok okurum. Kerbela’yı Hz. Ali’yi okudum. Ben küçükken cem evlerimizde yapılırdı. Bizim evde çocukların eğitimiyle de ben ilgilenirim” (KK: 4). “Dedelerden anne babalarımızdan Alevilikle ilgili bilgilerimizi aldık. Yeni nesille eski nesil arasında çok fark var.” Anne baba şimdi anlatmıyor diyen Aslıhan Hanım kız çocuklarımızı mutlaka okuturuz, diyor (KK: 5). “Ben küçüklüğümden beri ceme katılırım, semah dönerim. Birçok aile eski korkularından dolayı çocuklarını ceme getirmiyor veya öğretmiyor. Çünkü arkadaşları tarafından veya çevreden çocuklarının ayrımcılığa uğramasını istemiyor. Bizim inancımızda kız çocuğunu kimseye muhtaç etmemek için hem okul için hem mirasta daha bir önem verilir” (KK: 18).

“Benim anneanne Sünnî, baba tarafı Alevî’dir. Alevilikle ilgili kitaplar okudum ancak Kadıncık Ana’yı, Hüsniye Bacı’yı duymadım. Çocuklarımın eğitiminde eşim de ben de aktif etkiliyiz. Çocuklarım ilkokul ve anaokulunda, onlar Aleviliği bilmiyor. Ben ortaokulda iken Alevilikten okulda o kadar kötü bahsedildi ki eve gelip “Anne lütfen biz Alevi değiliz değil mi, Alevi olmayalım ne olur.” dedim. Alevi olduğumuzu ilk o zaman öğrendim” (KK: 3). “Benim annem babam da Aleviliği pek bilmiyordu. Annem anlatırdı biraz. Şimdiki nesil daha meraklı diyen KK: 7 şimdiye kadar Alevilikle ilgili hiç kitap okumadığını söylemiştir (KK: 7).

“Alevî kültüründe kız çocuklarının eğitime çok önem verilir. Kızlar okusun, ezilmesinler, erkekler tarafından küçümsenmesinler, ailelerin yaşadığı maddi-manevi sıkıntıyı yaşamamasınlar diye kızların okutulması taraftarıdır. Çocukların üzerinde en büyük etkiye ana sahiptir. Köylerdeki ve kentlerdeki okuma oranında bölgesel değişim olsa da köydeki okuma oranı daha fazladır. Köydeki çocuklar rezilliği, yokluğu bilirler ve onların hep bir hayalleri vardır. Ailelerin de onlarla beraber beslediği umutları vardır. Bu yüzden, köydeki kız çocuklarının da okuma oranı bizde fazladır” (KK: 51). “Bizim

toplumda kız çocuklarının eğitimine önem verilmesinin sebebi, kadının özgürlüğünün olması, kendi ayaklarının üstünde durabilmesi ve kimseye muhtaç olmaması içindir. Hacı Bektaş Veli'nin de söylediği söz gibi, “İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır.” Çocuğa Alevilikle ilgili bilgi verilmesine gelirsek, anne de baba da yeterli bilgiye sahip olduğu sürece fark etmez. İkisi de bu eğitimi verebilir” (KK: 39).

“Alevi inancına sahip anne ve babalar kız veya erkek ayırt etmeksizin çocuklarının eğitimine önem verirler. Köy kent fark etmeksizin kız çocukları mutlaka okutulmalıdır. Alevi inancıyla ilgili çocuğa bilgi vermede ise hem anne hem de baba etkilidir” (KK: 50). “Eğitimimle babam ilgilenir. Babam Kербela'yı anlatır. Babam Aleviliği pek yaşamaz ama oruçları tutar, türbe ziyareti yapar, kurban keser. Babaannenden Alevilikle ilgili bilgi alışverişi yapıyoruz. Ben ona (Sünni inancı) öğretiyorum. O bana Alevi inancı öğretiyor. Ehli Beyt'in isimlerini eskiden biliyordum. Değişlerin çoğunu bilirim” (KK: 8).

“Biz yedi kardeşiz. Üç kız, iki erkek. Ben öğretmenim, ablam okumamış sadece. Ama babam “Bu kızım gönlümde yara” diye vefat etti. Biz Alevilik eğitimini anne babamızdan aldık. Babaannem çok anlatırdı. Cemlerde askerlerin bastığını, annem babam yaşamış anlatırlardı” (KK: 9).

“Hacı Bektaş Veli Hz.: “İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır. Düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu, ara bul, araştırma açık bir sınavdır. Kadınlarınızı okutunuz, kadınlarını okutmayan milletler yükselemez. İnsanın cemali kendi güzelliğinden belli olur. Hiçbir milleti ve insanı ayıplamayız. Arifler hem arı hem de arıttıcıdır. Peygamberler, veliler Cenab-ı Hakkın insanlara birer hediyesidir” gibi hikmet dolu sözleriyle Anadolu insanına çok önemli mesajlar vermiştir. Hacı Bektaş “kadınlarınızı okutunuz” demiştir. Zira O, sekiz asır önce kadınlarımızı canfesli perde arkasında sadece kocasını bekleyen bir mahlûk olmaktan kurtarmış ve hanımlarımızı ilime, bilime yönlendirmiştir” (KK: 20).

“Çocuklarımıza okulda din eğitimi verilmeli. Çocuk namazı, orucu dini bilgileri bilsin. Yapmıyorsa yine yapmasın. Ben çocuklarıma Aleviliği anlatmıyorum. Toplumdan dışlarlar diye” (KK: 10). “Annem kuralcıydı, bizim eğitimimizi o yaptı. Benim çocuklar ne beni dinliyor ne babayı. Aleviliği çocuklarıma anlatmadım. Tarafsız büyüsünler istedim. Kız kardeşimin çocukları Kur'an'a da gidiyorlar” (KK: 13).

“Biz de kız da erkek de okutulur. Dedem Elbistan’dan gelirdi. Ben çocuktum. Dedem, annem babama her zaman “Neye mal olursa olsun, önce kızlarınızı sonra erkekleri okutun” derdi. Kız çocuğumuzun okumasına önem veririz. Erkek gider bir sığır güder, inşaatta çalışır. Ama kız çocuğu onu yapamaz” (KK: 14).

“Eğitimde şehirleşmeyle beraber kırsal ve kent arasındaki sosyal sorunlar değişti. Kadının Cem’de öğrenme, bilme hakkı vardır. Dede’ye bilmediklerini sorabilir. Eğitim işini aydın din insanları yapacak. Alevi çocukları da hepsi de” (KK: 15).

Görüşmelerimizde kız çocuklarının okumasına çok önem verildiği ifade edilmiştir. Kız erkek tercih zorunluluğu olduğunda nasıl davranırdınız? Sorusuna da kız çocuğunu okuturdum, cevabı alınmıştır. Annelerin daha çok eğitimde aktif görev aldığı ifade edilmiş, Alevilik inancının öğretilmesi konusunda ise genellikle bilgilerini anne ve babalarından aldıklarını ifade eden kadın örneklerimiz çocuklarına Aleviliği öğretme konusunda farklı sebeplerden dolayı geri durduklarını belirtmişlerdir. Kadıncık Ana, Hüsniye Bacı gibi Alevi inanç ve kültüründe önemli yeri olan kadın şahsiyetlerin ise sadece altı kişi tarafından tanındığını gözledik. On İki İmamı sayabilir misiniz? Sorusuna da hanımların tam anlamıyla cevap veremedikleri gözlenmiştir. Hz. Fatma ile ilgili bilgilerin ise anlatılan kısa hikâyelerden ibaret görülmüştür. Alevilikle ilgili çok az kişinin kitap okuduğu tespit edilmiştir.

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe, bilgilerin sözlü kültürle aktarılması, yazılı kaynakların imha edilmesi, kadınlar açısından kadınların merak ettikleri soruları sorabilecekleri kadın temsilcilerin, anaların sınırlı olması, yeterince kitap okunulmaması ve geçmişten gelen bir takım korkuların etkisi ile bugün şehirleşme ve çalışma hayatı gibi farklı sebeplerle kadınların Alevilik konusunda yeterli donanıma sahip olmadıkları gözlenmiştir. Alevilikle ilgili eğitim verilen alanların sınırlı olması, yeni neslin bu konuda yetersiz kalmasına sebep olduğunu göstermektedir.

Ahlaki eğitime çok önem verilen Alevi inancında örneklemimizin tamamı “Eline, beline, diline sahip ol” sözünü hayatına düstur edindiğini ve kendi ailesinden atası tarafından bu düsturla büyütüldüğünü ifade etmiştir.

Nesrin Sis ve Mehmet Akif Çeçen’in yaşayan Alevi kültür ve inanışları üzerine Onar Köyü’nde 2016 yılında yaptıkları araştırma ile karşılaştığımızda çalışma grubunun (örneklem) sadece Muharrem orucu ve Hızır (a.s.) inanışı, Kerbela hadisesi,

Musahiplik Kurumu ve türbe ve lokma dağıtımı gibi mevzularda genel bilgiye sahip oldukları, Alevilikle ilgili diğer kavramlar konusunda ise yeterli bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir.

Kız çocuklarının devlet veya özel okullarda eğitiminin sağlanması konusuna gelince, bu konuda görüşme yaptığımız erkek ve bayan bütün örneklemimizin görüşü aynıdır. Kız çocukları mutlaka okutulmalıdır. Anne baba, erkek ve kız evlat ayrımı yapmadan bu eğitim hakkını çocuğuna sunmalıdır. Bir örneklemimiz Malatya'dan özellikle Arguvan ilçesinden çok sayıda Alevi doktor, mühendis, öğretmen çıktığını ifade etmiştir. Ancak bu da istatistiki veri isteyen bir durum olduğu için bizim bunu tespit etme gibi bir imkânımız yok. Ancak görüşmelerimiz esnasında belirtilen örnekler üzerinden böyle bir genelleme yapılmıştır.

3.1.3.2.4 Kadının Dini Hayattaki Yeri

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadının dini hayatta cemlerde erkekle birlikte ibadet etmesi bu dini grupta kadın ve erkek eşitliği söyleminin temelini oluşturmuştur. Deneklere Alevi-Bektaşî inancı ile ilgili sorular yöneltilerek kadınların bu inançtaki konumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Kadın ve erkeğin beraber ibadet ettiği cem ibadeti hakkında Muhsin Dede şunları söylemiştir: “Hz. Muhammed döneminde ibadet yerleri minaresizdi. Cem, toplanmak, cem evinde birlikte ibadet edilir. Burada eşîge meydana niyaz edilir. Gözcünün tarifîyle uygun yere oturulur. Cemde ikrar verilir. Bu dönülmeyen sözdür. Biz Caferî mezhebine mensubuz. Ancak muta nikâhını kabul etmiyoruz. O sonradan sokulmuş bir olay, tarikata girince yol kardeşi oluyorsun. Mesela eşlerin hanımları da birbirine bacı oluyorlar” (KK: 16).

Dini tecrübelerini aktaran bazı deneklerimiz şunları söylemişlerdir: “Ben çocukken köyümüze Dedeler gelirdi. Ama ben cem evine gitmedim. Benim inancıma göre en büyük günah haram yemek, hırsızlık yapmak. Alevilikle ilgili de hiç kitap okumadım. Ama Hasan Basri ve Zeynel Abidin türbelerine gittim. Lokma da dağıtım” (KK: 40). “İkrar aldım. Ceme de düzenli katılırım. Semah dönerim. Semah bizim namazımız. Amaç aşk ile dönüp Allah'a yaklaşmaktır. On beş gün Muharrem orucumu tutarım. Ceme girince biz ölü girip diri çıkarız. “Eline, beline, diline sahip ol” sözünü anlatarak uygulayarak gösteriyoruz. Salât duadır. Hakkullah veririm, bir ölçüsü yoktur. İmkânı olan verir (KK: 17). “Piri rehber tutarak Allah'a ikrar veririz. Ehli Beyt sevgisi

bizde önemlidir. Allah tarafından Hz.Âdem'e ruh verilmesiyle birlikte cennete götürülür. Orada Âdem (a.s.) “La ilahe illallah Muhammedürresulullah, Aliyül veliyullah yazısını görür. Ehli Beyt “pençe-i Ali Aba” diye geçer” (KK: 18).

“Birgün Hz. Ali yolda gidiyormuş. Bir çobanın karısı taşın üstünde ekmeğini kurutup yerken, Hz. Ali “ Orucun kabul olsun oruç bacı” demiş. Kadın, acaba ben oruç tutmadığım için mi böyle dedi diye ertesi gün oruç tutuyor. Ve komşularına gidiyor. Onların konuşmasını dinliyor. Gıybet dinliyor. Kadın yine oturduğu aynı yerde otururken Hz. Ali Efendimiz geçerken ona hiç selam vermeden geçiyor. Kadın buna çok üzülüyor. Ve gidip soruyor. “Ben oruç tuttum selam bile vermedin”. Hz. Ali “Sen orucunu bozdun, der. “Kulağınla orucunu bozdun” der. Bizde “eline, diline, beline sahip ol” çok önemlidir” (KK: 18).

“Ceme arada bir katılıyorum. Muharrem orucunu 12 gün tutarım lokma dağıtırım. Zeynel Abidin'e, Hasan Basri'ye çok gideriz. Hz. Fatma'yı kendime örnek alırım. Türbeye gidince de türbeyi öpüp dua ediyoruz” (KK: 7). Dede eşi Güler Hanım'a, “Ceme katılmak için eşin rızası zorunlu mudur?” Diye sorduğumuzda “Elbette biz de razılık önemlidir. Cem bir ibadet yeridir, eşinden razı olmadan gelirse ibadeti kabul olmaz. Zaten bir şey demiyorsa gelir. Özel dönemde de ceme katılabilir. Yas orucu olduğu için özel dönemlerinde de oruç tutabilir” demiştir (KK: 29)

“Bilgilerimizi ana babamızdan aldık. Eskiden ceme giderken abdest alıp banyo yaparlardı. Yüzük, kolye takılmazdı. Giysiler uzun olurdu. Şimdi başı açık gidiyorlar. Gidiyorsan edebinle gideceksin. Orucumu tutarım, Ramazan orucunu da tutarım. Hakkullah veririm. Türbeye gider, dua ederim. Lokma götürür ikram ederim. Eskiden insanlar Alevilik inancını daha iyi yaşıyordu” (KK: 19). “Muharrem orucunu tutuyorum. 12 gün tutulur. On beş gün tutarsan kurban kesilir. Zeynel Abidin'e, Hasan Basri'ye giderim. Ben küçükken cem evlerimizde yapılırdı. Hızır orucunu 3 gün tutarım. Hakkullah'ı duymadım ama ihtiyaç sahiplerine para veririm. Lokma dağıtırım. Cemde tülbent dağıtılır. Cemlerde başörtüsü takarız. Ben duayı çok yaparım. Ahirete de inanırım. Ailemden hepsi Hacı Bektaş'a gitmiştir” (KK: 4). “Muharremi 12 gün tutarım. Dedemiz var. Duaya çok önem veririm, kandillerde perşembe akşamı lokma dağıtırım. Üç gün Hızır orucunu tutarım. Hasan Basri, Zeynel Abidin türbelerine giderim. Ahirete inancımız vardır” (KK: 27).

Bazı kadın deneklerimiz de namaz ve oruç konularındaki kendi ve aile çevrelerindeki hassasiyeti şöyle dile getirmiştir: “Cemlere düzenli olarak katılırım. Allah’ım son nefesime kadar Allah diyerek canımı al.” derim. Babam da dua eder, namaz kılar. Babam on bir çocuk büyüttü. Eskiden kurban keser dağıtırlardı. Şimdilerde kesip dolaba dolduruyorlar. Ceme hanımlar özel halinde gidemez. Oruç ise tutan tutuyor özel döneminde. Alevi inancında en çok hoşuma giden dürüstlüğe önem vermesidir. Düğünlerimizde birbirimize destek oluruz, Cuma akşamları lokma dağıtırız” (KK: 55). “Benim halam Ramazan ve Muharrem orucunu tutardı. Ben de arada tutarım. Duaya inancım çoktur. Torunları gezdirirken Ayet-el Kürsi’yi, Felak, Nas, Fatıha surelerini devamlı okurum. Nazara da iyidir. Ceme ara ara katılırım” (KK: 30). “Annem dualarında “Yetiş ya Ali” derdi babam “Elinize, dilinize, belinize sahip olun.” derdi. Annem inançlı bir insandı. Keşke bize de Alevilik anlatılsaydı. Bizi de ceme götürselerdi. Benim ablalarım namaz kılar oruç da tutar. Abim de Ramazan’ı tutar. Ben anneme her cuma Yasin süresini okurum. Mevlit okuturuz”(KK: 37).

“Alevilik, Caferi mezhebine bağlı Hz. Ali’yi seven inanıştır. 15 gün muharrem orucunu tutarım. Ramazanı da tutarım. 3 günde Hızır orucu tutarım. Çocuklarıma Kur’an öğrettim. Eşim de Alevi’dir. Ama namaz kılar. Çocuklara da namazı öğrettik. Ama kılmıyorlar. Bizim eksikliğimiz namaz kılmamamız. Hâlbuki Hz. Ali kılıyormuş ve namaza giderken şehit olmuş” (KK: 9).

Hacı Bektaş Veli Dernek Başkanı Hasan Meşeli ise Alevi-Bektaşî inancında önemli bir yeri olan hacı Bektaş Veli’nin makalat kitabından şu bölümleri bize aktarmıştır:”Gönül âlemlerin padişahının nazargahıdır. Çalap ile (Allah) cümle nesne arasında perde yoktur. Gönül Kâbe’ye benzer Kâbe’ye varmak isteyen ayak ile gönüle varmak isteyen yüzüstü yürümelidir. Bu yüzden âşıklar yüzlerini yere sürerler. Kâbe’ye gidenlere kılavuz gerek. Kur’an onların yoldaşdır. Ama gönle gidenlere Çalap yoldaştır. Arş dedikleri Allah’ın kendi odunudur ki, o odunun ocağı erenlerin gönlüdür. Gönül şehristanında iki sultan vardır. Biri rahmani, biri şeytani. Rahmani sultan akıldır. Aklın naibi iman subaşıdır. Boynu büküklüktür. Hacı Bektaş’a göre akıl Allah yolunda yetersizdir. Bu yolda onda yüce kudretler vardır. Ama bu yüce kudretlerin insan hayatındaki bekçisi yine akıldır. İman koyundur. Akıl çobanı, çoban gidince kurt koyunu ne yapar? Şeriatın 1. makamı iman, 2. makamı ilimdir. 3. makamı namaz kılmaktır. Zekât vermektir, oruç tutmak ve gücü yeterse hacca gitmektir. İşte bu yüce Allah dostunun

Anadolu insanına getirdiği ibadet olarak Dört Kapı Kırk Makam ilkeleri Kur'an-ı Kerim'in bir Türkmen yorumudur. Zira ibadet Allah'a yalvarmaktır. Dileklerini bildirip Tanrı'nın yüceliğini anmaktır. İbadet en üstün ahlakla ruhun Allah'a teslimidir. Beşerin hırs ve hevesinden uzak kötülüklerden ve eksikliklerinden arınıp temize çıkmanın adıdır. Tevhit âleminde vahdet-i vücud olmanın yoludur. Allah'a giden en kısa yol gönül yoludur. İnsanın şeriat, tarikat, marifet, hakikat denen dört kapıdan geçerek insanı kâmil olmak erdemine ve vuslatına ermesidir. Zira yaratılanın yaratana olan kulluk görevinin ifasıdır” (KK: 20). Eşref Doğan Dede ise bu konuda: “Edep önemlidir bizde. Burada edep kelimesini meydana getiren Elif harfî, eline sahip ol. De harfî, diline sahip ol, Be harfî ise beline sahip ol. Dur” (KK: 15).

Hasan Dede ise “Kur'an'da insan eline geçince değişiyor. Hz. Peygamber'e ilk gelen Kur'an ayeti Alak suresi ayetleri. Ama bugün 110. sıraya atılmış. Kur'an'da 6666 ayet olduğu söyleniyor. Sayın 6236 ayet var. Biz kısa sureleri cem ettik, deniliyor, ne haddimize sureleri birleştirmek. Ama On ikinci İmam Mehdi gelecek ve Kur'an'ın aslını da ortaya koyacak” (KK: 58). “Kur'an öğretimiyle ilgili Eşref Dede: “Benim evimde 8-9 meal var. Kur'an'ı doğru anlamalıyız. Dini sadece namaz kılmak, hacca gitmek olarak görenler var. Ben meal okuyorum, okurken de elimde mutlaka bir kalem ve yanımda da not defteri olur. Not alarak okurum” (KK: 15), demiştir.

Kadın deneklerimiz özellikle türbe ziyareti, lokma dağıtımı ve muharram orucu gibi uygulamaları genellikle yerine getirdiklerini ifade ederek şunları söylemişlerdir: “Türbelere giderim. Zeynel Abidin'e gideriz, mesela lokma yapar götürürüz orda yeriz. Eskiden ceme katılırdım. Semah dönerdim. Musahiplerimiz de vardı. İhtiyarlık alıkoydu bizi bunlardan. Önce bir erkek gelince utanırdık. Şimdi hem utanma yok hem açıklar” (KK: 33). “Fatma Anamız başörtülüydü. Kızıma “kızım başını ört.” dedim. O “örtmem” dedi. Üç gün oruç tuttum, dua ettim. O gece Şehriban Anayı (Hz.Hüseyin'in eşi) rüyamda gördüm. “Kızım yüzü kapanmasın da işte böyle örtsün” dedi. Sabah kızıma anlattım rüyayı. Şehriban Ana'mın bir giyimi vardı ki anlatamam” (KK: 26). “Biz Ramazanı da Muharremi de tutarız. Şimdiye kadar bir vakit namazımı zayı etmemişim. Cenazemiz olduğunda Kur'an da okunur hatim de yapılır, Yasin de okutulur” (KK: 46).

“Her kapının anahtarı Ehl-i Beyt. Kur’an diyor Ehl-i Beyt’in önemini, Allah diyor. Rasulum de ki; “Sizden bir ücret istemiyorum. Ehl-i Beyt’ime sevgi istiyorum sadece.” Bilmiyorum ki bunlar Kur’an’ın bu ayetinden haberdar değil mi?” (KK: 46).

Dede’ye ibadetlere katılma açısından şehirle köy arasında bir farklılaşmanın olup olmadığını sorduğumuzda “Yazın köy de iş gücü yoğun olduğu için cemde kimseyi bulamazsın ancak kışın durum farklıdır. Şehir hayatına gelince köyden kente göçle birlikte çalışma hayatına katılımın artması cemlere katılımı zorlaştırıyor” demiştir” (KK: 53).

Görüşmelerimizde Muharrem orucunu genellikle tuttuklarını ifade eden kadın örneklerimizden bazıları, sağlık problemlerinden dolayı hiç tutamadıklarını ifade ederken bir kısmı ise aynı zamanda Ramazan orucunu da, Hızır orucunu da tuttuklarını ifade etmişlerdir. Hakkullah kelimesini duymayanların sayısı fazla iken On İki İmam’ın isimlerini tamamen sayabilen de 4-5 kişi ile sınırlı kalmıştır.

Hz. Fatma ile ilgili hikâyeler dışında bilgi sahibi olunmadığı görülmüş sadece birkaç kişi hariç Hz. Fatma’yı hayatına örnek aldığından bahsetmemiştir. “Eline, beline, diline sahip ol” düsturu hanımların büyük çoğunluğu tarafından ifade edilmiştir. Din eğitiminin dede, nine, anne, babadan edinildiği, ceme gidenlerin ise Dedelerden bilgi aldıkları ifade edilmiş, hanımların çoğu kendi çocuklarının da Alevilik inancı hakkında bilgi sahibi olmadıklarını, bazıları da özellikle öğretmediklerini ifade etmişlerdir.

Türbe ziyaretlerinin ve lokma dağıtmanın ise bütün hanımlar tarafından gerçekleştiği ifade edilmiştir. Ahlaki ilkelere ve dua etmeye önem verdiklerini ifade eden örneklerimizden iki kişi hariç, hepside ahirete inandıklarını ifade etmiştir. Kurban ibadetine de çok önem verilen Alevi inancında özellikle de türbede kesilen kurbanda yemek duasının mutlaka yapıldığı gözlenmiştir. Hacı Bektaş Veli türbesini ziyaret ettiğini söyleyenler de olmuştur. Görüşmelerimizde konuşma esnasında veya cemde Dede’nin duasına (gülbangda) hanımların “Âmin” kelimesi yerine “Allah, Allah” şeklinde karşılık verdikleri gözlenmiştir.

Alevi inancında dini nikâh, Dede huzurunda Caferi mezhebine göre yapılmaktadır. Zinanın hoş görülmediği “Eline, diline, beline sahip ol” düsturuna çok kıymet verildiği ve kadına bir can, bir bacı olarak bakıldığı Alevi inancında, yıllarca kulaktan kulağa yaygınlaşan “mum söndü” gibi gerçek dışı söylemler Alevi toplumunun

yanlış anlaşılmasına ve tanınmasına sebep olmuştur. Kul hakkına riayete önem verildiği, haram lokmaya el uzanılmadığı, hem Alevilerce hem de Alevi arkadaşı olan Sünni kişiler tarafından ifade edilmiştir. Gusül abdesti ile ilgili ortaya konan bilgilerin de kadın erkek birçok Alevi tarafından gerçeği ifade etmediği dile getirilmiştir.

Gözlemlerimizde Cemde salavatta Hz. Peygamberden başlayıp On İki İmama kadar her birine selam verilir. Duaya karşılık olarak âmin yerine “Allah Evyallah” deniliyor. Vefat edene “Hakk’a yürüdü” ifadesi kullanılıyor. Muharrem orucu tutulurken gözlediğimiz örneklem suya yoğurt katarak içti. Bu ayda kurban tığlanmıyor, tıraş olunmuyor, içki yasak, ağaç kesilmiyor, türkü söylenmiyor, oyun oynanmıyor.

Sonuç olarak iman inanç konularında Sünni inançla fazla bir fark bulunmayan Alevi inanç ve kültüründe yapılan ibadetler konusunda bazı yorum ve uygulama farkları görülmektedir. Allah inancı ise korku üzerine değil, sevgi ve ümit üzerine kuruludur. Ahlak esaslarının daha çok ön planda tutulduğu özellikle ‘eline, diline, beline sahip ol’ düsturunun herkes tarafından bilindiği görülmüştür. Kul hakkı yemek büyük günah olarak görülmekte, Sünni inançta büyük günah olarak kabul edilen her şey Alevi inancında da aynı şekilde günah olarak görülmektedir. Alevi inanç ve kültüründe, ibadet ve uygulamalar konusunda köy ve kent arasında yapılan araştırmalara göre farklar bulunduğu görülmektedir. Ancak bu da ayrı bir araştırma konusu olduğu için burada yer vermeyeceğiz.

Kadının yaratılışı mevzuuna gelindiğinde bir teyzemiz şunları anlatmıştır:

“Cenab-ı Hak deryaya baktı. Derya coştı kenara beyaz bir taş çıktı, Rabbül âlemin batın eliyle taşı eline aldı. Bunu sağ eliyle yoğurdu, iki şah eyledi. Biri kırmızı diğeri beyaz nur oldu. Gökyüzüne beyaz ve kırmızı nur astı. Melek yoktu. Melek yarattı. “Ben kimim sen kimsin?” dedi Melek ‘Ben benim sen sensin’ dedi. Yaktı kül etti. 3 defa böyle yarattı, yaktı aynı cevaba. İki yüz yıl geçti. Bir melek daha yarattı “Ben kimim sen kimsin?” dedi. Melek gökyüzüne baktı, o nurların üstüne kondu. 300 yıl Sübhanallah, La ilahe illallah çekti. Cebrail: “Allah sana sorarsa ‘Sen kimsin ben kimim?’, “Sen Cenab-ı Haksın, ben yaratığım.” De, dedi. Melek de aynını söyledi. Cenab-ı Hak “Senin pirine, üstadına rahmet.” dedi ve diğeri melekleri yarattı: “Gidin nurlara secde edin.” dedi. Azrail secde etmedi. Yedi sefer secde et, dedi, secde etmedi. Cebrail’e arza in, dedi.”

“Dünya sallandı, dağları da birer kazık yaptı. “Ey Cebrail, yeryüzüne in, bir avuç her renkten toprak getir, dedi. Cebrail, İsrail, Mikail alamadı. Azrail toprağı getirdi. Allah onu sağ eliyle yoğurdu. Onu bedeni yaptı. Âdem (a.s.) pıskırdı, gökte “La ilahe illallah” yazısını gördü. Sonra beş ismi gördü. Âdem bu beş ismin kim olduğunu sordu. Cenab-ı Hak onları iyi ezberle, bir gün sana lazım olacak dedi. Cebrail (a.s.) ayağını Âdem’in kalbine koydu. Cenab-Hak “Çek ayağını, ora benim makamım” dedi. Cebrail secde edip, tevbe etti. Meleklerde secde etti. Şeytan secde etmedi. “Ben ateşten yaratıldım” dedi. Şeytan halkası boynuna geçti. Kalbi mühürlendi kovuldu.”

“Âdeme “cennette buğday yeme” dedi. Cebrail’e: “Âdemi uyandırmadan sol kaburgasından çıkart getir.” dedi. O da getirdi, Allah’a verdi. O da Havva Ana’yı yarattı. Havva’ya “Git Âdem’in başucunda otur, uyanınca da ben senin eşinim de.” dedi. Âdem cennette tahtta oturan bir kadın gördü. Âdem: “Sen kimsin?” dedi. O, “Ben oyum ki dünya kurulmadan 1840 yıl evvel biz var idik, Cenab-ı Hak bizi daha evvel yarattı. Biz ahir zamanda senin soyundan geleceğiz. Âdem sordu: -Başındaki nedir? -Benim atam Hz. Muhammed, -Kulağındaki biri kırmızı biri yeşil olan nedir? -Hasan ile Hüseyin’dir. Hz. Âdem oh çekti. Âdem –Belindeki nedir? O, Ali’dir, dedi. Âdem: –Ayağındaki takunyalar nedir? O, ümmettir, dedi. Hz. Âdem elma sundu. Hz. Fatma: -Mahi Muharrem’dir onların yasını çekiyorum, dedi.”

“Âdem buğdayı yedi cennetten sürüldü. Duası kabul olmadı. Âdem “O beş ismin hürmetine beni Havva’ya kavuştur” dedi. Âdem: “bu beş kim?” dedi. Cenab-ı Hak “Bu kâinatı nurlatanlardır, onlar yüzü suyu hürmetine rızık veriyorum.” dedi. Ve Ehli Beyt’in isimlerini saydı. Benim de o beş ismi söylemeden orucum ibadetim kabul olmaz. İkinci secde de Hz. Âdem alnını koydu. 40 gün secde de kaldı. Beni affet, dedi. Cenab-ı Hak “Rızkını sefaletle toplayasın, Havva’ya da çocuk doğurasın, ölüm acısı tadasın, dedi. Cennette yasak meyveyi yediklerinde de kendilerini çıplak görünce de utandılar. Dünya’ya indiklerinde, Cebrail cennetten buğday, arpa ve de bahçe getirdi. Onları giydirdi. Âdem buğday ekti. Cebrail, cennetten öküz, saba getirdi” (KK: 26).

“Dediğim gibi kadın senin elindir, gözündür, kulağıdır, elbisendir, hangisine hakaret edeceksin, sen kaburgana hor bakamazsın. Cenab-ı Hak “Ben sana nimet verdim diyor, niçin bu hakareti yapıyorsun? Ben göğün yüzünü Muhammed Mustafa nuru ile

nurlattım. Muhammed’i güneş yaptım, Ali’yi de ay yaptım, birbirinin sınırına geçmiyor hiçbiri. Bundan ibret almaz mısın?” (KK: 26)

“Havva doğurursa ikiz doğuracak, doksan dokuz karın doğurdu ikiz. En son Habil ile Kabil oldu. Kabil: “Ben benle doğanı almayacağım, diğerini alacağım o çirkin” dedi. Bir kutsal yerde Habil ile kurban sundular. Cebrail hangisini alırsa onun kurbanı kabuldür, dedi. Habil’in kurbanı kabul oldu. Kabil “Ben bunu öldüreyim ve benimle doğanı alayım” dedi. Öldürdü. Nereye gömeceğini bilemedi. Saksâğanlar kavga etti. Saksâğan kargayı gömdü. Şimdi Âdem öldürenler Kabil’in nesli” (KK: 26).

“Havva anamız, Hz. Âdem’in kaburga kemiğinden yaratıldı. Kandilde bir nur parladı. Nur’un içinde bir kadın gözüktü başında taç, kulağında iki küpe, belinde bir kemer var. Cebrail (a.s): “Bu kimdir?” dedi. Hak’tan nida geldi: “Ya Cebrail O, cennetin seyyidesi Fatimatüzzehradır.” Cibril soru sordu: “Ya Rab başındaki nedir?” Cenab-ı Hak: “Başındaki taç, Hz. Muhammed Mustafa’dır.” Cebrail: “Ya Rabbi belindeki nedir?” Cenab-Hak: “Ya Cebrail, belindeki kemer Fatma’nın helali Ali’dir. Kulaklarındaki nedir? Hak Teala.”Cennet efendileri Hasan ile Hüseyin’dir, buyurdu”(KK: 24).

Yukarıda görüldüğü gibi ilk insanın yaratılışı ve Hz. Havva’nın yaratılışı Kur’an anlattığından biraz farklı olarak anlatılmıştır. Hz. Fatma ve Ehl-i Beyt ile ilgili anlatılanlar yani Alevilik inancının temelleri, ilk insanın yaratılış zamanına kadar götürülmüştür.

Ahlaki ilkelere çok önem verildiği Alevi-Bektaşî inancında deneklerimiz şunları paylaşmıştır: “Babam Kur’an okur ve sofrada her gün şükrederdi. Kimseyi incitmedim. Çocuklarıma helal ekmek getirdim Allah olmayanlara da versin, derdi. “Eline, beline, diline sahip ol” bizde çok önemlidir. Ancak eski kuşakta sevgi, saygı, utanma vardı. Bugün “Sen kimsin?” diyorlar” (KK: 23). “Biz “eline, beline, diline sahip ol” sözünü anlatarak ve uygulayarak gösteriyoruz. İnsanın içinde vicdan Allah korkusu olacak. Biz eskiden büyüklerimizin yanında çocuğumuzu sevemezdik. Ayıp karşılanırdı. Yeni nesil ile eski nesil arasında çok fark var. Bizde şunlar esastır: Şeriat; Dünyevi şeylerden vazgeçmek, maneviyattaki ilerleme, nefsi terbiye, Tarikat; Edep, erkân, yol Marifet; Bilmek, gönül gözüyle bakmak, Hakikat; Hakka erişmek, kâmil insan olabilmektir (KK: 17). Dernek Başkanı Hasan Meşeli, Makalat’ta yer alan bazı konuları şöyle aktarmıştır: “Hacı Bektaşî Veli, Anadolu insanına şu mesajı vermiştir. “Bir insanda on iki şart olacaktır. Eline, diline, beline hâkim olacak, eşine, aşına, işine sahip olacak, alını açık,

gönlü açık, sofrası açık olacak, sır tutacak, ayıp örtecek, kızdığı zaman öfkesini yutucu olup sabırlı olacak. Dört Kapı Kırk makamı hak bulacak. 1. Şeriat, 2. Tarikat, 3. Marifet, 4. Hakikat. Her kapının 10 makamı vardır. Hacı Bektaş Veli Hz. leri Dört Kapı Makam'ı hakkında diyor ki: “İnsanın vücudunun şeriatın ve tarikatın ve hakikatin ve marifetin ahvallerini icmalen beyan ve kudretim yettiğinde izah kıldım. İhtisar üzere ziyadesin isteyen kimseler buna nazar etsin, bazı mübarek haberler Kur'an tefsirinde “tezkire tül evliyada malum ola” buyurmaktadır (KK: 20).

Hacı Bektaş-ı Veli “Her kim bu dünyada vardır, helal ve haram, temiz ve pis, şeriatla bilinir. Zira şeriat kapısı ulu kapıdır. Allah bütün nesnelere varlığını Kur'an içinde beyan buyurmuştur. Sakınmak gerek. Allah'ı Teâlâ'nın buyurduğunu tutmak ve yasakladığından kaçınmak gerek, o halde âdem olanlar kendilerini de ulu bilenler Çalap Teâlâ'nın nehyettiğinden sakınsınlar diye bu günümüzün insanlığına ve kıyamete kadar gelen bu süre içinde önemli mesajlar vermiştir. Hacı Bektaş Veli buyuruyor ki: “Hak Teâlâ insana dört göz verdi. İlki baş gözüdür, mahlûku görür. İkincisi ise gönül gözüdür. Bunlarla hakkı görür. Hacı Bektaş Veli, Allah sevgisinin yanında insan sevgisini de esas almış şu veciz sözü bunun en güzel örneğidir:

Sevgi muhabbet kaynar, yanan ocağımızda
Bülbüller şevke gelir, gül açar bağımızda
Hırslar kinler yok olur, aşk meydanımızda
Aslanlarla ceylanlar dost olur, kucağımızda.

“İbadet Allah'a yalvarmaktır. Dileklerini bildirip Tanrı'nın yüceliğini anmaktır. İbadet en üstün ahlakla ruhun Allah'a teslimidir. Beşerin hırs ve hevesinden uzak, kötülüklerden ve eksikliklerden arınmış temize çıkmanın adıdır. Tevhit âleminde Vahdet-i Vücut olmanın yoludur. Allah'a giden en kısa yol gönüldür. İnsanın şeriat, tarikat, marifet, hakikat denen Dört Kapı'dan geçerek insan-ı kâmil olmak erdemine ve vuslata ermesidir” (KK: 20).

Görüşmelerimizde kadın, erkek, genç, yaşlı fark etmeksizin deneklerin hepsi ahlaki değerlerden mutlaka bahsetmiş, kul hakkı gibi mevzularda hassasiyetlerini dile getirmişlerdir.”Bizde dışarıdan görüntü sevgi değildir. Herkes içerde birbirine bağlıdır. Bizim Alevi erkeklerde kıskançlık yoktur. Biz misafirlikte cemde karışık otururuz. Kimse kimseye yan gözle bakmaz” (KK: 22). “Birde bizde “Fatma Ana sığağı” diye bir tabir

vardır. Ekmek pişirirken biri gördüyse, o ekmek verilir. Annem komşudan aldığı ödünç ekmeği tartıp alırdı. O büyük pişirir bizimki küçük olur, o hak olur derdi” (KK: 22). “Cenab-ı Hak Kur’an’da insanı balçıktan yarattığını ruhundan üflediğini söylüyor. Tanrı’dan bir zerre ruh taşıyorsan, seni nasıl aşağılayabilirim” (KK: 15).

“Horasan Alevilerinde hümanist bir yapı vardır. Bütün varlıkta Allah’ın nurunu gören nefsin bütün canlılarda var olduğunu, erkekte olduğu kadar kadında da var olduğunu kabul eden, bunun için insanlara cinsiyette değil de, bir can olarak yaklaşan bir inanç vardır. Hünkâr Hacı Bektaşî Veli: ‘Kendi nefesine ağır geleni sakın başkasına uygulama’ demiştir” (KK: 16). “Biz tam Alevi olamayız o zor iş. Bizim bir akraba var. Nazmiye. Sünnidir. Eşi de Alevi. Evlendikten sonra onu da ceme götürmüş. Nazmiye cemde bir kocasına sıkı sıkı sarılıyormuş, bir kayınvalideye. Mum söndü söylemleri yüzünden maalesef” (KK: 44). Toplum yozlaşmış. Alevi mantığından dolayı tecavüz, istismar gibi olaylara hiç rastlamadım bizim toplumda. Bizim eve gelen bir erkeğe, ben insan olarak bakarım. Eve gelen erkekte bana, insan olarak bakar” (KK: 38). “İyi bir kadın eline, beline, diline sahip olacak. Dedikoducu olmayacak. Evine, eşine, çocuklarına sadık olacak. İnançlı olacaksın ki inancına sadık olasın. Ben kimsenin kusurunu söylemem. O, benimle küs de olsa onun lafını alıp başkasına söylemem” (KK: 46).

Yaptığımız görüşmelerde örneklemimizin hepsinin ortak vurguladığı ilkenin “eline, beline, diline sahip ol” sözü olduğunu gözlemledik. Kul hakkına ve özellikle de insanı kadın erkek fark etmeksizin incitmemeyi temel ilke edinmiş Alevi insanımızın insana halifelik makamına hürmeten değer verdikleri, herkesi birer can görerek Yunus Emre’nin: “Yaratılanı sev yaratandan ötürü” sözüne bağlı kaldıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Çevremizdeki Sünni vatandaşlarla yapılan görüşmelerde gerek komşuları gerek işyerinde Alevi arkadaşları olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda “Çok dürüst insanlar, asla hak yemezler, kul hakkına çok dikkat eder, misafirperver insanlardır, kimsenin karısına, kızına yan gözle bakmazlar.” İfadeleri kullanılmıştır.

Arguvan ilçesinde uzun süre Kur’an öğreticiliği yapmış olan (KK: 61) şu tecrübelerini anlatmıştır: “İlk gittiğim zaman cami hocasının eşi, anahtarı evin kapısının dışında bırakıyor, girerken açıp giriyordu. Şaşırarak bu durumu sorduğumda: “Burada hırsızlık olayları olmaz” demişti. Ondan sonra diğer insanların anahtarlarını güvenle kapının üstünde bıraktıklarına şahit oldum. Uzun süre görev yaptım, olumsuz hiçbir şey

yaşamadım. Kadınlarına da gerçekten çok saygı gösteriyorlar, ağızlarında da hiç küfre rastlamadım” demiştir. “Erkekleri de çok duygusal, mesela eşinden bahsederken hemen eşiyile ilgili bir şiir dökülüyor ağzından. Yine eşini sevdiğini herkesin yanında çekinmeden söyleyebiliyor” (KK: 61).

Üç yıldır aynı okulda öğretmenlik yaptığım öğretmen arkadaşlarımın erkek ve bayan farkı yok, hiçbir şekilde Alevi Sünni ayrımcılığı yapmadan sevgi ve saygı çerçevesinde olumlu ilişkiler içinde görev yaptıkları gözlenmiştir. Yine bir öğretmen arkadaşımın şu sözü, Alevi inancında insana ve kadına verilen değeri açıklar niteliktedir: “Bizim için can vardır, kadın erkek ayrımı diye bir şey yoktur. Biz insana insan olduğu için kıymet veririz.” Görev yaptığım okulda da Alevi Sünni öğrencileri arasında çok samimi arkadaşlıklar kurulduğuna şahit olunmuştur.

3.1.3.3 Alevi-Sünni İlişkileri İçinde Kadın

Özellikle son yıllarda Alevi-Sünni evliliklerinde büyük bir artış olduğunu gördüğümüz pek çok kişi dile getirmiştir. Ancak Alevi inancına sahip olan kadını en çok rahatsız eden mevzulardan bir tanesi de geçmişteki kendileri hakkında söylenen olumsuz söylemlerin günümüzde de hala yankılarının devam etmesidir. Kimi zaman ötekileştirildiğini düşünen kadınlar, kimi zaman da Sünni inanca sahip arkadaşları ile olan dostluklarını anlatmışlardır. Görüşüğümüz kişilerin pek çoğu da zaten görüşmeye başlamadan önce “Alevi-Sünni diye bir şey yoktur, hepimiz müslümanız” demişlerdir.

Özellikle Malatya Alevi-Sünni evliliklerinin yoğun olduğu şehirlerden biridir. Görüşme yaptığımız deneklerin çoğu gerek kendi ailelerinde gerek yakın çevrelerinde bu tür evliliklere rastladıklarını ifade etmişlerdir. Deneklere Alevi-Sünni evliliği konusunda sorular sorulmuş şöyle cevaplar alınmıştır. “Kızım severse Sünni birisiyle evlenmesine izin veririm ancak akrabamızdan bir kızın Sünni bir gençle evlendikten sonra eşinin kendisine kapanması ve namaz kılması konusunda baskı yaptığını duydum” (KK: 1). İki kız, bir erkek evlat sahibi olan S. hanım, “Benim için çocuklarıımın Sünni birisiyle evlenmelerinde bir sakınca yoktur yeter ki insan olsun ahlaklı insan olsun” demiştir (KK: 2). “Alevi Sünni evliliklerinde çevremde gördüğüm olumsuz örneklerden dolayı kızlarıımın da oğlumun da alevi olmayan birisiyle evlenmelerini istemem” (KK: 4). “Sünni’ye kızımı gönüllü olarak vermem. Birinci kızım Sünni ile evli. Komşularıım var,

Alevi Sünni ayrımı diye bir şey yok aslında. Ayırıştırmayı yapan benim kanaatime göre siyasiler” (KK: 5).

“Babannemin iki gelini Sünni son gelini Alevi. Alevi gelinine ‘biz sen Alevisin daha iyi anlarız dedik ama diğerleriyle daha iyi anlaşıyoruz’ demiş. Babam Alevi, annem Sünni. Bu yıl ayrıldılar. Babannemden Alevilikle ilgili bilgi alışverişı yapıyorum. Ben ona bildiklerimi öğretiyorum o da bana bildiklerini öğretiyor. Babam annemin ibadetlerine karışmazdı. Annem bir defasında lokma dökeceğim dediği zaman Sünni teyzelerimden tepki almıştı. Arapgir’de bir düğünde teyzem kibleyi sorunca bir kadın biz kible falan bilmeyiz, dediği zaman benim zoruma gitti. Ancak ben şu an evlenmek istesem Alevi birisi olmasını tercih ederdim” (KK: 8).

“Çevremde Alevi-Sünni evliliği var. Mesela ablam gelini için gece kalkıp sahur hazırlıyor. Kız yeğenim ise Alevi bir gençle evlendi. Kaynanası kabullenemiyor. Çalışmak istiyor, kaynanası çalışmasın evde otursun istiyor. Şuan bebeği olduğu için çalışmıyor zaten. Bir komşum hala benim yemeğimi yemez. Bizim de Sünni damadımız var, çok memnunuz ancak ailesi sorun çıkarıyor” (KK: 9). “Aydın görüşlü ise kızımın Sünni bir erkekle evlenmesine izin veririm. Amcamızın iki Sünni gelini var hiçbir fark yoktur” (KK: 7).

“Benim abim de Sünni bir kızla evlendi. Yengem ceme de katılır, kendi Ramazan orucunu da tutar, abim hiç karışmaz, hatta abimde yengemin ağabeyleriyle bayram namazına gider. Bir tanede çocukları var. Hocam onların kızları bize gelince rahat ediyor, bizim kızlarımız onlara gidince sıkıntı yaşıyor” (KK: 11).

“On yedi yaşında kendi isteğimle evlendim. Eşim Alevidir. Onsekiz yıllık evliyiz, altı çocuğum var. Aleviler bizden daha iyiler, ben Sünni’yim. Onsekiz yıldır eşim hiçbir konuda beni kırmamıştır. Ne dersem de yapar. Her konuda ondan razıyım. Eşim cem evine gitmez Muharrem orucu da tutmuyor. Ben de hiçbir zaman Sünni inancı eşime anlatmadım. Onsekiz yıldır, bunların içindeyim diye demiyorum her türlüünü bizim toplumda gördüm, bunlarda görmedim. Ahlaken çok iyiler. Çocuklarımı da bu konuda serbest bıraktım. Evlilikleri konusunda seçimi onlara bırakırım. Çocuklar kimi isterse, efendi ise Alevi de olur Sünni de, çocuklarım Kur’an’da öğrensin isterim Zeynel Abidin’e de gideriz” (KK: 12).

“Benim kızım bir Sünni ile evlidir. Evlenirken kızıma önce eşine değer ver, sonra kayınbabana kaynanana değer ver. Onlara değer ver ki onlarda seni sevsinler dedim. Hala bugün bile kızım unutma kaynananı, kayınbabanı ara derim. Damatlarımdan memnunum” (KK: 14).

“Aleviler-Sünniler evlendiğinde gelinimiz türbanlı ise oğlumuz ‘eşine çıkar şu türbanı’ demiyor veya Muharrem orucu tut, demezler. Alevi-Sünni evliliklerine iyi bakıyorum. Bizim Dede ailesinde on tane Sünni gelin var. Yeter ki helal süt emmiş olsun, ahlaklı olsun” (KK: 15). “Aleviliği seviyorum, insana insan olduğu için değer veriyor. Benim anneannem Sünni babam tarafı Alevi’dir. Sünni arkadaşım benim ailemin yanında rahat ediyor, ben onların evine gidince aynı samimiyeti bekledim ama amcanın elini öpmek istediğimde elini bana vermedi. İş hayatında da bu tür ayrımcılıklara maruz kaldığımı düşünüyorum” (KK: 3). “İlkokulda iken arkadaşım tartışmada: “Senin annen cehennemde yanacak, çünkü saçı açık.” dedi. Anneme sorduğumda: “Kızım, biz Aleviyiz, kimin cehennemde yanacağını Allah bilir” dedi. “Kocaeli’de öğretmenlik yaparken apartmanda bir komşuyla gidip geliyorduk. Muhabbetimiz iyiydi. Beraber yiyip içiyorduk. Birgün bize geldi, yine çay demledim. Israr ediyorum içmiyor, bir şeyler de yemiyordu. Neden böyle yaptığını sordum: “Siz Alevilerin yemeği bize helal değilmiş, yemem” dedi. Kendimi çok kötü hissettim” (KK: 6). “Çocuklarımdan birini camiye, Kur’an öğrenmesi için gönderdim, olumsuz şeyler yaşadı, bir daha cesaret edip gönderemedim” (KK: 18) demiştir.

“Çalıştığım bir dönemde saat üçte işe gideceğim. Çocuklar da henüz küçük. Aşure çorbası pişiriyorum, gitmeden pişirip dağıtmam lazım. Alt komşumdan itibaren dağıtmaya başladım. Birinci kattaki Saadet Abla’ya verdim, aşağıda da çocuklar oynuyor. Yukarı doğru dağıtarak çıktım. Sonra arkamdan bir çocuk seslendi: “Saadet Abla’ya neden verdin, çorbayı çöpe döktü” dedi. Ben gelip baktım. Hakikaten hala sıcak, çöpte gözüküyor. Kapıyı çaldım. Beni görünce yüzü kızardı. “Çorbayı neden döktün, yemeyeceğini söyleseydin başkasına verirdim” dedim. Bana: “Siz o çorbayı yaparken Dede’nin elinin kirini de içine karıştırıyormuşsunuz” dedi. O gün bu olay bana çok dokunmuştu. Aynı ülkenin insanlarıyız, aynı marketten alışveriş yapıyoruz, aynı mahalleyi paylaşıyoruz. Bu ayrımcılık nedir? Ama çok samimi Sünni arkadaşlıklarım da oldu. Hala da vardır” (KK: 55). “Yine bir komşum var 82 yaşında, her ihtiyacında da yardımcı olurum. Bir gün bana komşum çok iyisin, saygılı ve merhametlisin niye camiye

gitmiyorsunuz? dedi. Ben her sabah ezan okununca Ayet-el Kürsi'yi, Fatiha'yı, Nas'ı dualarımı okurum. Oğlum siroz hastası dualarla ayağa kalktı. Zemzem içirdim. Ben inançlı bir insanım. Şuran düzgün olacak. Herkes kendi sevabını işler. Herkes kendi mezarına girecek” (KK: 55). Başka bir kadında bu konuda aynı durumdan şikâyet etmiştir: “Benim komşuma yemek götürüyordum duydum ki döküymüş, gidip söyledim yazık dedim, yemeyeceksen ihtiyaç sahibine götüreyim” (KK: 10).

“En yakın arkadaşlarımın çoğu Sünni. Samimiyetimiz çok. Her şartta onlara yardım ederim. Lisede yakın Sünni arkadaşlarım vardı. Bir arkadaşımın kardeş gibi olmuştuk. Bir gün kıvranıyor. Çok rahatsız. ‘Bir şey mi sormak istiyorsun’, dedim. ‘Siz mum söndü yapıyormuşsunuz’ dedi. Nerde yapıyormuşuz dedim. ‘Cemlerde yapıyormuşsunuz’, dedi. Seninle derneğe gideceğiz, gezeceksin, içine sinmeyen bir şey olursa yüzüme söylersin, dedim. O zamanlar Hacı Bektaş Veli Derneği vardı. Oraya götürdüm. Derneğin her tarafını gezdirdim. Sonra gezdiren arkadaşın olumsuz bir davranışını gördün mü? dedim. ‘Hayır’ dedi. Çok utandı arkadaş. Bunlar bizim hayat felsefemize çok ters. Namus konusu bizim de çok hassas olduğumuz bir konudur” (KK: 5).

“Somuncu Baba Türbesini ziyarete gittik. Dört kişiyiz. Başımızda tülbent olmadığı için oradan bir bayan göz zinasına sebep oluyorsunuz, dedi. Tam duaya kendimi vermiştim. Bütün maneviyatım dağıldı. Beraber götürdüğüm arkadaş, ben bir daha buraya gelmem” dedi (KK: 5). Yine başka bir denek bu konuda: “Ben çocuktum lisedeyken Aleviler yıkanmaz, dediler. Anneme gelip biz Alevi miyiz, Sünni miyiz? diye sordum. Annem biz yıkanırız, Allah’a da sonsuz inancımız vardır, dedi. Teravih namazına gittiğimizde yaşlı teyzeler ‘Bunlar buraya niye gelmiş’ dediler” (KK: 13), demiştir. Her ne kadar olumsuz şeyler yaşanmış olsa da Malatya ili’ndeki gözlemlerimizde Sünni ve Alevi kadınlar arasında hayatın her kesiminde sıcak samimi arkadaşlıkların ve akrabalıkların olduğu tespit edilmiştir.

Alevi inanca sahip kadınların ataerkil toplumda kadın olmanın dışında birde etnik kimliğinden dolayı ötekileştirilmesi veya dışlanması bu durumdan rahatsız olmalarına sebep olmaktadır. Toplumun Alevi inancına sahip insanlara karşı geçmişten gelen bazı söylemlerden dolayı ön yargıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Görüşme yaptığımız Alevi inancına sahip kişilerin çoğu tarafından “Alevi Sünni ayrımı diye bir şey yoktur,

hepimiz Müslümanız, aynı Allah'a inanıyor, aynı peygamberi kabul ediyoruz. Kur'an'ımız haktır, Alevilik İslam'ın özüdür" ifadeleri kullanılmıştır. Bu ayrıştırmadan rahatsızlık duyan bir amcamız İslam'da erkeğin ehli kitap olan bir kimse ile bile evlenmesine izin verilirken biz Allah'a, Peygambere, ahirete, Kur'an'a iman etmişken Alevi'den kız alınmaz deniyor, böyle şey olmaz, demiştir. Yine Sünni inanca sahip gelini olduğunu ifade eden Muhsin Dede bir torunum olacak ben şimdi torunumu sevmeyecek miyim, olur mu böyle şey, demiştir. Alevi Sünni ilişkilerinde Sünni bir kişi de "Ahlakten çok iyi insanlar, dürüst insanlar alışverişte ve pek çok işte ben Alevi kardeşlere güvenirim, sahtekârlık yapmazlar kul hakkına çok dikkat ederler" demiştir.

Özellikle kentleşme ve modernleşme ve eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte gençlerinde artık Alevi Sünni evliliklerini gerçekleştirmeleri bu iki grubun birbirini daha yakından tanınmasını sağlamıştır. Yine son yıllarda Alevilik inancı ile ilgili yapılan çalışmalar ve akademik eserlerinde insanların birbirini yakından tanınmasına fırsat sağladığı bilinen bir gerçektir.

3.1.4 Kadınların Gözüyle Örnek Kadın Şahsiyet Olarak Hz. Fatma

Hz. Fatma tüm Müslümanların değer verdiği örnek bir kadın sahabedir. Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadınlar arasında Hz. Hatice, Hz. Fatma, Hz. Zeynep sık sık dile getirilmekte ve hayatın farklı kesimlerinde bu hanım sahabeler örnek alınmaya çalışılmaktadır. Kadınlar, Alevi-Bektaşî inancında Hz. Fatma'nın temsilcisi olarak görülür. Deneklerimize Hz. Fatma ile ilgili görüşleri sorulmuş, şu tespitler elde edilmiştir: "Hz. Fatma annemiz cennet hatunu, Hz. Muhammed'in kızı Hz. Ali'nin hanımı, Hz. Hüseyin'in annesi, Zehra ismi de var. Çocuklarımız hastalandığında "Hz. Fatma annemin eli olsun" deriz (KK: 17). "Hz. Fatma annemiz kuru ekmek yer, sıcak su içerdi. Benim eşim dağda kuru ekmek yiyor, sıcak su içiyor diye" (KK: 19).

"Kadınların en yücesi olan Hz. Peygamberin ifadesi ile dört kadının Seyyidesi ve Hayrunnisası Hz. Fatma'yı saymıştır. Bunlar bilindiği gibi, Hz. Hatice, Hz. Asiye, Hz. Meryem ve Hz. Fatma'dır. Bu kadınların en efdali Hz. Fatma'dır. Hz. Fatma'nın bu yüceliğini bilgeliğini Alevi ayin-i cemlerinde, işte bu nedenle Anadolu Alevileri tarihler boyunca kadına büyük saygı duyarak dile getirmişlerdir" (KK: 20).

"Bir ekmek yapmaya oturduğumuzda "Fatma Ana sıcağı" dediğimiz bir tabir vardır. Bir kişi o ekmeği gördüyse o ekmek verilir" (KK: 22). "Doğum yapan kadına,

Fatma Ana'nın döşeği, Fatma Ana'nın lokması diye ziyaret yapılır. Hamile kadının karnındaki erkek çocuksa onun önünden yürünmez" (KK: 31).

"Hz. Fatma Annem eşine çok saygılıydı. Ekmeğini güneşe koyar kurutur yedi. Onlar çok çile, yoksulluk içinde yaşamış yine de çok şükredermiş" (KK: 55). "Fatma Ana'mız kalkmış bir gün güzel bir elbise giymiş, boynuna boncuk takmış. Peygamberimiz boynundakini çıkart demiş, çıkarınca da alıp fakirlere dağıtmış. Yine bir gün Peygamberimizden hizmetçi istiyor. Peygamberimiz bu kadar ihtiyaç sahibi varken veremem, diyor. Umreden gelen bir arkadaşım bana 5 parmak şeklinde Fatma anamızı temsilen bir bitki getirdi. Hasta olana, hamile olana verilir. Evde de yoğurt çalarken, yemek yaparken Fatma Ana'mızın elinin lezzeti gibi güzel olsun niyeti ile yaparım" (KK: 30).

"Bir gün Fatma Ana'mız "Ey baba, benden daha üstün kim var? Dedi. Hz. Peygamber " Filan yerde bir çobanın karısı var." Dedi. Fatma Ana'mız gitti kapıya vurdu. Kadın içeriden "Sen kimsin?" dedi. Hz. Fatma: "Ben Muhammed Mustafa'nın kızıyım." Dedi Çobanın karısı: "Ben eşimden izin alayım da yarın gel" dedi. Ertesi gün Fatma anamız Hasanla geldi. Çobanın karısı Hasan içinde "İzin alayım, yarın gel." dedi. Fatma anamız ertesi gün Hasan, Hüseyin'i de alıp gitti. Çobanın karısı: "Sen ve Hasan için izin aldım. O, kalsın siz ikiniz girin." dedi. Fatma Ana'mız: "Ben O'nu dışarıda bırakamam, Kerbela'nın şehidi O" dedi" (KK: 26).

"Fatma Ana'mızı Ömer istedi, vermedi. Osman istedi, vermedi. Ali'ye verdi. Melekler nikâhta bulundu. Fatma Ana'mız başörtülüydü. Hz. Fatma annemizi örnek almak istiyorsan 1. Kocandan izinsiz hiçbir yere gitme 2. O gelmeden sofrayı kurup yemek yeme 3. O kapıyı çalmadan sen kapıyı aç"(KK: 26).

"Peygamberimiz Hz. Fatma'ya "Babasının anası" diye hitap etmiştir. Peygamberin gösterdiği sevgiye bakın, değişen nedir peki?" (KK: 15). "Ayşe'den bir rivayette "Rasulullah Fatma'yı üstün tutardı." diyor. Hz. Peygamber vefat etmeden Fatma Ana'mızı yanına çağırıyor. Fatma Ana'mız ilkin ağlıyor. Sonra tekrar bir şey söylüyor kulağına, bu defa gülüyor anamız. Sorduklarında vefat edeceğini söyleyince ağladım. Ama bana ilk kavuşacak olan sensin deyince, güldüm diyor" (KK: 16).

"Yeni işyeri açarken, nikâhta, dedenin duasında, hamur açarken, aşure koyarken "Fatma Ana'mızın eli olsun" denir. Dualarımızda onu her zaman anarız. Bir yerimize ağrı

girdiğinde “Fatma Ana’mızın eli olsun” diye sırtımız sıvazlanır. O’nun verdiği manevi güce inanırız” (KK: 5). “Hz. Fatma bütün analara, kızlarımıza örnektir. Tevazu, çalışkanlığı ve her yönü ile örnektir anamız. Hz. Ali’nin eşidir. Toplantılarımızda Hz. Fatma Ana’mızı anlatırız” (KK: 45).

“Fatma Ana yerin göğün nuru. Fatma gibi edepli olmalı, âlim olmalı, Fatma gibi hayâlî olmalı. O kadar sıkıntıda bile Hz. Ali’ye edebinden evde şu yoktur diye bir şey istememiş cennet hanımı. Annesi Hz. Hatice Ana’ya Allah selam göndermiş. Bizde “Fatma Ana’nın lokması olsun” denir. Doğum yapanın karnına el sürülür. “Fatma Ana eli olsun” denilir. Benim annemin annesi de Ocak’tır. Adı da Hatınmış. Benim elim değil, ceddimin eli dermiş. Doğurmayan kadın doğurmuş. Doğurmayan hayvanlara bile gidermiş” (KK:46). “Açık olanlar Fatma Ana’nın yüz karalarıdır. Fatma’nın yüzünü kim gördü ki” (KK: 46).

“Dede’ye, Hz. Fatma’ya cem sohbetlerinde nasıl yer verilir? şeklindeki sorumuza Dede: “Hz. Fatma’ya sohbetlerde ve deyişlerde mutlaka yer verilir, Hz. Fatma’yı daha çok vefat ediş şekli ve Fedek arazisinin kendisine verilmeyişi olayı üzerinden anlatırız” demiştir” (KK: 53).

“Hz.Fatma, cennet kadınlarının seyyidesidir. Muhammedi ahlakıyla, sevgi, saygı, muhabbet hepsi O’nda mevcuttu. Alevi hanımlar eşitliği, adaleti kavramada O’nu örnek alırlar. Fatma, edep demektir. Fatma, ölçüsünü bilir. Erkeğine itaatli ve saygılıdır. Erkeği de onu korur. Fatma çamaşır yıkıyorsa, Ali çocuklara bakardı. Hz. Fatma hamur yoğuruyorsa, Ali odun taşırdı. Hz. Peygamber O’na “Annem” derdi. Anne sevgisi gibi severdi Fatma’yı. Her kadın Fatma olamaz. Çünkü toplumda ahlak bozulmuş” (KK: 58).

Görüşmelerimizde “örnek aldığımız bir hanım şahsiyet var mı” ? Sorusuna çok az örneklemeimiz “Hz. Fatma” demiştir. Hz. Fatma ile bilgilerinin de kulaktan duyma, hikâye tarzı bilgiler olduğu gözlenmiştir. Daha çok hamur yoğrulurken veya yemek yapılırken “Fatma anamın eli olsun” şeklinde ifadeler kullandıklarını söyleyen örneklemeimiz, “Fatma ana sıcağı” olarak ifade ettikleri ekmek yapılırken o ekmekten isteyene veya görene vermeyi de mecburi görmüşlerdir. Hasta olanın sırtını sıvazlayarak şifa niyetiyle “Benim elim değil, Fatma Ana’mın eli olsun” şeklinde Hz. Fatma’yı vesile kılarak hastaları için şifa umduklarını ifade etmişlerdir. Yine Hatice Ana’nın cem evinde Hz.

Fatma'nın her ismi geçtiğinde iki elin başparmağını öperek kurban olayım dediği gözlenmiştir.

Kadına verilen değerinde Hz. Fatma'ya olan sevgi ve saygıdan kaynaklandığı bazı örneklerimiz tarafından ifade edilmiştir. Özellikle de örneklerimizin çoğunun isimlerinin Fatma olduğunu tespit ettik. Malatya'da yaptığımız görüşmelerimizde de küçükten büyüğe pek çok bayan isimlerinin Fatma, Fatoş, Fadime, Fatmanur, Fatma Zehra olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Temeli eski Türk inanç ve kültürüne dayandırılan kadın anlayışının oluşmasında İslamiyet'ten önce Türklerde kadın ve erkeğin her konumda yan yana yer alması, kadının bir istişare mercii olarak görülerek İslamiyet sonrasında da Alevi inanç ve kültüründe Hz. Fatma'nın manevi temsilcisi olarak bu değerini devam ettirdiği anlaşılmıştır.

Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli gibi bu inancın oluşmasında önemli bir yere sahip olan mutasavvıflar da kadını ayırt edici bir konuma sokmadan ibadet mekânlarında kadına yer vermiştir. Uzun yıllar kapalı bir toplum olarak yaşayan Alevi-Bektaşî kültüründe bu durum kimi zaman bazı gerçek dışı söylemlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yıllarca “mum söndü” gibi bir takım gerçek dışı söylemlere maruz kalan Alevi-Bektaşî vatandaşlar inanç ve kimliklerinden dolayı toplumda çoğu zaman ötekileştirilmeye maruz kalmıştır. Tabi ki bu durumdan en çok etkilenen grup da kadınlar olduğu çalışmalarımız esnasında tespit edilmiştir.

Aynı ülkeyi paylaşan, aynı milletin evlatları arasında çıkan bu ayrılık tohumları, Alevi-Bektaşî evlilik ilişkilerinde kız alıp vermemeye hatta kestiğinin, ekmeğinin yenilmeyeceği söylemine kadar uzanmıştır. Hâlbuki “eline, diline, beline sahip ol” düsturunu kendisine ilke edinmiş bu inanç ve kültürün bireylerinin insana sırf insan olduğu için değer verdiği “incinsen de incitme” anlayışına bağlı olarak hareket ettikleri göz ardı edilmiştir. İşte kadına da yıllarca bu nazarla bakılmıştır. Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe pek çok konuda kadın korunup kollanmıştır. Hz. Fatma ve Hz. Ali'nin örnek evliliği evlenecek bütün çiftlere örnek gösterilmiş, kadını erkeğe Allah'ın bir emaneti olarak verdiği belirtilerek nikâh esnasında da şahitler ve Dede huzurunda ikrar verilerek bu ahit yenilenmiştir. Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe manevi birer lider olarak görülen Dedeler çoğu zaman eşler arasında ve aileler arasında çıkan problemlerde arabuluculuk görevi üstlenmiştir. Kul hakkının ihlal edildiği durumlarda ise düşkünlük ve dara kaldırma uygulamaları ile şiddet boşanma gibi özellikle kadını mağdur eden durumların da önüne geçilmiştir.

Türk toplum yapısı ataerkil bir özellik göstermektedir. Alevi-Bektaşî inanç ve kültürü de tamamen bu yapının dışında düşünülemez. Soyun devamının erkekten devam ettiği kabulü, miras paylaşımındaki uygulamalar, ev işlerinin ve çocuk bakım ve eğitiminin genelde annenin sorumluluğunda olması, yönetim ilişkilerinde özellikle grup

liderinin (Dedenin) erkek olarak belirlenmesi, pek çok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir. Malatya’da yapılan araştırma sonucunda araştırma grubunun eleştirilen konularda aynı fikirlere sahip olduğu görülmüştür. Ancak bu inançtaki Dedelik kurumunun soy esasına dayanması ve yıllarca kendi içinde kapalı bir toplum olarak yaşayan ve kadınlarla aynı ortamda ibadet ettiği için bile gerçek dışı söylemlere maruz kaldığı ifade edilen bu grupta kadının ön plana çıkması mümkün olmamıştır. Buna rağmen, Bahadır (2005)’ın da çalışmasında belirttiği gibi pek çok kadın dervişler yetişmiştir. Ayrıca Dede’nin eşi olan Ana’da Dede kadar saygı duyulan ve sözü dinlenen bir konumdadır.

Yapmış olduğumuz araştırmada, hızlı toplumsal değişmelere rağmen dedelik kurumunun önemi ni koruduğu gözlemlenmekle birlikte, kentleşme sürecinde dedelik kurumunun bazı toplumsal sorunlarla karşı karşıya kaldığı anlaşılmıştır. Bu da konumuz olan kadın sorununun yeni boyutlara taşınmasına neden olmuştur. Dede aile içinde çözmeye çalışan bir işlev yerine getirirken, bu boşluğu dolduracak yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.

Çalışma yapılırken özellikle kadınların dışında erkek denekler de dinlenmiştir. Bazı Sünni vatandaşların bu konudaki gözlem ve düşüncelerine de yer verilmiştir. Söylenilen ifadeler kadını la ilgili olması gerekenleri içerdiği gibi, gerçek yaşamdaki pratikleri de içermiştir. Çoğunlukla “Alevi-Bektaşiler de kadına değer verilir, bizde kadın ve erkek eşittir, kadın daha özgürdür” söylemlerine yer verildiğine şahit olunmuş ve anlatılan örneklerin yaşanı lanla aynı doğrultuda olduğu gözlemlenmiştir. Çok nadir olarak farklı ifadelere rastlanmış ve buna da zaten çalışmada yer verilmiştir.

Tezde kadın konusu dini ve sosyolojik boyutta ele alınmaya çalışılmıştır. Araştırma grubuna aile içerisinde ve toplumsal hayatta Alevi-Bektaşi inancında kadının eğitimi, çalışması ve ekonomik hakları ve yönetim ilişkilerindeki konumu hakkında sorular ynelti miş, verilen cevaplarda kadına yönelik pozitif bir yaklaşımın olduğu tespit edilmiştir. Genellikle tek eşle evliliklerin görüldüğü Alevi-Bektaşi inancında eskiden grup içi evlilikler görülürken, günümüzde grup dışı yani Alevi-Sünni evliliklerinin de görülmeye başladığı bununda kimi zaman Alevi Sünni bütünleşmesine katkı sağladığı, kimi zaman ise kültür çatışmasından dolayı boşanmalar ile sonuçlandığı ifade edilmektedir. Aile içinde kararlar alınırken kadına da söz hakkı verildiğinin ifade edildiği

Alevi-Bektaşî inancında, erkekler çoğu zaman becerebildiği ev işlerinde eşlerine destek olmaktadır. Kız ve erkek çocukları arasında da gerek eğitim gerek miras konularında eşit davranıldığı görüşme yaptığımız kadın ve erkek çoğu örneklem tarafından ifade edilmiştir. Kız çocuklarının okuması konusunda bütün gayretin gösterildiği, Alevi-Bektaşî inancında kadının çalışma hayatına katılmasına da erkekler engel olmuyor. Hatta görüştüğümüz erkek örneklem grubumuz çalışan eşlerine mutlaka destek olduklarını, eşlerinin kazançlarını istediği gibi harcadıklarını ifade etmişlerdir.

Malatya'nın Arguvan ilçesinde aşk, sevgi, seveda üzerine yazılmış türkülerin varlığı bu toplumda kadına verilen değerin söze dökülmüş en güzel örneğidir. Yapılan görüşmelerde de gerek aile içinde gerek toplum içinde erkeğin karısının her zaman yanı başında olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu konuda nadir de olsa hanım ve beylerin kendi aralarında yapmış oldukları doğal konuşmalarda annesinin, eşinin, kardeşinin haklarını çiğneyen, onlara eziyet eden kimselerinde olduğu ifade edilmiştir. Boşanma ve şiddetin hoş karşılanmadığı ve günümüze kadar çok nadir görüldüğü ifade edilen Alevi-Bektaşî inancında kentleşme, kadının iş hayatına katılması ve özellikle de manevi değerlerde birtakım kayıpların yaşanmasıyla bu tür olumsuz örneklere rastlandığı araştırma grubu tarafından ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak Alevi inanç ve kültüründe kadın bir ana, bir eş ve bacı olarak her zaman saygı duyulmaya layık bir varlık olarak görülmüştür. Yapılan araştırmada, objektif olarak ele alınmaya çalışılan kadın anlayışı konusu, birebir kadın ve erkek örneklemle yapılan görüşme ve gözlemlerle ortaya konulmuştur. Ancak zaman sınırlaması olduğu için, araştırma sadece Malatya merkezde gerçekleştirilebilmiştir. Malatya'da Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe kadın konusu, bu inanç ve kültüre sahip nüfusun yoğun olduğu Arguvan, Hekimhan gibi ilçelerde yapılacak olan çalışmalarla veya köy kent arasında yapılacak olan karşılaştırmalı çalışmalarla daha da zenginleşecektir. Ayrıca Alevi-Bektaşî inanç ve kültürünü yaşamaya çalışan bireyler ile sadece Alevi-Bektaşî kimliğini isim olarak taşıyan bireyler arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda inanç ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye açıklık getirecektir.

Malatya'da Alevi-Bektaşî inanç ve kültürüne sahip kadın ile Sünni inanca sahip kadın arasındaki olumlu ilişkilerin artması, her kesimin diğerini ötekileştirmeden

anlamaya, tanımaya çalışması ve inançlarına saygı duyması toplumun birlik ve bütünlüğüne katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

“Alevi”, (1989), *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. II, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara; s. 369’dan aktaran, A. Y. Ocak, (2003), *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, (5. Baskı), İletişim, İstanbul.

“Dede”, (1994) *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara

Ağçoban, S., “Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam’da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar”, *International Journal of Cultural and Social Studies*, Haziran 2016/2, (1), ss. 14-24.

Akdoğan, A., (2013), “Kültür ve Din”, *Din Sosyolojisi*, (2. Baskı), Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçioğlu, Grafiker Yayınları, Ankara.

Akseymen, İ. N., Yürükoğlu, R., (2014), *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır Tarihte ve Günümüzde Alevilik*, (8. Baskı), Alevi Yayınları, İstanbul.

Aktaş, A., Kırsal Kesimdeki Dönüşüm Sürecinde Alevi Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1999,(12), ss. 65-114.

Akyüz, N., (2013), “Dini Gruplar Sosyolojisi”, *Din Sosyolojisi*, (2. Baskı), Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçioğlu, Grafiker Yayınları, Ankara.

Altındal, M., (1994), *Osmanlı’da Kadın*, Altın Kitaplar Yayıncılık, İstanbul; s.15’ten aktaran, Coşkun, A., (2011), *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul.

Altınok, B. Y., (2012), *Alevilik -Hacı Bektaş Veli – Bektaşilik*, Ahi Yayıncılık, Ankara

Andrews, P. A., (1989), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden’dan aktaran, A. Yaman, (2011), *Geçmişten Bugüne Alevilik ve Kızılbaşlık*, (1. Baskı), Nokta Kitap, Bolu.

Arif, H., (2012), *Hacı Bektaş Veli’nin 14 Mesajı*, (1. Baskı), Tutku Yayınevi, Ankara

Arslan, M., (2004), Türk Popüler Dindarlığı (Çorum Örneği), (1. Baskı), Dem Yayınları, İstanbul.

Arslanoğlu, İ., “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001, (20), ss. 33-134.

Arslantürk, Z., (2014), Din Sosyolojisi, (1. Baskı), Çamlıca Yayınları, İstanbul.

Aziz, A., (2008), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri, (4. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

Bahadır, İ., (2005), Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler, (1. Baskı), Su Yayınevi, İstanbul.

Bahadır, İ., “Alevi-Bektaşî İncancına Göre Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2004, 10(32), 13-28.

Bal, H., (1995), Sosyolojik Açısından Alevî-Sünnî Farklılaşması ve Bütünleşmesi, İstanbul'dan aktaran, Arslanoğlu, İ., “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001, (20), ss. 33-134.

Bal, H., (1997), Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar, Ant Yayınları, İstanbul

Balcıoğlu, T.H., (1939), Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları, Ankara, s.67,68'den aktaran Bozkuş, M., “Türklerin İslamiyeti Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, (2), ss. 409-418.

Balcıoğlu, R., “Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2003, (28), ss. 1-3.

Balkanlıoğlu, M. A. , Alevi-sünni evliliklerinin aile ilişkileri ile çocuk yetiştirme üzerine etkileri ve sosyal damgalama, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2012, (62), ss. 163-182.

Baloğlu, B., (2009), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi, (4. Baskı), Der Yayınları, İstanbul

Banarlı, N. S., (1987), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I, İstanbul; s. 33'ten aktaran, Bang, W. ve Rahmeti, G. R., (2012), Oğuz Kağan Destanı, Örgün Yayınevi, İstanbul; s. 93'ten aktaran, Tellioglu, İ. , “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2016, (55), ss. 209-224

Bardakçı, C., (1950), Alevilik-Ahilik-Bektaşilik, Ankara; s. 42'den aktaran, Menemencioğlu, B. , “Bektaşî ve Alevî Kültüründe Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011, (60), ss. 129-140.

Bars, M. E. , “Ak Kağan Destanında Kadın Tipi”, *Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2014, 3(3), ss.94-111.

Bayat, F., (2010), Türk Kültüründe Kadın Şaman, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Bayram, M., (1994), Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum, Konya; s. 56'dan aktaran, Bahadır, İ., (2005), Alevî ve Sünnî Tekkelerinde Kadın Dervişler, (1. Baskı), Su Yayınevi, İstanbul.

Bekenay, Y., (1967), Yaşayan Alevilik; s. 114'ten aktaran, Şenkul Sağlam, H. , (2007), *Alevî Bektaşî Kültüründe Kadın*, (Yüksek Lisans Tezi) Fatih Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bilgin, B., “İslam'da ve Türkiye'de Kadınlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997/36, (1), 29-43.

Bilgiseven, A. K., (1989), Sosyal ilimler metodolojisi, (3.Baskı), Filiz yayınevi, İstanbul

Birdoğan, N. (1995), Anadolu ve Balkanlarda Alevî Yerleşmesi, Mozaik Yayınları, İstanbul.

Birdoğan, N., (2003), Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik, (4. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul

Booth, A., (2012), Papaionnou, D. ve Sutton, A., Systematic Approaches to a Successful Literature Review, SAGE'den aktaran, Karasar, N., (2016), Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, (30. Baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Bozkurt, F., (1990), Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik, (2. Baskı), Tekin Yayınevi, İstanbul.

Bozkurt, F., (2006), Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, Haz. Fuat Bozkurt, (3. Baskı), Kapı Yayınları, İstanbul

Bozkurt, F., (2008), Semahlar, (1. Baskı), Kapı Yayınları, İstanbul.

Bozkuş, M., “Aşure Günü, Muharrem Matemi/Orucu ve Sivas’ta Aşure Uygulamaları”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, (12), 1, ss. 33-61

Bozkuş, M., “Türklerin İslamiyeti Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, (2), ss. 409-418.

Browne, K., (1951), Sosyolojiye Giriş, çev. İbrahim Kaya, (2014), (1.baskı), Say Yayınları, İstanbul

Bulut, H. İ., “Alevi-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2013, (65), ss. 101-118.

Canan, M. Z., (1977), İslam Tarihi, Cilt 1, İstanbul; s. 443’ten aktaran, Ağçoban, S., “Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam’da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar”, *International Journal of Cultural and Social Studies*, Haziran 2016/2, (1), ss. 14-24.

Cebeci, S., (2018), Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri, (5. Baskı), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Cole, S., (1999), Sosyolojik Düşünme Yöntemi: Sosyoloji Bilimine Giriş, (1.Baskı) Çev: Bekir Demirkol, Vadi Yayınları, Ankara.

Coşkun, A., (2011), Sostal Değişme Kadın ve Din, Rağbet Yayınları, İstanbul.

Çağlayan, A., “Alevilikte Semah Olgusu”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yaz 2000, (14), ss. 31-42

Çatlı, G., (2008), *İstanbul ve Nevşehir’de Alevi-Sünni Evliliğinin Antropolojik Açından İncelenmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Türkiye)

Çelebi, E., Menakıbu'l-Kudsiye fi Menasibi'l-Ünsiye, Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi, No. 4937; v. 15a-b, vv. 23b-24b'den aktaran A. Y. Ocak, (2003), Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, (5. Baskı), İletişim, İstanbul

Çelik, H., S., Kırtkeke, "Alevi/Kızılbaşlık'ta Ocak Kültü", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2017, (81), ss. 115-132

Çiçek, M. F., "Kemalizm ve Sünni-Müslüman Toplumun Ötekileştirdiği ve Kimliksizleştirdiği Aleviler/Alevilik", *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014, ss. 791-804

Dedekargınoğlu, H., (2012), Dede Garkın Süreğinde Cem, (2. Baskı), Yurt Kitap Yayın, Ankara

Dedekargınoğlu, H., "Muharrem ve Aşure", *Hünkar Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2014, (1), ss. 31-46

Demirbilek, M., Alevi Kültüründe Çocuk, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 2007, 18(2), ss. 65-75

Donuk, A., (1988), Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Unvan ve Terimler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul; s. 30-31'den aktaran, Tellioglu, İ. , "İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2016, (55), ss. 209-224

Dönmez M., (2003), *Sosyal Bütünleşme Açısından Alevilik (Malatya Uygulaması)* (Yayınlanmış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Malatya (Türkiye)

Dönmez, M., "Hatay Yöresi Aleviliğinde Kadın", *Sosyoloji Konferansları*, 2011, (43), 265-278.

Dönmez, M., H., Çelik, E., Armağan, "Alevilik-Bektaşilikte Dar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, Bahar 2018, (85), ss. 183-198

Dönmez, M., H., Çelik, S., Kırteke, “Aleviliğin İbadet Biçimi Olan Semahların Taşındıkları İçsel Anlamalara Genel Bir Bakış”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2019/7, (17), ss. 220-233

Dönmez, M., S. Balcı, H. Çelik, “Alevilikte Musahiplik Erkanı ve Bu Erkanın Uygulamasındaki Yaş İle İlgili Genel Değerlendirmeler”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, 7 (1), ss. 255-263

Dönmezer, S., (1999), *Toplumbilim*, (12.Baskı), Beta Basım yayım, İstanbul

Elçi, A, “Semah Geleneğinin Uygulaması”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Kış 1999, (12), 170-183

Erdentuğ, N., (1959), *Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara; s.37’den aktaran, Arslanoğlu, İ., “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001, (20).

Erdentuğ, N., (1971), *Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki*, (2. Baskı), Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara; s. 19’dan aktaran, A. Yaman, (2011), *Geçmişten Bugüne Alevilik ve Kızılbaşlık*, (1. Baskı), Nokta Kitap, Bolu

Eröz, M., (1990), *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, (1. Baskı), Başbakanlık Basımevi, Ankara

Esgin, A., (2014), *Sosyolojik Soruşturmalar: Gündelik olanın analizinden kesitler*, Siyasal Kitapevi Yayını, Ankara

Eyüboğlu, İ. Z., (2010), *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, Derin Yayınları, İstanbul

Fığlalı, E. R., (2006), *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, (1. Baskı), İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir

Fox, D. (1969), *The Research process in Education*, Holt Rinehart; s. 35’ten aktaran, Karasar, N., (2016), *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, (30. Baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara

Gariper C. ve Küçükcoşkun Y. , (2009), s. 49'dan aktaran, Üstten, A. U. ,”Türk Romanında Alevi ve Bektaşî Kadın Algısı”,*Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2014/71, ss. 197-208

Geray, H., (2006), *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, (2. Baskı), Siyasal Kitapevi, Ankara

Gökalp, Z., (2008), *Türk Uygarlığı Tarihi*, Haz. Yusuf Çotuksöken, (2.Baskı), İnkilap Yayınevi, İstanbul

Gökçeler Buyruğu: Sivas-Kangal ilçesi Yellice köyünde mukim Gökçeler kabilesi aile kitaplığına ait yazma. Kaynak kişi: Gazi Gökçe, İstinsah tarihi: Cemaziyelula 1238/Ocak/Şubat 1823, s. 435-438'den aktaran D. Kaplan, (2019), *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, (5. Baskı), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara

Gökyay, O. Ş., (2015), *Dede Korkut Hikayeleri*, (4.Basım), Kabalcı yayınları, İstanbul

Gölpınarlı, A. (t.y.), *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkilap Kitapevi, İstanbul

Gölpınarlı, A., (1992), *Alevi Bektaşî Nefesleri*, (2. Baskı), İnkilap Kitabevi, İstanbul

Gümüş, N., (2011), *Alevilikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergahı ’ndaki Kadınların “Alevi Kadını” Algılayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya (Türkiye)

Gümüšoğlu, Dursun (Hazırlayan), (2006), *Tac’ül Arifin Es-Seyyid Ebu’l Vefa Menakıbnamesi*, Can Yayınları, İstanbul

Günay, Ü, H. Güngör, (2015), *Türk Din Tarihi*, Berikan Yayınevi, Kayseri

Günay, Ü., (2012), *Din Sosyolojisi*, (11. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul

Gürbüz, S., Şahin, F., (2015), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, felsefe-yöntem-analiz*, (2. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara

Gürdal, A. D. ve Odabaş, Z. Y., *Kadın ve Miras: Sosyolojik Bir Değerlendirme*, *Folklor/Edebiyat*, 2014, 20(78), ss. 37-50.

Gürsoy, Ş., Kılıç, R., (2009), Türkiye Aleviliği Sosyokültürel Dinsel Yapı Çözümlemesi, (1. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

Güven, H. S., (1999), Toplum Bilim, Ezgi Kitabevi yayınları, Bursa

Hatip, A., (2007), İlimin Kapısı Hz. Ali'den Altın Sözler, Horasan Yayınları, İstanbul

Hazret-i Ali (Tarih belirsiz), Nehc'ül Belağa, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Derin Yayınları, İstanbul

Hizmet Düvazımları, (2000), Aydos Vakfı Yayını, Ankara; sayfa 132'den aktaran, Çağlayan, A. , "Alevilikte Semah Olgusu", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yaz 2000, (14), ss. 31-42

İçli, G., (2002), Sosyolojiye Giriş, Anı Yayıncılık, Ankara.

İnan, A., (1968), Makaleler ve İncelemeler, Ankara; s. 275-276'dan aktaran, Bozkurt, F., (1990), Aleviliğin Toplumsal Boyutları, (2. Baskı), Tekin Yayınevi, İstanbul

İnan, A., (1982), Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, İstanbul; s. 55'ten aktaran, Bozkurt, F. , (1990), Aleviliğin Toplumsal Boyutları, (2. Baskı), Tekin Yayınevi, İstanbul

İnan, A., (2017), Eski Türk Dini Tarihi, (1. Baskı), Altınordu Yayınları, Ankara

İzgi, Ö., "İslamiyetten Önceki Türklerde Kadın", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 1973-1975; s. 150, 151, 159'dan aktaran, Özdener, K. S. , "İslam Öncesi Türklerde Kadının İctimai Yeri", *Sosyoloji Konferansları*, 1988, (22), ss. 225-235

Kadın Sahabelerin Faziletleri, t.y, Kütüb-i Sitte, 12.cilt, Akçağ Yayınevi, İstanbul

Kafesoğlu, İ., (1987), Türk Bozkır Kültürü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yayını, Ankara

Kandemir, M. Y., "Fatıma", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatima#1> (04.01.2020)

Kaplan, D., (2019), Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik, (5. Baskı), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara

Kaptan, R., (2013), Çocuklar İçin Uygulamalı Alevilik Dersleri, Yıldız Yayınları, İstanbul

Karaburun Doğan, D., Z. Kılınçer, “Malatya İmam Zeynel Abidin Türbesi Alevi Cemleri ve Müzik”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2016/6, (14), ss. 1-13

Karasar, N., (2016), Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, (30. Baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara

Kaya, H., (1993), Alevi-Bektaşî Erkanı, Evrad'ı ve Edebiyatı, Engin Yayınları, İstanbul; s. 483'ten aktaran, Ünlüsoy, K., “Alevi Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi”, *e-Makalat Meslek Araştırmaları*, Güz 2009/2, (2), ss. 55-90

Kaygusuz, İ., (2004), Aleviliğin İnançsal ve Toplumsal Yol Kardeşliği Musahiplik, Alev Yayınları, İstanbul.

Keleş, A., (2008), *Ortak Kimlik ve Müzik/1980 Sonrası Alevi-Bektaş Uyanışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Türkiye)

Keskin, Y. M., (2004) , Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği (Elazığ Sünköy Örneği), Avrasya Yayınları, (1.Baskı), Ankara

Keskin, Y. M., Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar (Elazığ Sün ve Sedefte Köyleri Örneği, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, (6), ss. 41-54

Kışlalı, A. T., (2000), Siyaset Bilimi, (8. Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

Kıyak, A., (2018), Sinemilli Aleviliği, Gece Akademi, Ankara

Kitapçı, Z., (2005), Yeni İslam Tarihi ve Türkler: I.İslam Türk Tarihine Giriş, (1.Baskı), Yedikubbe yayınları, Konya

- Korkmaz, E., (2005), Ansiklopedik Alevilik ve Bektaşılık Terimleri Sözlüğü, Anahtar Kitap Yayınları, İstanbul
- Köprülü, M. F., (2018), İlk Mutasavvıflar, (4. Baskı), Alfa Basım Yayın, İstanbul
- Kulin, A., (2001), Köprü, Remzi Kitapevi, İstanbul
- Küçük, A., vd. , (2016), Dinler Tarihi, (7. Baskı), Berikan Yayınevi, Ankara
- Melikoff, İ., (1994), Uyur İdik Uyardılar, çev. Turan Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul
- Melikoff, İ., (1995), Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe, çev. Turan Alptekin, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul; s.200'den aktaran, Bahadır, İ. , (2005), Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler, (1. Baskı), Su Yayınevi, İstanbul
- Menemencioğlu, B., “Bektaşî ve Alevî Kültüründe Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011, (60), ss. 129-140
- Mojab, S., “Theorizing the Politics of Islamic Feminism”, *Feminist Review*, 2001, (69), s. 135'ten aktaran, Toker, İ, (2013), “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, *Din Sosyolojisi*, (2. Baskı), Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçioğlu, Grafiker Yayınları, Ankara
- Mütercim Asım Efendi, (2000), Burhan-ı Katı, Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara; s.18'den aktaran, Yaman, A., (2011), Geçmişten Bugüne Alevilik ve Kızılbaşlık, (1. Baskı), Nokta Kitap, Bolu
- Noyan, B., (1995), Bektaşîlik Alevilik Nedir? , (3. Baskı), Ant/Can Yayınları, İstanbul
- Noyan, B., (2001), Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik, (4. Cilt), Ardıç Yayınları, Ankara
- Noyan, B., Bektaşîlik-Alevilik Nedir?, Yeni Gazete, 16/9/1966'dan aktaran, M. Eröz, (1990), Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik, (1. Baskı), Başbakanlık Basımevi, Ankara
- Ocak, A. Y., (1980), Anadolu'da Abbasiler İsyanı (XIII. y. yılda Anadolu'da Babailer İsyanı, Dergah Yayınları, İstanbul

Ocak, A. Y., (2003), *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, (5. Baskı), İletişim, İstanbul

Ocak, A. Y., (2011), *Alevilik ve Bektaşilik Hakkındaki Son Yayınlar Üzerine (1990) Genel Bir Bakış ve Gerçekler*, Türk Suffiliğine Bakışlar, İletişim Yayınları, İstanbul; s. 222'den aktaran, Kıyak, A., "Anadolu Aleviliğindeki 'Düşkünlük' Cezasının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", *Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2017, 6(4), ss. 2847-2864

Ocak, A.Y., (1989), "Alevi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. II, TDV, Ankara, 1989, s.368-369

Odabaş, B., (2004), "Alevi Sineması", *Alevilik*, (1. Baskı), ed. İsmail Engin ve Havva Engin, Kitap Yayınevi, İstanbul

Okan, N., (2014), *Alevilik ve Kadın/Alevilikte Kadın*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Halkbilim (Etnoloji)/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Türkiye)

Okiç, M. T., (1981), *İslamiyette Kadın Öğretimi*, Dip Yayınları, Ankara; s. 7'den aktaran, Ağçoban, S., "Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar", *International Journal of Cultural and Social Studies*, Haziran 2016/2, (1), ss. 14-24

Öngüç, A., (1998), *Türk Filmleri Sözlüğü 1914-1973*, İstanbul; s. 26'dan aktaran, Odabaş, B., (2004), "Alevi Sineması", *Alevilik*, (1. Baskı), ed. İsmail Engin ve Havva Engin, Kitap Yayınevi, İstanbul

Özbakır, A., (2010), *Malatya Kale Yöresi Alevi-Bektaşî İnançlarının Tespit ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ (Türkiye)

Özcan, H. , "Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Alevilik", *Abant Platformu*, İstanbul, 2007

Özcan, H., (2007), *Anadolu Alevi kültüründe kadına bakışın temelleri*, *Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi*, 1-10.

Özcan, H., “Bektaşilikte Dar Kavramı ve Hallac-ı Mansur Erkisi”, *Folklor Edebiyat Dergisi (Alevilik Özel Sayısı)*, 2002/II, (30), 157-164

Özkalp, E., (2016), *Sosyolojiye Giriş*, Ekin yayınevi, (26. Baskı), Bursa

Öztürk, E., “Kur’an’ın Kadına Bakışı ve İslam Tarihinde Kadının Sosyal Statüsüne Genel Bir Bakış”, *Harakani Dergisi*, 2014, (2), ss. 17-34

Rençber, F., (2012), *Adıyaman’da Alevilik*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Türkiye)

Rençber, F., “40 Soruda Adıyaman’da Geleneksel Alevilik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, (56), ss. 395-406

Risale-i Şeyh Safi, Konya Mevlana Müzesi Yazmaları, Ferit Uygur Kitaplığı No: 1172, İstinsah tarihi: 1021/1612, vr.1b-83b; vr. 35a-35b’den aktaran, D. Kaplan, (2019), *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, (5. Baskı), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara

Sağır, M., Kırsal kesimde ve kentte Alevilik, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2000, (125), ss. 37-66

Sarıkaya, M. S., (2003), *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı*, (1. Baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul

Savaşçı, Ö., (2004), “Alevi-Bektaşî İnancının Temel Kavramları”, *Alevilik*, Haz. İsmail Engin, Havva Engin, (1. Baskı), Kitap Yayınevi, İstanbul

Schimmel, A., (1995), *Meine Sele ist eine Frau*, Kösel Verlag, Münih; s. 28’den aktaran, Bahadır, İ., (2005), *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*, (1. Baskı), Su Yayınevi, İstanbul

Selçuk, A., (2017), *Anşa Bacılı Ocağı*, Çizgi Kitapevi yayınları, İstanbul

Selçuk, H., (2014), *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya

Selçuk, İ., vd., (1991), Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik, Hasat Yayınları, İstanbul; s. 109-110’dan aktaran, İ. Arslanoğlu, “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001, (20) ss. 33-134

Sencer, M., (1989), Toplum Bilimlerinde Yöntem, Beta Basım, İstanbul

Sevinç, N., (2007), Türklerde Kadın ve Aile, (1.Baskı), Bilgeoğuz yayınları, İstanbul

Seyman, Y., “Alevi Öğretisinde ve Toplumsal Yaşamda Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2004, (32), ss. 65-78.

Sezgin, A., (1990), Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik, (2. Baskı), Sezgin Neşriyat, İstanbul

Sezgin, A., (2002), Sosyolojik Açıdan Alevilik Bektaşilik, (1. Baskı), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

Sezgin, A., “Alevilik Çalışmalarında Usul ve Osmanlı Arşiv Belgeleri”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yaz 1998, (6), ss. 49-56

Sinanoğlu, A. F., (2008b), Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul

Sinanoğlu, A. F., “Toplumsal Değişim ve Din”, Hikmet Yurdu, Temmuz-Aralık 2008a, (2), ss. 23-29

Sinanoğlu, A. F., Günümüz Türkiye’si Genç Nüfusta Toplumsal Değişim, Bütünleşme ve Din İlişkisi (Elbistan Örneği), Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI. (1), 2006, ss. 217-264

Sis, N., M. A., Çeçen, “Yaşayan Alevi Kültür ve İnanışları Üzerine Bir Araştırma (Onar Köyü Örneği)”, *Journal of Turkish Language and Literature*, Kış 2016/2, (1), ss. 413-430

Subaşı, N., (2009), “Türk Modernleşmesi ve Aleviler”, Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü, Ed. Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

Subaşı, N., “Anadolu Aleviliği Üzerine”, *Bilimname I*, 2003 (1), ss. 175-195

Şahin Kaya, Ş., “Yeni Alevi Kadın Kimliğinin İnşasında Kolektif Hafızanın Rolü”, *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Sosyoloji Derneği, Aydın, 2009, ss. 447-470

Şenkul Sağlam, H., (2007), *Alevi Bektaşî Kültüründe Kadın*, (Yüksek Lisans Tezi) Fatih Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Türkiye)

Tanrıverdi, A., “Anadolu Alevi Geleneğinde Kutsalların Bir Derlemesi: Adıyaman Örneği”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2018, 3(5), ss. 139-158

Tarhan, N., (2007), *Kadın Psikolojisi*, (36. Baskı), Nesil Yayınları, İstanbul

Taslaman, C. ve Taslaman, F. , (2019), *İslam ve Kadın*, (3. Baskı), İstanbul Yayınevi, İstanbul

Taşğın, A., (2003), *Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, (Türkiye)

Taşğın, A., (2009), *Cem, Cemevi ve İşlevleri, Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*, Ed. Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; s. 211’den aktaran, Üçer, C., (2011), *Alevilikte Musahiplik*, (1. Baskı), Araştırma Yayınları, Ankara

Tatar, H. C., T. Tatar, “Aşka Semah Dönmek”, *Hünkar Alevilik Bektaşîlik Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2014, (1), ss. 47-65

Temren, B., (1995), *Bektaşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

Toker, İ., (2013), “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, *Din Sosyolojisi*, (2. Baskı), Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçioğlu, Grafiker Yayınları, Ankara

Tur, S. D., (2012), *Erkanname*, (3. Baskı), Can Yayınları, İstanbul

Turan, O., (1993), *Selçuklular ve İslamiyet*, Boğaziçi yayınevi, İstanbul

Turan, O., (2003), *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, (28. Basım), Ötüken Yayıncılık, İstanbul

Türkdoğan, O., (1995), Alevi Bektaşî Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma (1. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul

Türkdoğan, O., (2000), Bilimsel Araştırma Metodolojisi, (3. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul

Uçar, R., (2006), Sosyolojik Açından Alevilik-Bektaşîlik, Aziz Andaç Yayınları, Ankara; s. 151'den aktaran, Ünlüsoy, K., "Alevi Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi", *e-Makalat Meslek Araştırmaları*, Güz 2009/2, (2), ss. 55-90

Uçar, R., (2013), "Alevilik-Bektaşîlik", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, (2. Baskı), ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara

Uğurlu, A. R., (2006), Aşk-ı Muhabbet, İstanbul, s. 148'den aktaran, Yazıcı, M. (2014), Alevilik, Alevi Değişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi, (2. Baskı), Çıra Yayınları, İstanbul

Uzun Firdevsi, (1958), Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, nşr. A. Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul; s.7, 8, 13, 16, 27, 65'ten aktaran, Üzüm, İ., (2009), Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, (6. Baskı), TDV, İstanbul

Uzun Firdevsi, (1958), Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, nşr. A. Gölpınarlı, İstanbul; s. 18'den aktaran, Ocak, A. Y., (2003), Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, (5. Baskı), İletişim, İstanbul

Üçer, C., (2005), Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik, Ankara Okulu Yayınları, Ankara

Üçer, C., (2011), Alevilikte Musahiplik, (1. Baskı), Araştırma Yayınları, Ankara

Ünlüsoy, K., "Alevi Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi", *e-Makalat Meslek Araştırmaları*, Güz 2009/2, (2), ss. 55-90

Üstten, A. U., "Türk Romanında Alevi ve Bektaşî Kadın Algısı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2014/71, ss. 197-208

Üzüm, İ., (2009), Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, (6. Baskı), TDV, İstanbul

Üzüm, İ., “Kızılbaş”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kizilbas> (05.01.2020)

Vaktidolu, A. A. A., (2012), Tam Hüsniye, Can Yayınları, İstanbul

Varhoff, K., “Söylemde ve Hayatta Alevi Kadınına Kısa Bir Bakış”, *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 28, Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, ss. 251-263

Yakubovskiy, A. Y., (1976), Altın Ordu ve Çöküşü, çev. Hasan Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara; s. 106’dan aktaran, Özden, K. S., “İslam Öncesi Türklerde Kadının İhtimai Yeri”, *Sosyoloji Konferansları*, 1988, (22), ss. 225-235

Yalçın, H., “Alevi Kültüründe Çocuk Yetiştirme ve Kadının Konumu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2016, (79), ss. 79-94

Yaltkaya, Ş., (1943), Eski Türk An’anelerinin bazı Dini Müesseselere Tesiri, II. Türk Tarih Kongresi, İstanbul; s. 692’den aktaran, Ocak, A. Y., (2003), Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, (5. Baskı), İletişim, İstanbul

Yaman, A., (2011), Geçmişten Bugüne Alevilik ve Kızılbaşlık, (1. Baskı), Nokta Kitap, Bolu

Yapıcı, A., (2016), Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın, (1. Baskı), Çamlıca Yayınları, İstanbul

Yazıcı, M., (1996), *Osmanlı Türk Toplumunun Sosyal Alt Dinamikleri: Anadolu Aleviliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Türkiye)

Yazıcı, M., (2014), Alevilik, Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi, (2. Baskı), Çıra Yayınları, İstanbul

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan S., (2004), Spss Uygulamalı bilimsel Araştırma Yöntemleri, Detay Yayıncılık, Ankara

Yıldırım, E., Tunceli yöresi Alevilerinde geçiş dönemi inanç ve uygulamaları üzerine sosyolojik bir araştırma, *EKEV Akademi Dergisi*, 2010, 14(42), ss. 17-32.

Yıldırım, R., (2018), Geleneksel Alevilik, (2.Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Yörükhan, Y. Z., (2002), Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Yay. Haz. Turan Yörükhan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Zelyut, R., (2009), Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni Türk Aleviliği, Kripto Kitaplar, Ankara

İnternet Kaynakları

<http://www.alevitentum.de/Gulbanklar.pdf>, 04.01.2020, s. 44

www.alewiten.com, 04.01.2020

<https://islamansiklopedisi.org.tr/fatima#1>, 04.01.2020

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-evladi> 15.02.2020

KAYNAK KİŞİLER

KK: 1(K), yaş 35, lise, evli, ev hanımı (16.2.2019)

KK: 2(K), yaş 42, ilkokul, evli, pastacı (22.3.2019)

KK: 3(K), yaş 40, yüksek lisans, evli, bilgisayar işletmeni (1.4.2019)

KK: 4(K), yaş 45, lise, evli, ev hanımı (18.8.2019)

KK: 5(K), yaş 35, üniversite, bekar, esnaf, (Dede kızı) (11.10.2019)

KK: 6(K), yaş 41, üniversite, dul, öğretmen (10.1.2019)

KK: 7(K), yaş 50, lise, evli, ev hanımı (14.9.2019)

KK: 8(K), yaş 20, lise, bekar, üniversite öğrencisi (16.4.2019)

- KK: 9(K), yaş 48, üniversite, evli, öğretmen (3.5.2019)
- KK: 10(K), yaş 46, üniversite, evli, öğretmen (3.4.2019)
- KK: 11(K), yaş 18, lise, bekar, öğrenci (20.12.2019)
- KK:12(K), yaş 35, eğitimi yok, evli, ev hanımı,(Sünni) eşi Alevi (10.5.2019)
- KK: 13(K), yaş 47, üniversite, evli, sekreter (18.7.2019)
- KK: 14(E), yaş 55, lise, evli, sekreter (13.6.2019)
- KK: 15(E), yaş 75, evli, yüksek lisans, Cem Vakfı Malatya Şubesi Başkanı ve Cem Vakfı Alevi İslam İnanç Hizmetleri Başkanı, Dede (28.9.2019)
- KK: 16(E), yaş 61, evli, lise, Ali Kapısı Dernek Başkanı, Dede (8.3.2019)
- KK: 17(K), yaş 59, ilkokul, dul, çiçekçi (16.3.2019)
- KK: 18(K), yaş 44, lise, evli, temizlik şirketinde çalışıyor (23.3.2019)
- KK: 19(K), yaş 68, ilkokul, dul, ev hanımı (26.7.2019)
- KK: 20(E), yaş 75, evli, Hacı Bektaş-ı Veli Dernek Başkanı (13.4.2019)
- KK: 21(E), yaş 60, üniversite, bekar, emekli müfettiş, Cem Vakfı ve Alevi Platformu yönetim kurulu üyesi (21.4.2019)
- KK: 22(K), yaş 58, lise, evli, ev hanımı (18.5.2019)
- KK: 23(K), yaş 68, ilkokul, dul, ev hanımı (15.2.2019)
- KK: 24(K), yaş 89, ilkokul, dul, Dede eşi (Ana)ev hanımı (16.3.2019)
- KK: 25(E), yaş 43, lise, evli, serbest meslek (2.8.2019)
- KK: 26(K), yaş 80, dul, ev hanımı, Dede eşi(Ana) (8.6.2019)
- KK: 27(K), yaş 44, ilkokul, evli, ev hanımı (9.6.2019)

KK: 28(K), yaş 75, ilkokul, dul, ev hanımı (21.6.2019)

KK: 29(K), yaş 57, evli, lise, Dede eşi (28.5.2019)

KK: 30(K), yaş 62, ilkokul, evli, ev hanımı (24.2.2019)

KK: 31(K), yaş 45, ortaokul, evli, çalışan (22.5.2019)

KK: 32(K), yaş 42, üniversite, evli, ebe (21.9.2019)

KK: 33(K), yaş 80, eğitimi yok, ev hanımı (28.8.2019)

KK: 34(K), yaş 67, evli, ev hanımı (28.8.2019)

KK: 35(E), yaş 77, evli, eski belediye başkanı (22.5.2019)

KK: 36(E), yaş 59, lise, evli, Serbest meslek (29.6.2019)

KK: 37(K), yaş 55, üniversite, evli, sekreter (28.9.2019)

KK: 38(K), yaş 46, üniversite, dul, öğretmen (25.7.2019)

KK: 39(K), yaş 48, ortaokul, evli, serbest meslek (30.10.2019)

KK: 40(K), yaş 41, lise, dul, ev hanımı (4.9.2019)

KK: 41(K), yaş 34, eğitimi yok, evli, ev hanımı (21.6.2019)

KK: 42(K), yaş 50, lise, bekar, çalışan (28.8.2019)

KK: 43(K), yaş 42, ilkokul, evli, ev hanımı (26.10.2019)

KK: 44(E), yaş 66, lise, evli, emekli (24.2.2019)

KK: 45(E), yaş 45, evli, ortaokul, Dede (19.10.2019)

KK: 46(K), yaş 73, evli, ev hanımı (27.6.2019)

KK: 47(K), yaş 45, lise, evli, ev hanımı (24.8.2019)

KK: 48(E), yaş 89, Dede (16.6.2019)

KK: 49(E), yaş 47, evli, lise, Rehber (20.10.2019)

KK: 50(K), yaş 35, lise, evli, tekstil (16.10.2019)

KK: 51(K), yaş 48, ortaokul, evli, ev hanımı (29.10.2019)

KK: 52(E), yaş 45, üniversite, evli, öğretmen (18.10.2019)

KK: 53(E), yaş 58, evli, ortaokul, Dede (18.11.2019)

KK: 54(E), yaş 62, ortaokul, evli, emekli (19.12.2019)

KK: 55(K), yaş 62, ortaokul, dul, emekli (19.11.2019)

KK: 56(E), yaş 45, üniversite, evli, öğretmen (12.11.2019)

KK: 57(E), yaş 60, üniversite, evli, Alevi Eşit Yurttaşlık Derneği Başkanı(17.12.2019)

KK: 58(E), yaş 60, evli, Dede (17.12.2019)

KK: 59(E), yaş 58, lise, evli, kantin işletmecisi (18.12.2019)

KK: 60(E), yaş 34, yüksek lisans mezunu, bekar (18.12.2019)

KK:61(K), yaş 30, üniversite, bekar, aile danışmanı (21.12.2019)

KK=Kaynak kişi K=Kadın E=Erkek